

BİLGİ

Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences
ISSN: 1302-1761
E-ISSN: 2645-9051

- 2022 Bahar-Mayıs / *Spring-May*
- Cilt / *Volume* 24, Sayı / *Issue* 1

Suat Atan ▪ Web3A: Web Tabanlı bir Ağ Analiz Aracı [1-20].

Mehmet Selim Derindere ▪ Yönetim Problemlerini Çözömsüz Kılmak: Epistemik Döngösel Muhakeme [21-52].

Can Atılğan ve Kerim Eser Afşar ▪ Covid19 Pandemisinin BİST 100 Şirketleri Arasındaki Sektörel Bağlantılara Etkisi: Minimum Kapsayan Ağaç Yöntemi [53-82].

Alexander Camacho Murcia ve Özgür Uysal ▪ Corruption, FDI, and Trade Freedom Relationship between Turkey and Latin American Countries [83-109].

Dilay Teke ve Tuncay Yılmaz ▪ Özel Öğretim Kurumlarında Okul Öncesi Öğretmenlerinin İşe Alım/Seçme ve Yerleştirme Süreçleri Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli Örneği [110-146].

Uygar Öztürk ve Elvan Yıldırım ▪ İstihdamdaki Z Kuşağının Çok Yönlü Kariyer Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Y Kuşağı ve Kadın Çalışanlar ile Karşılaştırmalı Analiz [147-173].

İdris Aydın ve Özer Köseoğlu ▪ Sosyal Ağlar ve Örgötsel Çatışma: Devlet İlkokullarında Bir Uygulama [174-221].

Senem Narin ▪ AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna) Örneğinde AB'nin Küresel Güvenlik Aktörlüğü [222-267].

Özlem Duva ▪ Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak Kozmopolitanizm: Foedus Amphictyonum ve Dünya Yurttaşlığı [268-293].

Bilgi, 24 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Bahar/Mayıs, Cilt, 24 Sayı 1 [2022 Spring/May, Volume 24, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Sahibi / Owner

Değişim Yayınları

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor

Demir Can Dilek

Editörler / Editors

M. Kemal Aydın ve Avni Önder Hanedar

Yardımcı Editörler / Assistant Editors

Sezgin Uysal, Eyüp Ensar Çakmak ve Yunus Yiğit

Yazım ve Dil Editörü

Elifnaz Özkan ve Gizem Cansu Gümrükçü

Yabancı Dil Editörü

Ünsal Ozan Kahraman ve İsmail Altay

Yayın Kurulu / Editorial Board

Sinem Yıldırım alp [Sakarya Üniversitesi], Elmas Yıldız Hanedar [Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi], Zeynep İskefiyeli [Sakarya Üniversitesi], Gökçe Candan [Sakarya Üniversitesi], Filiz Cicioğlu [Sakarya Üniversitesi], Mustafa Çalışkan [Sakarya Üniversitesi], Mehmet Murat Şahin [Sakarya Üniversitesi]

Sekreter / Secretary

Yeşim Dalkılıç

WEB Sorumluları / WEB Designers

Sezgin Uysal ve Avni Önder Hanedar

Dergi Park Online Yayın Tarihi/Online Date of Issue: 31.05.2022

Bilgi, 24 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Bahar/Mayıs, Cilt, 24 Sayı 1 [2022 Spring/May, Volume 24, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Dergi Hakkında/About Journal

▪ Yılda iki kez yayınlanan *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* [*Bilgi*] hakemli, açık erişimli ve Türkçe-İngilizce makaleler bulundurulan bir dergidir.

▪ *Bilgi Social Sciences Journal* [*Bilgi*] is a peer-reviewed and open access journal with papers in Turkish and English. *Bilgi* is published bi-annually.

▪ Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek koşuluyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir. Yayın sürecinden herhangi bir ücret alınmamaktadır.

▪ The articles and papers published in the journal may be quoted provided that the source indicated. All the responsibility of the articles and papers belongs to author(s). There is no fee for publishing and submission.

Taranan Endeksler / Indexed by

- EBSCO
- Index Islamicus
- Pro-Quest Political Science
- SOBIAD
- DRJI
- Scilit
- EuroPub
- Index Copernicus
- ROAD
- CiteFactor

Yönetim ve Yazışma Adresi / Contact Details

1. Değişim Yayınları, Çatalçeşme Sokak, 52 / 2 Cağaloğlu / İstanbul. Telefon: 90 (212) 514 29 71-72 ▪ Fax: 90 (212) 514 42 31

2. Değişim Yayınları, PTT Sokak 15 (54040) Adapazarı / Sakarya. Telefon: 90 (264) 278 5639 ▪ Fax: 90 (264) 278 5299 ▪ E-posta: bilgisosyalbilimlerdergisi@gmail.com

Bilgi, 24 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Bahar/Mayıs, Cilt, 24 Sayı 1 [2022 Spring/May, Volume 24, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Uluslararası Danışma Kurulu [International Advisory Board]

▪ Ahmet İnel [Galatasaray Üniversitesi] ▪ Ahmet Makal [Ankara Üniversitesi] ▪ Arif Bilgin [Sakarya Üniversitesi] ▪ Aykut Güner [İstanbul Üniversitesi] ▪ Engin Yıldırım [Anayasa Mahkemesi] ▪ Ensar Yılmaz [Yıldız Teknik Üniversitesi] ▪ Erol Taymaz [Ortadoğu Teknik Üniversitesi] ▪ Fazilet İrem Gür Yiğit [İstanbul Üniversitesi] ▪ Hakan Poyraz [Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi] ▪ Hamza Al [İstanbul Üniversitesi] ▪ İsmail Çelebi [Masaryk Üniversitesi] ▪ Jürgen Bellers [Siegen Üniversitesi] ▪ Kerim Özdemir [Balıkesir Üniversitesi] ▪ Köksal Şahin [Sakarya Üniversitesi] ▪ Markus Porsche-Ludwig [National Dong-Hwa Üniversitesi] ▪ Mehmet Barca [Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi] ▪ Michael Dillon [Lancaster Üniversitesi] ▪ Murat Tozan [Ege Üniversitesi] ▪ Mustafa Hatipler [Trakya Üniversitesi] ▪ Mücahit Aydın [Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi] ▪ Özgür Kayalıcı [İstanbul Teknik Üniversitesi] ▪ Sevda Alankuş [Kadir Has Üniversitesi] ▪ Şükrü Özen [İzmir Ekonomi Üniversitesi] ▪ Tim Jacoby [Manchester Üniversitesi] ▪ Turan Yıldırım [Marmara Üniversitesi] ▪ Veysel Bozkurt [İstanbul Üniversitesi] ▪ Yunus Emre Özcan [Yıldız Teknik Üniversitesi]

Bilgi, 24 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Bahar/Mayıs, Cilt, 24 Sayı 1 [2022 Spring/May, Volume 24, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

B u S a y ı n ı n H a k e m l e r i [Alfabetik]

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir **Aksoy** [Gaziantep Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Aydın **Müftüoğlu** [Ege Üniversitesi]

Doç. Dr. Elmas **Yaldız Hanedar** [Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi]

Doç. Dr. Ferhat **Akbey** [Erciyes Üniversitesi]

Doç. Dr. Gökçe **Cerev** [Fırat Üniversitesi]

Doç. Dr. Habip **Demirhan** [Hakkari Üniversitesi]

Dr. Hakan **Emekçi** [Hazine ve Maliye Bakanlığı]

Prof. Dr. İbrahim Güray **Yontar** [Dokuz Eylül Üniversitesi]

Prof. Dr. İsmail **Mazgıt** [Dokuz Eylül Üniversitesi]

Dr. Mehmet **Özyiğit** [Dokuz Eylül Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Zeki **Ak** [Sakarya Üniversitesi]

Doç. Dr. Müjdat **Ertürk** [Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Münevver **Aktaş** [Dokuz Eylül Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Naciye Güliz **Uğur** [Sakarya Üniversitesi]

Doç. Dr. Özgür **Saraç** [Dokuz Eylül Üniversitesi]

Doç. Dr. Pınar **Göktaş** [Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi]

Doç. Dr. Rıdvan **Küçükali** [Atatürk Üniversitesi]

Doç. Dr. Sefa **Usta** [Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi]

Dr. Senem **Narin** [Dokuz Eylül Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Şule **Aydın Turan** [Sakarya Üniversitesi]

Bilgi, 24 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Bahar/Mayıs, Cilt, 24 Sayı 1 [2022 Spring/May, Volume 24, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Prof. Dr. Tuncay **Çelik** [Kayseri Üniversitesi]

Prof. Dr. Uğur **Keskin** [Anadolu Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Umut **Eldem** [Doğuş Üniversitesi]

Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Ozan **Kahraman** [Sakarya Üniversitesi]

Doç. Dr. Zeliha **Tekin** [Muş Alparslan Üniversitesi]

Bilgi, 24 [1] • ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Bahar/Mayıs, Cilt, 24 Sayı 1 [2022 Spring/May, Volume 24, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

B u S a y ı n ı n Y a z a r l a r ı

Suat Atan ▪ Web3A: Web Tabanlı bir Ağ Analiz Aracı [1-20].

Mehmet Selim Derindere ▪ Yönetim Problemlerini Çözumsuz Kılmak: Epistemik Döngüsel Muhakeme [21-52].

Can Atılğan ve Kerim Eser Afşar ▪ Covid 19 Pandemisinin BİST 100 Şirketleri Arasındaki Sektörel Bağlantılara Etkisi: Minimum Kapsayan Ağaç Yöntemi [53-82].

Alexander Camacho Murcia ve Özgür Uysal ▪ Corruption, FDI, and Trade Freedom Relationship between Turkey and Latin American Countries [83-109].

Dilay Teke ve Tuncay Yılmaz ▪ Özel Öğretim Kurumlarında Okul Öncesi Öğretmenlerinin İşe Alım/Seçme ve Yerleştirme Süreçleri Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli Örneği [110-146].

Uygar Öztürk ve Elvan Yıldırım ▪ İstihdamdaki Z Kuşağının Çok Yönlü Kariyer Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Y Kuşağı ve Kadın Çalışanlar ile Karşılaştırmalı Analiz [147-173].

İdris Aydın ve Özer Köseoğlu ▪ Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında Bir Uygulama [174-221].

Bilgi, 23 [1] ▪ ISSN: 1302-1761

Sosyal Bilimler Dergisi [Journal of Social Sciences]

2022 Bahar/Mayıs, Cilt, 24 Sayı 1 [2022 Spring/May, Volume 24, Issue 1]

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilgisosyal>

Senem Narin ▪ AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)
Örneğinde AB'nin Küresel Güvenlik Aktörlüğü [222-267].

Özlem Duva ▪ Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak
Kozmopolitanizm: Foedus Amphictyonum ve Dünya Yurttaşlığı
[268-293].

İçindekiler* ▪ *Table of Contents

Bilgi, 2022 Bahar-Mayıs/Spring-May Cilt/Volume: 24, Sayı/Issue: 1

e-ISSN: 2645-9051

<https://dergipark.org.tr/pub/bilgisosyal>

Suat Atan ▪ Web3A: Web Tabanlı Bir Ağ Analiz Aracı ▪

Web3A: A Web Based Network Analysis Tool ▪ **Araştırma**

Makalesi/Research Article [1-20].

Mehmet Selim Derindere ▪ Yönetim Problemlerini Çözumsuz

Kılmak: Epistemik Döngüsel Muhakeme ▪ *Making Management*

Problems Unsolvable: Epistemic Circularity ▪ **Araştırma**

Makalesi/Research Article [21-52].

Can Atılgan ve Kerim Eser Afşar ▪ Covid 19 Pandemisinin BİST

100 Şirketleri Arasındaki Sektörel Bağlantılara Etkisi: Minimum

Kapsayan Ağaç Yöntemi ▪ *The Effect of the Covid-19 Pandemic*

on Sectoral Connections between BIST 100 Companies: A

Minimum Spanning Tree Analysis ▪ **Araştırma**

Makalesi/Research Article [53-82].

Alexander Camacho Murcia ve Özgür Uysal ▪ *Corruption, FDI,*

and Trade Freedom Relationship between Turkey and Latin

American Countries ▪ Türkiye ile Latin Amerika Ülkeleri

Arasındaki Yolsuzluk, Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ekonomik

Özgürlük İlişkisi ▪ **Araştırma Makalesi/Research Article** [83-

109].

Dilay Teke ve Tuncay Yılmaz ▪ Özel Öğretim Kurumlarında Okul

Öncesi Öğretmenlerinin İşe Alım/Seçme ve Yerleştirme Süreçleri

Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli Örneği ▪ *A Research on*

Recruitment/ Selection and Placement Processes of Preschool

Teachers in Private Education Institutions: The Case of Kocaeli ▪

Araştırma Makalesi/Research Article [110-146].

İçindekiler ▪ Table of Contents

Bilgi, 2022 Bahar-Mayıs/Spring-May Cilt/Volume: 24, Sayı/Issue: 1

e-ISSN: 2645-9051

<https://dergipark.org.tr/pub/bilgisosyal>

- Uygar Öztürk ve Elvan Yıldırım ▪ İstihdamdaki Z Kuşağının Çok Yönlü Kariyer Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Y Kuşağı Ve Kadın Çalışanlar İle Karşılaştırmalı Analiz ▪ *The Evaluation of Generation Z in Employment in Terms of a Protean Career Approach: A Comparative Analysis with Generation Y and Female Employees* ▪ Araştırma Makalesi/Research Article [147-173].**
- İdris Aydın ve Özer Köseoğlu ▪ Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında Bir Uygulama ▪ *Social Networks and Conflict Management in Organizations: A Case Study in State Primary Schools* ▪ Araştırma Makalesi/Research Article [174-221].**
- Senem Narin ▪ AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna) Örneğinde AB'nin Küresel Güvenlik Aktörlüğü ▪ *EU's Global Security Actorness in The Case Of EU Advisory Mission Ukraine (EUAM Ukraine)* ▪ Araştırma Makalesi/Research Article [222-267].**
- Özlem Duva ▪ Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak Kozmopolitanizm: Foedus Amphictyonum ve Dünya Yurttaşlığı ▪ *Cosmopolitanism as an Attempt to Devel-op a Solution for the Crisis of Modernity: Foedus Amphictyonum and World Citizenship* ▪ Araştırma Makalesi/Research Article [268-293].**

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Web3A: Web Tabanlı Bir Ağ Analiz AracıSuat Atan *

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 20. 09. 2021
Kabul: 19. 12. 2021
Online Yayım:
31. 05. 2022

Anahtar Kelimeler:

Ağ Analizi
Sosyal Network
Analizi
Web Uygulamaları

Kaynak Gösterimi

Atan, S. (2022).
Web3A: Web Tabanlı
Bir Ağ Analiz Aracı.
Bilgi Sosyal Bilimler
Dergisi, 24 (1), 1-20.
doi.org/10.54838/bil-
gisosyal.998205

Özet: Birbiri ile bağlantıları çizgilerle görselleştirilen aktörlerin bir araya gelmesi ile oluşturulan bağlantı haritaları normalde fark edilmeyen birtakım ilişkileri gösterme gücüne sahip araçlardır. İlişkileri haritalandırmak bile anlam çıkarmaya yardım edebilir ancak bu ilişkilerden daha fazla anlam çıkarmanın bir yolu da “ağ analizi” adı verilen ve çizge (graph) teorisine dayalı matematiksel yöntemlerdir. Ağ analizi ile aktörler (insan, şirket, kurum vs.) arasındaki ilişkilerden ağdaki en güçlü aktörler, birbirine aşırı bağlı gruplar (klikler) veya ağdaki izole aktörler ortaya çıkarılabilir. Ağ analizi için UCINET, Gephi gibi araçlar mevcut olmakla birlikte bu araçların tamamı masaüstü uygulaması olarak kurulum gerektirmektedir. Bu araçlardan UCINET ücretli iken, Gephi ise Java Geliştirme Ortamı'nın eski sürümlerini kullanmaktadır. Bu nedenle kurulumları pratik değildir. Çok güçlü olmalarına rağmen bu araçlar sadece kurulum değil kullanım itibarıyla da dikkat ve uzmanlık gerektirirler. Bu durum bazı basit analizleri yapmak isteyen alan dışı kullanıcıların işini zorlaştırmaktadır. Bu amaçla, bu makale kapsamında Web3A adlı, web tabanlı bir ağ analiz aracı geliştirilmiştir. Web3A yardımı ile ağa ait tüm merkezilik ölçütleri Web3A web uygulaması üzerinden hesaplanabilmekte ve ağ görselleştirilebilmektedir. Bu araç, her alandan araştırmacıların ağ analizini hızlı ve basit şekilde gerçekleştirmelerini sağlamak için geliştirilmiştir. Bu çalışma, geliştirilen bu aracın çalışma şeklini örnekler üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır.

* **Sorumlu Yazar:** Dr., Università degli studi di Torino, İtalya ✉ suat.atan@unito.it, ORCID: 0000-0003-3170-0969

ARTICLE INFO

Submitted: 20. 09. 2021**Accepted:** 19. 12. 2021**Published Online:**

31. 05. 2022

Keywords:Network Analysis
Social Network Analysis
Web Applications**To cite this article**Atan, S. (2022).
Web3A: Web Tabanlı
Bir Ağ Analizi Aracı.
Bilgi Sosyal Bilimler
Dergisi, 24 (1), 1-20.
doi.org/10.54838/bil-
gisosyal.998205**Web3A: A Web Based Network Analysis Tool**Suat Atan *

Abstract: Network diagramming is ways that have the power to show some relationships that are not normally noticed with standard data visualization techniques. Even these diagrams can help make sense of them, as one way to extract more meaning from those relationships is "network analysis". Thanks to network analysis, the strongest actors in the network, overly connected groups (cliques) or isolated actors can be revealed from the relationships between the actors (human, company, institution, etc.). Although there are tools such as UCINET and Gephi for network analysis, all these tools require installation as a desktop application. While UCINET is paid, Gephi uses old versions of Java Development Environment. Therefore, their installation is impractical. Although these current applications are very powerful, these tools require attention and expertise not only in installation but also in use. This makes it difficult for non-expert end-users who want to do some simple analysis. For this purpose, a web-based network analysis tool named Web3A has been developed within the scope of this article. With the help of Web3A, all centrality criteria of the network can be calculated over the Web3A web application, and the network can be visualized. This tool has been developed to enable researchers from all fields to perform network analysis quickly and simply. This study aims to demonstrate the working style of this developed tool through examples.

* **Corresponding Author:** PhD., Universita degli studi di Torino, Italy ✉ suat.atan@unito.it,
ORCID: 0000-0003-3170-0969

Giriş

Milgram tarafından gerçekleştirilen ve küçük dünya deneyi olarak da bilinen bir deneyde, Amerika’da rastgele seçilen iki kişinin birbirini tanıma olasılığı ölçülmeye çalışılıyordu (1967). Bu yaklaşım insanlar arası bağlantıları bir ağ olarak tasarlamaya ve herhangi iki insan arasındaki ortalama yol uzunluğunu bulmaya dayanır. Bu doğrudan tanınan veya tanıdığı başka biri tarafından dolaylı olarak tanınan insanların arasına olabilecek bu ağda rastgele seçilen iki kişinin birbirini tanıma olasılığının görece yüksek olması olgusudur. Bu olgu ise insanların birbirlerine sandıklarından daha kolay ulaşabileceklerini ortaya koyar. Anılan deney çığır açıcı olarak görülmüş ve yazında ağ analizi daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Buradaki “küçük dünya” tanımının bile zihinlerimizde büyük ve kalabalık olarak tasavvur ettiğimiz dünyadaki ilişkilerin gücünü ve dünyayı adeta küçük bir yerdeki ağlar gibi betimlediğini kabul etmek gerekir. Koronavirüs salgınının dünyadaki yayılma hızı da bir bakıma dünyanın iletişim bakımından bir nevi gittikçe daha küçük ve daha kolay etkileşim kurulabilen bir yer olması fikrini destekler. Artık en uzak noktalardaki kişiler bile daha fazla karşılaşmakta ve etkileşim kurmaktadır.

Birbiri ile bağlantı kuran, karşılaşan veya başka türlü iletişime geçen herhangi en az iki varlık¹ ve bunlar arasındaki ilişkiler bir diyagram olarak gösterildiğinde ortaya bir ağ (network) çıkmış olur (Bukowski vd., 2019, s. 66; Stangor, 2004, s. 148). Bu ağ ise düğümlerin kendi başına sergiledikleri davranışların basit bir toplamı değil karmaşık bir yapıya sahip olan bir örgüdür. Böyle bir gösterimde varlıklar da bağlar da soyut veya somut olabilir. Örneğin aynı iş yerindeki insanlar ve bu insanların birbirleri arasındaki arkadaşlık ilişkileri bir “ağ” olarak tanımlanabilir ve görselleştirilebilir. Bu durumda “varlık” tanımı bu iş yerinde çalışana, “ilişki” tanımı ise 'arkadaşlık' bağına

¹ Bu çalışmada varlık ifadesi kullanılmıştır. Ancak ilgili yazında varlık yerine düğüm (node), ya da 'vertice' gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Aynı şekilde bu çalışmada 'ilişki' olarak ifade edilen kavram yazında 'bağ' ya da 'kenar' (edge) olarak da ifade edilmektedir. Aynı şekilde “ağ” kavramı yerine “sosyal ağ” kavramı da kullanılmaktadır.

Suat Atan

tekbül eder. Bir ağı tanımlamanın ve diyagram olarak görsel hale getirmenin pratik faydası nedir? Özellikle ilişkilerin sayısının varlıklar arasında dengeli ya da dengesiz olarak dağıldığı durumları bilmenin önemli olduğu hallerde ağ analizi değerli bazı çıkarımların elde edilmesine olanak verecektir. Böylece bünyesindeki varlıkların oluşturduğu basit bütünden farklı olan bir nevi bir organizma olan yapı daha net bir biçimde tanımlanacaktır. Bu çıkarımları ağ analizi olmaksızın elde etmek kolay olmayacaktır.

Ağ analizinin kullanıldığı alanlar sosyal bilimler ve fen bilimler alanında farklı yönlerde ilerlemektedir. Sosyal bilimler alanında varlıklar genellikle bireyler, şirketler veya sosyal medya hesaplarıdır. Bunların arasındaki iletişim, etkileşim veya herhangi bir transfer ise ilişkileri teşkil eder. Fen bilimleri alanında varlıklar organizmalar, virüsler, bilgisayarlar olmakta ilişkiler ise bunlar arasındaki somut olarak izlenebilir akışlar olmaktadır. Sosyal bilimler alanında ağ analizi ile ilgili en erken örneklerden biri Moreno tarafından bir grup insan arasındaki ilişkileri modellemek amacıyla gerçekleştirilen bir çalışmadır (1934). İnsanların arasındaki herhangi bir ilişkinin modellenmesi ile ilgili olarak atılan bu adım bambaşka bir disiplin olarak matematikteki çizge (graph) teorisi ile de ilişkilidir. Bu teori anılan tüm ilişkileri matematiksel bir yapıda varlık- bağlantı yapısında ele almaktadır (Williamson, 2010). Bu iki farklı disiplinin kesişimi ilginç birtakım çıkarımların çıkarılmasına yardımcı olmuştur. Örneğin, Wittek ve arkadaşları, Almanya'da okullardaki arkadaşlık ilişkileri ile etnisite arasındaki ilişkileri 2500 öğrenci üzerinde ağ analizi yardımı ile incelemişler ve aynı etnik gurup içerisinde olmanın arkadaşlıklarla ile yakından ilişkili olduğunu ortaya çıkarmışlardır (2020). Sosyal bir varlık olarak insanların inceleyen ağ analizi, insanın moleküler düzeydeki etkileşimleri ile de ilgilidir. Ağ analizi moleküler biyolojide sıkça kullanılmaktadır. Bu amaçla birtakım yazılımlar da geliştirilmiştir: Cytoscape, Ingenuity, Pathway Studio gibi araçlar bulunmaktadır (Thomas ve Bonchev, 2010). Ağ analizi için geliştirilmiş bu araçların yanında UCINET ve Gephi gibi genel kullanıma matuf araçlar da bulunmaktadır birçok farklı araç olmakla birlikte

Web3A: A Web Based Network Analysis Tool

bu araçların tamamına yakını masaüstü tabanlıdır. Burada masaüstü tabanlı olmak bir yazılımın her bilgisayarda ayrı ayrı kurulmasını gerektirir. Microsoft Office veya AutoCAD gibi tamamen masaüstü olan araçların bile tamamı artık masaüstü yanında web tabanlı ara yüz de sunmaktadır. Bu durum web tabanlı uygulamaların kullanıcılar açısından sadece ilgili uygulamaya ait siteye girilerek herhangi bir kurulum yapma ihtiyacını ortadan kaldıran kullanışlı bir özelliktir. Başka bir deyimle eskiden masaüstü olarak kullanılan hemen hemen her yazılım için web versiyonu geliştirilmektedir. Ancak ağ analizi için böyle bir araç henüz mevcut değildir.

Web3A adlı böyle bir aracın geliştirilme, anılan bu boşluğu doldurma girişimi olmasının yanında, ağ analizi ile ilgili mevcut araçlara bir alternatif oluşturmaktır. Bu araç, alternatif, masaüstü tabanlı bir uygulama olarak geliştirilmek yerine web tabanlı olarak tasarlanmıştır. Bu durum diğer uygulamalarda olmayan bir kolaylık sağlayarak kullanıcıları yazılımı bilgisayarlarına kurma ve güncellemeler için ayrı kurulum yapma külfetinden kurtarmaktadır. Bu sayede kullanıcılar örneğin bazı iş yerlerinde yeni yazılım yüklenmesine izin verilmeyen durumlarda analizlerini Web3A üzerinden gerçekleştirebilirler. Sadece web tabanlı bir araç geliştirme amacı değil, uygulamanın Gephi ve UCINET araçlarını kullanamayan kullanıcıların da hizmetine sunulması Web3A aracının amaçlarından birisidir. Web3A aracı ara yüzünden de anlaşılacağı üzere çok yalın ve ergonomik olarak tasarlanmıştır.

Öyle ki, kullanıcıların her veri değişikliğinde aynı prosedürleri takip etmesi yerine uygulamada reaktif bir mimari benimsenmiştir. Mevcut ağ yazılımları reaktif olmayıp, ağa yeni eklenen veya çıkarılan düğümleri görselleştirmek veya yeniden ilgili ölçütleri hesaplamak için kullanıcıdan bir düğmeyi tıklatma veya komut girme şeklinde bir olay (event) ya da işlem beklerler. Bu her veri değişikliğinde tekrarlanır. Web3A aracı ise ağ verisi değiştiği anda tüm hesaplamaları ve görselleştirmeleri anında güncelleştirmektedir. Bu durum ağın yapısı ve gelişimini eş zamanlı olarak izlemek için faydalı bir yol olmaktadır. Bu sayede verilerle deneme yanılma yaparak bir ağın davranışla-

Suat Atan

rı dinamik olarak da izlenebilir. Uygulamanın kurulum gerektirmemesi ve eş zamanlı olarak ağdaki değişiklikleri algılaması ağ bilimi ile ilgili derslerde öğrenciler ve eğiticilerin eş zamanlı olarak çalışabilmelerine yardımcı olacaktır. Bu sayede ağ bilimi ile ilgili açıklamalar teorik olmaktan çıkarılarak canlı ve daha dikkat çekici bir formda öğretiler. Ağ bilimi ile ilgisi olmayan kişilere yapılacak sunumlarda yapılan herhangi analiz yeniden üretilebilir (reproduction).

1. Ağ Analizinde Veri

Sosyal bilimler alanında birçok farkı çıkarım yapabilmek için yapılması gereken ağ analizi temelde basit bir veri yapısına dayanır: Ağ analizinde temel veri iki kolonlu bir listedir. Analiz ile ilgili programa yüklenen tek girdi en yalın halinde iki kolonlu ve ilişki sayısınca satıra sahip olan bu tablodur. Bu verinin ilk kolonu genellikle "kaynak" (source), ikinci kolonu ise "hedef" (target) olarak tanımlanır. Burada kaynak ilişkinin çıkış noktası, hedef ise ilişkinin varış noktasıdır. Örneğin bir para transferi, e-posta iletisi ya da bir sosyal medya platformundaki arkadaşlık isteği bu biçimdedir ancak "yönlü" olmaktadır. Ancak arkadaşlık, ortaklık veya mezuniyet gibi "yönsüz" ilişkiler de söz konusudur. Her halükarda bu kaynak ve hedef kolonundan oluşan yalın girdi biçimi aynıdır. Eğer kaynak ve hedef arasındaki ilişkinin kuvveti (weight) varsa bu durumda üçüncü bir kolon da eklenir. Bu şekildeki bir liste ise "kenar listesi" (edge list) olarak tanımlanır (Tablo 1). Kenar listesi ifadesi daha doğru bir tanımla "ilişki listesidir". Bir ilişki listesi iki kolonlu bir biçim yerine her varlığın bir matriste hem satır hem de sütunlarda yer alacak şekilde olması ile tüm olası ilişkilerin hücre olarak görüldüğü, var olan ilişkilerin 1 olmayanların 0 olduğu bir formda da gösterilebilir (Tablo 2). Her iki gösterimde de k_1 şeklindeki herhangi bir varlık ile k_2 şeklinde gösterilen başka bir varlık ve bunun gibi tüm ilişkiler belirtilmiş olur.

Bu form ise ilişki matrisi (adjacency matrix) olarak tanımlanmaktadır. İliş-

Web3A: A Web Based Network Analysis Tool

kileri matris veya liste formunda göstermek mantıksal açıdan farksızdır. Ancak bir ağda ilişki sayısının varlık sayısına oranla çok az olması halinde, matris gösterimin çoğu sıfırlardan oluşacak ve optimize olmayan veri depolama biçimlerinde gereksiz yer kaplayacaktır. Ayrıca bu yapıdaki verileri işlerken de fazladan kaynak tüketimi söz konusudur. Örneğin 1000 kişilik bir ağda tek bir ilişki dahi olsa ilişki matrisi 1000 x 1000 büyüklüğünde olacak ve bir hücre hariç tamamı sıfırlardan oluşacaktır.

Tablo 1: Ağ ilişkilerinin kenar listesi formunda gösterimi

$$K = \begin{array}{c|c} \begin{array}{c} \textit{Kaynak} \\ k_1 \\ \vdots \\ k_i \\ \vdots \\ k_3 \end{array} & \begin{array}{c} \textit{Hedef} \\ k_2 \\ \vdots \\ w_j \\ \vdots \\ k_1 \end{array} \\ \hline \end{array}$$

Tablo 2: Ağın ilişki matrisi olarak gösterimi

$$I = \begin{array}{c|cccc} & k_1 & \cdots & k_2 & \cdots & k_3 \\ \hline k_1 & w_{1,1} & \cdots & w_{1,j} & \cdots & w_{1,k} \\ \vdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ k_2 & w_{i,1} & \cdots & w_{i,j} & \cdots & w_{i,k} \\ \vdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots & \cdots \\ k_3 & w_{n,1} & \cdots & w_{n,j} & \cdots & w_{n,k} \\ \hline \end{array}$$

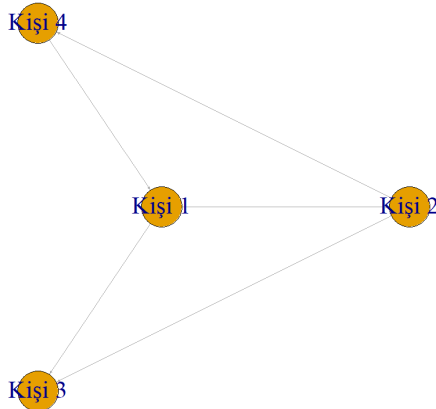
Öte yandan tüm ilişki matrislerinde sol üst köşeden sağ alt köşeye inen köşegenler her zaman sıfır olmak zorundadır. Nitekim istisnai haller dışında düğümlerin kendilerinden kendilerine yönelmesi söz konusu değildir. Bu nedenle bir ağı bir veri tabanı veya elektronik tabloda ifade etmenin en efektif yolu onu ilişki listesi biçiminden göstermektedir. İki kolondan oluşan bu girdi listesinde eğer ilişkileri ifade eden ek değerler varsa bunlar da ayrı

Suat Atan

bir kolon olarak aynı girdi içerisinde sunulabilir.

Verilerin herhangi bir şekilde temininden sonra ağ analizi için temel iki işlem söz konusu olur: İlki bu verilerin görselleştirilmesidir (Şekil 1). Bu görselleştirme ağın topolojisi hakkında fikir sağlar. İkincisi ise bu ağda merkezilik, yakınlık, uzaklık ortalaması gibi ağın tamamı hakkında ya da düğüm düzeyinde özel formülleri olan değerleri hesaplamaktır. Bu değerler ağ hakkında önemli kanaatlerin teminine yararlar. Örneğin bir ağdaki “ortalama uzaklık” değeri o ağdaki düğümlerin (bu örnekte kişiler) birbirlerine kaç düğüm (kaç kişi) üzerinden ulaşabildiklerini ortaya koyar. Yine “derece merkeziliği” ölçüsü, o ağdaki her bir düğümün birebir bağlantı sayısını ifade eder. Bunların tamamı Tablo 1 veya Tablo 2’deki şekilde ifade edilen veri setinden özel formüller yardımı ile hesaplanır. Bu işlevler için ise aşağıda tanımlanacak ağ analizi araçlarının kullanılması gerekmektedir. Küçük ağlar için elle hesaplamalar ve görselleştirmeler mümkün ise de büyük kolay değildir.

Şekil 1: Tablo 1 ve Tablo 2’de ifade edilen formda basit ağın görselleştirilmesi (Web3A ile görselleştirildi)

2. Mevcut Araçlar

Çalışması için bilgisayarda kurulum gerektirme ağ analizi ile ilgili tüm ya-

Web3A: A Web Based Network Analysis Tool

zılımların ortak özelliğidir. Ağ analizi için yazında en çok bilinen programlar ve Gephi, UCINET, gibi uygulamalardır. Bu uygulamaların tamamı masaüstü (desktop) tabanlıdır. Başka bir deyimle bu uygulamaların kullanılabilmesi için kullanıcının uygulamaya ait kurulum (setup) dosyasını temin ederek bilgisayarına kurulum yapmasını gerektirir. Yaygın kullanılan ofis araçları gibi programları aksine ağ analizi araçlarının kurulumu zaman zaman sorunlar yaratmaktadır. Örneğin Gephi Java tabanlıdır ve Gephi'nin bazı sürümleri ile bazı Java sürümleri uyuşmadığı hallerde kurulum ya hiç gerçekleşmemekte ya da gerçekleşse bile bazı özellikler çalışmamaktadır. Bu durum özellikle daha önce bu konuda yoğun deneyimi olmayan kullanıcılar için ciddi bir zorluk teşkil etmektedir. Web tabanlı olarak çalışan ancak bir yazılımdan ziyade yazılım geliştirme kütüphanesi olan D3, vis.js, cytospace.js gibi JavaScript kütüphaneleri ise çok başarılı olmakla birlikte, bu araçlar yazılım geliştirme tecrübesi olmayan son kullanıcıların direkt olarak kullanabilecekleri araçlar değildir. Tüm bu araçlar ve her biri ile ilgili kolay kullanıma dair temel sorunlar bir takım sorunlar söz konusudur. Bu sorunlar birçok araştırmacıyı ağ analizi yapmaktan uzaklaştırabilir. Çok karmaşık olmayan analizler dışında birçok ağ, mevcut ağ analizi araçlarının gerektiği yapılandırmadan daha az bilgi işleme gücü gerektirmektedir. Günümüzde tarayıcı² tabanlı araçların neredeyse masaüstü uygulamaların işlem gücüne eriştiği bilinmektedir. Örneğin, artık yapay zekâ alındaki derin öğrenme araçlarından biri olan Tensorflow³ adlı aracın yüksek bilgisayar işlem gücü gerektiren algoritmalarının dahi tarayıcı tarafında gerçekleştirilebilmesi için Tensorflow.js adlı kütüphane geliştirilmiştir. Bu imkânların söz konusu olduğu bir durumda ağ analizi için de web tabanlı bir aracın ge-

² Tarayıcı tabanlı olma, Chrome, Internet Explorer, Edge ve Firefox gibi tarayıcıların herhangi biri ile girilecek bir internet sayfasında iken işlemlerin ilgili sayfanın sahibi olan kişi/kurum sunucusunda değil, sayfayı açan istemci bilgisayarında işlem yapılmasını ifade eder.

³ Bu araç ücretsizdir ve Google tarafından geliştirilmiştir

<https://www.tensorflow.org/>

Suat Atan

liştirilerek kullanıcılara sunulması önünde bir engel yoktur.

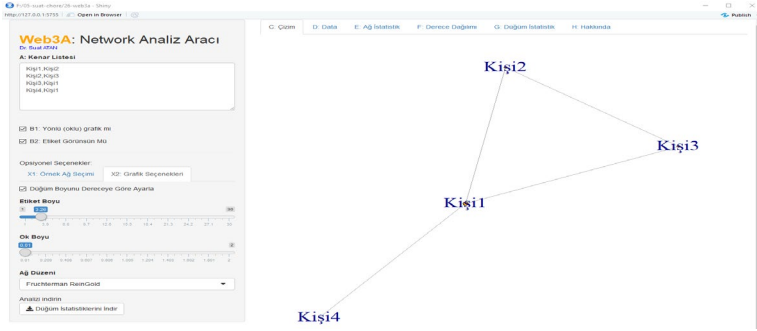
R dili hâlihazırda “igraph” adlı kütüphanesi ile ağ analizinin yapılmasına olanak verirken, “shiny” adlı kütüphanesi yardımıyla herhangi bir uygulamanın internet tabanlı olarak sunulmasına olanak vermektedir (Atan ve Emekci, 2018). Tüm bu araçlar web tabanlı basit ve hızlı bir ağ aracının geliştirilebilmesi için yeterli enstrümanlardır. Ancak R dili gibi dillerin çok ileri araçlar olmaları yanında kullanıcılarından uzmanlık gerektirmesi, son kullanıcıların kullanabileceği diğer araçlarınsa kurulum, zayıf görselleştirme ve ücretlilik nedenleri ile olumsuz kullanıcı deneyimine neden olduğu bilinmektedir.

Tablo 2: Ağ Araçlarının Bilinen Sorunları

Araç Adı	Tipi	Temel Sorunu
Gephi	Masaüstü	Kurulum sorunları, Java yapılandırma sorunları.
UCINET	Masaüstü	Ücretli olması, görselleştirmelerin ve düşük çözünürlükte olması.
D3.js	JavaScript Kütüphanesi	Yazılım geliştiricisi olmayanlara hitap etmez.
vis.js	JavaScript Kütüphanesi	Yazılım geliştiricisi olmayanlara hitap etmez.
R / igraph kütüphanesi ile birlikte	Yazılım Dili	Görsel bir araç değildir, öğrenme süresi görece uzundur.
Python / networkx kütüphanesi ile birlikte	Yazılım Dili	Görsel bir araç değildir, öğrenme süresi görece uzundur.

Şekil 2: Web3A ağ görselleştirme aracı ara yüzü. Sol panel yapılandırma, sağ panel ise analiz sonuçlarını gösterir.

Web3A: A Web Based Network Analysis Tool

3. Web3A

Bu makale kapsamında hazırlanan Web3A adlı ağ analiz aracı yukarıda anılan ve kullanıcı deneyimi perspektifinden bakıldığında iki uç noktada bulunan konumları yakınlaştırmaya çalışmak amacı ile geliştirilmiştir. Bu araç R tabanlı olması nedeniyle, R dili ile ilgili temel tüm özellikleri devralmaktadır, öte yandan web tabanlı ve basit ve kullanışlı bir ara yüze sahip olmakla Gephi ve UCINET'in sahip olduğu görselleştirme ve analiz imkânlarının en temel özelliklerini sağlamaktadır. Bu temel özellikler, görselleştirme ve basit istatistiksel hesaplamadır. R dilinin yazılım geliştirme mantığı üzerine kurulu olması, R ile gerçekleştirilen analizlerin tekrar edilebilirlik⁴ özelliğini azalttığından R ile ilgili en yaygın kullanılan ve ücretsiz araçlardan biri olan RStudio bütünleşmiş geliştirme ortamı (IDE) sahipleri, R dili ile bütünleşmiş çalışan web uygulamalarının geliştirilebilmesi için Shiny adlı kütüphaneyi geliştirmişlerdir. Normalde, web uygulamaları geliştirmek için HTML, JavaScript ve CSS dilleri bir arada ve birbiri ile organize şekilde çalışır. Ancak Shiny Kütüphanesi tamamen R ile çalıştığından, R'da geliştirilen bir projenin interaktif hale getirilerek tüm kullanıcılar

⁴ Tekrar edilebilirlik (reproducibility) özelliği, hazırlanan bir analizin bizzat araştırmacı tarafından bir süre sonra ya da başka bir araştırmacı tarafından farklı bir bilgisayarda tekrarlanması durumunda makul bir çabaya ve aynı sonuçların hesaplanabilmesine gönderme yapan bir terimdir. Örneğin Microsoft Excel bu alanda çok güçlüdür. Hazırlanan bir analiz başkası tarafından da incelendiğinde ya da verileri değiştirildiğinde sonuçlar çok düşük çabayı yeniden üretilmektedir.

Suat Atan

tarafından kodlama yapılmaksızın kullanılması olasıdır. Örneğin, yüz adet şirkete ait borsa performansı grafiklerini tek grafikte göstermek karmaşaya, bu grafikleri ayrı ayrı göstermek ise çok uzun bir raporlamaya neden olacaktır. Ancak basit bir ara yüzle grafiğin kenarına konacak bir açılır kutu (combo box ya da select box) aracı ile seçilen şirkete göre grafiğin güncellenmesi şeklindeki bir interaktif uygulama çok daha verimli olabilir. Bu şekilde bir arayüz hazırlamak için web geliştirme araçları kullanılması gerekir ve bunu hazırlamak ayrı bir çalışmayı gerektirir. Ancak Shiny adlı araç R da kodlanan herhangi bir modelin çok az bir çaba ile bir web uygulamasına dönüştürülmesine olanak vermektedir. İşte bu nedenle Shiny altyapısı R dilinin imkânlarının daha fazla sayıda kullanıcıya ulaştırılması için önemli bir imkân haline gelmektedir.

Tablo 3: Bu makale kapsamında geliştirilen Web3A adlı ağ analiz aracının temel özellikleri

Özellik Adı	Açıklama
Örnek Ağ Seçimi (X1)	Uygulama açıldığında ülkeler arası farazi bir ağ gelmektedir. Ancak kullanıcıların farklı ağları tanımaları için bu alanda örnek ağ seçim kısmında Donald Trump'un siyasi çevresi ve Game of Thrones karakterleri gibi açık veri kaynaklarındaki ağ verisinden örnek ağlar da görselleştirilmektedir.
Düğüm istatistiklerini indirme özelliği	Yüklenen herhangi bir ağ verisinden hesaplanan merkezilik ölçütleri gibi verilerin (G sekmesindeki tablo) tamamı Microsoft Excel formatında indirilebilir.
Etiketleri gösterme/gizleme (B1)	Varsayılan ayar olarak ağdaki düğümlerin etiketleri gösterilir. Ancak büyük ağlarda etiketler üst üste bindiğinden bunları saklamanın icap ettiği durumlarda bu seçenekle etiketler saklanabilir.

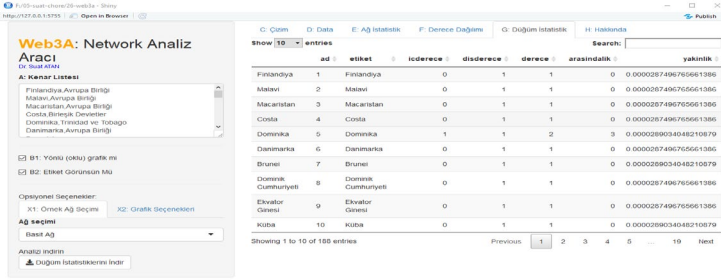
Web3A: A Web Based Network Analysis Tool

Düğüm Boyunu Dereceye Göre Ayarlama (X2)	Bu seçenek varsayılan olarak seçili gelmektedir. Bu seçenek aktif durumda iken bir düğümün ne kadar fazla bağlantısı varsa o düğümün çapı o kadar büyür. Ancak bu seçenek seçili değilse her düğümün çapı standart bir miktarda olur. Bu boyu da "Düğüm Boyu" seçeneğinden (bu seçenek pasifte iken görünür) ayarlanır
Ok Boyu (X2)	Yönlü ağlardaki oklar ağlar büyüdüğünde görünemeyecek kadar küçük olabilir, bu durumda ok boyunun bu skaladan ayarlanması mümkündür.
Ağ Düzeni	Karmaşık ağlarda ağın görüntülenirken düğümlerin uzamsal dağılımı için çeşitli algoritmalar bulunmaktadır (Davidson Harel, Fruchterman Reingold gibi). Bir ağ karmaşık görüntülediği buradaki düzen seçeneği değiştirilerek ağın daha düzenli görünmesi temin edilebilir.

Web3A adlı bu araç da R ve Shiny altyapısı üzerinden ağ analizinin herkes tarafından minimum çaba ile gerçekleştirilebilmesi için hazırlanmıştır. Bu araç, dinamik ağ görselleştirme, farklı ağ dağılım algoritmaları bütünlüşmesi seçeneği, analizi ihraç etme (export) gibi birçok özelliğe sahiptir (Tablo 4). Girilen bir kenar listesini (Tablo 1) hemen görselleştirebilmektedir.

Aracın üzere sol panelinde kenar listesinin girildiği bir metin alanı (A) ve altındaki işaret kutusundan (B) (check box) girildiği girdi alanı bulunmaktadır (Şekil 2). Burada “görselleştir” ya da “analiz et” şeklinde düğme bulunmamaktadır çünkü sol paneldeki değişiklik uygulamanın reaktif olarak tasarlanmasından ötürü anında sağ paneldeki sonuçlara yansır. Sağ panelde bulunan Çizim sekmesi (C), sol panelde A ve B alanlarından gelen bilgilere göre şekillenir. B1 alanındaki işaretin kaldırılması ile ağ yönlü iken yönsüz duruma dönüşür (Şekil 3). Data sekmesi (D) ise sol panelde girilen ağ verisinin kolonlar halinde görselleştirilmesi ve gerektiğinde düğümler içerisinde arama yapılabilmesine olanak tanır (Şekil 3).

Şekil 3: Düğüm Bazında İstatistikler

Ağ istatistiği sekmesinde (E) ise tüm ağ ile ilgili istatistikler yer almaktadır. Bu istatistiklerden ağ yoğunluğu, mevcut ilişki sayısının, ağın tüm düğümlerinin bir biri ile en az bir bağlantısının olduğu farazi bir ağda oluşacak ilişki sayısına oranı olmaktadır. Bu değer mukayese edilecek birden fazla ağ mevcut olması halinde, düğüm sayılarına bakılmaksızın ağın bağlantı yoğunluğu hakkında fikir vermektedir. Derece dağılımı (F) sekmesi, Düğüm istatistiği (G) sekmesindeki derece dağılımına ait histogramdır. Düğüm istatistiği sekmesi ise ağdaki her bir düğümün sahip olduğu merkezilik ölçütlerinin hesaplanarak ekrana yansıtıldığı tablodur. Örneğin derece merkeziliği bir düğümün sahip olduğu bağ sayısıdır. F sekmesindeki derece dağılımı ise bu derece merkezilik değerinin istatistiksel dağılımını gösterir. Bu grafik özellikle ağın doğasını anlamaya yardımcı olmaktadır. Genellikle ağlarda az sayıda belirli düğümlerde çok fazla ilişki, geri kalan düğümlerde ise çok az ilişki söz konusu olduğundan bilgisayarlar tarafından geliştirilmiş olan gerçek ağlarda bu dağılım istatistiksel olarak sağdan uzun kuyruk biçimde olma eğilimindedir.

Ancak bilgisayarlar tarafından tesadüfi olarak oluşturulan ağlarda derece merkeziliği için normal dağılım söz konusu olabilir. F sekmesindeki düğüm istatistiklerinde derece dağılımı kolon başlığının tıklanması suretiyle derece dağılımı sırası elde edilebilir.

4. Web3A ile Gerçekleştirilebilecek Örnek Analizler

Bu araç ile birçok alanda analizler gerçekleştirilebilir. Bu analizlerin nasıl

Web3A ile ülkeler arası ihracat ağının görselleştirilmesi suretiyle fark edilecek önemli bir diğer çıkarım ise Ruanda, Kongo ve Burundi ülkelerinin kendi arasında kurduğu ağıdır. Buna göre bu ülkeler geri kalan ülkelerin bir şekilde birbirine bağlı olan ihracat ağı dışında olup bu ağdaki ülkelere olan ihracatları büyük değildir. Ruanda ve Burundi Kongo'nun sınırında olan ve Kongo'ya göre çok küçük olan 2 ülkedir.

Tablo 5: Web3A ile Gerçekleştirilmiş İhracat Analizi

ID	Ülke	İç Derece	Dış Derece	Derece	Arasındalık	Yakınlık
72	Avrupa Birliği	81	1	82	104	2,85968E-05
154	Birleşik Devletler	30	1	31	77	2,85968E-05
74	Çin	25	1	26	80	2,87497E-05
91	İsviçre	6	1	7	12	2,87497E-05
99	Hindistan	5	1	6	12	2,87497E-05
23	Brezilya	4	1	5	12	2,89034E-05
78	Suudi Arabistan	4	1	5	12	2,89034E-05
149	Güney Afrika	4	1	5	12	2,87497E-05
37	Japonya	3	1	4	6	2,87497E-05

Göze çarpan bir diğer önemli konu ise, ağın dışında bulunan ve Avrupa Birliği, Birleşik Devletler ve Çin'in lider ihracat ülkesi olmayan Arjantin, Küba ve Uruguay gibi Orta ve Güney Amerika ülkeleri bu üç büyüklerin ağına Brezilya üzerinden dâhil olmaktadır. Çoğu küçük ada ülkesi ve Afrika ülkeleri de benzer durumdadır.

Web3A'nın E sekmesinde bulunan ağ istatistikleri ağın uzaklık ortala-

Web3A: A Web Based Network Analysis Tool

masının 1.84 olduğunu göstermektedir. Bu durum ise şu şekilde yorumlanır: Küresel ihracat ağında, herhangi iki ülke arasında ihracat yapmak isteyen biri ya bire bir ya da 1.84 ~ 2 ülke üzerinden istediği ülkeye ürünlerini ihraç edebilir.

Örnek olarak sunulan bu analiz gibi herhangi bir analizi gerçekleştirebilmek için tek yapılması gereken ilgili verileri ifade edilen şekilde iki kolon olarak yapılandırdıktan sonra Web3A adlı analiz aracındaki metin alanına yapıştırılmaktır.

Tablo 6: Ağ Analizi ile Gerçekleştirilebilecek diğer Çalışmalar

Alan	Analiz Türü	Açıklaması
Kriminal	Suç Ağı	Teröristler arası bağlantılardan iz sürme ve bağlantısı gözükken varlıklar arasındaki ilişkileri tespit (Xu ve Chen, 2005).
Yönetim ve Organizasyon	E-posta yoğunluğu	Sadece gönderici ve alıcıya ait eposta adresleri bilinerek hangi kişiye en fazla e-posta yollandığı, hangi kişinin en çok e-posta yolladığı ve ağ dışındaki kişiler ortaya çıkarılabilir (McCulloh vd., 2007).
Finans	Kredi Akışı	Birbirine kredi sağlayan bir dizi şirket arasında finansal akış ağ analizi yardımı ile görselleştirilebilir. Ağ dışındaki potansiyel şirketler ortaya çıkarılabilir (Conyon ve Muldoon, 2007).
Veri Madenciliği	Semantik Ağlar	Aynı metinde geçen terimler ağ diyagramına dönüştürülerek örneğin “ekonomi” ve “kriz” gibi terimleri bir arada kullanan haber ve haber kaynakları ortaya çıkarılabilir (Navigli ve Ponzetto, 2010).
Bibliyometri	Atıf Ağları	Yazarların arasındaki atıf ilişkileri incelemek yazının genel durumu ortaya çıkarılabilir (Baskici vd., 2018).
Moleküler Biyoloji	Moleküller arası bağlantılar	Ağ analiz araçları, proteinler için yeni işlevlerin tahmin edilmesini, kolaylaştırabilir (Ma’ayan, 2008).

Suat Atan

Değerlendirme

Bu çalışma sonucunda R dili ile geliştirilmiş ancak kodlama gerektirmeyen bir ağ analiz aracı ortaya çıkarılmıştır. Bu analiz aracı kullanıcı tarafından girilen bilgileri anında işlemekte ve görselleştirmektedir. Ayrıca hesaplanan verilerden düğümlerle ilgili olan istatistiksel verilerin indirilebilmesine de olanak vermektedir. Ağdaki düğümlerin uzamsal dağılımı için yaygın kullanılan algoritmalara göre görselleştirmek de geliştirilen bu araç sayesinde mümkündür. Bu araç ağ analizinde kullanılan masaüstü tüm araçların sağladığı temel özellikleri sağlamakta üstelik bunu web tabanlı olarak gerçekleştirmektedir. Çeşitli düzeyde ve alanlardaki kullanıcılar verilerini bu araçla analiz ederek çalışmalarında kullanabilirler. Bu aracın ileride interaktif görselleştirme, düğüm renklendirme ve benzeri ek özellikleri de sağlaması planlanmaktadır. Bu araç sayesinde ağ ilişkisi olarak modellenilebilecek birçok farklı konu incelenebilecektir.

Kaynakça

- Atan, S., ve Emekci, H. (2018). **İktisat ve İşletme Uygulamaları İçin R ile Veri Analizi**, (1. bs). Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Baskici, C., Atan, S., Ercil, Y. (2018). Authors at the boundary: Interaction of local and general scientific literature. **Malaysian Journal of Library & Information Science**, 23(3), 15–33.
- Bukowski, W. M., Laursen, B., Rubin, K. H. (2019). **Handbook of Peer Interactions, Relationships, and Groups**, Second Edition. New York, Guilford Publications.
- Canyon, M. J. ve Muldoon, M. R. (2007). **Ownership and Control: A Small-World Analysis**. Emerald Group Publishing Limited.
- Ma'ayan, A. (2008). Network integration and graph analysis in mammalian molecular systems biology. **IET systems biology**, 2(5), 206–221.
- McCulloh, I., Garcia, G., Tardieu, K., MacGibbon, J., Dye, H., Moores, K., Graham, J. M., & Horn, D. B., (2007). **IkeNet: Social network**

Web3A: A Web Based Network Analysis Tool

analysis of e-mail traffic in the Eisenhower Leadership Development Program. (Technical Report, No. 1205), U.S. Army Research Institute for the Behavioral and Social Sciences.

Milgram, S. (1967). The small world problem. **Psychology Today**, 1, 61–67.

Moreno, J. L. (1934). **Who shall survive?** Beacon House.

Navigli, R. ve Ponzetto, S. P. (2010). BabelNet: Building a Very Large Multilingual Semantic Network. **Proceedings of the 48th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics**, 216–225. Erişim adresi: <https://www.aclweb.org/anthology/P10-1023>

Stangor, C. (2004). **Social Groups in Action and Interaction.** New York, Psychology Press.

Thomas, S. ve Bonchev, D. (2010). A survey of current software for network analysis in molecular biology. **Human Genomics**, 4(5), 353–360.

Williamson, S. G. (2010). **Lists, Decisions and Graphs.** New York, S. Gill Williamson Press.

Wittek, M., Kroneberg, C., Lämmermann, K. (2020). Who is fighting with whom? How ethnic origin shapes friendship, dislike, and physical violence relations in German secondary schools. **Social Networks**, 60, 34–47.

Xu, J. ve Chen, H. (2005). Criminal network analysis and visualization. **Communications of the ACM**, 48(6), 100–107.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Suat **ATAN** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve programın <https://github.com/suatatan/web3a> adresinden elde edilebileceği beyanı yapılmıştır. İlave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Suat **ATAN**, as <https://github.com/suatatan/web3a> provides program codes. No additional acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

**Yönetim Problemlerini Çözumsuz Kılmak:
Epistemik Döngüsel Muhakeme**Mehmet Selim DERİNDERE*

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 15. 10. 2021
Kabul: 7. 12. 2021
Online Yayın:
31. 05. 2022

Anahtar Kelimeler:

Yönetimde Problem
Çözme
Epistemik Döngüsellik
Çıkarım Merdiveni
Muhakeme

Kaynak Gösterimi:

Derindere, S. M.
(2022). Yönetim Prob-
lemlerini Çözumsuz
Kılmak: Epistemik
Döngüsel Muhakeme.
Bilgi Sosyal Bilimler
Dergisi, 24 (1), 21-
52.[doi.org/10.54838/
bilgisosyal.1010414](https://doi.org/10.54838/bilgisosyal.1010414)

Özet: Örgütlerin, gittikçe karmaşıklaşan dünyasında, yöneticilerin kritik bir görevi problemleri tespit ve teşhis ederek bunlara etkin çözümler geliştirmektir. Yönetim problemlerinin etkin olarak çözülebilmesi için problem bağlamının doğru modellenmesi, nedenlerinin isabetli teşhis edilmesi, çözümü için gereken bilgilerin edinilmesi ve bu bilgilerin sağlıklı olarak muhakeme edilmesi, uygulamaya konması ve sonuçlarının dikkatle takip edilmesi gerekir. Çözümler istenen sonuçları üretmediğinde ideal olan, problem çözme sürecinde dâhil olanların, çözüm için gereken bu adımları gözden geçirerek hataları bulmaları ve düzeltmeleridir. Örgütlerde gerçek problemlerle karşı karşıya olan yöneticilerin, problemleri hatalı tanımladıkları, tanımladıkları problemlere etkin çözümler geliştiremedikleri, geliştirilen çözümlerin uygulamaya koymada zorluklarla karşılaşmaları ve çözümlerin istenen sonuçları üretmediği görülmektedir. Bunun, birçok sebebin yanı sıra, yöneticilerin muhakeme süreçleri ile ilgili olduğu ileri sürülebilir. Bu çalışmada, yönetim sorunlarında problemlerin çözumsuz olacak şekilde tanımlanmasına ve probleme, çözümünü neredeyse imkânsız kılacak şekilde çözüm geliştirilmesine ve uygulanmasına sebep olan döngüsel bir muhakeme şekli olarak Epistemik Döngüsellik (Epistemic Circularity) önerilmektedir. Ayrıca, Epistemik Döngüsellikğin nasıl gün yüzüne çıkarılabileceğine dair bir tahkik örneği sunulmuştur.

ARTICLE INFO

Submitted: 15. 10. 2021**Accepted:** 7. 12. 2021**Published Online:**

31. 05. 2022

Keywords:Management problem
solving

Epistemic Circularity

Ladder of Inference

Reasoning

To cite this article

Derindere, S. M. (2022).

Yönetim Problemlerini

Çö-zümsüz Kılmak:

Epistemik Döngüsel

Muhakeme. Bilgi Sosyal

Bilimler Der-gisi, 24 (1),

21-54.doi.org/10.54838/

bilgisosyal. 1010414

**Making Management Problems
Unsolvable: Epistemic Circularity**Mehmet Selim DERİNDERE*

Abstract: As the world of management that gets increasingly complex, one critical task for managers is to detect and diagnose problems and develop solutions for these problems. In order to effectively solve a problem, the problem context should be modelled correctly, causes diagnosed accurately, information required for the solution should be gathered and this information should be reasoned about in a sound way. Following a sound reasoning the information is expected to be turned into effective and persistent solutions. When the solutions fail to produce the intended results, ideally, those involved in the solution process review the problem-solving process, detect their errors and fix them. What is observed in organizations is that managers facing real problems make faulty diagnoses, fail to develop effective solutions to the problems they diagnose, face difficulties in putting the solutions to action and the solutions fail to produce intended results. We claim that among many reasons, the reasoning processes of the managers is responsible for this. In this study, Epistemic Circularity is suggested as a reasoning process responsible for the problems diagnosed in ways that make these problems unsolvable, develop and implement solutions that make resolution almost impossible. Additionally, an inquiry regarding how Epistemic Circularity can be surfaced is provided.

*Corresponding Author: Res. Assist., İstanbul University, Department of Informatics, ✉ meh-metderindere@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5084-1639

Mehmet Selim Derindere

Giriş

İnsanların, varlıklarını sürdürebilmeleri, gelişebilmeleri ve etkin bir şekilde hareket edebilmeleri için kendileri, çevreleri ve bu ikisi arasındaki ilişkinin ne şekilde işlediğine dair bilgiye ihtiyaçları vardır. Norbert Weiner bu durumu; “dünya bir dizi ‘ilgili kişiye’ mesajlar dizisi olarak görülebilir” (aktaran Watzlawick, 1977: 3) şeklinde ifade etmiştir. Bu mesajlar dünyanın nasıl işlediğine ve bu dünya içerisinde etkin hareket edebilmek ve gelişmek için nasıl hareket etmemiz gerektiğine dair teorileri inşa etmek üzere devşirilecek verileri teşkil eder. Zihni mekanizmalarımızın temel amaçlarından birisi, zihnimizde çevremizin -en azından bizim için önemli olan yönlerinin- doğru bir temsilini kurmak ve muhafaza etmektir (Sperber ve Mercier, 2017).

Dışarıımızdaki dünyanın bize sağladığı veri miktarı zihnimizin bunları işleme kapasitesinin çok üzerindedir (Simon, 1978). Bu sebeple beyin kendisine görsel, işitsel vb. yollarla ulaşan verinin büyük çoğunluğunu süzer ve kendisi için ilgili olanları seçerek alır. Dünya görüşümüzü inşa etmek, test etmek ve kullanmak üzere dışarıımızdaki gerçeklikten seçtiğimiz veriler, gene, zaten zihnimizde var olan kabul, inanç ve teorilere bağlıdır. Einstein bu durumu “neyi gözlemleyeceğimize karar veren teoridir” (Heisenberg, 1972) şeklinde ifade etmiştir. Böylece, sürekli işleyen, döngüsel bir süreç içerisinde veri, zihnimizdeki teorileri beslemek, test etmek, teyit etmek yahut yanlışlamak için kullanılırken, bu teorilerde hem davranış dünyamızı inşa etmek ve şekillendirmek hem de hangi verilerin seçilip ne şekilde kullanılacağını belirlemek için kullanılmaktadır.

Etkin olarak hareket edebilmek ve problemleri etkili bir şekilde çözebilmek için bu döngüsel muhakeme sürecinin bizzat kendisinin üretken olması gerekir. Üretken bir süreç; katı, geçerli veri kullanır ve açık çıkarımlar yapar. Üretken bir muhakeme sürecinin kullandığı kabuller, öncüller açıktır ve üretilen yargılar aleni olarak test edilebilir (Argyris, 2000). Aleni test, yargıyı üreten kişinin muhakeme sürecinden bağımsız olarak yapılabilen ve mevcut kabul ve hükümlerin yanlışlanmasını mümkün kılacak bir şekilde yapılan testtir.

Üretken muhakeme süreçlerini kullanmak; ulaşılabilen verinin genellikle çok anlamlı ve dağınık olduğu, enformasyonun muğlak, tutarsız ve uyumsuz ol-

Yönetim Problemlerini Çözumsuz Kılmak

duğu (Argyris ve Schön, 1978), belirsizlik, karmaşıklık içeren ve kendine has nitelikler barındıran problemlerle karşı karşıya iken bilhassa önemlidir (Friedman, 2001a). Paradoksal olarak, uygulamada, muhakemenin asıl rolü, bizi sağlam temellere dayanan yargılara ve etkin eylem ve çözümlere yöneltmek olmayıp, zaten var olan yargı ve inançlarımızı açıklamak ve zaten ürettiğimiz/üreteceğimiz eylemlere meşruiyet kazandırmak olmaktadır (Sperber ve Mercier, 2017:121). Bu paradoksun beslendiği kaynak, insan zihninin sınırlı bilgi işleme kapasitesinin yanı sıra (Simon, 1994) zaten var olan bilişsel ve sosyal becerilerdir (Argyris, 1993).

İnsan zihninin sınırlı bilgi işleme kapasitesi, etkili kararlar alabilmek için ihtiyaç duyulan bütün verinin toplanmasını, işlenmesini ve mevcut olanların tam olarak kullanılabilmesini imkânsız kılar (Knight, 2014). Ampirik çalışmalara dayalı olarak Simon (1971) insan zihninin, erişip işleyebildiği sınırlı enformasyona dayanarak -sınırlı rasyonellik olarak isimlendirdiği- bir gerçeklik inşa ettiğini ileri sürmüştür. Diğer taraftan, örneğin yöneticilerin ihtiyaç duydukları bilgiye erişmeleri için geliştirilen bilgi sistemleri, tek bir teknik konuda bile insan zihninin veri işleme kapasitesini çok aşan miktarlarda veriyi toplamakta ve sunmaktadır (Ackoff, 1967). Bu veri bolluğu, karar vericileri adeta boğmakta ve bilgiye dayalı olarak kararlar almaları ihtimalini azaltmaktadır (Argyris, 1987).

Yöneticiler, profesyoneller bir disiplini uygulamaya koyma, bir problemi çözüme gibi durumlarla karşı karşıya olduklarında, onlara, karşı karşıya oldukları durumda nelerin önemli olduğunu, neleri göz ardı edebilecekleri, durumu etkileyen faktörler arasındaki ilişkilerin ne olduğu bilgilerini onlara sağlayan ve pratik bilgi denen bir bilgi türü kullanırlar. Bu pratik bilgi onlara aynı zamanda, söz konusu durumda, arzu edilen sonuçların ortaya çıkarılması için kullanılabilecek faktörler ile bu faktörlerin ne şekilde kullanılırsa arzu edilen sonuçların ortaya çıkabileceğini işaret eden nedensel ilişkileri de sağlar.

1. Epistemik Döngüsellik

Problem çözücülerin muhakemelerindeki ve pratik bilgilerindeki hatalar ve

Mehmet Selim Derindere

eksiklikler problemlerin tanımlanmasında, etkin çözümler geliştirmede ve çözümlerin hayata geçirilmesinde hatalara yol açacağından dolayı, etkin sonuçlar alınmasının önüne geçecektir.

Yöneticilerin, bilgiye dayalı kararlar almak üzere veriyi etkin bir şekilde kullanmaları ihtimalini azaltan bir durum, eldeki problemle ilgili kabullerine ve bakışlarına potansiyel olarak meydan okuyan yahut bunları çürüten veriyi görmezden gelmeleridir. Kahneman (2011), insanların, kendi inançları ile çelişen bilgiye erişimleri olsa dahi açıkça bu bilgiyi görmezden gelebileceklerini göstermiştir. Bu çalışmada, yöneticilerin, problemleri etkin olarak çözmelerine engel olacak şekilde nasıl düşünüp davranabileceklerine bir örnek olarak Epistemik Döngüsellği sunuyoruz.

Öncelikle Epistemik Döngüsellik tanımını sunup örneklendirilecektir. Daha sonra Epistemik Döngüsellik nasıl hatalı hatta amaca zararlı Kolay Bilgiye sebep olduğu gösterilecektir. Amaca zararlı bilgi, kullanılıyor olması, arzu edilen amaçların elde edilmesine engel olan yahut amaçları gerçekleştirmeye engel olacak şekilde kullanılan bilgileri ifade etmektedir (Argyris, 2000). Kolay bilgiyi kullanmalarının sonucunda yöneticilerin nasıl hem çözmek istedikleri problemleri etkin olarak çözmeye engel olacak ve bu çözümsüzlüğün sebeplerini kendilerinden gizleyecek şekillerde hareket ettiklerine bir örnek sunulacaktır.

Epistemik Döngüsellik, bir inancın yahut hükmün kaynağının güvenilirliğinin, gene bu kaynağa dayalı öncüllere dayandığı bir zihni yanılğı türüdür (Lammenranta, 2006). Algı, sezgisel muhakeme, iç gözlem, hafıza veya akıl yürütme gibi bir inanç kaynağının güvenilirliği gene aynı inanç kaynağı tarafından sağlanan inançlarla temin edildiğinde o zaman üretilen bilgi epistemik olarak döngüsel (Bondy ve Delaplane, 2011). Epistemik Döngüsellik yoluyla elde edilen bilgiye “kolay bilgi” adı verilmektedir. Kolay bilgi, güvenilirliği gene bilgiyi üreten süreçlerle sağlanan ve gerekçelendirilen bilgidir.

Epistemik olarak döngüsel olan argümanlara bir örnek olarak şu sicil-kaydı argüman verilebilir (a.g.e.). K1’in, algı, muhakeme yahut hafıza gibi inanç kaynağı bir zihni kabiliyet olduğunu ve bir aktörün, bu K1 inanç kaynağının güvenilir olduğuna dair, aşağıdaki indüktif argümanı kullanarak gerek-

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...
 çe oluşturmak istediğini düşünelim.

K1, t1 tarihinde p1 algısal inancını oluşturmuştu ve p1 doğrudur

K1, t2 tarihinde p2 algısal inancını oluşturmuştu ve p2 doğrudur

K1, t3 tarihinde p3 algısal inancını oluşturmuştu ve p3 doğrudur

...

K1, tn tarihinde pn algısal inancını oluşturmuştu ve pn doğrudur

Bu durumda benim K1 inanç kaynağım güvenilir bir inanç kaynağıdır.

p1...pn argümanları, tam da aktörün güvenilirliğini tespit etmeye çalıştığı zihni fakülte tarafından üretilmiş olduğu için bu argüman döngüseldir. Epistemik döngüsel bir argümanda, bir inanç kaynağının güvenilirliği, gene aynı inanç kaynağına dayanan öncüller kullanılarak savunulur (a.g.e.).

William Alston (1986) tarafından ismi konan Epistemik Döngüsellik; algı, içe bakış (introspection), sezgisel muhakeme, hafıza ve akıl yürütme gibi inanç kaynaklarının güvenilirliğine inanmanın ancak gene epistemik olarak döngüsel argümanlar kullanarak mümkün olabileceğini işaret eder. Bilgi ve gerekçelendirilmiş inançlar üretmemizi sağlayan güncel metotların birçoğu, bu şekil argümanlara dayanmaktadır. Sezgi, hafıza yahut akıl yürütme gibi, inanç kaynağı zihni bir kabiliyetin ürettiği bilgilerin doğruluğunu kabul etmeden önce, söz konusu kabiliyetin doğru bilgi üretebildiğinin test ve tespit edilmesi gerekir. Bu tespit yapılmadan söz konusu kabiliyetin sağlıklı ve gerekçelendirilmiş bilgi sağlayabileceğini kabul etmek, bu kabiliyetin ürettiği bilgilerin güvenilir kabul edilmesini ve en temel bir hata kaynağının problem çözmeye adeta görünmez hale gelmesini sağlar (Friedman, 2001b). Böylece epistemik döngüsellik, döngüsel bir argümanın hükmünü bilmeden ön kabullerini bilmeyi ve (döngüsel) argümanı kullanarak yargının bilgisine ulaşmamızı mümkün kılar. Bu şekilde üretilen bir bilgi fazlasıyla kolaylıkla üretilmiş bir bilgi haline gelir (Lammenranta, 2006).

Bergman (2006:180)'dan uyarlanan şu örnek, epistemik döngüsellikğin günlük hayatta ne şekilde karşımıza çıkabileceğini göstermektedir.

Yargıç1: Hakan isimindeki şahidi biliyor musun? Onun sözüne güvenebileceğimize şüpheliyim.

Mehmet Selim Derindere

Yargıç2: Dün Hakan, çok doğru sözlü ve güvenilir biri olduğunu söyledi

Yargıç1: Yani Hakan kendisinin sözüne güvenilir biri olduğunu iddia etti öyle mi? Tamam o zaman. Artık Hakanın sözüne güvenebileceğime ikna oldum.

Bu örnekte, Yargıç1, Hakan'ın güvenilir olduğu şeklindeki iddiasını, Hakan'ın güvenilir olduğuna dair güvenilir bir kanıt olarak kabul etmiştir. Ancak, Hakan'ın güvenilir olduğuna dair açıkça doğrulanabilir kanıtlar ve bağımsız bir akıl yürütme olmaksızın yahut iddiaları, iddia sahibinden bağımsız olarak test etmeksizin, Hakan'ın güvenilir olduğu şeklindeki iddiası bir yana, herhangi bir başka iddiasına güvenmek için bir sebep yoktur (Bondy ve Delaplante, 2011). Yargıç1'in Hakan'ın güvenilir bir görgü tanığı olduğuna dair geliştirdiği inanç kolay bilgidir.

Bu çalışmada, epistemik döngüsellik ile ilgili felsefi tartışmalara (Jenkins, 2011; Schmitt, 2004; Van Cleve, 2003; Vogel, 1987) girmeden, kolay bilginin örgüt içerisindeki günlük uygulamalarda sebep olduğu pratik bazı problemler sunulacaktır.

2. Örgüt Yönetiminde Bir Problem Çözme Vakası

Buraya kadar bahsedilenlerin daha iyi anlaşılabilmesi için yönetim uygulamaları açısından nasıl geliştiğinin ve sonuçlarının ne olduğunun inceleyeceğiz. Bunun için bir yöneticinin, sorumlu olduğu mühendislik takımlarından birisinin Ali isimindeki takım lideri ile arasında geçen bir problem çözme konuşması incelenecektir. Ali'nin takımı uzun süredir, proje içerisindeki görevlerini zamanında yerine getirme konusunda diğer takımların gerisinde kalmaktadır ve yönetici bu durumu düzeltmek istemektedir. Daha önce Ali ile bir kaç kere konuşmuş, ancak gecikmelerle ilgili bir iyileşme olmamıştır. Şekil 1'de sorunu çözmek için yaptıkları görüşmede aralarında geçen konuşma yer almaktadır.

Yöneticiye, konuşmanın problem çözme konusunda ne derece başarılı olduğu sorulduğunda yönetici “çok da başarılı olmadı” cevabını vermiştir.

Konuşmanın akışına bakıldığında, yönetici işlerin zamanında bitmesi gerektiği şeklindeki sorunu dile getirmiş, takım lideri olan Ali, kendisine göre sorunun ne olduğu ve takımın gecikmesinin sebepleri ile ilgili birtakım bilgiler sağlamıştır. Buna göre; problemin çözülebilmesi için A sistemi ile B sisteminin işleyişi ile ilgili birtakım değişiklikler yapılması gerekmektedir. Ancak konuşmada ve sonrasında yönetici, Ali'nin, problemin asıl kaynağı ile ilgili bu iddiasının geçerli olup olmadığını incelemeyeceği gibi, eğer Ali'nin iddiası doğru ise bununla ilgili ne tür çözümler araştırılabileceği konusundaki konuşmayı sürdürmemiştir. Benzer şekilde eğer asıl sorun A sistemi ise ve bununla ilgili bir değişiklik yapılamıyorsa, yani takımın elinden gelen bir şey yoksa o zaman gecikmelerin olağan kabul edilmesi yoluna da gitmemiştir. Yönetici sonuç olarak problem çözme konuşmasını başarısız kabul etmektedir. Yöneticinin, konuşmayı neden başarısız kabul ediyor olabileceğine dair bir anlayış geliştirebilmemiz için, yöneticinin aklından neler geçtiğini bilmemiz gerekir.

Şekil 1: Yönetici ile Ali arasında geçen konuşma

Yönetici: *Senin takımın elindeki işi vaktinde bitirmesi için bir yol bulmamız lazım.*

Ali: *Aslında olay çok basit. B sistemi bütün testlerini bitirene kadar A sistemini test edemiyoruz.*

Yönetici: *A sistemin hazır olmadan yapılabilecek başka testler yok mu?*

Ali: *Var ama çok az. Dediğim gibi asıl sorun, A sistemi ile B sisteminin çalışmasının birbirlerine bağlı olması.*

Yönetici: *Peki, A sisteminin çıktısını alıp, testleri bunun üzerinde yapmak mümkün değil mi?*

Ali: *İyi de, öyle yaparsak A sistemindeki sorunları bulamayız. Üstelik bunun için çok daha fazla bellek gerekir. Anlayacağın, A sistemine*

Mehmet Selim Derindere

mahkûmuz. Elimiz kolumu bağlı.

Yönetici: *Birincisi, çok lazımsa A sistemine ek yapmaktan kolay bir şey yok. İkincisi, A sistemini kullandığı halde işleri zamanında bitiren bir sürü takım var.*

Ali: *Diğer takımların sorumlu olduğu bileşenler, A sistemine bu kadar bağımlı değil. Son çıkan sonuca bak. A sisteminden elde ettiğimiz birçok veri var ama bunun için bütün sürecin bitmesini beklememiz gerekiyor.*

3. Metot

Bu çalışmanın amacı, problem çözücülerin, problem çözüme teşebbüsü esnasında ne şekilde düşündüklerini ve hareket ettiklerini ve bunların sonuçlarını tespit etmektir. Bunun için problem çözücülerin düşünme süreçlerinin görünür hale getirilmesi gerekir. Bu iki şekilde yapılmıştır. İlk olarak problem durumunu araştırma konusu olarak sunan yöneticiden problemi ne şekilde tanımladığı, problemi çözmek için nasıl bir strateji takip ettiği ve problem çözüme konuşması esnasında ne şekilde düşündüğü bilgileri yazılı olarak alınmıştır. Bunu yapmak için Sol Sütun Vakası (left hand case) denen bir veri toplama aracı kullanılmıştır. İkinci adımda ise araştırmacı, yönetici ile yaptığı mülakatta yöneticinin zihnindeki bilgilere ve muhakemesine yani ne şekilde düşündüğüne erişmeye çalışmıştır.

Burada sunulan vakada, araştırmacının ana veri kaynağı araştırmanın katılımcısı olan yöneticidir. Araştırma sürecinde hem araştırmacı hem de yönetici birtakım çarpıtmalar ve bir dizi zihni yanılgılara sahip olabileceğinden (Robinson ve Lai, 2006), verinin, yapılan çıkarımların ve varılan sonuçların, kim tarafından sağlanıyor olursa olsun, ondan bağımsız olarak kontrol edilmesi, araştırmanın doğruluğu ve faydası açısından kritik önem arz eder. Araştırmada bunu temin etmeye yönelik olarak çıkarım merdiveni (ladder of inference) denen kavramsal bir araç kullanılmıştır. Araştırmanın somut verisini, beyan edilen sözler ve katılımcının alıntılanan duygu ve düşünceleri oluşturmaktadır.

4. Sol Sütun Vakası: Muhakeme Sürecini Görünür Hale Getirmek

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

Yöneticinin ve Ali'nin problem çözme sürecinde kullandıkları en temel araçlar zihinleri ve bilgileridir. Bilgilerinin ne derece geçerli olduğu, problemin çözümü için ne kadar önemliyse, zihinlerinin, karşı karşıya oldukları bilgileri ne derece sağlıklı işlediği de o kadar önemlidir. Bu sebeple yöneticinin problem çözme sürecinde zihnini ne şekilde kullanıyor olduğu yani, olayları ne şekilde gördüğü, gördükleri üzerinde ne şekilde düşündüğü üzerinde durulacaktır. Bireylerin belli bir durumda ne düşündüğünü tespit etmenin yolu bunu kendilerinin beyan etmesidir (Ericsson ve Simon, 1993). Bu sebeple çalışmada, bireylerin belli bir durumla karşı karşıya iken ne düşündüklerini ve ne hissettiklerini tespit etmeye yönelik olarak geliştirilmiş olan, sol-sütun vakası adı verilen bir veri toplama araç kullanılmıştır. Sol sütun vakası, Argyris ve Schön (1996) tarafından geliştirilmiş olup, aktörlerin problem çözme konuşmaları esnasındaki zihni süreçlerini tespit etmek için kullanılmaktadır. Araç üç sorudan oluşmaktadır:

1.Problem Açıklaması: Problemi bir iki paragraf kadar tarif edin. Problem nedir? Problemin tarafları kimlerdir? Daha önce neler yaşandı? Ne sonuçlar alındı?

Birinci soru, katılımcının probleme dair kısa açıklamasını talep etmektedir. Bu soru, katılımcının neyi problem olarak gördüğünü tespiti yöneliktir.

2. Problem Çözme Stratejisi: Problem çözme konuşmasında amacımız nedir? Problem çözme konuşmasında bu amaca yönelik olarak neler yaptınız?

İkinci soru, katılımcının problemi çözmek için neler yaptığını tespiti yöneliktir. Bu soruya verilen cevaplar genellikle daha soyut, genel ifadeler içermekte ve üçüncü soru ile tespit edilecek olan ve katılımcının aslında neler yaptığından çoğunlukla farklı bir resim ortaya koymaktadır.

3. Problem Çözme Stratejisinin Uygulanması: Problem çözme konuşması esnasında muhatabınızla aranızda nasıl bir diyalog geçti? Bu diyalogu, sayfanın sağındaki sütuna, bir tiyatro senaryosunda olduğu gibi

Ben:...,

Mehmet Selim Derindere

Muhatabım:

şeklinde yazın. Sayfanın sol sütununa, konuşma esnasında hissettiklerinizi ve düşündüğünüz halde bir sebepten dile getirmediklerinizi yazın.

Üçüncü soru, katılımcı ile muhatabı arasında gerçekten neler yaşandığını ve bu esnada katılımcının ne düşündüğünü ve ne hissettiğini, bu düşünce ve hislerinden ne kadarını muhatabı ile paylaştığını tespitte yöneliktir. Katılımcının burada sağladığı bilgiler, problem çözme sürecinde ne şekilde düşündüğünü ve buna bağlı olarak neler hissediyor olduğunu (Beck, 2011) anlamayı mümkün kılmaktadır.

Şimdi, vakadaki yöneticinin sağlamış olduğu verilere bakalım.

Yöneticinin Problem Açıklaması

Yöneticinin kendi ifadesine göre problem tanımı şu şekildedir: *Ali, benim sorumlu olduğum ekiplerden birisinin takım lideridir. Bu takımla sürekli olarak problem yaşıyoruz. Beni gerçekten hayal kırıklığına uğrattılar. Diğer takımlardan sürekli geri kalıyor ve hedefleri gerçekleştirme konusunda başarısızlar. Hem Ali hem de takım sorumluluk almaktan kaçıyor. Alinin, ekip lideri olarak başarısız olması bütün projenin başarısını etkiliyor. Ne yapsam ilerleme sağlamıyorlar. Ciddi hayal kırıklığına uğramış durumdayım.*

Yöneticinin Problem Çözme Stratejisi

Yönetici, problem çözme konuşması ile ilgili olarak stratejisini şu şekilde belirtmiştir:

Aliyle konuşup artık liderlik etmeye başlamasını ve sorumluluk almasını sağlamaya çalışacağım. Sorunlardan kaçmak yerine işi ciddiye almaya başlarsa projeyi yetiştirmemiz mümkün olabilir.

Yöneticinin Problem Çözme Uygulaması

Yönetici, belirlediği bu stratejiyi Şekil 2'deki konuşmada geçen şekliyle uygulamaya koymuştur. Yönetici, konuşma esnasındaki düşünce ve hislerini, metnin sol sütununa yazmıştır. Böylece,

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

konuşma metninde görülmeyen ve problemin çözümü adına kritik olan bazı bilgilere erişilebilmektedir. Bunların analizi aşağıda detaylı olarak sunulacaktır.

Çıkarım Merdivenini Kullanmak

Vakadaki verilerin analizi için, çıkarım merdiveni olarak adlandırılan kavramsal bir araç kullanılmıştır. Bu araç Hayakawa ve Hayakawa (1941) tarafından, iletişim süreçlerinde kullanılan kavramların soyutluk derecelerini tespit için “Soyutlama Merdiveni” olarak geliştirilmiştir. Argyris ve diğerleri (1985) ise bu aracı, çıkarım merdiveni adıyla, insanların karşı karşıya oldukları verileri ne şekilde anlamlandırdıklarını tespit ve temsil etmek için kullanmıştır.

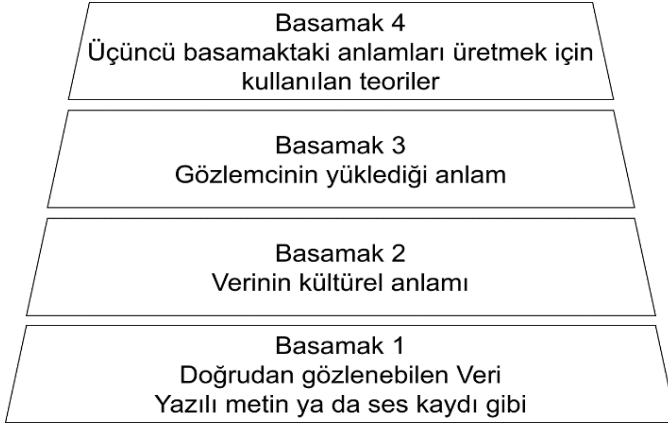
Şekil 2: Yöneticinin Ali ile yaptığı konuşma ve konuşma esnasındaki düşünceleri

Yöneticinin söylemediği duygu ve düşünceleri	Yönetici ile İsmail arasında geçen konuşma
<p><i>Bir türlü bitmek bilmeyen şu problemler beni çileden çıkarıyor. Problemin sorumluluğunu almaktan kaçıyor. Takımın bahane üretmek yerine yaptıkları için sorumluluğunu alması gerek artık.</i></p> <p><i>Gene kaçıyor. Bir şekilde sorumluluk almasını sağlamam lazım, bu böyle gitmez. Bir türlü laf anlatamıyorum, bana maval okuyor. Kaçmak için konuyu değiştiriyor. Ben en iyisi öbür konuya geçeyim.</i></p> <p><i>Artık burama kadar geldi. Daha fazla bahane üretmesine izin vermeyeceğim.</i></p> <p><i>Gene konuyu saptırıyor.</i></p>	<p>Yönetici: Senin takımın elindeki işi vaktinde bitirmesi için bir yol bulmamız lazım.</p> <p>Ali: Aslında olay çok basit. B sistemi bütün testlerini bitirene kadar A sistemini test edemiyoruz.</p> <p>Yönetici: A sistemin hazır olmadan yapılabilecek başka testler yok mu?</p> <p>Ali: Var ama çok az. Dediğim gibi asıl sorun, A sistemi ile B sisteminin çalışmasının birbirlerine bağlı olması.</p> <p>Yönetici: Peki, A sisteminin çıktısını alıp, testleri bunun üzerinde yapmak mümkün değil mi?</p> <p>Ali: İyi de, öyle yaparsak A sistemindeki sorunları bulamayız. Üstelik bunun için çok daha fazla bellek gerekir. Anlayacağım, A sistemine mahkûmuz. Elimiz kolumu bağlı.</p> <p>Yönetici: Birincisi, çok lazımsa A sistemine ek yapmaktan kolay bir şey yok. İkincisi, A sistemini kullandığı halde işleri zamanında bitiren bir sürü takım var.</p> <p>Ali: Diğer takımların sorumlu olduğu bileşenler, A sistemine bu kadar bağımlı değil. Son çıkan sonuca</p>

bak. A sisteminden elde ettiğimiz birçok veri var ama bunun için bütün sürecin bitmesini beklememiz gerekiyor.
--

Çıkarım merdiveninin birinci basamağı (Şekil 3), kişinin söylediği sözler gibi doğrudan gözlenebilen ve bir kayıt cihazı yardımıyla tespit edilebilen verileri ifade eder. İkinci basamakta, birinci basamaktaki verilerin ne anlama geldiği ile ilgili, çoğunlukla milisaniyeler içerisinde yapılan çıkarımlar (Argyris, 1993: 57) bulunur. Bu çıkarım süreci otomatik olarak gerçekleşir ve kişi bu anlamlara katılsa da katılmasa da, gözlediği eylemlere anlamlar yükler. Daha sonra kişi, karşıdaki kişinin bu eylemleri üretmekteki amacının ne olduğuna dair kendi açıklamalarını üretir. Çıkarım merdiveninin üçüncü basamağına karşılık gelen bu açıklamalar muhatabın niyeti ve amacı ile ilgili nedensel açıklamalardan ibaret atıflar olabileceği gibi muhatabın davranışının etkinliğine dair değerlendirmeler de olabilir. Çıkarım merdiveninin dördüncü basamağı, üçüncü basamaktaki anlamları yani atıf ve değerlendirmeleri üretmek için kullanılan dünya görüşü ve teorilere karşılık gelir.

Şekil 3: Çıkarım merdiveni (Argyris,1993'ten uyarlanmıştır).

Çıkarım merdiveninde veriden yukarı doğru hareket edildikçe, çıkarımlar, anlamlar, yargı ve hükümler gittikçe daha soyut ve genel hale gelir. Alt basamaklarda gözlenen çok miktarda veri, üst basamaklarda çok kısa hüküm ve anlamlarla özetlenebilir. Bu ise çıkarım ve yargıların, doğruluğundan emin olmak için her adımda muhatapla test edilmesini gerektirir zira aynı sözler birçok anlama karşılık gelecek şekilde kullanılmış olabilir (Austin, 1962). Aksi takdirde çıkarım ve hükümler yanlış veya hatalı olacak ve her sonraki adım test edilmemiş ön yargılara dayanacaktır. Bu tür bir çıkarım ve anlamlandırma süreci kullanmak, “gözlemciden bağımsız veriden başlamak ve bütün çıkarımları test etmek” şeklindeki temel bilimsel kuralı (Burns ve Okey, 1985; Lederman ve diğerleri, 2002) problem çözme konuşması sürecinde uygulamaya konmasından ibarettir.

Bu makalede sunulan vaka, çıkarım merdiveninin etkileşim esnasında nasıl kullanılabileceğine dair birçok örnek barındırmaktadır. Örneğin, Ali'nin, yöneticinin sorusuna verdiği

Mehmet Selim Derindere

cevap (“*asıl sorun A sistemi ile B sisteminin çalışma şeklinde*”) elimizdeki somut veri olup çıkarım merdiveninin birinci basamağındadır. Yönetici (vakanın sol sütununda da görüleceği üzere) bu veriyi “bahane üretmek” şeklinde anlamlandırmaktadır. Kültürel olarak, kişinin, sorumlu olduğu şeyi yerine getirmekten kaçınması durumunda bunun sorumluluktan kaçınmak olarak değerlendirilmesi normal karşılanabilir. Mühendis, yöneticinin zihnindeki asıl sorun olan ve onun sorumluluktan kaçıyor olduğu şeklindeki dile getirmediği sorunu ele almak yerine, doğal olarak üzerinde konuşulan, işlerin neden vaktinde bitmediği sorusuna açıklama getirdiğinde yönetici bunu bahane üretmek olarak değerlendirmektedir.

5. Bulgular

Ali ile yönetici arasında geçen konuşma, araştırmanın istikametini belirleme açısından bize birçok seçenek sunmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere araştırmacı, özellikle (1) yöneticinin problemi nasıl tanımladığı, (2) problemi tanımlarken hangi bilgilere dayandığı, bu bilgileri nasıl muhakeme ettiği ve (3) ne sonuçlar elde ettiği ile ilgilenmektedir. Yöneticinin problemi tanımlama şekli; neyi problem olarak gördüğü ve çözüm olarak neyi kabul edebileceğini işaret eder. Yöneticinin muhakemesi; hangi verileri seçtiğini ve kullandığını, bu verileri nasıl işlediğini ve bunları nasıl eyleme dönüştürdüğü bilgisini sağlar. Elde ettiği sonuçlar ise problem çözme sürecinin arzu edilen sonuçları sağlayıp sağlamadığı bilgisini sağlar.

Öncelikle araştırmacı, yöneticinin problem tanımının hangi bilgiye dayandığını tespit etmek istemiştir. Şekil 4’teki konuşmada araştırmacı, yöneticinin, asıl problemi “Ali’nin sorumluluk almaması” olarak belirlemesine, Ali’nin ürettiği hangi davranışların sebep olduğu bilgisine ulaşmaya çalışmaktadır (Şekil 4). Araştırmacının, mülakatlar esnasında, katılımcının sağladığı verileri,

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

yöneticinin algıladığı şekliyle olağan kabul etmediğine ve bunların kaynaklarını ve yöneticinin yargılarını nasıl bir muhakeme ile elde ettiğini araştırdığına dikkat edin.

Şekil 4: Araştırmacının, yöneticinin problem tanımının dayandığı veriye erişme teşebbüsü.

Araştırmacı ile yönetici arasında geçen konuşma	Araştırmacının davranışının açıklaması
Araştırmacı (A): gerek problem tanımında gerekse yaptığımız konuşmalarda, gecikme probleminin bir süredir sürdüğünü ve daha önce de bu durumu düzeltmek için Ali ile konuştuğunu ifade etmiştin. Doğru hatırlıyor muyum?	Veriyi doğru hatırlayıp hatırlamadığımı kontrol ediyor.
Yönetici (Y): Evet. Bu konuşmayı daha önce de yaptık.	Veriyi doğruluyor.
A: Problemin aslında Ali'nin sorumluluk almaması olduğunu düşündüğün anı hatırlıyor musun? Ali sana ne demişti de gecikmenin kaynağının ve asıl sorunun Ali'nin sorumluluk almaması olduğunu düşündün?	Yöneticinin, verdiği hükme ne şekilde ulaştığını tahkik ediyor. İlk olarak problemin, Ali'nin sorumsuzluğu olduğunu düşündüğü durumu öğrenmeye çalışıyor.
Y: Takımın nasıl geciktiğinden ve bu durumun projeyi ne şekilde etkilediğinden bahsediyorduk. Bunun bir daha olmayacağını söylemek yerine, bana neden geciktiklerine dair bahaneler uydurmaya başladı.	Eldeki veriden hükme nasıl ulaştığına ulaşmaya çalışıyor.
A: Yani sana teknik bir takım açıklamalar yapmaya başladı, gecikmenin sebebine dair. Sen de ne düşündün?	
Y: Gene bana masal okuyor. Eğer takım lideri sensen sorumluluğu alman ve bu problemleri çözmen gerekir.	

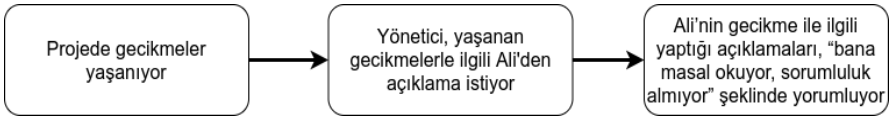
Bu çalışma, araştırmacının aynı zamanda yöneticiye, problem çözme konusunda danışmanlık yaptığı bir sürecin parçasıdır. Eğer problem durumunda bir iyileşme sağlanacaksa ve bunun için yöneticinin farklı hareket etmesi gerekiyorsa o zaman neden hali hazırda yaptığı gibi hareket ediyor olduğunun yani problemi nasıl gördüğü ve problem üzerinde ne şekilde muhakeme ettiğinin tespit edilmesi gerekir (Le Fevre ve diğerleri, 2015). Çalışmaya katılan yönetici,

Mehmet Selim Derindere

çalışmanın ön koşulu olarak, buradan elde edilecek bulgu ve bilgilerin akademik yazına dönüştürülmesi olduğu konusunda bilgilendirilmiş ve onayı alınmıştır.

Bu konuşmada ulaşılan verilere dayalı olarak problemin, tespit edilen başlangıç durumu haritalanabilir (Şekil 5):

Şekil 5: Problemin başlangıcı

Yönetici, takım liderinin yaşanan bir gecikme ile ilgili teknik açıklama yapmasını sorumluluk almaması olarak yorumlamış ve bu noktadan sonra yönetici için asıl problem bu olmuştur.

Araştırmacı bu noktada, benzer durumun diğer takımlarda da yaşanıp yaşanmadığını, benzer bir durumun onlar için de geçerli olup olmadığını test etmek istemiş ve yönetici ile aralarında Şekil 6'daki diyalog geçmiştir.

Şekil 6: Araştırmacının ilave veriye erişme teşebbüsü

Araştırmacı ile yönetici arasında geçen konuşma	Araştırmacının davranışının açıklaması
<p>Araştırmacı: Hatırladığın kadariyle, diğer takımlarda, özellikle Ali'nin işaret ettiği üzere A sistemini kullanan takımlarda da benzer gecikmeler yaşanıyor mu? Bu soruyu sormaktan amacım, gerçekten de problem Ali'nin bizzat kendinden mi, yoksa başka faktörlerden mi kaynaklanıyor onu anlamak.</p> <p>Yönetici: Tabii ki. Gecikmeler her zaman oluyor. Ancak hiç birisi bu takım kadar değil.</p>	<p>Özellikle yöneticinin teorisiyle çelişen yahut başka açıklamalar sağlayabilecek türden veriyi arıyor. Böyle yaptığını açıklıyor.</p> <p>Yönetici yeni bir veri sağlıyor.</p>

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

<p>A: Bu takımın, diğerlerinden daha fazla gecikme yaşadığını söylüyorsun. Bunu, örneğin senin iddiandan bağımsız olarak tespit ettiniz mi?</p>	<p>Sağlanan veriyi dikkate alıyor ve test ediyor.</p>
<p>Y: Ben biliyorum öyle olduğunu.</p>	
<p>A: Ali'nin iddia ettiği üzere sorunun gerçekten A sisteminden kaynaklanıp kaynaklanmadığını test etmenize engel olan nedir? Gördüğüm kadarıyla sen bu şekilde bir test istemedin. Bunu soruyorum çünkü eğer bu şekilde bir test istemiş olsaydınız Ali'nin gerekçelerinin ne derece sağlıklı ya da geçersiz olduğu anlaşılabilirdi. Farklı gördüğün bir yer var mı?</p>	<p>Yöneticinin, Ali'nin iddialarını neden test etmediğini soruyor. Bu soruyu sormaktaki amacımı paylaşıyor. Olası görüş ayrılıklarını araştırıyor.</p>
<p>Y: İnan bana sorun Ali'nin sorumsuzluğu. Biz aynı konuşmayı defalarca yaptık her seferinde aynı bahaneyi üretiyor.</p>	<p>Baştaki yargısını gene ileri sürüyor.</p>

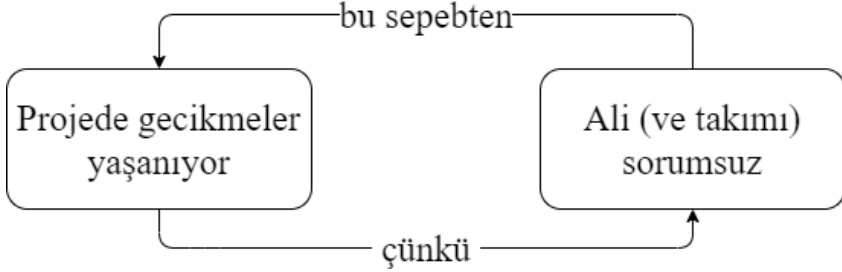
Birinci Epistemik Döngüsellik

Yönetici ile yapılan mülakat neticesinde (Şekil 4, Şekil 6) yöneticinin, Ali'nin sorumsuz ve sorumluluktan kaçan biri olduğu yargısına sebep olan gecikmelerin diğer takımlarda da yaşandığı ancak yöneticinin o takımları sorumsuzlukla itham etmediği görülmektedir. Gene problemin başka şekilde değilde sorumsuzluk olarak tanımlanmasına yetecek, gecikmelerden başka bir sebep ve bilgi bulunmamaktadır. Benzer şekilde yönetici, diğer takımlarda da gecikmeler yaşanıyor olmasına rağmen neden o takımların liderlerinin sorumsuz olarak nitelenmediği, özellikle Ali'nin sorumsuz olarak nitelendiğine dair bir bilgi de sağlayamamaktadır.

Mehmet Selim Derindere

Yönetici, projede yaşanan ve mevcut verilere göre farklı sebeplerle açıklanabilecek gecikmelere sebep olarak Alinin sorumsuzluğunu

Şekil 7: Döngüsel problem açıklaması

görüyor. Ancak nasıl olup ta Ali'nin ileri sürdüğü yahut başka olası açıklamalardan birini seçmek yerine bu açıklamayı seçtiğine dair test edilebilir bir açıklama da getiremiyor. Özetle; yöneticinin düşüncesine göre projede yaşanan gecikmelerin açıklaması Ali'nin sorumsuzluğu olurken, Ali'nin sorumsuzluğunun kanıtı projede yaşanan gecikmeler olmaktadır (Şekil 7).

Yöneticinin, asıl problem tanımı döngüsel bir açıklama içermektedir. Böylece elimizde, mevcut teknik problemin kaynağının muhatabı olduğuna dair kuvvetli bir kanaate sahip olan ve aynı zamanda bu kanaatin nasıl üretildiğinden habersiz olan bir yönetici var. Bu durumda, Ali'nin ileri sürdüğü, projedeki gecikmeleri potansiyel olarak açıklayan, sorunun aslında A sistemi, B sistemi ve bu ikisinin etkileşiminden kaynaklandığı şeklindeki verileri yöneticinin neden test etme ihtiyacı hissetmediği anlaşılır hale gelmektedir. Yönetici bunları test etmemiştir çünkü hem çözmeye çalıştığı asıl sorun teknik problem değildir. Üstelik Ali'nin bu şekil teknik konulardan bahsediyor olması, yöneticinin, asıl problemin Ali'nin sorumsuzluğu olduğuna dair kanaatini pekiştirmektedir.

Bavelas'ın çalışması (aktaran Watzlawick, 1984:13), olası bir açıklama ile ilgili bir kanaat insanın aklında bir kere yer ettikten Bilgi, Year: 2022, Bahar-Mayıs, Volume: 24, Issue: 1, pp: 21-52

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

sonra artık bu kanaati -potansiyel veya gerçekten- çürüten bilgilerin bu kanaati değiştirmediğini aksine bu kanaati daha da pekiştiren ilave açıklamalar üretmeye yaradığını göstermektedir. Bu durum, epistemik döngüselliğin beklenen bir sonucudur.

İkinci Epistemik Döngüsellik

Bu durumda ikinci bir soru ortaya çıkmaktadır: Yönetici, neden asıl problem hakkında hiç konuşmamaktadır? Ali ile yaptığı problem çözme konuşmasının hiçbir aşamasında zihnindeki asıl problemi tartışmaya açmamış, bundan Ali'ye bahsetmemiştir. Üzerinde konuşulmayan bir problemin nasıl çözülebileceği bir muammadır. Yöneticinin, neden aklındaki asıl problemi, problem çözme konuşmasının konusu yapmadığı sorusunun cevabı araştırmacının yaptığı mülakatta ortaya çıkmıştır (Şekil 8).

Bu konuşma ile yöneticinin düşünce ve eylemlerinde ikinci bir epistemik döngüsellik görünür hale gelmektedir. Bu ikinci döngüsellik Şekil 9'daki gibi çalışmaktadır.

Buna göre yöneticinin aklındaki asıl problemi dile getirip bunu tartışmaya açmasının önündeki engel, Ali'nin, sorumsuz olduğunu kabul etmeyeceği ya da yöneticiyle kavga çıkaracağı şeklindeki inancıdır. Yönetici, diğer inançlarında olduğu gibi bu inancını da test etmemiştir dolayısıyla inanç yöneticiden bağımsız bir veriye dayanmamaktadır. Test etmemesini de kendisi ve Ali hakkında bir takım başka inançlarla açıklamaktadır.

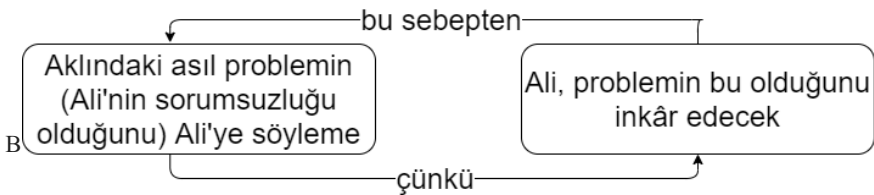
Şekil 8: İkinci döngüselliğin kaynağı

<p>Araştırmacı: Gördüğüm kadarıyla sen, asıl problemin Ali'nin sorumluluk almaktan kaçması olduğunu düşünüyorsun. Aranızdan geçen konuşmadan anladığım ise, Ali'ye göre asıl sorun teknik. Örneğin A sisteminin tabiatı yahut A sistemi ile B sisteminin etkileşimi vs. Ancak dikkatimi çeken bir husus, sence asıl problemin ne olduğunu onunla paylaşmamışsın. Eksik gördüğün bir kısım var mı?</p>	<p>Durumu nasıl gördüğünü paylaşıyor.</p> <p>Düşündüğünü test ediyor.</p>
<p>Yönetici: Tabii. Böyle bir şeyi nasıl söyleyebilirsin?</p> <p>A: Biraz açar mısın? Yani sence asıl problemin ne olduğunu Ali'yle paylaşmana engel olan neydi?</p>	<p>Yöneticinin problemle ilgili görüşünü paylaşmasına engel olanın ne olduğu bilgisine ulaşmaya çalışıyor.</p>
<p>Y: Böyle konuları konuşmaya başlayınca sinirler iyice geriliyor. Bunu söylemeye kalksam iyice canım sıkılacak. O da ya hepten inkâr edecek ya da aramızda kavga çıkacak.</p> <p>A: Öyle düşünmene sebep nedir? Örneğin bu daha önce Ali'yle yaşadığımız bir durum mu?</p> <p>Y: Daha önce aslında ne düşündüğümü ona söylemedim ama başka ne olacak ki? Sorumsuzluğunu kabul mü edecek?</p>	

Bu konuşma ile yöneticinin düşünce ve eylemlerinde ikinci bir epistemik döngüsellik görünür hale gelmektedir. Bu ikinci döngüsellik Şekil 9'daki gibi çalışmaktadır.

Buna göre yöneticinin aklındaki asıl problemi dile getirip bunu tartışmaya açmasının önündeki engel, Ali'nin, sorumsuz olduğunu kabul etmeyeceği ya da yöneticiyle kavga çıkaracağı şeklindeki inancıdır. Yönetici, diğer inançlarında olduğu gibi bu inancı da test

Şekil 9: Asıl problemin döngüsel açıklaması

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

etmemiştir dolayısıyla inanç yöneticiden bağımsız bir veriye dayanmamaktadır. Test etmemesini de kendisi ve Ali hakkında bir takım başka inançlarla açıklamaktadır.

Aslında yöneticinin inançlarını test etmediği ifadesi tam olarak doğru sayılmaz. Yönetici, vakada geçen konuşma sürecinde bir anlamda Ali'ye bir "şans daha vermekte", Ali'nin değişip değişmeyeceğine, davranışlarına çeki düzen verip vermeyeceğine bakmaktadır. Bunlar, yöneticiye göre haklı olup olmadığını anlamasının, yani Ali ile ilgili inançlarını test etmesinin bir yoludur. Bununla ilgili sorun, Ali'nin, yöneticinin ne düşündüğünü ve neden öyle düşündüğünü, ne yaparsa bu düşündüklerini yanlışlamasının mümkün olduğunu bilgisine erişimi olmamasıdır. Yönetici (konuşmada) sanki ortada böyle bir sorun yokmuş gibi davranmakta ve ona göre asıl sorunun ne olduğundan hiç bahsetmemektedir. Bununla beraber Ali'nin söylediklerini kendi inançlarının doğruluğuna delil olarak görmektedir. Böylece yöneticinin testi "kendi kendini kapatan" yani kabul ve inançlarının yanlışlanmasını imkânsız olduğu bir test olmaktadır.

Buraya kadar ortaya çıkarılan bilgilere dayanarak, yönetici ile Ali arasındaki problem çözme süreci ve bu sürecin yöneticinin inançlarını nasıl pekiştirdiği Şekil 10'daki gibi haritalanabilir.

Şekil 10: Problemin kısmi haritası

Yönetici nasıl düşünüyor?	Yönetici nasıl hareket ediyor?	Sonuçlar
Alinin sorumluluk almaktan kaçındığını düşünüyor.	Düşüncelerini doğru kabul ederek hareket ediyor	Ali'nin yöneticinin aklındaki asıl probleme erişimi yok.
Ali'nin asıl problemin ne olduğunu anlamaktan kaçındığını düşünüyor.	Asıl problemin ne olduğu ile ilgili düşüncesini paylaşmıyor.	Problem devam ediyor.
Ali'nin problemle ilgili bahaneler ürettiğini, konuyu saptırdığını düşünüyor.	Aklındaki sorun başka bir şey değilmiş gibi hareket ediyor.	Teknik sorun devam ediyor.
	Ali'ye teknik problem ile ilgili sorular soruyor ve Ali'nin verdiği cevapları, aklında olan ve dile getirmediği asıl problemin geçerli olduğuna kanıt olarak kullanıyor.	Yöneticinin düşünceleri pekişiyor.
		Ali'nin sunduğu teknik bilgiler yok sayılıyor.

Epistemik Döngüsellğin Bir Takım Sonuçları

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

Şu ana kadar, yöneticinin, problem çözme sürecindeki düşünme şeklinde çalışan iki ayrı epistemik döngüsellik tespit etmiş durumdayız. Bunlardan birincisi, teknik problemi çözme sürecinde Ali'nin problemle ilgili getirdiği açıklamaları, yöneticinin, "Alinin sorumsuz olması, bahane üretmesi, konuyu saptırması" şeklinde yorumlaması ile sonuçlanmaktadır. İkinci döngüsellik, yöneticinin, Ali'nin davranışlarını sorumsuzluk vb. şekilde yorumladığını ve asıl sorunun Ali'nin sorumsuzluğu olduğunu düşündüğünü Ali ile konuşmasını engellemektedir.

İç içe geçmiş iki epistemik döngüsellik, birlikte, yöneticinin, problemi tanımlamak ve açıklamak için kullandığı kabulleri ve davranışları gözden geçirmesini ve bunlarda bir değişikliğe gitmesini engellemektedir. Aynı zamanda projede gecikmeler şeklindeki problem de sürmektedir. Böylece mevcut problem çözme süreci, gecikmelerle ilgili bir iyileştirme sağlamadığı gibi, Ali'nin sorumsuzluğu olarak tanımlanan problemle ilgili bir iyileştirme de sağlamamaktadır. Bu durum, yöneticinin, Ali ile olan ilişkisini gittikçe daha da stresli hale getirmektedir.

Burada önemle vurgulamak istediğimiz iki husus bulunmaktadır. Birincisi, Ali'nin sorumluluktan kaçmadığını, Ali'nin sorumsuz olmadığını iddia etmiyoruz. Gerçekten de Ali bu konuyla ilgili sorumluluk almaktan kaçıyor olabileceği gibi şahsında sorumsuz biri de olabilir. Ancak eldeki veriler ve yöneticinin bize sağlamış olduğu muhakeme, sorunun gerçekten Ali'nin sorumsuzluğu olduğu hükmüne varmaya yetmemektedir zira gecikmelerle ilgili yeterli tahkik ve testler yapılmadığı gibi Ali'nin tutum ve davranışları ile ilgili, geçerli ve test edilebilir bir tahkik de yapılmamıştır. İkinci ve bize göre daha önemli olan husus, yöneticinin mevcut problem çözme yaklaşımı istediği sonuçları üretmediği gibi, muhakeme şekli de mevcut inanç ve yaklaşımlarını pekiştirmenin ötesinde bir çözüm

Mehmet Selim Derindere

sunmamaktadır. Bir başka deyişle mevcut döngüsel düşünme süreci, yöneticinin, kendi belirlediği problemi çözmesine engel olmaktadır.

Yöneticinin döngüsel bir muhakeme şekli kullanıyor olmasının bir takım sonuçları şöyle özetlenebilir:

1. Sorun; nispeten kolay çözülebilir olan teknik problemin ötesine taşınarak, (Ali'nin) kişilik özelliklerinin değiştirilmesi gibi çok daha zor bir zemine taşınmaktadır.
2. Arzu edilen çözüm -Ali'nin sorumluluk almaması- üretilmediği gibi yönetici, bu sorunların nasıl olup da çözülemediği ile ilgili kendi sorumluluğunu görememektedir.
3. Yöneticinin Ali'yle ilgili kanaatleri; kendi kendini gerçekler kehanetler şeklinde çalışmaktadır.
4. Süreç, üzerinde konuşulmadığı, konuşulmadığı için kendi kendini, olası düzeltmelere karşı kapatmaktadır.

Ayrıca, bu sonuçların ortaya çıkmasını tetikleyen teknik düzlemdeki problemle ilgili olarak:

1. Teknik problemin potansiyel sebeplerini ve çözümlerini işaret eden bilgiler yok sayılmaktadır.
2. Teknik problem, tekrar eden çabalara rağmen çözülmemiştir.

Tartışma ve Sonuç

Yöneticinin problem tanımı ve açıklamasına alternatif olarak, yöneticinin (ve Ali'nin) gerek muhakeme gerekse etkileşim süreçlerinin, amaca zararlı olan mevcut problem-çözme sürecinden nedensel olarak sorumlu olduğunu ileri sürebiliriz. Buna bağlı olarak, eğer yönetici, nasıl düşündüğünün ve bunun sonuçlarının ayırdına varabilirse, Şekil 10'daki haritayı değiştirmek mümkün olabilir.

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

Yönetici, örneğin, problemin ne olduğuna dair test edilebilir hipotezler geliştirebilir. Benzer şekilde, Ali'nin iddialarını, kendi inançlarını ispatlayan deliller olarak görmek yerine, test edilmesi gereken birer hipotez olarak ele alıp açıkça teste tabi tutulmasını isteyebilir.

Problemlerin etkin olarak çözülebilmesi için, problem çözme sürecinde sağlıklı verinin ve makul muhakeme süreçlerinin kullanılması gerekir (Hasenfeld ve Furman, 1994). Bu vakada incelenen problem çözme sürecinde ise yöneticinin kullandığı bilgi muğlak, muhakeme süreci ise örtülü ve teste kapalıdır. Dahası, yöneticinin problem çözme teşebbüsleri yalnızca etkisiz olmakla kalmamakta aynı zamanda, yöneticinin inançlarını ve hüsrânını pekiştirmek suretiyle problemi daha da içinden çıkılmaz hale getirmektedir.

Problem durum tekrarlandıkça, yönetici kendi inançlarını pekiştiren daha fazla “kanıta” sahip olmaktadır. Ancak şu ana kadar gördüğümüz şekliyle zaten bu inançlar baştan döngüsel ve bulanık muhakeme ve muğlak verilere dayanmaktadır. Bunun sonucu ise “kendi kendini kapatan” bir süreç olmaktadır (Watzlawick, 1984). Watzlawick, kendi kendini kapatan süreçlerin, yanlışlanamayan varsayımları doğru ve aşıkâr doğru kabul ederek hareket etmenin neticesinde ortaya çıktığını işaret eder. Diğer taraftan Popper (2002) savların yanlışlanabilir olmasını bilimsel açıklamanın ve doğru bilginin ön koşulu olarak ortaya koymaktadır. Sahibinin mantığından bağımsız olarak test edilemeyen ön kabullerle ve döngüsel muhakeme kullanan ve böylece kendi kendini kapatan hale gelen bir süreçte yöneticinin mevcut kabul ve inançları, ne tür bir karşı bilgi sunulursa sunulsun değişmeyecek, aksine pekişecek ve süreç tirmanarak devam edecektir.

Mehmet Selim Derindere

Epistemik olarak döngüsel süreçler, problemlerin çözümü için kullanılabilir bilgiyi kullanılmaz hale getirmekte ve örgüt içinde fasit dairelerin oluşmasına sebep olmaktadır. Eldeki bütün bilgilere erişebilmek, bunları elde tutabilmek, işleyebilmek ve kullanabilmek için, yöneticilerin, kendi muhakeme ve problem çözme süreçlerine eleştirel olarak bakabilmelerini ve bunlar üzerinde öz-yansıtma (reflection) yapabilmelerini mümkün kılacak sosyo-bilişsel becerileri edinmeleri gerekir. Örgüt içerisindeki bu, amaca zararlı döngüsel süreçlerde kaybedilen bilgiler kullanılabilir hale getirilebilirse bunlar karmaşık ve zorlu örgütsel ve sosyal problemlerin çözümü için kritik bir işlev görebilir. Döngüsellik üstesinden gelebilecek ve üretken bilgi işleme süreçleri geliştirebilecek becerileri edinen yöneticiler, zorlu ve rahatsız edici bilgiyi faydalı kaynaklara dönüştürebilirler.

Kaynakça

Ackoff, R. L. (1967). Management Misinformation Systems. **Management Science**, 14(4), 147–156.

Alston, W. P. (1986). Epistemic Circularity. **Philosophy and Phenomenological Research**, 47(1), 1–30.

Argyris, C. (1987). Bridging Economics and Psychology: The Case of the Economic Theory of the Firm. **American Psychologist**, 42(5), 456–463.

Argyris, C. (1992). Overcoming Organizational Defenses. **The Journal for Quality and Participation**, 15(2), 26–35.

Argyris, C. (1993). **Knowledge for Action A Guide to Overcoming Barriers to Organizational Change**, San Francisco, Jossey-Bass.

Argyris, C. (2000). **Flawed Advice and Management Trap**. New York, Oxford University Press.

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

Argyris, C. (2004). Double-Loop Learning and Implementable Validity, H. Tsoukas ve N. Mylonopoulos (Ed.), Knowledge, Learning and Dynamic Capabilities içinde (29–45). UK, Palgrave Macmillan.

Argyris, C. (2007). Double Loop Learning in a Classroom. M. Reynolds ve R. Vince (Ed.), Handbook of Experiential Learning and Management Education içinde (21–34). Oxford, Oxford University Press.

Argyris, C., Putnam, R. ve Smith, D. M. (1985). Action Science. New York, Jossey-Bass, Inc.

Argyris, C. ve Schön, D. A. (1978). Organizational Learning A Theory of Action Perspective. Massachusetts, Addison-Wesley Publishing.

Argyris, C. ve Schön, D. A. (1996). Organizational Learning II Theory Method and Practice. Reading, Addison-Wesley Publishing.

Arieli, D., Friedman, V. J. ve Agbaria, K. (2009). The Paradox of Participation in Action Research. **Action Research**, 7(3), 263-290.

Austin, J. (1962). How to do Things with Words. Cambridge, Harvard University Press.

Beck, J. S. (2011). Cognitive Behavioral Therapy Basics and Beyond (2nd Ed.). New York, The Guilford Press.

Bergmann, M. (2006). Justification Without Awareness: A Defense of Epistemic Externalism. Oxford, Clarendon Press.

Bondy, P. ve Delaplane, K. (2011). Against epistemic circularity. **OSSA Proceedings of the 9th International Conference of the**

Mehmet Selim Derindere

Ontario Society for the Study of Argumentation içinde (1-8).
Windsor.

Burns, J. C. ve Okey, J. R. (1985). Development of an integrated process skill test: TIPS II. **Journal of Research in Science Teaching**, 22(2), 167–177.

Ericsson, K. A. ve Simon, H. A. (1993). **Protocol Analysis: Verbal Reports as Data** (Revised Edition.). Cambridge, A Bradford Book.

Friedman, V. J. (2001a). **Action science: Creating communities of inquiry in communities of practice.** Handbook of Action Research, Thousand Oaks, Sage, 131–143.

Friedman, V. J. (2001b). Designed Blindness: An Action Science Perspective on Program Theory Evaluation. **American Journal of Evaluation**, 22(2), 161–181.

Hasenfeld, Y. ve Furman, W. (1994). Intervention Research as an Interorganizational Exchange. **Intervention research: Design and development for human service** içinde (29–311).

Hayakawa, S. I. ve Hayakawa, A. R. (1941). **Language in Thought and Action.** San Diego, Harcourt Brace.

Heisenberg, W. (1972). **Physics and beyond: Encounters and conversations.** New York, Harper & Row.

Jenkins, C. S. I. (2011). Reflective Knowledge and Epistemic Circularity. **Philosophical Papers**, 40(3), 305–325.

Kahneman, D. (2011). **Thinking Fast and Slow.** London, Penguin Books.

Knight, F. H. (2014). **Risk, Uncertainty and Profit** (2014 Repr.). Cambridge, Pantianos Classics.

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

Lammenranta, M. (2006). Epistemic Circularity. **Encyclopaedia of Philosophy**. Erişim Adresi: <https://iep.utm.edu/ep-circ/>.

Le Fevre, D. M., Robinson, V. M. J. ve Sinnema, C. E. L. (2015). Genuine inquiry. **Educational Management Administration & Leadership**, 43(6), 883–899.

Lederman, N. G., Schwartz, R. S., Abd-El-Khalick, F. ve Bell, R. L. (2002). Preservice teachers' understanding and teaching of the nature of science: An intervention study. *The Canadian Journal of Science, Mathematics, and Technology Education*, 1(2), 135–160.

Popper, K. R. (2002). **Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge** (2nd Ed.) London, Routledge Classics.

Razer, M. ve Friedman, V. J. (2016). **From Exclusion to Excellence: Building Restorative Relationships to Create Inclusive Schools**. Rotterdam, Sense Publishers.

Robinson, V. ve Lai, M. K. (2006). **Practitioner Research for Educators**. California, Corwin Press.

Rudolph, J. W., Taylor, S. S. ve Foldy, E. G. (2001). Collaborative Off-Line Reflection: A Way to Develop Skill in Action Science and Action Inquiry. P. Reason ve H. Bradbury (Ed.), **Handbook of Action Research: Participative Inquiry and Practice** içinde (405–412). London, Sage Publications.

Schmitt, F. F. S. (2004). What is Wrong with Epistemic Circularity? **Philosophical Issues**, (C. 14, 379–402).

Schwarz, R. (2013). **Smart Leaders, Smarter Teams: How you and your team get unstuck to get results**. San Francisco, Jossey-Bass.

Mehmet Selim Derindere

- Senge, P. (1990). *The Fifth Discipline. The Art and Practice of the Learning Organization*. New York, Doubleday.**
- Simon, H. A. (1971). Designing organizations for an information-rich world. Greenberger (Ed.), *Computers, Communications and the Public Interest*, Baltimore, John Hopkins University Press.**
- Simon, H. A. (1978). Information-processing Theory of Human Problem Solving. *Handbook of Learning and Cognitive Processes*, (C. V, 271–295).**
- Simon, H. A. (1994). Bottleneck of Attention: Connecting Thought with Motivation. W. D. Spaulding (Ed.), *Integrative Views of Motivation, Cognition and Emotion*, (1–22). Lincoln, NE: University of Nebraska Press.**
- Sperber, D. ve Mercier, H. (2017). *The Enigma of Reason: A New Theory of Human Understanding*. UK, Penguin.**
- Van Cleve, J. (2003). Is Knowledge Easy—or Impossible? Externalism as the Only Alternative to Skepticism. S. Luper (Ed.), *The Sceptics: Contemporary Essays*. Hampshire, Ashgate.**
- Vogel, J. (1987). Tracking, Closure, and Inductive Knowledge. S. Luper-Foy (Ed.), *The Possibility of Knowledge: Nozick and His Critics* (197–215). Lanham, Rowman & Littlefield.**
- Watzlawick, P. (1977). *How real is real?: Confusion, Disinformation, Communication*. New York, Vintage Books.**
- Watzlawick, P. (1984). *The Invented Reality: How Do We Know What We Believe We Know*. London, W.W. Norton & Company.**
- Wolfberg, A. ve Dixon, N. M. (2000). Speaking Truth to Power: Nurturing a Reflective Culture at the U.S. *Defense Intelligence Agency. Reflections*, 7(4), 1–13.**

Making Management Problems Unsolvable: Epistemic...

**Wright, J. H., Basco, M. R. ve Thase, M. E. (2005). Learning
Cognitive-Behavior Therapy: An Illustrated Guide.** New York,
American Psychiatric Publishing.

Mehmet Selim Derindere

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Mehmet Selim **DERİNDERE** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve herhangi bir ilave beyan/teşekkür yapılmamıştır (It was reported that the article was written by Mehmet Selim **DERİNDERE**, as no additional notification/acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

**Covid 19 Pandemisinin Bist 100 Şirketleri
Arasındaki Sektörel Bağlantılara Etkisi:
Minimum Kapsayan Ağaç Yöntemi**Can ATILGAN*^{ID}Kerim Eser Afşar^{ID}

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 12. 12. 2021**Kabul:** 27. 12. 2021**Online Yayım:**

31 05. 2022

Anahtar Kelimeler:

Minimum Kapsayan
Ağaç Analizi,
Covid -19 Pandemisi,
Portföy Çeşitlendirmesi,
BIST 100

Kaynak Gösterimi:

Afşar, K. E. & Toker, E. C. (2022). Türkiye’de İkinci En İyi Teorisi Bağlamında Covid-19 Pandemisinde Uygulanan Kısıtlayıcı Önlemlerin Etkinliği. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (1), 53-82. doi.org/10.54838/bilgisosyal.1035807

Özet: Bu çalışmada Covid-19 pandemisinin BİST100 şirketleri arasındaki ilişkileri nasıl değiştirdiği üzerinde Minimum Kapsayan Ağaç (MST) analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı pandeminin BİST100 şirketleri arasındaki ilişkilerin ve hiyerarşik etkileşimlerin kalıcı ve geçici etkilerini ayırtmaktır. MST analizi sonuçlarına göre pandemi öncesi, üç farklı dönemde ortaya çıkan korelasyon ağının şirket getirileri üzerine etkisi ile politika sinyallerinin finansal etkisi ele alınmıştır. Pandemiyle birlikte şirketlerin sektörel kümelenmelerinde artış gözlenmiştir. Diğer hisse senetleriyle en çok bağlantıda olması bağlamında, çekirdek hisse senedi konumunda olan şirketler pandemiyle birlikte pozisyonlarını kaybetmişlerdir. Şirketler arası etkileşim ağında bankacılık ve finans sektörü belirgin bir ağırlık kazanmıştır. Portföy çeşitlendirmesinin pandemiden nasıl etkilendiğini analiz etmek için, MST’nin merkezilik ölçütleri ve beta katsayıları kullanarak bir portföy oluşturulmuş, her üç dönem için portföyün risk ve getirileri hesaplanmıştır. Analiz sonucuna göre Covid-19 pandemisi, şirketler arasındaki korelasyon ağının değişmesi nedeniyle piyasa ve diğer şirketlerle en az bağlantıda olan şirketlerden oluşan portföyün riskini arttırmış, portföy çeşitlendirmesinin potansiyel faydasını azaltmıştır.

*Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Bilgisayar Bilimleri Bölümü, İzmir, ✉ can.atilgan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1680-6207

^φ**Sorumlu Yazar İletişim:** Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İzmir, ✉ eser.afsar@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9853-62070186

ARTICLE INFO

Submitted: 12. 12. 2021**Accepted:** 27. 12. 2021**Published Online:**

31 05. 2022

Keywords:Minimum Spanning Tree
Analysis,
Covid -19 Pandemic,
Portfolio Diversification,
BIST 100.**To cite this article:** Afşar, K. E. & Toker, E. C. (2022). Türkiye’de İkinci En İyi Teorisi Bağlamında Covid-19 Pandemisinde Uygulanan Kısıtlayıcı Önlemlerin Etkinliği. Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (1), 53-82. doi.org/10.54838/bilgisosyal.1035807

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral Connections Between Bist 100 Companies: A Minimum Spanning Tree Analysis

Can ATILGAN*^{ID}Kerim Eser Afşar^{ID}

Abstract: In this study, Minimum Spanning Tree (MST) analysis was carried out on how the Covid-19 pandemic changed the relationships between BIST100 companies. The aim of the study is to distinguish the permanent and temporary effects of the relations and hierarchical interactions between BIST100 companies of the pandemic. According to the results of the MST analysis, the effect of the correlation network that emerged in three periods as before, during and after the pandemic on company returns and the financial impact of policy signals were discussed. With the pandemic, an increase was observed in the sectoral clustering of companies. Companies that are in the position of core stocks in terms of being most connected with other stocks have lost their positions with the pandemic. The banking and finance sector has gained a significant weight in the interaction network between companies. To analyze how portfolio diversification was affected by the pandemic, a portfolio was created by using MST's centrality measures and beta coefficients, and the portfolio's risks and returns were calculated for all three sub-periods. The Covid-19 pandemic has increased the risk of the portfolio for the companies that are least connected to the market and also for other companies due to the change in the correlation network between companies, by reducing the potential benefit of portfolio diversification.

*Assist. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Science, Department of Computer Science, İzmir, ✉ can.atilgan@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1680-6207

[†]**Corresponding Author:** Assist. Prof, Dokuz Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, İzmir, ✉ eser.afsar@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9853-62070186

Giriş

19. yüzyılın ekonomik akımlarının tümden gelimci, belirsizliği dışlayan ve tam bilgi varsayımına dayalı yaklaşımı, yaşanan bir takım sosyoekonomik ve politik gelişmeler sonucunda dönüşüme uğramıştır. I. Dünya Savaşı'nın yarattığı ekonomik durgunluk, ardından gelen 1929 Büyük Buhran'ı ve uluslararası alanda istikrarın sağlanamaması, 19. yüzyılın belirsizliği yok sayan iktisat kuramlarıyla uyum sağlamamaktadır. Klasik ekonomi döneminde kıtlık ve bölüşüm üzerine yoğunlaşan iktisat kuramları, bundan böyle belirsizliği dikkate almak durumunda kalmıştır.

Knight (1921) tarafından “ölçülebilen belirsizlik” olarak tanımlanan risk kavramı, riskin ölçülmesi ve risk yönetimi finansal piyasaların ayrılmaz bir parçasıdır. Markowitz (1952)'e göre tüm yatırım kararları risk ortamında alınmış kararlardır ve tüm yatırımcıların risk karşısındaki davranışı riskten kaçınma yönündedir. Finansal açıdan risk, sistematik risk ve sistematik olmayan risk şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Sistematik risk, bir ekonomideki tüm aktörleri etkileyen, bu aktörlerin müdahale edemeyeceği, yani kontrol edilmesi mümkün olmayan risktir. Sistematik olmayan risk ise, doğrudan aktöre veya içinde bulunduğu sektöre özgü faktörlerden kaynaklanan, aktörlerin müdahale ederek kontrol edebileceği risk olarak tanımlanmaktadır.

Risk yönetiminde riskin azaltılabilmesi için kullanılacak en etkili yöntem Markowitz tarafından çeşitlendirme olarak tanımlanmıştır. Ancak, çeşitlendirmenin riskin azaltılmasında etkili olabilmesi için, yalnızca sektörel bir çeşitlendirme yeterli olmamaktadır. Portföye dahil edilen finansal varlıkların birbirleri ile arasındaki ilişkinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda, çeşitlendirme ancak birbirleri ve piyasa ile eşgüdümlü fiyat hareketlerine sahip olmayan ya da bu birlikteliğin en az görüldüğü finansal ürünlerden seçilmiş bir portföy oluşturulduğunda riski en aza indirebilecektir. Bunun yanında, finansal varlıkların birbirleri arasındaki ilişki, zaman içinde veya finansal piyasaları etkileyen önemli olaylar ve şok dalgaları neticesinde değişiklik gösterebilmektedir. Bu bağlamda, Covid-19 pandemisinin küresel çap-

Covid 19 Pandemisinin Bist 100 Şirketleri Arasındaki ...

ta tüm ekonomileri ve finansal piyasaları etkileyen bir gelişme olarak finansal varlıklar arasındaki bağlantı ve etkileşime olan tesirinin incelenmesi de önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisinin BİST100 şirketlerinin birbirleri arasındaki etkileşime olan tesirinin analiz edilmesidir. Pandeminin BİST100 şirketleri arasındaki etkileşimi nasıl değiştirdiği, finans alanında kullanımı ilk olarak Mantegna (1999) tarafından önerilen “Minimum Kapsayan Ağaç”, yani MST (Minimum Spanning Tree) analizi ile incelenmiştir. Pandeminin piyasalara yaptığı etkiler MST analiziyle ortaya çıkarılan etkileşim ağıyla şirketlerin hisse senetlerinin getirileri gözlenerek politika sinyallerinin finansal etkisi analiz edilmiştir. Bu etkiler üç farklı zaman aralığı belirlenerek incelenmiştir: Pandemi öncesi, pandemi süreci ve pandemi sonrası. MST analizi ile elde edilen bulguların sayısal neticelerinin gözlemlenebilmesi amacıyla sistematik ve sistematik olmayan risk unsurları dikkate alınarak örnek bir portföy oluşturulmuş, pandemiyin etkisi sayısal olarak ayrıca değerlendirilmiştir.

Makalenin geri kalanı dört bölüme ayrılmıştır. Bir sonraki bölüm olan ikinci bölümde Covid-19 pandemisinin küresel ve Türkiye’ye olan etkileri ele alınmıştır. Kullanılan veriler, veri toplama yöntemi ve analiz metodolojisinin anlatıldığı bölüm makalenin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Dördüncü bölümde çalışmanın bulguları sunulmuştur. Son bölümde, genel bir sonuç tartışması ve gelecek çalışma önerileri verilerek makale sonlandırılmıştır.

1. Covid-19 Pandemisi ve Etkileri

Covid-19 olarak adlandırılan virüs kaynaklı hastalık, ortaya çıktığı andan itibaren dünya çapında hızla yayılmaya başlamış ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla pandemi ilan edilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, Aralık 2021 tarihine kadar dünya genelinde tespit edilen toplam vaka sayısı 262 milyonu aşmış, Covid-19 kaynaklı

Can Atılğan & Kerim Eser Afşar

ölümler ise 5,2 milyon kişiye ulaşmıştır¹.

1.1. Küresel Etki

Covid-19 pandemisi, insan sağlığını tehdit etmekle birlikte küresel ölçekte sosyal ve ekonomik dinamikleri de önemli ölçüde etkilemiştir. Ülkeler sınırlarını kapatmış, seyahatler durmuş, restoran, kafe, sinema ve tiyatro gibi sosyalleşme ve eğlence faaliyetleri neredeyse sonlanmış, ibadethaneler kapanmış, eğitim ve çoğu iş faaliyeti uzaktan yürütülmeye başlanmıştır. Salgınla mücadele kapsamında uygulanan izolasyon ve sosyal mesafe kısıtlamaları virüsün yayılma hızını azaltmış ancak, ciddi ekonomik sonuçları da beraberinde getirmiştir. Ekonomilerin normal işleyişi durmuş, ekonomik faaliyetler sınırlı bir ölçekte devam ettirilmiştir. Küresel işgücü tarafında, kısmi ya da tam kapanmalardan etkilenme oranının %81 düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir (ILO, 2020a). Küresel talep tarafında, kısıtlamalar nedeniyle zorunlu ihtiyaçlar dışındaki tüketim harcamaları daralmış, işgücü kayıplarının yol açtığı gelir kaybı ise bu daralmayı şiddetlendirmiştir. Üretim ve işletme faaliyetlerinin sınırlandırılması ya da tam kapatılması nedeniyle tedarik zincirlerinin işleyişi bozulmuştur. Dünya ticaret hacmi düşmüş, ülkeler negatif ekonomik büyüme ile karşı karşıya gelmiş, refah düzeyi gerilemiş, işletmeler likidite krizi yaşamış, küresel işsizlik oranlarında ciddi bir artış yaşanmıştır.

Covid-19 pandemisi, 2008 küresel krizini geçerek Büyük Buhan'dan bu yana görülen en büyük ekonomik daralmaya neden olmuştur (Strauss, 2020). Uluslararası Para Fonu (IMF) raporuna (2021) göre, küresel ekonomi 2020'de %3,5 daralmıştır. Gelişmiş ekonomilerde bu düşüş %4,9, gelişmekte olan ekonomilerde ise %2,4 düzeyinde gerçekleşmiştir. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) raporuna (2021) göre, 2020 yılında küresel mal ticareti %5,3 daralarak 17,5 trilyon dolar seviyesine gerilerken, ticari hizmet ihracatında %20'lik bir düşüş kaydedilmiştir. Uluslararası İşgücü Örgütü (ILO) verilerine göre, 2020 yılında dünya genelindeki işsizlik oranı %20,4 artış göstermiş-

¹ WHO Coronavirus (Covid-19) Dashboard, <https://covid19.who.int/>, Son Erişim Tarihi: 03.12.2021

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral...

tir. Alt-orta gelirli ülkelerde bu oran %26, üst-orta gelirli ülkelerde %13,6, yüksek gelirli ülkelerde ise %41,7'lik bir oranla küresel işsizlik rakamları önemli ölçüde artmıştır (ILO, 2020b). Pandemi etkisinin makroekonomik ve-rilerden net bir şekilde gözlemlenebilmesinin yanı sıra, pandemi finansal pi-yasalarda da şok etkisi yaratarak risk algısını önemli ölçüde artırmıştır. Bu bağlamda, finansal piyasaların güvenli limanı olarak tanımlanan altına talep artmış ve 2013 yılından bu yana ilk defa onsu 1700 dolar seviyesinin üzerine çıkmıştır². Finansal piyasalarda bir diğer güvenli liman olarak görülen ABD 10 yıllık tahvilleri ise %0,50'li seviyelere kadar gerilemiştir³. Hisse senedi piyasalarından önemli çıkışlar yaşanmış ve yüksek risk algısı nedeniyle vola-tilite artmıştır. Sonuç olarak, salgın hem mikro hem de makro düzeyde tüm ekonomileri ve finansal piyasaları derinden etkilemiştir.

2020 yılının son çeyreği itibariyle birden fazla Covid-19 aşısı onaylanmış ve Aralık ayı itibariyle aşılama faaliyetlerine başlanmıştır. Aşılama ile birlikte hem sosyal yaşamda hem de ekonomik sistemde normale dönüş beklentisi oluşmuştur. 2020'nin son çeyreği itibariyle birçok ülkede tüketim harcamala-rı artmış, büyüme pozitif dönmüş, yatırım harcamalarında artış gözlemlen-miştir (IMF, 2021). Aşıya erişim arttıkça temas yoğun aktivitelerin artması ve 2021 yılının başındaki küresel toparlanmanın yılsonuna doğru ivme ka-zanması olası görülmektedir (IMF, 2021). Ancak, aşılama faaliyetlerine Ara-lık 2020'de başlanmış olmasına rağmen, Aralık 2021 itibariyle dünya nüfu-sunun henüz %43'ü⁴ aşılanabilmiştir. Aşılama faaliyetlerinin yavaş ilerliyor olması, bu süreçte virüsün yeni mutasyonlarının tespit edilmesi ve her ülke-nin aşıya erişim imkânının eşit olmaması gibi nedenler, küresel ölçekte risk algısı yaratmaya devam etmektedir.

² XAU/USD paritesi, <https://tr.investing.com/currencies/xau-usd-chart>

³ ABD 10 Yıllık, <https://tr.investing.com/rates-bonds/u.s.-10-year-bond-yield-streaming-chart>

⁴ The Our World in Data COVID vaccination data, https://ourworldindata.org/covid-vaccinations?country=OWID_WRL, Son Erişim Tarihi: 03.12.2021

1.2. Türkiye'ye Etkisi

Türkiye'de ilk Covid-19 vakası 11 Mart 2020 tarihinde tespit edilmiştir. İlk vaka tespitinden Aralık 2021 tarihine kadar Türkiye'de görülen toplam vaka sayısı 8,5 milyon, Covid-19 kaynaklı vefat eden kişi sayısı ise 74 bine ulaşmıştır⁵.

Türkiye'de ilk vaka tespit edildiğinden bu yana salgınla mücadele kapsamında maske zorunluluğu, sosyal mesafe kuralları ve çeşitli kısıtlama uygulamaları hayata geçirilmiştir. Salgınla mücadele uygulamaları, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sosyal ve ekonomik dinamikleri etkilemiştir. Türkiye dışı açık bir ekonomidir. Dolayısıyla Türkiye'de de üretim ve ticari faaliyetler önemli ölçüde etkilenmiştir. Dünya Ticaret Örgütü (WTO) verilerine göre, 2020'de Türkiye'nin dünyaya mal ticareti %6 daralarak 169 milyar dolar seviyesine gerilemiştir⁶. Ancak, Türkiye ekonomisi, 2020 yılında %1,8'lik büyüme performansıya pozitif ayrılmıştır (TÜİK, 2021a). Türkiye'de salgının işgücü piyasasına etkisinin sınırlandırılabilmesi amacıyla kısa çalışma ödeneği ve işten çıkarma yasağı uygulanmıştır. TÜİK verilerine göre 2020 yılında Türkiye'nin işsizlik oranı %0,5'lik bir düşüşle %13,2 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2021b).

Pandeminin Türkiye ekonomisi üzerine etkileri hem reel hem de finansal alanlar açısından birçok araştırmacı tarafından tartışılmıştır. Bu bağlamda, reel alanları temel alan Özatay ve Sak (2020), Adıgüzel (2020), Soylu (2020), Öztürk vd. (2020), Durmuş (2020), Oral ve Eroğlu (2020) ve Çağdaş (2020) Covid-19'un Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini makroekonomik verilerden hareketle incelemişlerdir. Eryüzlü (2020), Sertkaya ve Baş (2021), Tayar vd. (2020), Koyuncu ve Meçik (2020), Ay (2021), Cinel (2020), Güler (2020), Bölükbaş (2020) ve Arabacı ve Yücel (2020) pandeminin Türkiye ekonomisi üzerine sektörel etkilerini inceleyerek alınması gereken aksiyonlar üzerinde durmuşlardır. Koca (2020), Erol (2020), Göktepe (2020), Aykaç ve

⁵ <https://covid19.saglik.gov.tr/>, Son Erişim Tarihi: 03.12.2021

⁶ <https://stats.wto.org/> Son Erişim Tarihi: 06.12.2021

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral...

Murat (2020), Balcı ve Çetin (2020), Erikli (2021) ve Beken (2020) pandeminin işgücü piyasası üzerine etkilerini incelemiş ve çözüm önerilerinde bulunmuşlardır. Aydın ve Güner (2020), Doğan (2020), Kayabaşı (2020) ve Doğan ve Doğan (2020) Covid-19'un tarım sektörüne etkilerini ele almışlardır. Karlı ve Tanyaş (2020) ve Yurdakul vd. (2020) pandeminin Türkiye'de tedarik zincirleri, üretim ve hizmet sektörleri üzerine etkilerini incelemiştir. Acar (2020), Bahar ve İlal (2020), Atay (2020) ve Kıvılcım (2020) Covid-19'un turizm sektörü üzerine etkilerini incelemiştir.

Finansal alanları temel alan çalışmalarda ise Contuk (2021), Ünlü vd. (2020), Ölmez ve İkinci (2020), Ustalar ve Şanlısoy (2020), Kılıç (2020), Keleş (2020), Özdemir (2020) ve Çetin (2020) Covid-19'un Borsa İstanbul'a etkilerini incelemiştir. Arabacı ve Yücel (2020), Ersoy vd. (2020) ve Işık ve Akdoğan (2021) Covid-19'un bankacılık üzerine etkilerine ve çözüm önerileri üzerine yoğunlaşmışlardır. Ünal vd. (2020), Ayhan ve Abdullazade (2020), Akgüneş (2021) ve Şahbalı ve Kaya (2020) Covid-19'un Türkiye'deki döviz piyasası üzerine etkilerini incelemiştir. Bayar ve Varışlı (2020) ve Yıldırım ve Demir (2021) Covid-19'un tüketici ve bireysel krediler üzerine etkilerini analiz etmişlerdir.

1.3. Post-Pandemi Dönemi

Pandemi sonrası ekonomik toparlanmanın nasıl bir seyir izleyeceği ve pandeminin neden olduğu hasarın orta ve uzun vadeli etkisinin nasıl olacağı önemli başlıklar haline gelmektedir. Pandemi sonrası olası senaryolar, yeni dünya düzeninin yeniden yapılanma biçimine bağlı olarak değişiklik gösterecektir (Morea, 2021). Strauss (2020) pandemi bittikten sonra bile bazı sektörlerde eski tüketim alışkanlıklarına dönülemeyeceğini, bazılarında ise daha az rakibin bulunduğu pazarlar oluşabileceğini savunmaktadır. Bu durumda, pandemi dönemini güçlü bir mali yapı ile karşılayan şirketler pazarda daha da güçlenecek, zayıf olanlar ya devralınarak ya da iflas ederek pazardan çekilecektir. Yatırım kararları ekonomik sistemin pandemi öncesine döndüğü se-

naryo dikkate alınarak değil pandemi sonrası küresel ticaret ve tüketim ile ilgili gelişmeler dikkate alınarak verilecektir. Bu bağlamda, Strauss'un (2020) deyiimiyle pandemi sonrası oluşacak "yeni normal", ekonomik sistemi yeniden şekillendirecektir.

Covid-19 pandemisinin etkileri hem küresel hem de bölgesel düzeyde birçok çalışma tarafından ele alınmıştır. İnsan sağlığı üzerinde yarattığı önemli sonuçlar nedeniyle yapılan çalışmalar daha çok sağlık alanına odaklanmıştır. Dolayısıyla, pandemi sonrası olası senaryolar arka planda kalmış ve nispeten daha geç tartışılmaya başlanmıştır. Pandemi sonrası dönemi ele alan çalışmalardaki olası senaryolar iyimser ve kötümser yaklaşımlar olmak üzere iki odakta toplanabilecektir. İyimser yaklaşımlarda pandemi, sürdürülebilir toplumsal ve ekonomik bir yapıya dönüşüm için dönüm noktası olarak yorumlanmaktadır. Önümüzdeki on yılda dünyanın karşılaştığı sorunlar bugün zaten var olanların aşırı halleridir. Pandemi, bu sorunların çözümünde harekete geçmek ve köklü bir değişim yaratmak için fırsat sunmaktadır. Covid-19 dünya ekonomisi üzerinde kalıcı bir iz bırakarak temel değişikliklere neden olacaktır. Covid-19 sonrası dünyanın eski haline dönmesi mümkün değildir. Pandemi süreci, uzaktan çalışma, uzaktan eğitim ve e-ticaret gibi dijital hizmetlerin artmasıyla birlikte dijital ekonominin devam eden gelişimine hız kazandırmıştır (Susskind ve diğerleri, 2020). Pandeminin yol açtığı kriz tüketim ekonomisini değiştirmiş, küresel üretim ağlarında ve tedarik zincirlerinde köklü değişikliklere yol açmıştır (Morea, 2021). Bu noktada, pandemi sonrası kapsayıcı ekonomik büyüme ve refah sağlayan bir ekonomik sistemin inşa edilmesi dünyanın geleceğini yeni baştan şekillendirecektir (Susskind ve diğerleri, 2020). Diğer yandan kötümser yaklaşımlarda genel sav, pandemi sonrası dönemde büyük bir değişimin gözlemlenmeyeceğidir. Pandemi sürecinde devletlerin üstlendiği ekonomik rolün ve yapılan maddi yardımların kitlesel tüketimin canlı tutularak "işlerin her zamanki gibi" devam etmesinde öncü rol oynadığı savunulmaktadır (Morea, 2021). Dolayısıyla, pandemi sonrası olası senaryolar hala belirsizliğini korumaktadır. Pandemi sürecinin hem

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral...

sosyal hem ekonomik hasarının orta ve uzun vadedeki etkilerinin tahmin edilmesi oldukça güçtür.

Belirsizlik ortamı finansal piyasalardaki risk algısını da doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, makroekonomik verilerdeki değişimler finansal piyasalarda hızlı bir şekilde fiyatlanmaktadır. Pandemi sürecini ve pandemi sonrası olası ekonomik ve finansal senaryoları çeşitli yöntemlerle ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Küresel anlamda borsaların pandemiden nasıl etkilendiği Guo vd. (2021), Hatipoğlu (2021) ve Lavin vd. (2021) tarafından MST yöntemiyle analiz edilmiştir. Aslam vd. (2020) MST yöntemini kullanarak 56 adet küresel hisse senedi ile pandemi öncesi ve esnasındaki ülke durumlarını ilişkilendirmişlerdir. Zhang vd. (2020) 12 ülkeden hareketle pandemi öncesi ve esnasına ilişkin MST analiziyle sistemik risklerin ülkelere ve pandemiye göre nasıl şekillendiği üzerinde durmuşlardır. Pang vd. (2021), 2010 ve 2020 tarihleri arasındaki dönemde 17 Avrupa ülkesinin devlet tahvil getirilerini kullanarak pandeminin bu getiriler üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Liao vd. (2021), Çin tahvil piyasasında 23 çeşit tahvil üzerinde risklerin anlamlı hale getirilerek analiz edilmesinde MST yöntemini kullanmışlardır. Baydilli vd. (2017), Balcı (2018) ve Çekiç ve Taştan (2019) Borsa İstanbul şirketleri arasındaki ilişkiyi MST yöntemiyle analiz eden diğer çalışmalardır.

Pandeminin etkileri üzerine yapılan çalışmalarda genel olarak iki dönemin ele alındığı dikkat çekmektedir. Bu çalışma kapsamında pandemi öncesi ve esnası ayırımına ek olarak, finansal piyasaların, kısıtlamaların kalkması ve aşının varlığı nedeniyle pandemi etkilerine görece kayıtsızlaşmasından hareketle, “pandemi sonrası” olarak üçüncü bir dönem eklenmiştir. Çalışmanın bu bağlamda literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Veriler ve Analiz

Covid-19 Pandemisi, 2008 küresel krizini de geçerek, son yüzyılda finans piyasalarında sistematik riski en yükseğe çıkaran başlıca etken olmuştur. Pandemi sürecinde hisse senedi piyasalarından dünya genelinde büyük ölçekli

çıkışlar yaşanmış ve yüksek risk algısı nedeniyle volatilité artmıştır. Çalışma kapsamında, pandeminin Borsa İstanbul'a etkisi, BİST100 hisse senetlerinin günlük fiyat verileri üzerinden Minimum Kapsayan Ağaç, yani MST analizi ile incelenmiştir. BİST100, piyasa ve işlem hacimleri açısından ülkedeki en büyük halka açık şirketleri içermesi ve bu şirketlerin borsanın genel performansını göstermesi nedeniyle tercih edilmiştir.

2.1. Veriler

Analiz kapsamında, tüm süreç boyunca BİST100 listesine girmiş olan şirketlerden 107 tanesinin hisse senetlerinin günlük kapanış fiyatları alınmıştır. Fiyat verilerinin eksikliği nedeniyle, bu süreçte BİST100 endeksine dahil olmuş 9 şirketin verileri analize dahil edilmemiştir. Fiyat verileri "investing" internet sitesinden⁷ alınmıştır.

Pandeminin BİST100 hisse senetlerine etkisi üç döneme ayrılarak, gruplar halinde analiz edilmiştir. İlk zaman dilimi olan pandemi öncesi dönem olarak, 2019 yılının yaz döneminin borsada işlem yapılmış ilk günü olan 3 Haziran 2019 ile Sağlık Bakanlığı tarafından Türkiye'de ilk vakanın tespit edildiğinin açıklanmasından bir gün öncesi olan 10 Mart 2020 arası belirlenmiştir. Pandemi öncesi dönem aralığı, diğer dönemlerle veri sayısı ve mevsimsel etkiler bağlamında uyumlu olması için sınırlandırılmıştır. İkinci zaman dilimi olan pandemi süreci, ilk vakanın açıklandığı 11 Mart 2020'den başlayarak tüm kısıtlayıcı önlemlerin kaldırıldığı 1 Temmuz 2021'de sona ermektedir. Son zaman dilimi olan pandemi sonrası dönem ise kısıtlamaların kaldırıldığı gün ile bu çalışmadaki verilerin toplanmasının tamamlandığı 22 Kasım 2021 aralığı olarak belirlenmiştir.

2.2. Analiz Metodolojisi

Minimum Kapsayan Ağaç, yani MST, özellikle veri analizi ve optimizasyon uygulamalarında geniş bir kullanım alanı olan, finansal varlıklar arasındaki

⁷ <https://tr.investing.com/equities/turkey> Son Erişim Tarihi: 22.11.2021

bağlantıları tanımlamak amacıyla kullanımı ise ilk olarak Mantegna (1999) tarafından önerilen, hesaplamalı bir yöntemdir. Çalışma kapsamında MST, BİST100 hisse senetleri arasındaki etkileşimi tespit ve temsil etmek için kullanılmıştır. Her bir dönem için ağacın oluşturulmasında, şirket sayısı N ve ilgili dönemdeki gün sayısı T olmak üzere Mantegna (1999) takip edilerek aşağıdaki adımlar izlenmiştir.

1. i . hisse senedinin t . gündeki fiyat getirisi, $p_i(t)$ i . hisse senedinin t . gündeki kapanış fiyatı olmak üzere şöyle hesaplanmıştır:

$$r_i(t) = \ln p_i(t) - \ln p_i(t-1)$$

2. i . ve j . hisse senetlerinin fiyat getirisi serileri arasındaki korelasyon katsayısı, $\bar{r}_i = \frac{1}{T-1} \sum_{t=2}^T r_i(t)$ olmak üzere şöyle hesaplanmıştır:

$$c_{ij} = \frac{\sum_{t=2}^T (r_i(t) - \bar{r}_i)(r_j(t) - \bar{r}_j)}{\sqrt{\sum_{t=2}^T (r_i(t) - \bar{r}_i)^2} \sqrt{\sum_{t=2}^T (r_j(t) - \bar{r}_j)^2}}$$

3. Şirketler arasındaki uzaklıklar, diğer bir deyişle ağaç üzerindeki ayrıtların ağırlıkları da şöyle hesaplanmıştır:

$$d(i, j) = \sqrt{2(1 - c_{ij})}$$

Burada, şirketler arasındaki uzaklığın, korelasyon katsayısıyla ters orantılı olduğu dikkate değerdir. Hisse senetlerinin korelasyon yapısını ağaç şeklinde analiz edebilmek için tüm ikili uzaklıklar matrisinin hesaplanması gerekir. Bir tam graf olan uzaklıklar matrisinin minimum kapsayan ağacı hesaplanarak bir alt ultrametrik uzay ağı elde edilmiştir. Burada da, Mantegna (1999), Bonanno vd. (2000; 2001) ve Vandewalle vd. (2001) gibi, bu alt ultrametrik uzay ağının, zaman serilerinde saklı olan ekonomik bilgilerin anlamlı bir örüntüsü olduğu varsayılmıştır. Ağaçları oluşturmak için yazılan bilgisayar programında Prim'in MST Algoritması (1957) kullanılmıştır.

Ağaçlardan sayısal bilgi elde etmek için iyi bilinen ve Mirzaei vd.'nin (2019) de kullandığı bazı ölçütler hesaplanmıştır. Bunlar, derece merkeziliği (degree centrality) ve aradalık merkeziliği (betweenness centrality) ölçütleridir.

Can Atılgan & Kerim Eser Afşar

Ağaçta bir şirketi temsil eden bir v_i düğümünün doğrudan ilişkili olduğu, yani aralarında bir ayırıt olan düğümlerin (şirketlerin) sayısı $\text{deg}(v_i)$ olmak üzere o düğümün derece merkeziliği değeri $\alpha_{\text{deg}}(v_i) = \frac{\text{deg}(v_i)}{N}$ ile hesaplanmıştır. Aradalık merkeziliği ise, aradalık sayısı σ_i bir v_j düğümünden bir v_k düğümüne giden yollardan v_i düğümüne uğrayanların sayısı olmak üzere $\alpha_{\text{bet}}(v_i) = \frac{\sum_{j=1}^N \sum_{k=1}^N \sigma_i}{N(N-1)}$ ile hesaplanmıştır (Freeman, 1977). Orijinal hesaplamadan farklı olarak, ağaçta sıradan bir grafın aksine herhangi iki düğüm arasında yalnızca tek bir yol olduğundan, ayrıca “en kısa” yolun aranmasına gerek yoktur. Ağaçtaki tüm düğüm çiftleri arasındaki yolların sayısı da $N(N-1)$, dir.

3. Bulgular

MST analizi yoluyla finansal piyasalardaki bağlantı ağlarının dinamikleri hakkında bir takım gözlemler yapılabilmektedir. Finansal piyasaları etkileyen önemli olaylar temelinde zaman serileri bölümlere ayrılarak, bu bağlantıların zaman içindeki dinamik evrimini analiz etmek mümkündür. Bu bağlamda, analiz sonucu gözlenen bulgulara bu bölümde yer verilmiştir.

Tablo 1’de analiz kapsamında ele alınan şirketlerin sektörel bazda gruplandırılması yer almaktadır. Şirketlerin sektörel gruplarının belirlenmesinde Kamu Aydınlatma Platformu’nun (KAP) sektör ayrımları kullanılmıştır⁸. Bir şirketin birden fazla sektör endeksinde yer alabilmesi nedeniyle BİST’in sektörel endeksleri sınıflandırmada dikkate alınmamıştır.

MST analizi ile oluşturulan ağaçların görselleri, Tablo 1’deki sektörel gruplara göre renklendirilmiştir. Mor renk imalat sanayi, yeşil mali/finansal kuruluşlar, gri ulaşım ve haberleşme, sarı perakende, kırmızı enerji, turuncu tek-

⁸ <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler> Son Erişim Tarihi: 02.12.2021

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral...

noloji, pembe madencilik ve tarım, mavi inşaat, mercan rengi sağlık sektörünü temsil etmektedir.

Tablo 1. Şirketlerin Sektörel Bazda Gruplandırılması

İmalat Sanayi AEFES, COLA, KENT, KERVT, TBORG, TETMT, ULKER, AKCNS, CIMSA, CMENT, OYAKC, KARTN, BRMEN, KORDS, YATAS, ARCLK, EGEEN, FROTO, KARSN, OTKAR, PARSN, TMSN, TOASO, TTRAK, VESBE, VESTL, AKSA, ALKIM, AYGAZ, BAGFS, BRISA, DEVA, GUBRF, HEKTS, PETKM, SASA, TUPRAS, CEMTS, ERBOS, EREGL, ISDMR, IZMDC, KRDM, SARKY
Mali/Finansal Kuruluşlar AKBNK, ALBRK, GARAN, HALKB, ISCTR, KLNMA, SKBNK, TSKB, VAKBN, YKBNK, QNBFB, AGHOL, ALARK, BERA, DENGE, DOHOL, ECILC, GLYHO, KCHOL, ISBIR, SAHOL, SISE, VERUS, TKFEN, ALGYO, EKGYO, HLGYO, ISGYO, TRGYO, GOZDE, ISFIN, QNBFL, ISMEN, ISYAT, TURSG
Enerji AKSEN, ENJSA, ODAS, ZOREN
Teknoloji INDES, LOGO, NETAS, ASELS, SNKRN
Ulaşım ve Haberleşme PGSUS, THYAO, TAVHL, TCELL, TTKOM
Perakende BIMAS, DOAS, ETILR, MAVI, MGROS, SELEC, SOKM, TKNSA, UTPYA
İnşaat ENKAI
Madencilik ve Tarım KOZAA, KOZAL, TACTR
Sağlık MPARK

Kaynak: kap.org.tr verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

Şekil 1, BİST100 hisse senetlerinin pandemi öncesi fiyat verilerine göre oluşturulmuş minimum kapsayan ağacı göstermektedir. Pandemi öncesi BİST100 hisse senetleri sektörler arasında daha entegre bir görünüm sunmaktadır. Bu durum, hisse senetleri arasındaki korelasyonun sektörel farklılıklardan nispe-

Can Atılgan & Kerim Eser Afşar

olan şirketlerin doğrudan etkileşimde olduğu şirket sayısının yüksek olduğu, aradalık merkeziliği yüksek olan şirketlerin ise, dolaylı olarak, yani diğer şirketler üzerinden etkileşimde olduğu şirket sayısının yüksek olduğu söylenebilir. Ağaç üzerinde doğrudan bağlantılı olmayan şirketlere ulaşım, diğer şirketler üzerinden bir yol izlenerek dolaylı olarak sağlanmaktadır. Bu bağlamda aradalık, dolaylı olarak seçilen yollarda bir şirketin kaç kez ziyaret edildiğini göstermektedir ve bir şirketin kaç kez ziyaret edildiğinin toplam yol sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir.

Tablo 2. MST Merkezilik Ölçütleri

Şirket	Derece	Şirket	Aradalık
Pandemi Öncesi			
THYAO	0,196	THYAO	0,695
ECILC	0,093	KRDMD	0,594
KRDMD	0,075	SKBNK	0,571
SKBNK	0,075	ECILC	0,286
AKBNK	0,056	ALBRK	0,279
ZOREN	0,056	GARAN	0,227
KORDS	0,047	AKBNK	0,224
Pandemi Süreci			
KCHOL	0,121	KCHOL	0,831
NETAS	0,075	TKFEN	0,415
ISGYO	0,056	SAHOL	0,330
AKBNK	0,047	AKBNK	0,324
ALARK	0,047	ALARK	0,298
SKBNK	0,047	AGHOL	0,219
ZOREN	0,047	SKBNK	0,190
Pandemi Sonrası			
TKFEN	0,075	AKBNK	0,679
AKBNK	0,065	YKBNK	0,530
YKBNK	0,056	ISFIN	0,528
ISFIN	0,056	ISYAT	0,470
BRISA	0,047	TKFEN	0,400
TSKB	0,047	OYAKC	0,394
OYAKC, ISMEN	0,037	ISMEN	0,355

Kaynak: <https://tr.investing.com/equities/turkey> verileri kullanılarak

tarafımızca hesaplanmıştır

Bulgulara göre pandemi öncesinde her iki metriğe göre en çok bağlantıya sahip şirket THYAO olurken, pandemi esnasında bu merkezi rol KCHOL şirketine geçmiştir. Pandemi sonrasında dereceye göre TKFEN (ikinci sırada AKBNK,) aradılığa göre ise AKBNK ilk sırada yer almaktadır. Pandemiyle birlikte seyahat kısıtlamaları nedeniyle THYAO çekirdek hisse rolünü KCHOL şirketine bırakmıştır. İlk yedi sıradaki şirketlerin sektörel özellikleri dikkate alındığında pandemiyle birlikte çekirdek şirketlerin sektörel kaymaları dikkate değer bir sonuç ortaya koymaktadır. Bankacılık ve finans sektörünün merkezi rolü pandemiyle öne çıkmış, pandemi sonrasında her iki metriğe göre de bütün ilişkilerde bankacılık ve finans sektörü tamamen belirleyici bir rol üstlenmiştir. Pandemi sonrasında BRISA (sadece derece metriğine göre beşinci sıradadır) dışında listeye girebilen bankacılık ve finans sektörü dışında bir şirket yoktur. Pandemi öncesinde ise ulaşım, enerji ve imalat sanayi şirketlerinin etkileşim ağında merkezi pozisyona sahip olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, merkezilik ölçütlerine göre pandemi, finansal piyasalardaki etkileşim ağının merkezini bankacılık ve finans sektörüne doğru kaydırmıştır.

Finansal piyasaları etkileyen önemli olaylar ve şok dalgaları neticesinde, finansal varlıkların birbirleri ile olan ilişkisi değişiklik gösterebilmektedir. MST analizi ile elde edilen bulgular, pandeminin BİST100 hisse senetleri arasındaki bağlantıları önemli ölçüde değiştirdiğini kanıtlar niteliktedir. Bu değişikliklerin sayısal neticelerinin gözlemlenebilmesi amacıyla pandemi öncesi veriler dikkate alınarak örnek bir portföy oluşturulmuştur. Portföy oluşturulurken, Markowitz'in (1952) tüm yatırımcıların risk karşısındaki davranışının riskten kaçınma yönünde olduğu savı temel alınmıştır. Sistemik ve sistemik olmayan riskin minimize edilerek oluşturulan portföyde, pandemi sonrası dönemde hisse senetleri arasındaki bağlantı değişimlerinin etkisi, sayısal olarak gözlemlenmiştir.

Risk kavramı ile karakterize olan finansal piyasalarda, portföy yöneticileri veya yatırımcılar için kritik olan amaç, riskin minimum olduğu portföyler oluşturmaktır. Markowitz (1952) riskin azaltılabilmesi için kullanılacak en etkili yöntemi çeşitlendirme olarak tanımlamıştır. Ancak, çeşitlendirmenin riskin azaltılmasında etkili olabilmesi için, yalnızca sektörel bir çeşitlendirme yetersizdir. Çeşitlendirme yapılırken göz önünde bulundurulması gereken bir diğer unsur korelasyondur. Burada hesaplanması gereken korelasyon, hisse senetlerinin hem birbirleri arasındaki korelasyonu hem de piyasa ile arasındaki korelasyonu içerecek şekilde iki uçludur. Hisse senetlerinin birbirleri arasındaki korelasyonu göz önünde bulundurarak yapılan sektörel çeşitlendirme, sistematik olmayan riskin azaltılmasında daha etkilidir. Nitekim, pandemi öncesi dönemde BİST100 hisse senetlerinin sektörler arasındaki yüksek bağlantısı (Şekil 1) portföy çeşitlendirmesinin faydalarının potansiyel olarak azaldığını göstermektedir. Bu bağlamda, farklı sektörlerde faaliyet gösteren BİST100 şirketlerinin yüksek korelasyon göstermesi, çeşitlendirmede yalnızca sektör unsurunun dikkate alınmasının yeterli olmayabileceğini kanıtlar niteliktedir. Şirketlerin birbirleri arasındaki bağlantıların ve sektör unsurunun dikkate alınarak sistematik olmayan riskin minimize edilmesinden sonraki adım, sistematik riskin minimize edilmesidir. Burada ölçülmesi gereken unsur, hisse senetlerinin piyasa portföyü ile ne ölçüde birlikte hareket ettiğidir. Başka bir ifade ile, BİST100 hisse senetleri için her bir hisse senedinin BİST100 endeksiyle arasındaki korelasyon, hisse senedinin sistematik riskini belirlemektedir. Bu bağlamda, BİST100 endeksine dahil olan her bir hisse senedinin BİST100 endeksiyle arasındaki ilişkinin ölçülmesi amacıyla beta katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 2’de verilmiş olan MST analizinden elde edilen derece (degree) ve aradalık merkeziliği (betweenness centrality) ölçütleri dikkate alınarak her bir sektörden diğer hisse senetleri ile en düşük bağlantıya sahip hisse senetleri belirlenmiş, bu hisse senetlerinden beta katsayısı yani piyasa ile en düşük bağlantıya sahip hisseler seçilmiş ve örnek bir portföy oluşturulmuştur.

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral...

Faaliyet gösterdiği sektörlere göre ayrıştırılan BİST100 hisse senetlerinden bahsi geçen kriterleri sağlayanlar şu şekildedir; ALGYO, ASELS, BAGFS, BRMEN, DENGE, ENJSA, ENKAI, ETILR, ISCTR, ISDMR, ISFIN, ISMEN, ISYAT, KARTN, KOZAL, MPARK, OYAKC, PGSUS, SNKRN, TACTR, TBORG, TTKOM, TTRAK, TURSG. Pandemi öncesi verilerine göre portföyün riski 0,000166, betası ise 0,630193 olarak hesaplanmıştır. Pandemi sonrası dönemle BİST100 hisse senetlerinin aralarındaki bağlantıların önemli ölçüde değişmesi ve sektörel kümelenmelerin artması ile birlikte portföyün riski %115 artarak 0,000358 olmuş, portföyün betası ise 0,949314'e yükselmiştir.

Sonuç

Covid-19 pandemisi, küresel ölçekte bilgi yayılımının ekonomi üzerinde belirleyiciliğinin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Neredeyse tüm dünya, merkezi otoriteler tarafından kısıtlayıcı düzenlemelerin sinyalleri üzerinden finansal piyasalara akseden bilginin fiyatlara anında yansıdığı, finansal fiyatlamalar üzerinden belirli bir gecikmeyle reel etkilerin ortaya çıktığı bir alt dönem olarak dünya iktisat tarihine girmeye aday bir alt dönemi oluşturmaktadır. Bu çalışma kapsamında Türkiye ekonomisi üzerinde belirleyiciliği ve temsiliyet gücü yüksek olan BİST100 kapsamındaki şirketler arasındaki istatistiksel ilişki MST ile analiz edilmiştir. Pandemi ile ilgili kamusal otorite tarafından verilen iki sinyal üzerinden, üç alt dönemde ele alınan şirket getirilerinden elde edilen temel sonuç, finansal piyasa tepkilerinin sektörel düzeyde kümelenmeler yaratmasıdır. Bu durum toptan ve perakende sektöründe bariz biçimde gözlenebilmektedir. Sektörel kümelenmeler yanında pandemi, şirketler arasındaki etkileşim ağında ulaşım, imalat sanayi ve enerji sektörlerinin merkezi rolünü tamamen bankacılık ve finans kesimine doğru kaydırmıştır. Bu sonuç, literatürdeki çalışmalarla uyumludur.

Çalışmadan elde edilen bir diğer sonuç, pandemi gibi bir olgunun portföy çeşitlendirmesi yoluyla elimine edilebilen finansal riskleri yeniden ortaya çı-

Can Atılğan & Kerim Eser Afşar

karmasıdır. Farklı sektörlerden piyasa bağlantısı en düşük olan ve MST analizinden elde edilen merkezilik ölçütleri kullanılarak, en az bağlantıya sahip şirketler arasından oluşturulan portföy, her üç dönem için farklı sonuçlar vermiştir. Sektörel kümelenmelerin artması, portföylerin riskini arttırmaktadır. Pandemi gibi bir şok, iyi çeşitlendirilmiş bir portföyün bile ciddi risk unsurları barındırdığını açığa çıkarmaktadır. Düzenleyici otoritelerin ve portföy yöneticilerinin bu tip şokları dikkate alarak düzenleme yapmaları çalışmanın temel politika önerisidir.

Gelecek çalışmalarda ülkeler arası karşılaştırmalı çalışmaların yapılması, sonuçların küresel ölçekte geçerliliği için anlamlı sonuçlar verebilir. Çalışmanın bir benzerinin BİST kapsamındaki tüm şirketleri kapsayacak biçimde tekrarlanması durumunda (veri görselleştirmesi ile ilgili teknik zorlukların üstesinden gelinmesi koşuluyla) daha küçük ölçekli şirketlerin de kapsama alınması yoluyla daha ayrıntılı sonuçların elde edilmesi mümkün olabilecektir. Bu çalışmanın, pandeminin iktisadi etkileri ile ilgili yeni araştırmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- Acar, Y.**, (2020), Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi, **Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi**, 4(1): 7-21.
- Adigüzel, M.**, (2020), Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19(37): 191-221.
- Akgüneş, A. O.**, (2021), Kredi Temerrüt Takasları, Borsa Endeksleri, Tahvil Faizleri ve Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, **İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi**, 6(14): 71-83.
- Arabacı, H. ve Yücel, D.** (2020), COVID-19 Pandemisinin Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Etkisi, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 9(3): 196-208.

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral...

- Arabacı, H. ve Yücel, D.** (2020), Pandeminin Türkiye Ekonomisine Etkileri ve Türkiye Merkez Bankası Tarafından Finansal İstikrarı Sağlamak Amacıyla Alınan Önlemler, **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, 9(2): 91-98.
- Aslam, F., Mohmand, Y. T., Ferreira, P., Memon, B. A., Khan, M. and Khan, M.** (2020). “Network Analysis of Global Stock Markets at the Beginning of the Coronavirus Disease (Covid-19) Outbreak”, **Borsa Istanbul Review**, 20: S49-S61.
- Atay, L.** (2020), Kovid-19 Salgını ve Turizm Etkileri, **Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi**, 17(1): 168-172.
- Atıcı Ustalar, S. ve Şanlısoy, S.** (2020), COVID-19 Küresel Salgınının BİST100 Getirisi Üzerine Etkisinin Analizi, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları**.
- Ay, İ. C.** (2021), COVID-19 Pandemisinin Türkiye'nin İhracatı Üzerine Etkileri İçin Bir Analiz, **JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy**, 6(1): 41-60.
- Aydın Göktepe, E.** (2020), Kriz Döneminde İş Sürdürülebilirliğine Yönelik Yönetim Uygulamaları; Covid19 Pandemi Araştırması, **Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences**, 6(26): 630-638.
- Aydın, A. ve Güner, A.** (2020), Covid-19 Salgınının Tarım Sektörü ve Gıda Güvenliği Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, 3(2): 155-171.
- Ayhan, F. ve Abdullazade, M.** (2020), Türkiye Ekonomisinde Covid-19 Salgını Sonrasında Petrol ve Altın Fiyatları ile Vaka Sayılarının Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, 16(62): 509-523.
- Aykaç, M. ve Murat, G.** (2020), Covid-19 ve Emek Piyasaları: Etkiler ve Muhtemel Yönelişler, **Trakya Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 9(1): 91-122.

- Bahar, O. ve İlal, N. Ç.** (2020), Coronavirüsün (Covid-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Ekonomik Etkileri, **International Journal of Social Sciences and Education Research**, 6(1): 125-139.
- Balci, M. A.** (2018), Hierarchies in Communities of Borsa Istanbul Stock Exchange, **Hacettepe Journal of Mathematics and Statistics**, 47(4): 921-936.
- Balci, Y. ve Çetin, G.** (2020), Covid-19 Pandemi Sürecinin Türkiye’de İstihdama Etkileri ve Kamu Açısında Alınması Gereken Tedbirler, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19(37): 40-58.
- Bayar, M. ve Varışlı, N.** (2020), Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Tüketici Kredileri Hacmi Üzerindeki Etkisi: 2013-2020 Dönemi Zaman Serisi Analizi, **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21(3): 85-99.
- Baydilli, Y. Y., Bayir, Ş. ve Türker, I.** (2017), A Hierarchical View of a National Stock Market as a Complex Network, **Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research**, 51(1).
- Beken, N.** (2020), Covid-19 Pandemi Sürecinde Kadın İstihdamı: Türkiye Örneği, **Iğdir University Journal of Social Sciences**: p47-74.
- Bonanno, G., Lillo, F. and Mantegna, R.N.** (2001), High-Frequency Cross-Correlation in a Set of Stocks, **Quantitative Finance**, 1: 96-104
- Bonanno, G., Vandewalle, N., Mantegna, R. N.** (2000), Taxonomy of stock market indices, **Physical Review E**, 62(6): R7615.
- Bölükbaş, M.** (2020), Türkiye Ekonomisinde Enflasyon ve Faiz Oranı Covid-19 Salgınından Etkilendi mi?, **Bankacılar Dergisi**, 115: 50-68.
- Cinel, E. A.** (2020), Covid-19’un Küresel Makroekonomik Etkileri ve Beklentiler, **Politik Ekonomik Kuram**, 4(1): 124-140.
- Contuk, F. Y.** (2021), Covid-19'un Borsa İstanbul Üzerindeki Etkisi: Bir ARDL Sınır Testi Modeli, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, (89): 101-112.

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral...

Çağdaş, Y. (2020), Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomi ve Kamu Maliyesine Etkilerinin Kümeleme Analizi İle İncelenmesi, **Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi**, 5(Özel Sayı): 137-163.

Çekiç, A. İ. ve Taştan, B. (2018). Minimum Yayılan Ağaç ile Portföy Analizi: BIST100 Örneği”, **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 4(4): 609-625.

Çetin, A. C. (2020), Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Türkiye’de Genel Ekonomik Faaliyetlere ve Hisse Senedi Borsa Endeksine Etkisi, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi**, 4(2): 341-362.

Doğan, O. (2020), Türkiye’de Kendine Yeterli ve Krizlere Dayanıklı bir Tarım-Gıda Sistemi için Kovid-19 Pandemisi Çerçevesinde Öneriler, **TESEV Değerlendirme Notları**, 1.

Doğan, Y. ve Doğan, S. (2020), Koronavirüs Pandemisi ve Türkiye’de Bitkisel Üretime Etkisi, **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, 3(1): 56-78.

Durmuş, M. (2020), İki Politika, Bir Eleştirel Değerlendirme: Kredi Mi, Gelir Desteği Mi?, **Politik Ekonomik Kuram**, 4(1): 170-186.

Erikli, S. (2021), Covid-19’un Genç İşgücünde Yaratacağı Olası Tehlike: Yara İzi mi? Kayıp Jenerasyon mu?, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (39): 380-404.

Ersoy, H., Gürbüz, A. O. ve Fındıkçı, M. (2020), Covid-19’un Türk Bankacılık ve Finans Sektörü Üzerine Etkileri, Alınabilecek Önlemler, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19(37): 146-173.

Eryüzlü, H. (2020), Covid-19 Ekonomik Etkileri ve Tedbirler: Türkiye’de “Helikopter Para” Uygulaması, **Ekonomi Maliye İşletme Dergisi**, 3(1): 10-19.

Freeman, L. (1977), A set of measures of centrality based on betweenness, **Sociometry**, 40 (1): 35–41. doi:10.2307/3033543.

Guo, H., Zhao, X., Yu, H. and Zhang, X. (2021), Analysis of global stock markets’ connections with emphasis on the impact of COVID-

Can Atılgan & Kerim Eser Afşar

19, **Physica A: Statistical Mechanics and its Applications**, 569, 125774.

Güler, İ. (2020), Post-pandemi süreci için ekonomik kalkınma arayışı: Türkiye örneği, **Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10(1): 19-50.

Hatipoğlu, V. F. (2021), Understanding the impact of COVID-19 on global financial network using graph based algorithm: Minimum spanning tree approach, **Foundations of Computing and Decision Sciences**, 46(1): 111-123.

<https://covid19.saglik.gov.tr/>, Son Erişim Tarihi: 03.12.2021

<https://stats.wto.org/> Son Erişim Tarihi: 06.12.2021

<https://tr.investing.com/rates-bonds/u.s.-10-year-bond-yield-streaming-chart>

International Labour Organization (ILOa), 2020 *ILO Monitor: COVID-19 and the world of work*. Second edition, Updated estimates and analysis. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/documents/briefingnote/wcms_740877.pdf. Son Erişim Tarihi: 26.06.2021.

International Labour Organization (ILOb), 2020 ILOSTAT explorer. https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer18/?lang=en&segment=indicator&id=SDG_0852_SEX_AGE_RT_A. Son Erişim Tarihi: 06.12.2021.

International Monetary Found (IMF) (2021). World Economic Outlook Update. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/01/26/2021-world-economic-outlook-update>. Son Erişim Tarihi: 06.12.2021.

Işık Erol, S. (2020), Covid-19'un Emek Piyasası Üzerindeki Etkisini Azaltmaya Yönelik Uluslararası Çalışma Normlarına Dayalı Politikalar, **Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi**, 10(2): 55-69.

Işık, A. ve Akdoğan, N. (2021), Covid-19'un Türk Bankacılık Sektöründeki Mevduat Bankalarına Etkileri, **Muhasebe ve Denetim Bakış**, 21(63): 111-138.

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral...

Karli, H. ve Tanyaş, M. (2020), “Pandemi durumunda tedarik zinciri risk yönetimine ilişkin öneriler”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19(37): 174-190.

Kayabaşı, E. T. (2020), Covid-19’un Tarımsal Üretime Etkisi, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 7(5): 38-45.

Keleş, E. (2020), Covid-19 ve BİST-30 Endeksi Üzerine Kısa Dönemli Etkileri, **Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 42(1): 91-105.

Kılıç, Y. (2020), Borsa İstanbul’da COVID-19 (Koronavirüs) Etkisi, **JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy**, 5(1): 66-77.

Kıvılcım, B. (2020), Covid-19 (Yeni Koronavirüs) Salgınının Turizm Sektörüne Muhtemel Etkileri, **Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 4(1): 17-27.

Knight Frank, H. (1921), Risk, uncertainty and profit, **Vernon Press Titles in Economics**.

Koca, D. (2020), Türkiye’de İşgücü Piyasasının Boyutları ve Covid-19 Döneminin İşgücü Piyasasına Etkileri, **Sosyal Çalışma Dergisi**, 4(2): 1-15.

Koyuncu, T. ve Meçik, O. (2020), Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Ekonomik Büyümeye Sektör-Spesifik Etkileri: Var Analizi, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 18(4): 112-131.

Liao, Z., Zhang, H., Guo, K., Wu, N. (2021), A Network Approach to the Study of the Dynamics of Risk Spillover in China’s Bond Market, **Entropy**, 23(7): 920.

Mantegna, R. N. (1999), Hierarchical Structure in Financial Markets, **The European Physical Journal B-Condensed Matter and Complex Systems**, 11(1): 193-197.

Markowitz, H. (1952), Portfolio Selection, **The Journal of Finance**, 7(1): 77-91.

Can Atılğan & Kerim Eser Afşar

- Mirzaei, M. ve Hosseini, S. M. P.** (2019), Measuring Stock Market Connectedness Among Palm Oil Buyers: Do Sustainability Standards Matter?, **Journal of Cleaner Production**, 240, 118266.
- Morea, J. P.** (2021), Post Covid-19 Pandemic Scenarios in an Unequal World Challenges for Sustainable Development in Latin America, **World**, 2(1): 1-14.
- Oral, İ. O. ve Sevinç, D. E.** (2020), Covid-19 Eksenli Sağlık Krizinin Ekonomi Üzerindeki Etkileri Üzerine Bir İnceleme, **Journal of Management Theory and Practices Research**, 1(1): 58-70.
- Ölmez, U. ve Ekinci, A. A.** (2020), Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Hisse Senedi Piyasasına Etkisi: BIST 100 Örneği, **Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi**, 5(Özel Sayı): 225-239.
- Özatatay, F. ve Sak, G.** (2020), Covid-19'un Ekonomik Sonuçlarını Yönetebilmek İçin Ne Yapılabilir?, **TEPAV Politika Notu**, 202005.
- Özdemir, L.** (2020), Covid-19 Pandemisinin BİST Sektör Endeksleri Üzerine Asimetrik Etkisi, **Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 5(3): 546-556.
- Öztürk, O. Kanuşağı, İ. ve Özcan, C.** (2020), Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Uygulanan Para Politikalarının Etkileri, **Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 5(2): 70-89. Retrieved from <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/pub/issue/57516/806434>
- Pang, R. K. K., Granados, O. M., Chhajer, H., Legara, E. F. T.** (2021), An Analysis of Network Filtering Methods to Sovereign Bond Yields During Covid-19, **Physica A: Statistical Mechanics and its Applications**, 574, 125995.
- Prim, R. C.** (1957), Shortest connection networks And some generalizations, **Bell System Technical Journal**, 36 (6).
- Sertkaya, B. ve Baş, S.** (2021), Covid-19 Salgınının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Riskler ve Olası Senaryolar, **Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 11 (21): 147-167.

The Effect of The Covid-19 Pandemic on Sectoral...

Soylu, Ö. B. (2020), Türkiye Ekonomisinde COVID-19'un Sektörel Etkileri, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 7(6): 169-185.

Strauss, S. (2020), Some Emerging Hypotheses on the Economic Opportunities and Challenges of the Post-Pandemic World, **Available at SSRN 3633391**.

Susskind, D., Manyika, J., Saldanha, J., Burrow, S., Rebelo, S., Bremmer, I. (2020), How will the world be different after COVID-19?, **Finance and Development**, 47(2).

Şahbalı, S. N. ve Kaya, F. (2020), Covid-19 Salgın Hastalığının KAT50 Endeksine Etkisi: ARDL Sınır Testi Modeli, **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 8(2): 38-50.

Tayar, T., Gümüştekin, E., Dayan, K. ve Mandi, E. (2020), Covid-19 Krizinin Türkiye'deki Sektörler Üzerinde Etkileri: Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Araştırması, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)**: 293-320.

The Our World in Data COVID vaccination data, https://ourworldindata.org/covid-vaccinations?country=OWID_WRL, Son Erişim Tarihi: 03.12.2021

TÜİKa (Türkiye İstatistik Kurumu). (2021). Yıllık Gayrisafi Yurt İçi Hasıla, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Annual-Gross-Domestic-Product-2020-37184#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=Y%C4%B1l%C4%B1k%20verilere%20dayal%C4%B1%20olarak%20hesaplanan,milyar%20883%20milyon%20TL%20oldu>. Son Erişim Tarihi: 06.12.2021

TÜİKb (Türkiye İstatistik Kurumu). (2021). İşgücü İstatistikleri, 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2020-37484>. Son Erişim Tarihi: 06.12.2021

Ünal, A. E., Aydın, H. İ. ve Eren, M. V. (2020), Korona Virüs Salgını ile Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi: Türkiye Örneği, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19(COVID-19 Special Issue): 244-260.

Can Atılğan & Kerim Eser Afşar

- Ünlü, A., Kabak, S., ve Dur, D. T.** (2020), Korona Virüs (COVID-19) Pandemisinin Türkiye'nin BİST Finansallar Sektör Endeksi Üzerindeki Etkisi, **Journal of Economics and Research**, 1(2): 26-41.
- Vandewalle, N., Brisbois, F. and Tordo, X.** (2001), Self-organized Critical Topology of Stock Markets, **Quantitative Finance**, 1: 372–375.
- WHO Coronavirus (Covid-19) Dashboard**, <https://covid19.who.int/>, Son Erişim Tarihi: 03.12.2021
- World Trade Organization (WTO).** (2021). World trade primed for strong but uneven recovery after COVID-19 pandemic shock. https://www.wto.org/english/news_e/pr876_e.pdf. Son Erişim Tarihi: 06.12.2021
- XAU/USD paritesi, <https://tr.investing.com/currencies/xau-usd-chart>
- Yıldırım, M. ve Demir, H. U.** (2021), Kredi Kartı Harcamalarını Etkileyen Makroekonomik Faktörler ve COVID-19 Pandemi Dönemi Üzerine Bir İnceleme, **Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi**, 6(1): 159-180.
- Yurdakul, G., Çelenk, A., Devci, M. ve Durukan, T.** (2020), Üretim ve Hizmet Sektörlerinin Covid-19 Süreci ve Sonrasındaki Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 19(COVID-19 Special Issue): 212-229.
- Zhang, D., Hu, M., ve Ji, Q.** (2020), Financial markets under the global pandemic of COVID-19, **Finance Research Letters**, 36, 101528.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarları, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The authors confirm that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the authors).
3. Makalenin bölümlerinin ortaklaşa olarak Can **ATILGAN** ve Kerim Eser **AFŞAR** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve herhangi bir ilave beyan/teşekkür yapılmamıştır (It was reported that the article was written by Can **ATILGAN** and Kerim Eser **AFŞAR**, as no additional notification/acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Türkiye ile Latin Amerika Ülkeleri Arasındaki Yolsuzluk, Doğrudan Yabancı Yatırım ve Ticari Özgürlük İlişkisi¹Alexander Camacho Murcia^{*}Özgür Uysal[®]

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 02. 03. 2022**Düzeltilme Talebi:**

18. 03. 2022

Kabul: 29. 04. 2022**Online Yayım:**

31. 05. 2022

Anahtar Kelimeler:

Doğrudan Yabancı Yatırım,
Ticaret Özgürlüğü
Ekonomik Özgürlük,
Yolsuzluk,
Kurumsal Şeffaflık.

Kaynak Gösterimi:

Camacho Murcia, A., & Uysal., Ö., (2022). Corruption, FDI, and Trade Freedom Relationship Between Turkey and Latin American Countries. Bilgi Dergisi, 24(1), 83-109 doi.org/10.54838/bilgisosyal.1081905

Özet: Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY), her zaman yüksek düzeyde ticari açıklık ve özgürlük ortamı ile ve daha düşük kurumsal yolsuzluk vakası ile ilişkilendirilmiştir. Çünkü siyasi istikrar ve kurumsal şeffaflıkta bir dalgalanma olduğunda yüksek düzeyde uluslararası sermaye hareketliliğinin, yabancı yatırımcıları daha temkinli hale getirdiği varsayılmaktadır. Çoğu Amerikan ülkesi (Kanada ve ABD hariç), önemli düzeylerde yolsuzluğa yol açan ve sonuçta belirgin şiddet düzeyi ve hatta eşitsizlik olgusu gibi diğer ciddi sorunlara yol açan kurumsal ve bürokratik prosedürlerinde her zaman şeffaflık eksikliği ile ilişkilendirilmiştir. Yukarıdakiler göz önünde bulundurularak, bu çalışma Türkiye ve Amerika ülkeleri arasında doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde yolsuzluk endeksleri, ticari açıklık ve enflasyon oranları değişkenlerinin pozitif veya negatif etkisi olup olmadığını araştırmaktadır. Bu ekonometrik modeli analiz etmek için OECD, COMTRADE, TUIK, Heritage Foundation, OEC, UNCTAD ve Dünya Bankası Veritabanı'ndan bilgi toplanmıştır. Gözlemlenen veriler on yıla (2005-2014) tekabül etmektedir ve sadece 14 Amerika ülkesi ve Türkiye'den örneklem alınmıştır. Mevcut çalışmanın ampirik sonuçları, ticari açıklık endeksi ile DYY arasında pozitif bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur; buna rağmen akademik literatürün aksine yolsuzluk endeksi, enflasyon ve DYY arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

¹Bu çalışma 1. yazar tarafından Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde savunulan yüksek lisans tezinden türetilmiştir. İkinci yazar, esas olarak çalışmanın literatür kısmına ve ampirik kısmın yorumlanmasına katkıda bulunmuştur. Bu çalışma, LATİN AMERİKA 1. ULUSLARARASI BİLİMSEL ARAŞTIRMA KONGRESİ'nde özet olarak sunulan çalışmanın gözden geçirilmiş halidir.

*Bilim Uzmanı, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Antalya, Türkiye ✉ lexmurcia2015@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6400-652X

®**Sorumlu Yazar İletişim:** Dr. Öğr. Üyesi, Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Antalya, Türkiye ✉ ozgur.uysal@alanya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0049-8550

ARTICLE INFO

Submitted: 02. 03. 2022**Revision Requested:**

18. 03. 2022

Accepted: 29. 04. 2022**Published Online:**

31. 05. 2022

Keywords:

Foreign Direct Investment,
Trade Freedom,
Economic Freedom,
Corruption,
Institutional Transparency.

To cite this article:

Camacho Murcia, A., & Uysal, Ö., (2022). Corruption, FDI, and Trade Freedom Relationship Between Turkey and Latin American Countries. Bilgi Dergisi, 24(1), 83-109. doi.org/10.54838/bilgisosyal.1081905

Corruption, FDI, and Trade Freedom Relationship Between Turkey and Latin American Countries²

Alexander Camacho Murcia*^{ID}Özgür Uysal^{ID}

Abstract: Foreign Direct Investment (FDI) has been always associated with a high level of trade openness and freedom environment, and with a lower incidence of institutional corruption. Because it is assumed that a high level of international capital mobility makes foreign investors more cautious when there is a fluctuation in political stability and institutional transparency. Most American countries (except Canada and the USA) have been always related to a lack of transparency in their institutional and bureaucratic procedures, which conduct to important levels of corruption and in consequence, to other serious issues such as prominent level of violence, or even the inequality phenomena. This study investigates whether the variables of corruption indices, trade openness and inflation rates have positive or negative effects on FDI between Turkey and American countries. For analyzing this econometric model, it was gathered information from OECD, COMTRADE, TUIK, Heritage Foundation, UNCTAD, and the World Bank Database. The observed data correspond to a decade (2005-2014) and were only taken a sample of 14 American countries.

The empirical results of the present study revealed that there is a positive correlation between the trade openness index and FDI; and, it was found a positive correlation between corruption index, inflation, and FDI. The increase in the corruption index causes a 41% increase in FDI inflow.

² This study is derived from the master's thesis defended by the 1st author at Alanya Alaaddin Keykubat University, Social Sciences Institute. The second author contributed mainly to the literature part of the study and to the interpretation of empirical part. This study is a revised version of the study presented as a summary at the LATIN AMERICA 1ST INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS.

*Scientific Researcher, Alanya Alaaddin Keykubat University, Antalya, Turkey ✉ lexmurcia2015@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6400-652X

✉ **Corresponding Author** Assist. Prof., Alanya Alaaddin Keykubat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Economics, Antalya, Turkey ✉ ozgur.uysal@alanya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0049-8550

Introduction

This paper seeks to econometrical analyze whether corruption has a positive correlation with foreign investment. For elaborating this model, we gathered the corresponding foreign investment inflows between 14 countries of the Americas and Turkey during a decade (2005 - 2014).

The objective of this study is to analyze whether corruption negatively or positively affects foreign direct investment inflows from Turkey to the American countries. To achieve this objective, we also included other explanatory variables such as inflation, GDP, the exchange rate, and the trade freedom index in our model. These variables were also considered for doing the present document since they were taken in other previous academic literature that explored the FDI inflows.

It is important to point out that the present work represents a first econometric analysis of Turkey's bilateral relations with the American countries, particularly with the Latin American & Caribbean region, since other studies only carry out a literary review but do not quantitatively measure the effects of the direct foreign investment between the two regions. Therefore, this work marks a milestone for the development of future quantitative studies around socio-political phenomena in the region, such as the levels of corruption or the effect of the interest rate on the flow of foreign investment, among others. The main motivation for carrying out this work was to quantify the effects of various socioeconomic variables to quantitative understand the potential causes of various regional-development issues and be able to propose pragmatic solutions for sustainable growth in Latin America & Caribbean region the present and future; being this document the first precedent of rigorous scientific analysis for the academic community. Therefore, the main question of this work to be resolved is: does foreign direct investment decreases the levels of corruption in the Latin America & Caribbean region? Therefore, this paper constitutes a scientific contribution since it has not been performed other econometrical study regarding the bilateral relations between Turkey and Latin America & Caribbean region. The most important and academic contribution of the present paper is that is the first econometrical study between Turkey and Latin America & Caribbean region.

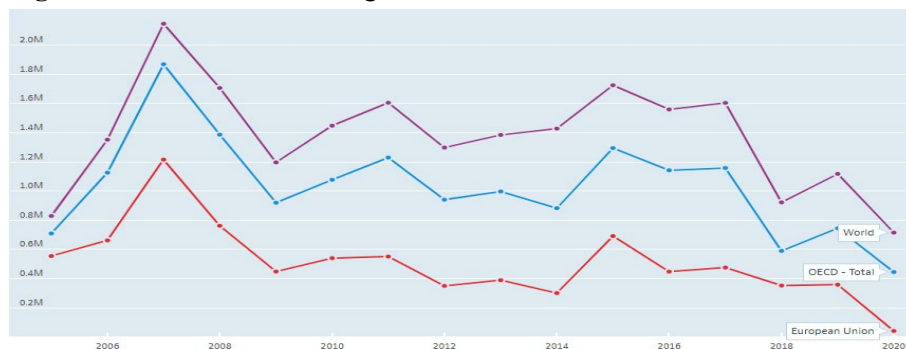
1. FDI Flows in Latin America & Caribbean Region

Foreign Direct Investment (FDI) flows measure the value of cross-border transactions related to direct investment during a given period, usually a quarter or a year. Financial flows instead are based on equity transactions, reinvestment of earnings, and intercompany debt transactions (OECD, 2022).

According to the United Nations in 2005, the flow of FDI reached an amount of 916 billion USD, in which more than a half of this flow came from businesses in developing countries. In 2013, this represented a total of \$1.47 trillion and decreased in the following year in a proportion of 16%, reaching a total of \$1.23 trillion in 2014 (UNCTAD, 2015).

After 2015, FDI flows have considerably decreased due to the weak recovery of the global financial crisis in 2008 and even more, due to the recent events of the COVID-19 pandemic. It has been estimated that the global flows of FDI fell by one-third to USD \$1 trillion, below the records observed a decade ago. Latin America & Caribbean was one of the most hit regions around the world with an estimated plunge of 45% (UNCTAD, 2021).

Figure 1: FDI evolution during last decade

Source: OECD Data, 2022.

Even though the region has been severely damaged by the pandemic consequences, Latin America & Caribbean region is still considered a strategic region for the extraction of natural resources which are globally demanded by the international markets (UNCTADSAT, 2016) and multinational en-

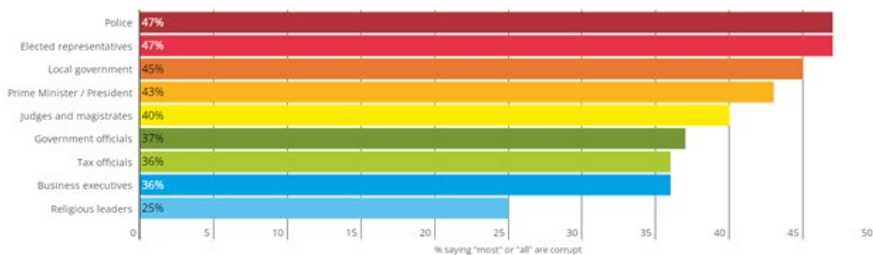
Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 83-109

Alexander Camacho Murcia & Özgür Uysal

terprises. Even the fact that Latin American might possess innumerable strategic resources, foreign investment has been also affected by another social phenomenon: Corruption.

Although no commonly accepted definition of corruption exists, most definitions share certain elements. Most of them would agree that corruption includes certain facts: the privatization of public resources for personal advancement and self-gratification through acts of embezzlement, bribery, extortion, nepotism, peculation, etc.; violation of the duties of public office and the public interest (Gould & Amaro-Reyes, 1987).

Figure 2: Corruption Perception by Institutions in Latin American & Caribbean Region

Source: <https://www.transparency.org/en/gcb/latinamerica/corruption>

A high level of corruption makes it impossible to develop institutional capabilities to address sustainable economic growth. Corruption permeates all institutional and governmental levels avoiding proper management of foreign capital and thus, affecting the local development. Multinational enterprises are also aware of the implications of corruption since these choose host countries for their foreign subsidiaries considering the stability of the framework and other possible operational costs associated that corruption might entail. Corruption has, consequently, been considered a deterrent to FDI (Godinez & Liu, 2015). Against this theoretical assumption, recent events have demonstrated that corruption might increase FDI inflows. This is the case of the Odebrecht scandal across the Latin American region. In 2016 the Brazilian construction firm (Odebrecht) was fined \$2.6 billion by the USA Department of Justice. Between 2001 and 2016, this Multinational paid \$788 million in bribes to politicians and public officials in 10 Latin

American countries and in more than one hundred contracts for major infrastructure projects (Campos, Engel, Fischer, & Galetovic, 2019).

2. Global Actors and Their Implication for the FDI in Latin America & Caribbean Region

During the last decade, China's presence in Latin America has been growing up through the years. The rapid expansion of political and commercial ties between the People's Republic of China and Latin America has captured the imagination of a generation of business and political leaders throughout the Latin American region (Ellis, 2009). China's support to Venezuela and Argentina's government has been focused on financial aid.

This new China-Russia strategy does not obey solely to a political affinity against the interests of the USA but goes beyond the traditional foreign relation's paradigm: the geopolitical agenda is now focused on obtaining strategic commodities for covering their internal demand to continue developing their economies. Correspondingly, they have also shifted their foreign policies and aligned them to the Latin American & Caribbean needs, such as the creation of new commercial infrastructure or the financial assistance for regional projects.

On the same path, Russia's approach to the region goes in accordance with the traditional & anti-unipolar-USA world vision, offering financial aid for the economic and military capabilities, with the governments of Argentina, Cuba, Bolivia, Nicaragua, and Venezuela. (Lavrov, 2008).

After 2008, the renewed Russian strategy and its new foreign policy to the region continue to be strengthened with the multilateral integrative groups operating in the region with initiatives like the ALBA (Honduras, Bolivia, Cuba, Venezuela, Ecuador, Nicaragua, and Dominique), the meetings held under the "Rio Group (Russia, Brazil)"; or the Memorandum to create a mechanism for political dialogue and cooperation between Russia and the South American Common Market (MERCOSUR) (Russian MFA, 2009).

This new Era has not come only with China or Russian leadership, another old actor has appeared on the scene: the Turkish Government. During the

Alexander Camacho Murcia & Özgür Uysal

last decade, Turkish presence in the region has spread from Patagonia to the Caribbean region, from the Andean region to the Hudson Bay.

The Turkish government has also oriented its foreign policy towards a closer partnership with all American countries, in particular with the Latin America & Caribbean region. A century before, the Republic of Turkey had barely bilateral relations with the government of the USA, Canada, Brazil, and Chile; nowadays this situation has completely changed. Turkey's presence has widely expanded into the region by using two mechanisms: 1) Developing deep economic cooperation with the establishment of bilateral Free Trade Agreements to improve bilateral trade flows; 2) By supporting social & cultural relations. Most of these programs -developed by the new Turkish Cooperation Agency, TİKA- go beyond bilateral cooperation but also include cultural activities towards a better bilateral understanding. Nonetheless, foreign relations between American Countries and Turkey date back to the 19th century.

3. Bilateral Relations between Turkey and American Countries

The first approach to the North American region was done with the sign of a trade agreement between the Ottoman Empire and the USA government in February of 1830. In the next century and because of the I World War, there was an interruption of all diplomatic relations between both nations. In 1927, The USA decided to recognize the modern state of Turkey after the dissolution of the Ottoman Empire. Later, in 1949, the creation of NATO brings a new cooperation era in terms of economic & military cooperation (Turkey MFA, 2017).

In the case of Canada, Turkey decided to establish relations in 1944. Then, in 1947, a Turkish Government official opened an Embassy in Ottawa. In the following years, as friends and allies, Turkey and Canada have expanded the depth and variety of their bilateral links as valued commercial, political, strategic, and security partners (Canada Gov., 2022).

On the other hand, for the Latin America & Caribe region, the first approach took place in 1858, with the signature of the Treaty of Commerce and Navigation between both, Brazil, and the Ottoman Empires. In the early 20th century and because of the I World War, there was a huge
Bilgi, Year: 2022, Spring-May, Volume: 24, Issue: 1, ss: 83-109

Corruption, FDI, and Trade Freedom

immigration wave from the Ottoman territories to Latin America & Caribbean countries. Most of the people that came from the old Ottoman Empire and held an Ottoman passport were known as the “Árabes” or “Los Turcos”³ .

Years later, in January of 1926, under the Friendship Treaty, Chile became the first Latin American country that officially recognized the Republic of Turkey. In 1930, Turkey decided to open its Embassy in Santiago de Chile. The Chilean Embassy instead, opened its official representation in Ankara in 1941. In parallel, Brazil, which previously had a diplomatic representation with the Ottoman Empire, decided to renew their bilateral relations but with the newly formed Republic of Turkey in September 1927 (Turkey MFA, 2017).

After the II World War and during sixty years, there was no significant evolution in the America Countries and Turkey’s foreign relations. The reason was the geographical-distance factor which affected the commercial development including the language and cultural factors.

At the end of the last century, in 1995 and under the mandate of President Süleyman Demirel it was opened a new chapter between both regions and with the official visit of the Turkish president to Argentina, Brazil, and Chile. Nevertheless, the most important approach has been taken place during the mandate of the current President of Turkey, Mr. Recep Tayyip Erdoğan, who decided to renew Trade & Cooperation agreements, improve commercial meetings, and explore new opportunities in terms of cooperation and social initiatives. With that aim, the current Turkish President has officially visited Colombia, Cuba, and Mexico in 2015; and Ecuador, Peru, and Chile in 2016. During the last years, the Turkish Government has also visited other strategic partners in the region like Venezuela, Argentina, and Panama. Thus, and in the words of the current Turkish Foreign Ministry, Mr. Cavusoglu, the value of trade volume

³ These immigrants settled mainly in the Caribbean region and from there they created small colonies and businesses. That is the reason you can easily find “Arabs names and surnames” on most of the coast of the Caribbean countries. Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 83-109

between Latin America and Turkey passed from \$1 billion in 2002 to \$15 billion in 2021 (Tarhan, 2022).

4. Literature Overview

There are some studies in the literature that try to inquire about the main variables that have a direct correlation with the FDI inflows across regions and countries. Below are some of these studies:

Lipsey et al. (1999) analyzed FDI inflows from the USA to Asian countries. He observed that the market size and a high per capita income are the main variables that attract FDI inflows. Tuman (1999), by using a multiple regression model for the period of 1972-1992, demonstrate that market size, economic policy adjustments, and political instability had an impact on Japan's FDI to the Latin America region (Tuman, 1999). Love & Lage-Hidalgo (2000) analyzed investment inflows from the USA to Mexico for the period 1967-1994 (Love & Lage-Hidalgo, 2000). They found that local demand and other factors affect FDI inflows. It was also discovered that a variation in exchange rates conditioned investment decisions. On the other hand, Tung & Cho (2000) also examined whether the concessional tax rate and tax intensity are important in determining regional investments in China. They noticed that lower tax rates and increased tax intensities are suitable for attracting more FDI. Noorbakhsh et al. (2001), by evaluating whether human capital in the home country affects the geographical distribution of FDI or not, they observed that human capital is statistically significant in determining FDI inflows, since human capital is one of the most important determinants, and its importance comes from its increasing expansion over time (Noorbakhsh, Paloni, & Youssef, 2001). Bengoa & Sanchez-Robles (2003), by elaborating panel data for 18 Latin American countries for the period 1970-1999 in which added the economic freedom as a new variable inside their model, they found that FDI in the host country was positively associated with economic growth; therefore, increasing FDI inflows in the host country (Bengoa & Sanchez-Robles, 2003). Dritsaki et al. (2004), by conducting co-integration analysis found a relationship between FDI, economic growth, and trade, in Greece for the period 1960-2002 (Dritsaki, Dritsaki, & Adamopoulos, 2004). FDI

Bilgi, Year: 2022, Spring-May, Volume: 24, Issue: 1, ss: 83-109

Corruption, FDI, and Trade Freedom

and economic growth are usually reinforced under free trade policies. Bibi et al. (2014), investigated the role of trade openness, FDI, exports, imports, real exchange rate, and inflation in enhancing economic growth in Pakistan. By using Co-integration and DOLS techniques for the period 1980 - 2011 they found long run relationship among the variables. DOLS results indicate that trade openness is negatively related to the economic growth in Pakistan. However, FDI was affected positively by the economic growth and foreign trade policy in Pakistan. FDI and trade are considered vital elements that improve the influence of economic growth (Bibi, Ahmad & Rashid, 2014). Alvarado et al. (2017), examined the effect of FDI on economic growth in 19 Latin American countries. Using panel data econometrics, they found robust empirical evidence that the effect of FDI on economic growth is not statistically significant.

There are also some studies examining the relationship between corruption and FDI inflow in the economics literature. Some of these are presented below.

Gaviria (2002) used a survey of private firms to evaluate the effects of corruption on the economic prospects of firms at Latin America countries. According to Gaviria (2002), corruption and crime reduce firm competitiveness. Voyer & Beamish (2004) tested the hypothesize that whether investors avoid countries where high corruption exists in 59 countries. Their results showed that in emerging nations, corruption serves to reduce FDI. Cuervo-Cazurra (2006) evaluated the impact of corruption on FDI inflows. He reached two different conclusions because of the analysis. First, corruption results in relatively lower FDI from countries that have signed the OECD Convention on Combating Bribery of Foreign Public Officials in International Business Transactions. Second, in countries with high levels of corruption, corruption results in higher FDI inflows. Also, Cuervo-Cazurra (2008), assessed that pervasive corruption is a deterrent for FDI as it increases investment costs, but arbitrary corruption has no such deterrent effect. Brouthers, Gao, & McNicol (2008), found that greater market attractiveness reduces the negative impact of corruption on investments, but the ability of market attractiveness to reduce the negative

impact of corruption on FDI declines rapidly as corruption levels increase. Reiter, S. L., Steensma, H. K. (2010) concluded that the relationship between FDI and improvement in human development is strongly positive when corruption is low. Barassi & Zhou (2012) investigated the effect of corruption on the incentives of Multinational Enterprises (MNEs) to make foreign direct investment in a particular country. They modeled the relationship between corruption and FDI using both parametric and nonparametric methods. They conclude that the effect of corruption on the FDI stock is different for different amounts of the FDI stock distribution. Helmy (2013), explored the link between corruption and FDI flows to the Middle East and North Africa (MENA) and whether corruption is more important than other determinants of FDI. Using the panel data method in 21 MENA countries over the period 2003-2009, he found that FDI changed positively with corruption. He also found that FDI in MENA varied positively with per capita income, openness, investment freedom and security, and negatively with tax and homicide rates. Subasat & Bellos (2013a) applied a panel data gravity model to determine the effects of corruption on FDI in selected Latin American countries. They found that high levels of corruption were associated with high levels of FDI. Also using a panel data extraction model, Subasat & Bellos (2013b), tried to validate the argument that poor governance is an attraction rather than an obstacle for MNCs in selected transition countries and Latin American countries. According to its results, the role of poor governance in increasing FDI is not only in transition countries but also in Latin America. Mudambi, Navarra & Delios (2013), applied empirical testing of FDI inflows in 55 countries in four different time periods. According to these test results, the level of economic regulation is an important determinant of the level of corruption as well as the extent of FDI inflows. However, corruption has no independent effect on the levels of FDI inflows. Delgado, McCloud & Kumbhakar (2014), investigated the FDI-growth relationship, and they found that corruption has a sizeable nonlinear role in the FDI-growth relation, weakening the effectiveness of FDI at improving growth rates in many developing countries. Godinez and Liu (2015) investigated the relationship between corruption and FDI in Latin American countries.

Corruption, FDI, and Trade Freedom

According to the results, corruption distance has an asymmetric effect on FDI. Countries with low levels of corruption do not experience a significant increase or decrease in inward FDI levels. However, in countries with high corruption, it is associated with significantly lower levels of internal FDI. According to them, corruption distance is a key determinant of FDI. Jalil, Qureshi and Feridun (2016) investigated the relationship between corruption and FDI inflows using ARDL panel cointegration tests in a panel of 42 countries between 1984 and 2012. They developed hypotheses to examine both the long- and short-term effects of corruption on FDI inflows. The results show that corruption has a positive effect on FDI inflows in Asian and African countries and has a negative effect on Latin American countries. Hossain (2016) analyzed using panel data between 48 different countries between 1998 and 2014 to determine the relationship between corruption and FDI. He grouped the countries into three regions. (South and South-East Asia, Latin America, the Caribbean, and Africa). It showed that a 1% decrease in the level of corruption could lead to an increase of 8.15%, 9.25% and 11.5% in FDI inflows by region, respectively. According to the results, other control variables such as gross domestic product per capita, gross domestic product growth rate, trade openness, bureaucracy, law, and democracy are statistically positive, while risk and inflation are negative statistically significant. Dutta, Kar, & Saha (2017), investigated the interactive effect of corruption and human capital on FDI. Also, they explore whether countries with higher or lower levels of corruption provide differential benefits in terms of FDI inflows following an equal improvement in human capital level. According to the panel data results they applied, an equal increase in the human capital stock provides 40% more FDI inflows in countries with high corruption scores than in countries with low scores. Kasasbeh, Mdanat, & Khasawneh (2018), examined the factors affecting foreign direct investment (FDI) inflows to developing economies. Using multivariate VAR analysis, they found that corruption had a significant negative impact on foreign direct investment inflows. Supportive policies, rule of law and good governance practices that tend to limit corruption can contribute positively to attracting foreign direct investment. Luu, Nguyen, Ho, and Nam (2019), investigated the

Alexander Camacho Murcia & Özgür Uysal

impact of corruption on FDI. They collected data from 131 countries. By using GMM estimator, they evaluated the impact of corruption on FDI inflows. According to their results, corruption significantly inhibits FDI inflows. Hamdi, & Hakimi (2020), examined the dynamic relationship between investment, corruption and economic growth in Tunisia in a multivariate framework. They analyzed the data between 1976 and 2015 with a vector error correction model and cointegration technique. According to the findings of their studies, corruption hinders Tunisia's economic growth in the short and long term. The main reason for the decrease in investment activities and low capital inflows is corruption.

5. Empirical Study

There are many theoretical and experimental studies on FDI in the literature. Although the scope of FDI is not limited to its relevance to economic growth, it can be affected by trade indicators (trade openness, business freedom, investment freedom), political stability, government dynamics, inflation, exchange rate and other factors. In the following sections, first, the definition of the variables used in the model is made, and then the results of the analyzes are evaluated.

5.1. Data Set for FDI Analysis

When the literature is examined, it is seen that the inflation rate, exchange rate and GDP variables are used as explanatory variables for the FDI analysis. In addition, in this study, some of the Heritage Organization freedom indexes such as trade freedom index and corruption index were included in the model as variables to be used in foreign direct investment analysis.

Economic Freedom is the fundamental right of every individual to control his own labor and property. In a free society, individuals are free to make decisions about work, production, consumption, and investment. In free societies, governments allow the free movement of labor, capital, and goods, avoiding coercion or restricting freedoms. Economic freedom brings greater wealth. The economic freedom index shows that there is a positive

Corruption, FDI, and Trade Freedom

relationship between economic freedom and many social and economic goals. There is a strong link between economic freedoms and a healthier society, cleaner environment, greater per capita welfare, human development, democracy, and poverty reduction.

Heritage organization divides economic freedom into 4 broad categories:

- Rule of Law (Property Rights, Corruption Index)
- Government Restrictions (Fiscal Freedom, Public Spending)
- Efficiency (Operational freedom, Labor freedom, Monetary freedom)
- Open Markets (Trade Freedom, Investment Freedom, Financial Freedom)

These indices are measured quantitatively and qualitatively, rated on a scale from 0 to 100. A country's overall score is obtained by averaging ten economic freedom factors.

In this study, the 'Corruption Index' belonging to the Rule of Law category and the 'Freedom of Commerce' index belonging to the Open Markets category were used.

Rule of Law: Corruption Index

The corruption factor significantly affects economic freedom, bringing insecurity and economic destabilization to a country. For this reason, this score has been called The Corruption Perceptions Index since 2011. The CPI index is measured on a 10-point scale: 0 points indicates a government with a lot of corruption, and 10 points indicates a government with almost no corruption. The corruption index is obtained by the Heritage Organization by multiplying the CPI score by 10. CPI shows countries' perceived level of public sector corruption. The higher the perceived level of public sector corruption in the country, the lower the CPI score (Wilhelm, 2002: 177).

Open Markets: Trade Freedom Index

Alexander Camacho Murcia & Özgür Uysal

According to the Heritage Organization, the Trade Freedom index is a measure of the absence of tariffs and non-tariff barriers that affect the import and export of goods and services. This index can be calculated by considering two factors, the trade-weighted average tariff rate, and the non-tariff barriers (NTB). Weighted average tariffs are basically numerical and the formula is as follows:

$$\text{Trade Freedom}_i = (1 * 100) - \text{NTB}_i \quad (1)$$

Trade Freedom_i means the commercial freedom of country i; Tariff_{max} and Tariff_{min} are the maximum and minimum tariff rates; and Tariff_i is the weighted average tariff rate in country i. In this formula, the upper limit of the tariff is determined as 50 percent and the minimum percent is zero. An NTB penalty is also calculated and subtracted from the base score.

After carrying out a detailed analysis of the possible variables that may impact foreign direct investment between the American countries and Turkey; and bearing in mind our initial question of whether the flow of foreign direct investment is affected by corruption levels; the following mathematical model was created:

$$\text{Lfdi}_{it} = \beta 1 * \text{Tradefree}_{it} + \beta 2 * \text{Inf}_{it} + \beta 3 * \text{Exch}_{it} + \beta 4 * \text{Lgdp}_{it} + \beta 5 * \text{Corrup}_{it} + U_{it} \quad (2)$$

$$i = 1, \dots, 15 \quad t = 2005, \dots, 2014$$

In which:

Lfdi_{it}: is the dependent variable and represents the FDI inflows.

Tradefree_{it}, represents the trade freedom index for the American countries.

Inf_{it}, represents the inflation of the American countries.

Exch_{it}, represents the exchange rate given in USD dollars.

Lgdp_{it}, represents the GDP for American countries.

Corrup_{it}, represents the corruption index for American countries.

U_{it}, represents the single error.

Corruption, FDI, and Trade Freedom

It is important to mention that for elaborating this model, it was gathered the available data from the World Bank and the Heritage Organization between 2005 and 2014. In addition, there were taken 14 American countries excluding the USA (because Turkey has with this a large volume not only in terms of bilateral trade but also in terms of FDI inflows).

In the following stage, it was used the STATA 13.0 program for running all retrieved data and to start to validate our hypothesis, observing the following graphic-statistical distribution.

5.2. Analysis Results

As it can be noticed in the Figure 3, the countries to which Turkey's foreign direct investment is directed the most are Brazil, Canada, and Mexico. Towards the other countries, the investment is still null or scarce.

Figure 3. FDI between American Countries and Turkey 2005- 2014 (excluding the USA)

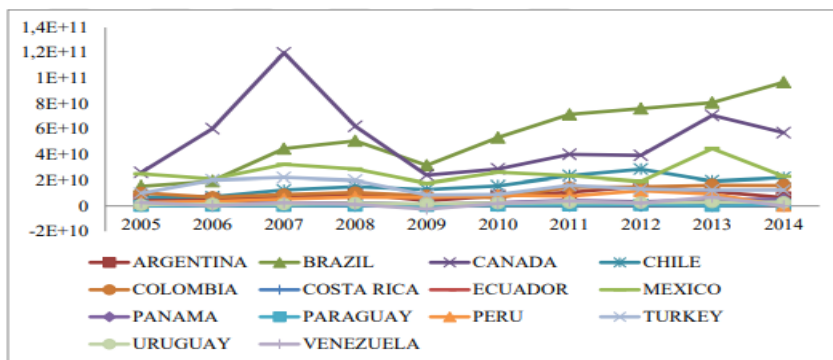
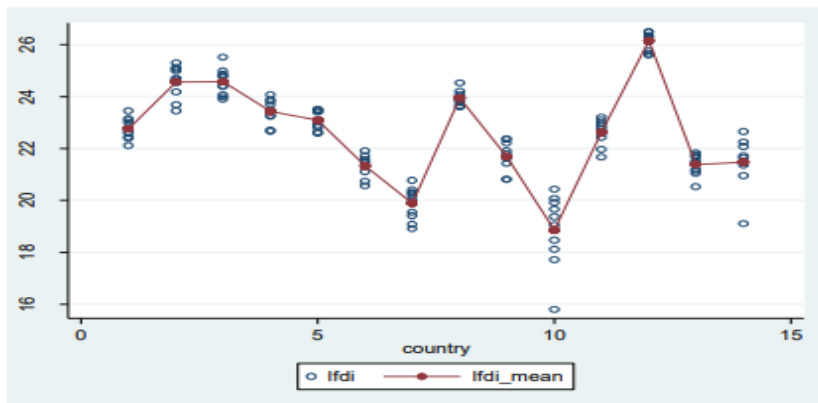

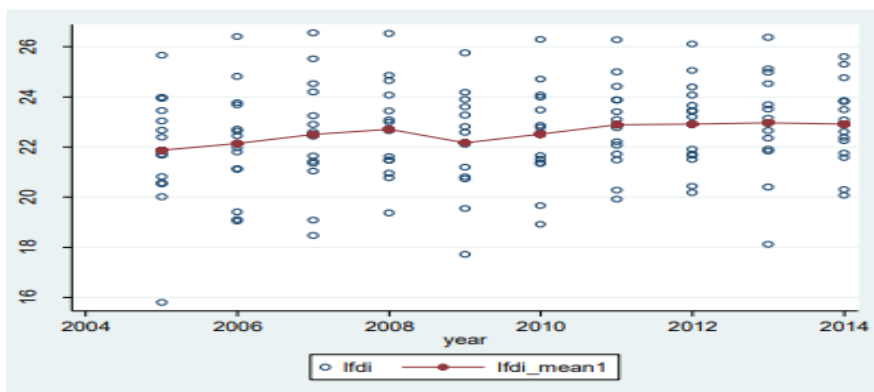
Figure 4 shows the difference between the variances of the countries by using the dependent variable (FDI). The red dots represent the mean of the variances. Our purpose determines which regression (Fixed or Random) will be used with this test.

Figure 4. Variation with countries for the dependent variable ($Lfdi_{it}$)

Considering that the mean of the variants is not linear, it should be used Random model (not linear).

Figure 5. Variation over years for the dependent variable (*Lfdi_{it}*)

According to the Figure 5, it can be said that there is a diversity among countries, but for the dependent variable (FDI), this diversity has not been observed throughout the years. Then Hausman test was applied to the model to make it right. It is suitable for associating single error (u_i) with the moderator (H_1) for regression or determining whether to use a fixed effect or random effects model in the absence of H_0 .

Table 1. Hausman Test in Foreign Direct Investment Model

Variable	Fixed	Random	Prob. > chi2
----------	-------	--------	--------------

<i>Tradefree</i>	0.009	0.021	0.0738
<i>Inf</i>	0.026	0.023	
<i>Exch</i>	-0.0008	-0.0004	
<i>Corrup</i>	0.393	0.413	
<i>Lgdp</i>	0.931	0.792	

Note: *Tradefree* refers to the Freedom of Trade index. *Inf* stands for inflation. *Exch* represents the exchange rate. *Corrup* indexes corruption; and *Lgdp* GDP is expressed in logarithms of American countries.

According to the Hausman test results, since $\text{Probability} > \chi^2 = 0.0738$, it is stated that the only errors with the modifier are not related. Therefore, the effects of trade freedom, inflation, corruption, exchange rate, and FDI between countries in the Americas on their GDP can be estimated using a random effect model.

The second step is to determine whether it is appropriate to use random effects regression or simple OLS regression. For this purpose, the Breusch-Pagan Lagrange multiplier (LM) test was performed. The LM test helps to choose between random effects regression or simple OLS regression. The distribution across organizations should be $H(0)$ if there is no significant difference across countries (no panel effect).

Table 2. Breusch-Pagan Lagrange Multiplier (LM) Test in FDI Model

	Var	Prob. > χ^2
<i>Lfdi</i>	3.94	0.000
<i>E</i>	0.20	
<i>U</i>	0.47	

According to Table 2, each $\text{Probability} > \chi^2 = 0.000$ means a significant difference across countries. Therefore, it is necessary to perform random effects regression because the simple OLS was not convenient.

Table 3. FDI Using Random Effects Regression

<i>Lfdi</i>	<i>coefficient</i>	<i>Prob.</i>	<i>R²</i>	<i>Number of obs.</i>
<i>Tradefree</i>	0.021	0.015	0.85	900
<i>Inf</i>	0.023	0.002		
<i>Exch</i>	-0.0004	0.002		
<i>Corrup</i>	0.41	0.029		
<i>Lgdp</i>	0.79	0.000		
<i>const</i>	0.13	0.953		

According to the analysis findings shown in Table 3, it is appropriate to state that there is a positive correlation with a coefficient of 0.021 between foreign direct investment and the trade freedom index. This proves that in the absence of tax and non-tariff barriers to exports and imports by countries in the Americas, net foreign direct investment flows are affected.

At the same time, according to estimates, an increase in inflation seems to have a positive effect on FDI flows with a coefficient of 0.023. This can be explained by the improvement in the economic situation across countries in the Americas. Second, a moderate increase in inflation has been observed in many countries, except for Argentina and Venezuela, where the general economic situation has a negative impact. For example, Argentina's inflation was affected by financial insolvency and foreign debt, while Venezuela's situation was affected by economic and political instabilities and issues.

On the other hand, the exchange rate has a low but negative effect on foreign direct investment inflows with a coefficient of 0.0004. It was also found that **the corruption index (0.41) and GDP (0.79) have a significant correlation with foreign direct investments.**

The last analysis performed is the correlation analysis, which indicates the effect or ineffectiveness of the dependent variable on the independent variables. This is presented below:

Table 4. Correlation Test in Foreign Direct Investment Model

	<i>Lfdi</i>	<i>Tradefree</i>	<i>Inf</i>	<i>Exch</i>	<i>Corrup</i>	<i>Lgdp</i>
<i>Lfdi</i>	1.0000					
<i>Tradefree</i>	0.3069* 0.0002	1.0000				
<i>Inf</i>	-0.1662 0.0505	-0.4952 0.0000	1.0000			
<i>Exch</i>	-0.5429 0.0000	0.1062 0.2119	-0.0432 0.6123	1.0000		
<i>Corrup</i>	0.5395* 0.0000	0.6811* 0.0000	-0.3722* 0.0000	-0.2725* 0.0011	1.0000	
<i>Lgdp</i>	0.8789 0.0000	0.1346 0.1127	-0.0643 0.4503	-0.4160* 0.0000	0.3501* 0.0000	1.0000

Note: * is significant at 1% level.

According to correlation test results, we observed that there is a positive correlation between FDI inflows and Trade Freedom Index (+0.30); a negative but insignificant correlation for Inflation (-0.16); a negative and significant correlation for the exchange rates (-0.54); a positive correlation for the Corruption index (+0.53) and a positive correlation for GDP (+0.87). This situation demonstrated that the absence of tax and non-tariff barriers for export and import in the Americas countries affects the net flows of FDI. For the Trade freedom index, there is an inversely proportional correlation for inflation; a positive correlation with the corruption index (+0.68). For Inflation, there is a negative correlation for the corruption index (-0.37). For the exchange rates, there is an inversely proportional correlation for corruption (-0.27) and for the GDP (-0.41). For the Corruption index, there is a positive correlation for the GDP (+0.35).

Conclusion

In this study we analyzed whether corruption negatively or positively affects foreign direct investment inflows from Turkey to the 14 American countries. For this purpose, we also included other explanatory variables such as GDP, inflation, exchange rate and trade freedom index in our model. After creating a mathematical model, we applied the Hausman test to determine whether to use a fixed effect or random effects model. As a result of the Hausman test, we decided that it was appropriate to use the random effects model. According to the FDI analysis using random effects regression, we found that the corruption index (0.41) and GDP (0.79) have a significant correlation with foreign direct investments. We also found that an increase in the trade freedom index seems to have a positive effect on foreign direct investment flows with a coefficient of 0.021. On the other hand, we found an increase in inflation seems to have a positive effect on foreign direct investment flows with a coefficient of 0.023. Besides the exchange rate has a low but negative effect on foreign direct investment inflows with a coefficient of 0.0004.

A lower level of corruption conducts to a higher level of FDI into the Latin America & Caribbean region. This means that increase in corruption index, increases in growth of GDP and Trade Freedom Index led to an increase in FDI inflows.

The results obtained in this study quantitatively revealed that there is a positive direct relationship between the increase in the corruption index and foreign direct investment inflows from Turkey to the 14 American countries. This study confirmed other previous studies regarding that there is a positive relationship between FDI and the trade freedom index. This situation can be empirically illustrated considering that the absence of tax and non-tariff barriers for export and import in the Americas countries affects the net flows of FDI and vice versa.

Finally, it is possible to state that this paper constitutes a scientific contribution since it has not been performed other econometrical study regarding the bilateral relations between Turkey and Latin America & Caribbean region. The most important and academic contribution of the present paper is that is the first econometrical study between Turkey and Latin America & Caribbean region. In addition, it was empirical demonstrated that FDI inflows can be explained by the corruption index.

As the increases in the corruption, commercial freedom and economic freedom index of countries increase, FDI inflow increases. Therefore, as policy recommendation, countries should place more emphasis on trade and economic freedom. It is necessary to increase the level of social awareness against corruption. For this purpose, an independent institutional structure that shares its reports with the people of the country should be established to prevent corruption. Anti-corruption policies need to be strengthened in countries. FDI entries must be based on legal procedures that do not neglect the degree of freedom and openness of the economy.

References

- Alvarado, R., Iniguez, M., Ponce, P.** (2017), Foreign Direct Investment and Economic Growth in Latin America, **Economic Analysis and Policy**, 56: 176-187.
- Barassi, M. R. Zhou, Y.** (2012), The Effect of Corruption on FDI: A Parametric and Non-Parametric Analysis, **European Journal of Political Economy**, 28(3): 302-312.
- Bengoa, M., & Sanchez-Robles, B.** (2003), Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin America, **European Journal of Political Economy**, 19 (3): 529–545.
- Bibi, S., Ahmad, S. T., Rashid, H.** (2014), Impact of Trade Openness, FDI, Exchange Rate and Inflation on Economic Growth: A Case Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 83-109

Alexander Camacho Murcia & Özgür Uysal

Study of Pakistan, **International Journal of Accounting and Financial Reporting**, 4 (2): 236-257.

Campos, N., Engel, E., Fischer, R. D., Galetovic, A. (2019), Renegotiations and corruption in Infrastructure: The Odebrecht Case. Padova, Italy: Marco Fanno Working Papers - 230, Università degli Studi di Padova.

Canada Gov. (2022, 02 21), **Canada-Turkey Relations. Retrieved from Canada Government:** <https://www.international.gc.ca/country-pays/turkey-turquie/relations.aspx?lang=eng>

Cuervo-Cazurra, A. (2006), Who Cares About Corruption?, **Journal of International Business Studies** , 37: 807–822.

Cuervo-Cazurra, A. (2008), Better the Devil You Don't Know: Types of Corruption and FDI in Transition Economies, **Journal of International Management**, 14 (1): 12-27.

Delgado, M. S., McCloud, N., Kumbhakar, S. C. (2014), A Generalized Empirical Model of Corruption, Foreign Direct Investment, and Growth, **Journal of Macroeconomics**, 42: 298-316.

Dritsaki, M., Dritsaki, C., Adamopoulos, A. (2004), A Causal Relationship between Trade, Foreign Direct Investment and Economic Growth for Greece, **American Journal of Applied Science**, 1 (3): 230-235.

Dutta, N., Kar, S., Saha, S. (2017), Human Capital and FDI: How Does Corruption Affect the Relationship?, **Economic Analysis and Policy**, 56: 126-134.

Ellis, R. E. (2009), **China in Latin America: The Whats and Wherefores**, Colorado, USA: Lynne Rienner Publishers.

Gaviria, A. (2002), Assessing the Effects of Corruption and Crime on Firm Performance: Evidence from Latin America, **Emerging Markets Review**, 3, (3): 245-268.

- Godínez, J. R., Liu L.** (2015), Corruption Distance and FDI flows into Latin America, **International Business Review**, 24 (1): 33-42.
- Gould, D. & Amaro-Reyes J. A.** (1987), The Effects of Corruption on Administrative Performance, Illustrations from Developing Countries. **World Bank Staff Working Paper**, No: 580. Washington, D.C.: World Bank.
- Hamdi, H. & Hakimi, A.** (2020), Corruption, FDI, and Growth: An Empirical Investigation into the Tunisian Context, **The International Trade Journal**, 34:4, 415-440.
- Helmy H. E.** (2013), The Impact of Corruption on FDI: Is MENA an Exception?, **International Review of Applied Economics**, 27(4), 491-514.
- Hossain, S.** (2016). Foreign Direct Investment (FDI) and Corruption: Is it a Major Hindrance for Encouraging Inward FDI?, **African Journal of Business Management**, 10 (10): 256-269.
- Jalil, A., Qureshi, A., Feridun, M.** (2016), Is Corruption Good or Bad for FDI? Empirical Evidence from Asia, Africa and Latin America, **Panoeconomicus**, 63(3): 259-271.
- Kasasbeh, H. A., Mdanat, M. F., & Khasawneh, R.** (2018), Corruption and FDI Inflows: Evidence from a Small Developing Economy, **Asian Economic and Financial Review**, 8(8): 1075–1085.
- Lavrov, S.** (2008, November 07), **Russian Ministry of Foreign Affairs. Retrieved from Russian Ministry of Foreign Affairs:** <https://www.mid.ru/en/search/?q=latin+america&sort=rele&lang=r u&order=desc&count=10>
- Lipsey, R. E. Feenstra, R. C., Hahn, C. H., Hatsopoulos, G. N.** (1999), The Role of Foreign Direct Investment in International Capital Flows, **NBER Working Paper Series**. No. 7094.
- Love J. H., & Lage-Hidalgo, F.** (2000), Analysing the Determinants of US Direct Investment in Mexico, **Applied Economics**, 32 (10): 1259–1267.

Alexander Camacho Murcia & Özgür Uysal

- Luu, H.N., Nguyen, N.M., Ho, H.H. and Nam, V.H.** (2019), The Effect of Corruption on FDI and Its Modes of Entry, **Journal of Financial Economic Policy**, 11 (2): 232-250
- Mudambi, R., Navarra, P. & Delios, A.** (2013), Government Regulation, Corruption, and FDI, **Asia Pacific Journal of Management**, 30: 487–511.
- Noorbakhsh, F., Paloni, A., Youssef, A.** (2001), Human Capital and FDI Inflows to Developing Countries: New Empirical Evidence, **World Development**, 29 (9): 1593-1610.
- OECD.** (2022, 02 22), **FDI flows**. Retrieved from <https://data.oecd.org/fdi/fdi-flows.htm>
- Reiter, S. L., Steensma, H. K.** (2010), Human Development and Foreign Direct Investment in Developing Countries: The Influence of FDI Policy and Corruption, **World Development**, 38(12): 1678-1691.
- Russian MFA.** (2009, March), **The Foreign Policy and Diplomatic Activities**. Moscow: Ministry of Foreign Affairs of Russia. Retrieved from <https://www.mid.ru/upload/iblock/f91/THE%20FOREIGN%20POLICY%20AND%20DIPLOMATIC%20ACTIVITIES%20OF%20THE%20RUSSIAN%20FEDERATION%20IN%202008.pdf>
- Subasat, T., Bellos, S.** (2013a), Corruption and Foreign Direct Investment in Latin America: A Panel Gravity Model Approach, **Journal of Management and Sustainability**, 3(4): 151-156.
- Subasat, T., Bellos, S.** (2013b), Governance and Foreign Direct Investment In Latin America: A Panel Gravity Model Approach, **Latin American Journal of Economics**, 50 (1): 107-131.
- Tarhan, M.** (2022), Turkey's Goal in Its Relations with Latin America is to Deepen Cooperation. Retrieved from www.aa.com.tr: <https://www.aa.com.tr/en/americas/-turkiye-s-goal-in-its-relations-with-latin-america-is-to-deepen-cooperation-/2480067>

Corruption, FDI, and Trade Freedom

- Tuman, J. E.** (1999), Explaining Japanese Foreign Investment in Latin America, 1979– 1992, **Social Science Quarterly**, 80: 539– 555.
- Tung, S. & Cho S.** (2000), The Impact of Tax Incentives on Foreign Direct Investment in China, **Journal of International Accounting, Auditing and Taxation**. 9 (2): 105-135.
- Turkey MFA.** (2017), **Ministry of Foreign Affairs of Turkey. Retrieved from Ministry of Foreign Affairs:** https://www.mfa.gov.tr/i_turkiye_nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa
- UNCTAD.** (2015), **World Investment Report. Retrieved from** <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report>
- UNCTAD.** (2021, 6 21), **Foreign Direct Investment in Latin America Plunges by 45% Amid Pandemic.** UNCTAD. <https://unctad.org/topic/investment/world-investment-report>.
- UNCTADSAT.** (2016), **United Nations Conference on Trade and Development.** <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableview.aspx?ReportId=96740>
- Voyer, P.A., Beamish, P.W.** (2004), The Effect of Corruption on Japanese Foreign Direct Investment, **Journal of Business Ethics**, 50: 211– 224.
- Wilhelm, P. G.** (2002), International Validation of the Corruption Perceptions Index: Implications for Business Ethics and Entrepreneurship Education, **Journal of Business Ethics**, 35: 177–189.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 83-109

work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).

2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).

3. Makalenin Alexander **CAMACHO MURCİA** ve Özgür **UYSAL** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiştir. Makalenin ilk yazarının Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi'nde savunmuş olduğu tezin, bu makaleyi oluşturduğu ve ikinci yazarın temel olarak literatür kısmında katkısı olduğu beyanı yapılmıştır. Aynı şekilde Birinci Latin Amerika Çalışmalarına dair konferans bünyesinde yapılan sunumun makaleye temel oluşturduğu ifade edilmiştir. (It was reported that the article was written by Alexander **CAMACHO MURCİA** and Özgür **UYSAL**, as this study is derived from the master's thesis defended by the 1st author at Alanya Alaaddin Keykubat University, Social Sciences Institute. The second author contributed mainly to the literature part of the study and to the interpretation empirical part. This study is a revised version of the study presented as a summary at the Latin America 1st International Scientific Research Congress.

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Özel Öğretim Kurumlarında Okul Öncesi Öğretmenlerinin İşe Alım/Seçme ve Yerleştirme Süreçleri Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli ÖrneğiDilay TEKE* Tuncay YILMAZ*

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 07. 03. 2022**Düzeltilme Talebi:**
07. 04. 2022**Kabul:** 11. 04. 2022**Online Yayım:** 31. 05. 2022**Anahtar Kelimeler:**

İş İlanları,
Öğretmenlerin İstihdamı,
Personel Seçme ve Yerleş-
tirme,
Okul Öncesi Öğretmeni,
Okul Öncesi Eğitim.

Kaynak Gösterimi: Teke, D., & Yılmaz, T., (2022). Özel Öğretim Kurumlarında Okul Öncesi Öğretmenlerinin İşe Alım/Seçme ve Yerleştirme Süreçleri Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli Örneği., Bilgi Dergisi, 24(1), 110-146., doi.org/10.54838/bilgisosyal.1083192

Özet: Bu çalışmanın konusu “okul öncesi öğretmenlerinin seçme ve yerleştirme süreçleri” olarak belirlenmiştir. Amaç 21. yüzyılda okul öncesi öğretmenliği mesleğinin ölçütlerini açıklamak ve öğretmenlerde aranan nitelikleri ortaya koymaktır. İş arama ve bulma sitelerinden 2021 yılında Türkiye’de yayımlanan 68 okul öncesi öğretmeni iş ilanı, içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. İş ilanlarında öğretmen adaylarda aranan sosyo-demografik özelliklere ve kişisel yetkinliklere odaklanılmıştır. Ardından 17 özel kurum müdürü ile okul öncesi öğretmenlerinin seçme ve yerleştirme süreçlerine ilişkin mülakatlar yapılmıştır. Katılımcılar maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiş ve farklı kurumlarda görev yapan (özel okul, özel bağımsız anaokulu, özel gündüz bakımevi) müdürlerin görüşleri alınmıştır. İrdelenen ilanlar sonucunda kadın adayların erkek adaylara göre daha çok vurgulandığı, iletişim yeteneği, hayat boyu öğrenme, takım çalışması gibi kişisel yetkinliklerin arandığı anlaşılmıştır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden deneyimin önemli bir ölçüt olduğu, referansın işe alımda etkili olduğu ve mülakat sürecinin okul müdürleri tarafından uygulandığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

***Sorumlu Yazar İletişim:** Doktora Öğrencisi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Politika ABD, Kocaeli, Türkiye ✉ dilay.teke@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1266-2469

†Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü, Sakarya, Türkiye ✉ tyilmaz@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3167-4457

ARTICLE INFO

Submitted: 07. 03. 2022**Revision Requested:**
07. 04. 2022**Accepted:** 11. 04. 2022**Published Online:**

31. 05. 2022

Keywords:

Job Postings,
Employment of Teachers,
Personnel Selection and
Placement,
Pre-School Teacher,
Pre-School Education.

To cite this article: Teke, D., & Yılmaz, T., (2022). Özel Öğretim Kurumlarında Okul Öncesi Öğretmenlerinin İşe Alım/Seçme ve Yerleştirme Süreçleri Üzerine Bir Araştırma: Kocaeli Örneği., Bilgi Dergisi, 24(1), 110-146., doi.org/ 10.54838/ bilgisosyal.1083192

A Research on Recruitment/Selection and Placement Processes of Preschool Teachers in Private Education Institutions: The Case of Kocaeli

Dilay TEKE*^{ID}Tuncay YILMAZ^{ID}

Abstract: The subject of this study was determined as "preschool teachers' selection and placement processes". The aim is to explain the criteria of the pre-school teaching profession in the 21st century and to reveal the qualifications sought in teachers. For this reason, 68 pre-school teacher job postings published in Turkey in 2021 on job search and finding websites were analyzed by content analysis method. Job advertisements focused on socio-demographic characteristics and personal competencies sought in teacher candidates. Then, interviews were conducted with 17 private institution principals regarding the selection and placement processes of preschool teachers. Participants were determined by maximum diversity sampling and the opinions of the principals working in different institutions (private school, private independent kindergarten, private day care center) were taken. As a result of the job postings examined, it was understood that female candidates were emphasized more than male candidates, and personal competencies such as communication skills, lifelong learning and teamwork were sought. From the interviews with the participants, it was concluded that experience is an important criterion, reference is effective in recruitment, and the interview process is applied by school principals.

***Corresponding Author:** PhD Student, Kocaeli University, Institute of Social Sciences, Social Policy ABD, Kocaeli, Türkiye ✉ dilay.teke@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1266-2469

[†]Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Business, Department of Human Resources Management, Sakarya, Turkey ✉ tyilmaz@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3167-4457

Giriş

İlkokul öncesi süreci kapsayan okul öncesi eğitim, Türk Milli Eğitim Sisteminin ilk aşamasıdır. Bağımsız anaokulları, ilkokullarda ve ortaokullarda hizmet veren anasınıfları, kız meslek liseleri bünyesindeki uygulama anaokulları ve uygulama anasınıfları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı olanlar; çocuk yuvaları, çocuk bakımevleri, gündüz bakımevleri, çocuk kulüpleri ve çocuk evleri adları ile kurulmaktadır. Üniversitelerin bünyesinde anaokulları, kreşler, okul öncesi eğitim merkezleri de bu hizmeti sağlamaktadır. Ayrıca bazı işyerleri, çalışanları için benzer kurumlar açmaktadır. Görüldüğü üzere Türkiye'de okul öncesi eğitim hizmeti sunan kurumlar çeşitlidir. Dolayısıyla kurumların amaçları, programları, kuralları birbirinden farklıdır ve öğretmen seçme-yerleştirme süreçleri, çalışanlarda aradıkları özellikler de çeşitlilik göstermektedir. Özellikle bu farklılık günümüzde daha çok belirginleşmiştir.

21. yüzyılda bilişim teknolojileri her alana nüfuz etmiştir ve küreselleşen bir eğitim olgusu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu durum okul öncesi eğitimini, öğretmen yeterliklerini şekillendirmiş ve bilgi toplumuna uygun, nitelikli okul öncesi eğitimi için insan kaynağında çeşitli sosyo-demografik özellikler, kişisel yetkinlikler aranılmaya başlanmıştır. Kurumlar öğretmenlerde bazı kriterleri ön planda tutarken bazı kıstasları revize etmiştir ya da artık gerekli görmemektedir. Çünkü kaliteli okul öncesi eğitimi için öğretmen yeterlikleri de çağımızla uyumlu olmalıdır. Bu nedenle 21. yüzyılda okul öncesi öğretmenliği mesleğinin ölçütlerini açıklamak ve öğretmenlerde aranan nitelikleri ortaya koymak bu çalışmanın temel odak noktasıdır. Bunun için iş ilanları analiz edilmiştir. Özel kurumlardaki okul öncesi öğretmenlerinin seçme ve yerleştirme süreçleri incelenmiştir ve öğretmenlerde aranan sosyo-demografik özellikler ile kişisel yetkinlikler irdelenmiştir.

Özel Öğretim Kurumlarında...

1. Okul Öncesi Eğitimi ve Önemi

Milli Eğitim Bakanlığı, okul öncesi eğitimini, zorunlu temel eğitim öncesinde uygulanan, çocukların farklılıklarını ön planda tutan, bilişsel, duygusal, psiko-motor gibi alanlarda gelişimlerine destek sunan, iyi birey olmaları için nitelikler kazandıran, özgüvenin ve hayal gücünün ilerletildiği, ebeveynlerin, eğitimcilerin aktif olarak birlikte yer aldığı süreç olarak açıklamıştır (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2013). 0-6 yaş arası “kritik dönem” olarak kabul edilen erken çocukluk yıllarıdır ve bu süreç okul öncesi dönemini kapsamaktadır.

Okul öncesi eğitim temel becerilerin, donanımların kazanılmasında, problem çözme, sebep sonuç bağlantıları kurma, analitik düşünme gibi potansiyellerin gelişiminde, daha sonraki yaşam kalitesinin artmasında, yeteneklerin keşfedilmesinde, ilkokula olumlu geçiş sağlanmasında, ilk kurumsal tecrübenin edinilmesinde oldukça önemlidir (Turhan ve Özbay, 2016; Akkuş ve Tuğrul, 2019; Burger, 2010; Bakken ve diğerleri, 2017; T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2013; Areljung, 2019; Gullberg ve diğerleri, 2018; Burchinal ve diğerleri, 2002; Taba ve diğerleri, 1999). Ayrıca okul öncesi eğitiminin farklı sosyo-ekonomik düzeylerden gelen çocuklar arasında eşitsizliklerin giderilmesinde faydaları bulunmaktadır (Burger, 2010). Nitekim Barnett (1995) tarafından fırsat eşitliği sağlamada, yoksulluğu ve okul terkini önlemede, bilişsel ve akademik gelişimi güçlendirmede okul öncesi eğitiminin avantajları olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında bu dönemde çocuklara verilen değerler eğitiminin karakter gelişimine destek sunduğu, böylece topluma faydalı, üretken bireylerin yetiştirildiği de vurgulanmaktadır (Pekdoğan ve Korkmaz, 2017: 60-61; Howard ve diğerleri, 2004).

Okul öncesi eğitim kurumları ülkelere göre çeşitlilik göstermektedir. Ancak genel olarak özel ya da kamu kurumlarındaki kreşler, yuvalar, bağımsız anaokulları, ilkokul ya da ortaokula bağlı anasınıfları, diğer öğretim kurumlarındaki uygulama sınıfları, gündüz bakımevleri şek-

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

linde sıralanabilir (Koçyiğit, 2007: 8; Büyükalan Filiz, 2017: 20; Koçak Sazlı, 2019: 7-8). 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 21. Maddesinde okul öncesi hizmeti veren kurumlar açıklanmıştır: *“Okul öncesi eğitim kurumları, bağımsız anaokulları olarak kurulabileceği gibi, gerekli görülen yerlerde ilköğretim okuluna bağlı ana sınıfları halinde veya ilgili diğer öğretim kurumlarına bağlı uygulama sınıfları olarak da açılabilir”* (Resmi Gazete, 1973: 5105).

2. Okul Öncesi Öğretmenliği

Okul öncesi dönemde çocukların destekleyici bir çevrede, güven duydukları, sevgi gördükleri bir ortamda eğitim almaları gerekmektedir. Bu ortamın en önemli unsurlarından birisi de öğretmenlerdir. Öğretmen her çocuğun farklılıklara sahip olduğu bilincinde olmalı, güven verici bir çevrede dengeli iletişim kurmalı, çocukların yetkinliklerini keşfetmeli ve geliştirmelidir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2013: 13-14).

Öğretmenlik mesleği için MEB tarafından standartlar belirlenmiştir ve bu standartlar 3 temel başlıkla sunulmuştur: (1) “mesleki bilgi”, (2) “mesleki beceri”, (3) “tutum ve değerler”dir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2017: 8). Dolayısıyla öğretmenlik mesleği hem akademik hem de kişisel gelişim gerektirmektedir. Ayrıca okul öncesi dönemin başarısında öğretmen yeterlilikleri önem taşımaktadır (Chung ve diğerleri, 2005). Bu nedenle 18. Milli Eğitim Şûrası'nda 11. Maddede okul öncesi öğretmenliğinin uzmanlık gerektiren bir meslek olduğu belirtilmiştir: *“Öğretmenliğin bir ihtisas mesleği olduğu gerçeğinden hareketle, uzaktan veya açıköğretim yoluyla okul öncesi öğretmenliği, İngilizce öğretmenliği vb. alanlarda öğretmen yetiştirilmesine izin verilmemelidir”* (18. Milli Eğitim Şûrası Kararları, 2010). Ancak günümüzde küreselleşme olgusu eğitimi de etkilemiştir. Öğretmenlerde yaşam boyu öğrenme, ekip çalışması, sosyal etkileşim gibi yetkinlikleri ön plana çıkartmıştır (Kimzan ve Arıkan, 2018: 674-675; Day, 2000: 101-102; Sang ve diğerleri, 2018: 307-308). Bu durum 21.

Özel Öğretim Kurumlarında...

yüzyılda insan kaynaklarında seçme yerleştirme süreçlerine yansımış, çalışanların istihdam edilme süreçlerini dönüştürmüş ve öğretmenlerde aranılan nitelikleri farklılaştırmıştır.

2.1. Türkiye’de Özel Öğretim Kurumlarında Okul Öncesi Öğretmenlerinin Seçme ve Yerleştirme Süreci

Seçme ve yerleştirme ihtiyaç duyulan nitelikte ve sayıda kişinin kuruma kazandırılmasıdır. Bu süreç kadrolama, temin ve seçim gibi farklı isimlerle de belirtilmektedir. İnsan kaynağını temin etmek iş ilanı gibi çeşitli kanallar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ardından başvuru formları, mülakatlar, uygulanan testler, iş teklifi ve izleme süreçleri ile ilgili seçim aşaması uygulanmaktadır. İnsan kaynakları yönetimi fonksiyonlarından biri olan seçme ve yerleştirme kurumun başarısında, takımla uyumlu kişinin belirlenmesinde uygun kişinin işe alınmasında stratejik önem taşımaktadır (Özdemir, 2017: 5-8).

Türkiye’de özel öğretim kurumlarındaki personel tedarik işlemlerine ilişkin düzenlemeler “*Özel Öğretim Kurumları Mevzuatı*”nda yer almaktadır. Bu ibare Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği’nin 11. Maddesinde belirtilmiştir: “*Özel okul öncesi eğitim kurumlarına kayıt kabul işlemleri, öğrenci kontenjanları, okul ücretleri, sınıf mevcutları, personel seçimi ve atanmaları gibi iş ve işlemler, özel öğretim kurumları mevzuatında belirtilen esaslara göre yapılır*” (Resmi Gazete, 2014). Bu doğrultuda Türkiye’de özel öğretim kurumlarında istihdam edilecek öğretmenlerin eğitim düzeylerine ilişkin düzenlemeler “*Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği*”nde açıklanmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği’nin 38. Maddesi uyarınca çocuk gelişimi lise mezunu adayların da lisans mezunu adayların da derse girebileceği vurgulanmıştır. Ancak görevlendirilen usta öğreticilere tek başlarına sınıf sorumluluğu verilmemiştir (Resmi Gazete, 2012):

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

“Kurumlarca ihtiyaç duyulan alanlarda, dersin özelliğine göre uzman öğretici ve usta öğretici görevlendirilebilir. Okul öncesi eğitim kurumlarında görevlendirilen Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi veya Çok Programlı Anadolu Lisesi çocuk gelişimi ve eğitimi alanı mezunu usta öğretmenler ve uzman öğretmenler ile diğer okullarda görevlendirilen lisans mezunu uzman öğretmenler bağımsız olarak derse girebilir. Okullarda görevlendirilen diğer usta öğretmenler ise dersin öğretmeniyle birlikte haftada 40 saate kadar derse girebilirler.”

Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 26. Maddesi kapsamında öğretmenlerin temin sürecinin müdür tarafından yapıldığı vurgulanmıştır: *“Eğitim personelinin çalışma izin teklifleri; a) Genel müdür, genel müdür yardımcısı ve müdürler için kurucular veya kurucu temsilcileri, b) Yöneticiler dışındaki eğitim personeli için müdür tarafından yapılır”* (Resmi Gazete, 2012).

3. Araştırmanın Yöntemi ve Amacı

Araştırmanın konusu, okul öncesi öğretmenlerinin özel öğretim kurumlarındaki seçme ve yerleştirme süreçleridir. Çalışmanın amacı ise, 21. yüzyılda okul öncesi öğretmenliği mesleğinin ölçütlerini açıklamak ve öğretmenlerde aranılan nitelikleri ortaya koymaktır. Bu nedenle nitel araştırma yöntemi ile çalışma tasarlanmıştır. Verilerin toplanması iki aşamalı gerçekleşmiştir. İlk olarak iş arama ve bulma sitelerinde 2021 yılında Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında yayımlanan okul öncesi öğretmeni iş ilanları içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizinde amaç, verileri açıklayacak kavramlara ulaşmak, düzenlemek ve yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242; Basım ve diğerleri, 2008: 39; Çiçek ve diğerleri, 2010: 196-197). İş ilanları yazılı belgeler olarak değerlendirilebilir ve bu dokümanlar analiz edilebilir. Nitekim Glesne (2020: 118) bilgisayarla erişilen ilan panolarını yararlı belgeler ola-

Özel Öğretim Kurumlarında...

rak açıklamıştır. Bunun için çalışmada “okul öncesi öğretmeni” sözcükleri ile 12 Mart 2021- 25 Eylül 2021 periyodundaki iş ilanları taranmış ve 110 ilana ulaşılmıştır. Ancak eğitim sektöründe yer almayan ilanlar çıkartılmış ve 68 ilan çalışmanın örnekleminde yer almıştır. 68 ilan çeşitli özelliklere göre sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. İş ilanlarında değerlendirilen kategoriler okul öncesi öğretmeni ilanlarında aranan “sosyo-demografik özelliklerden” ve “kişisel yetkinliklerden” oluşmaktadır.

İkinci aşamada Kocaeli’de özel kurumlarda okul müdürü olarak görev yapan 17 gönüllü katılımcı ile 05.02.2022-25.02.2022 tarihleri arasında okul öncesi öğretmenlerinin seçme ve yerleştirme süreçleri hakkında görüşmeler\mülakatlar yapılmıştır. Açık uçlu sorular sorularak katılımcılarla çalıştıkları kurumlarda okul öncesi öğretmenlerinin işe alım süreci, adaylarda aranan sosyo-demografik özellikler (cinsiyet, eğitim, deneyim, yaş) ve başvurularında dikkat edilen kişilik özellikleri hakkında görüşülmüştür. Veriler telefonla mülakat veya birebir mülakat teknikleriyle toplanmıştır. Görüşmeler her bir katılımcıyla ortalama 40 dakika sürmüştür. Veri analizinde önceden belirlenmiş temalara göre cevaplar gruplandırılmış ve sunulmuştur (Creswell, 2020: 182). Özel kurum müdürlerinden oluşan çalışma grubu maksimum çeşitlilik örnekleme ile belirlenmiştir. Bu örnekleme türünde amaç en fazla çeşitliliğe ulaşmak ve tanıtmaktır (Merriam, 2015: 78). Veri analizinde ise Maxqda 2018 programı kullanılmıştır.

4. Bulgular

İki bölümden oluşan çalışmada öncelikle Türkiye’deki okul öncesi öğretmeni iş ilanlarından ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. İkinci olarak 17 özel kurum müdürleriyle yapılan mülakat bulguları açıklanmıştır.

4.1. İş İlanlarına İlişkin Bulgular

İş ilanlarından erişilen bulgular iki bölüm halinde sunulmuştur. İlk olarak sosyo-demografik özelliklerden cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi ve deneyim unsurlarına yer verilmiştir. Ardından ilanlarda adaylarda aranan nitelikler açıklanmıştır.

4.1.1. Türkiye’deki Okul Öncesi Öğretmeni İş İlanlarında Aranan Sosyo-Demografik Özellikler

Sosyo-demografik özelliklerden cinsiyet, deneyim, yaş ve eğitim kategorilerine odaklanılmıştır. Bu ölçütler ilanlarda irdelenmiştir ve Tablo 1 ‘de sunulmuştur.

Tablo 1. Okul Öncesi Öğretmeni İlanlarında Cinsiyet, Deneyim, Yaş, Eğitim Kategorilerinin İçerik Analizi Değerleri

CİNSİYET	
<i>Kategori</i>	<i>İlan Sayısı (%)</i>
Kadın	15 (%22)
Erkek	0 (%0)
Fark Etmez	19 (%28)
Belirtilmemiş	34 (%50)
Toplam	68
DENEYİM	
<i>Kategori</i>	<i>İlan Sayısı (%)</i>
Deneyimli	44 (%65)
Deneyimsiz	3 (%4)
Fark Etmez	12 (%18)
Belirtilmemiş	9 (%13)
Toplam	68
YAŞ	
<i>Kategori</i>	<i>İlan Sayısı (%)</i>
Belirtilmemiş	50 (%74)
20-30 Yaş Arası	3 (%4)
30-40 Yaş Arası	12 (%18)
40-50 Yaş Arası	3 (%4)

Toplam	68
EĞİTİM	
<i>Kategori</i>	<i>İlan Sayısı (%)</i>
Lise veya ön lisans	3 (%4)
Lisans	44 (%65)
Lisans veya lisans üzeri	18 (%27)
Belirtilmemiş	3 (%4)
Toplam	68

Cinsiyet

Çalışmada eğitim sektörü için yayımlanan okul öncesi öğretmeni ilanları incelenmiştir. Kariyer.net sitesinden 27, Secretrv.com sitesinden 2, Yenibiris.com sitesinden 13, Eleman.net sitesinden 3, İşbul.net sitesinden 20, Indeed.com sitesinden ise 3 ilan cinsiyet kategorisi açısından içerik analiziyle irdelenmiştir. Tablo 1'den görüleceği üzere incelenen ilanların yarısında (%50) cinsiyet belirtilmemiştir. İlanların belli bir kısmında cinsiyet ayırımına gidilmediği (%28) görülmüştür. Ancak ilanların bazılarında cinsiyet ölçütüne yer verilmiş ve kadın adaylar (%22) vurgusu yapılmıştır. İlanların cinsiyet ölçütünde erkek adayların belirtilmediği (%0) fark edilmiştir.

Deneyim

Okul öncesi öğretmeni aranılan iş ilanlarında deneyim unsuru incelenmiştir. Tablo 1'de belirtildiği üzere irdelenen iş ilanlarının çoğunluğunda (%65) deneyim istenildiği görülmüştür. İlanların bir kısmında deneyim ölçütünün (%18) fark etmediği, bir kısmında da deneyimin belirtilmediği (%13) anlaşılmıştır. İlanlarda deneyimsiz (%4) adayların da arandığı fark edilmiştir.

Yaş

İş arama ve bulma sitelerindeki okul öncesi öğretmeni iş ilanlarında yaş kategorisi incelenmiştir. Tablo 1'den görüleceği üzere incelenen ilanların büyük bir kısmında (%74) yaş faktörü belirtilmemiştir. Bazı ilanlarda 20-30 yaş arası kriter (%4) vurgulanmıştır. Bir kısım ilanda

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

30-40 yaş arası (% 18) adayın aranıldığı görülmüştür. Bazı ilanlarda ise 40-50 yaş aralığı ifadesi (%4) vurgulanmıştır.

Eğitim

İş arama ve bulma siteleri üzerinden incelenen ilanlarda çoğunlukla (%65) lisans mezunu adayların aranıldığı görülmüştür. İlanların bir kısmında da lisans veya lisans üzeri (%27) ölçütün belirtildiği fark edilmiştir. Bazı ilanlarda ise lise veya ön lisans (%4) eğitim düzeyi seviyesindeki adayların aranıldığı, ilanların bir bölümünde de eğitim kategorisinin (%4) belirtilmediği anlaşılmıştır. Bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

4.1.2. Türkiye’de Okul Öncesi Öğretmeni İş İlanlarında Adaylarda Aranan Özellikler

Okul öncesi öğretmeni aranan iş ilanlarında adaylarda aranan özellikler irdelenmiştir. Kategoriler Tablo 2’den görüleceği üzere içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde ilanlarda iletişim yeteneği (%20), hayat boyu öğrenme (%19), takım çalışması (%16), eğitim programları ve teknolojileri hakimiyeti (%12), güler yüzlü olma (%8), velilerle irtibat kurma-temsili yeteneği (%7), dış görünüş (prezantabl) (%6), askerliğini tamamlamış veya tescilli olma (%6), analitik düşünme becerisi (%2), bilgisayar yetkinliği (%2) ve yabancı dil (%2) aranıldığı görülmüştür.

Tablo 2. Okul Öncesi Öğretmeni İlanlarında Adaylarda Aranan Özellikler Kategorisinin İçerik Analizi Değerleri

ADAYLARDA ARANAN ÖZELLİKLER	
<i>Kategori</i>	<i>İlan Sayısı (%)</i>
İletişim Yeteneği	42 (%20)
Hayat Boyu Öğrenme	41 (%19)
Takım Çalışması	35 (%16)
Eğitim Programları ve Teknolojileri Hâkimiyeti	26 (%12)
Güler Yüzlü Olma	17 (%8)
Velilerle İrtibat Kurma, Temsil Yeteneği	15 (%7)

Özel Öğretim Kurumlarında...

4.2.	Dış Görünüş (Prezantabl)	13 (%6)
	Askerliği Tamamlamış veya Tescilli	13 (%6)
	Analitik Düşünme Becerisi	5 (%2)
	Yabancı Dil	5 (%2)
	Bilgisayar	4 (%2)

Okul Müdürleriyle Yapılan Mülakatlara İlişkin Bulgular

Kocaeli’de görev yapan özel kurum müdürleriyle mülakatlar yapılmıştır ve süreç gönüllülük esasıyla yürütülmüştür. Kurumlar arasında karşılaştırma yapabilmek için çeşitlilik ön planda tutulmuştur. Tablo 3’ten de görüleceği üzere özel gündüz bakımevlerinde, özel okullarda, özel bağımsız anaokullarında görev yapan kişilerle iletişim kurulmuştur. Bu başlık altında ilk olarak seçme ve yerleştirme sürecine ilişkin bulgular sunulmuştur. Ardından kurumların adaylarda istedikleri sosyo-demografik unsurlar ve adaylarda aradıkları diğer özellikler açıklanmıştır.

Tablo 3. Katılımcı Listesi

KOD	OKUL TÜRÜ	GÖRÜŞÜLEN KİŞİ (KATILIMCI)
K1	Özel Gündüz Bakımevi	Okul Müdürü
K2	Özel Okul	Okul Müdürü
K3	Özel Okul	Okul Müdürü
K4	Özel Okul	Okul Müdürü
K5	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K6	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K7	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K8	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K9	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K10	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K11	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K12	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K13	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K14	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K15	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
K16	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü

K17	Özel Bağımsız Anaokulu	Okul Müdürü
-----	------------------------	-------------

4.2.1. Kurumların Seçme ve Yerleştirme Süreçlerine İlişkin Katılımcıların Görüşleri

Katılımcılar kurumlarındaki seçme ve yerleştirme süreçlerinin nasıl ilerlediğine dair deneyimlerini paylaşmıştır. Bazı özel kurum müdürleri mülakatta adayın yaşamı ile ilgili bilgi almak için çeşitli sorular da sorduklarını belirtmiştir.

“...Seçme sürecinde aile kısmını da soruyoruz. Çok uzun konuşuyorum. Bakmakla yükümlü olduğu kimler var? Evli mi bekar mı? Ona göre de plan yapmak önemli. Bu soruların içinde onun da bakış açısını, kuruma aidiyetliğini, çalıştığı yerlerdeki durumunu karşılıklı öğreniyoruz. Süreç içinde beklenti, kendini yetiştirmesi, motivasyonu önemli...” (K5)

“...Görüşmeleri genellikle ben yaparım. Çok detaylı konuşurum ve bilgi veririm. Bazen zorlayıcı sorular da sorarım. Eğer o samimiyeti, içtenliği aldıysak olumlu olur kararımız...” (K14)

Katılımcıların bazıları ilana çıkmaya gerek duymadıklarını, adayların yıl içerisinde özgeçmişlerini gönderdiklerini belirtmiştir. Özellikle yüz yüze görüştükleri adayları öncelikli tuttuklarını vurgulamışlardır.

“...Genel olarak mail adresimizi alıp cv atıyorlar. Biz öğretmen aramıyoruz Öğretmenler kendileri arayıp cv’lerini yollarlar. Öğretmenler de zaten bilir çevredeki bütün okulları. Numaralarımıza bakıp cv yolluyor. Biz de bu cv dosyasını biriktiriyoruz. Eğer kendisi gelip yüz yüze görüşmüşsek yanına not alıyoruz. İlk ihtiyacımızda onları öncelikle değerlendiriyoruz. Yıl içinde gelen hiçbir başvuruyu geri çevirmeyiz. Çalıştığı kurumları ararız bilgi alırız. O kişiyle çalışmış kişiler tanır, referans önemli...” (K10)

“...Sosyal medya, internet üzerinden aboneliğimiz olduğu siteler var. İhtiyacımız olunca ilanımızı yeniliyoruz. Başvurular oluyor. Ama oradan direk almayıp önce görüşüyorum. Hizmet sektöründe

Özel Öğretim Kurumlarında...

yüz yüze görüşmek önemlidir. Bazı sektörlerde internetten alım olur, ama insanın olduğu yerde görmek önemli...” (K11)

Bütün katılımcılar seçme ve yerleştirme sürecinde adaya deneme süresi tanıdıklarını aktarmıştır. Oryantasyon aşamasını kapsayan bu aşama sonrası hem adayın kurumu hem de kurumun adayı değerlendirdiğini belirtmişlerdir.

“...Biz önce oryantasyon yapıyoruz. Bir iki hafta uyum sağlayacak mı bakalım. Ayrıca yalnız biz değil, o da kendini değerlendirsin. Okulun atmosferini incelesin. Bazen kendileri gelip ben yapamıyacağım diyen oldu. Biz onları teşvik ediyoruz önce, yapabilirsin diyoruz. Devam et diyoruz. Ama zorlamıyoruz...” (K17)

“...Kişiyi aldıktan sonra biraz gözlemliyoruz. Deneme süresi veriyoruz. Ama kişinin bütün hakları devam ediyor. Ne gerekirse sunuyoruz...” (K9)

Katılımcıların birkaçı ani bir gelişme karşısında işe alım yapmaları gerektiğinde süreci hızlandırdıklarını açıklamıştır. Ayrıca alternatif seçeneklerinin de bulunduğunu belirtmiştir.

“...Bizim işe alımlarımız dönem başlamadan önce olur. Çok işe alım da yapmadık, genelde uzun yıllardır kemik kadromuz var. Fazla değişkenliğe gitmiyoruz. Mecbur kalıp dönem içerisinde alım yapmak zorunda olursak hızlı bir süreç oluyor. Çünkü beklemeyiz...”(K13)

“...Aniden birisi gittiğinde alternatif tanıdığımız, yanınızda yetiştirdiğiniz öğretmen olmalı. Biz bu yüzden zor durumda kalmıyoruz. Alternatif seçeneğimiz hep hazır...” (K17)

Katılımcıların tamamı seçme ve yerleştirme sürecinin her aşamasını kendilerinin yaptığını, dışarıdan destek almadıklarını belirtmiştir. Bu konuda yetkin olduklarını vurgulamışlardır.

“...Kişilik envanteri yapıyoruz. Öğretmenliğe ne kadar yatkın olduğunu görmek istiyoruz. Bu testi biz uyguluyoruz, dışarıdan des-

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

tek almıyoruz. Zaten bu okullardaki yöneticiler envanter uygulayacak ve sonuçları okuyacak pozisyonda, yetkinlikte oluyor...” (K2)

“...Dışarıdan destek almıyoruz Danışmanlık ihtiyacımız olmuyor. Ben çocukluğumdan beri zaten işin mutfağındayım. Personel nasıl alır, seçilir ben öğrendim...” (K16)

Katılımcıların çoğunluğu adaylara ulaşırken gazete ya da internet kanalları yerine referansı daha çok tercih ettiklerini belirtmiştir. Yakın çevrenin, daha önce çalışılan kurumların tavsiyelerini dikkate aldıklarını söylemişlerdir.

“...Çok tercih edilen okuluz. Gazeteye ilan verince bize bir sürü cv geliyor. Çevreden ya da yakınların tavsiyeleri de çok oluyor. Bazen ilan vermediğimizde de cv getiren oluyor. Bu sene ihtiyacımız yok, seneye değerlendireceğiz diyoruz...” (K1)

“...Bir ara 4 yaş grubu için öğretmen aradık. Onu da güvendiğimiz, tanıdığımız birinin tavsiyesiyle işe aldık...” (K3)

“...Bizim sektörümüzde özel sektörde özellikle birbirini çok iyi tanır. Belli gruplardan, derneklerden hangi öğretmenin iyi olduğunu, kiminle çalışılacağını birçoğu bilir...” (K7)

4.2.2. Sosyo-Demografik Özelliklere İlişkin Katılımcıların Görüşleri

Okul müdürleri ile seçme ve yerleştirme sürecinde adaylarda aradıkları yaş, eğitim, cinsiyet ve deneyim unsurları hakkında konuşulmuştur. Katılımcılar sürece ilişkin tecrübelerini paylaşmıştır.

Yaş

Seçme ve yerleştirme süreçlerinde adaylarda aranılan yaş kategorisi ile ilgili özel kurum müdürlerinin görüşleri alınmıştır. Katılımcıların tamamına yakını sosyo-demografik özelliklerden yaş kriterine bak-

Özel Öğretim Kurumlarında...

madıklarını, adayın sınıf içerisindeki performansının daha önemli olduğunu belirtmiştir.

“...Yaşa çok bakmıyoruz. Karşılaştığımız farklı durumlarda oldu. 45 yaşında enerjik öğretmenler de gördük. Burayı neden istediği önemli... İlk 5 yıllık hedeflerinde neler var. Seçme sürecinde farklı sorular da soruyoruz. Neden böyle hissettin? Kendini nasıl anlattırın gibi...” (K15)

“...İş arama sitelerindeki kriterler bizler için de geçerli. Yaşı vs. eğitim durumu bunlar genel şeyler. Ama özele inmeli bence. Ben kendi yöneticiliğini yaptığım yerde mutlaka yüz yüze konuşmak görmek isterim. Okul öncesi öğretmeni çocuğa hitap etmeli. Tavrı, mimikleri, öğretmenin birçok unsuru özünde bulundurması gerekiyor. Sohbet esnasında öğretmenin kendisini tanıtmasını isterim. Az çok bu işi yaptığımız için bir süre sonra mimiklerden, yaşam tarzını anlatıcı sözlerden öğretmenle ilgili bilgi ediniyoruz...” (K12)

“...Yaş konusunda şu var. Ben küçük yasta işe öğretmeni başlatıp yetiştireceğim. Siz 7 yıllık bir öğretmene yeni bir uygulamayı benimsetmekte zorlanabilirsiniz. Yani ben de yardımcı öğretmeni, ikinci öğretmeni genelde yeni mezun olan gönülden samimiyetine inandığım öğretmenleri alıp yetiştirmeyi seviyorum. Yetiştirmek çok farklı. Benim burada 2 öğretmenim var tamamen burada yetiştiler. Birde yaş grubuna göre seçim oluyor. 2 yaşa daha anaç kişileri seçiyoruz...” (K1)

“...Biz yaşla ilgili bir ilan vermiyoruz. Ama yaş ilerledikçe tahammül bazen azalabiliyor...” (K8)

Bazı katılımcılar yaş unsurunun seçme ve yerleştirme sürecinde etkili olduğunu belirtmiştir. Çünkü okul öncesi eğitiminde öğrencilerin yaşlarına göre sınıfların oluşturulduğunu, bu nedenle yaş grubuna göre öğretmenlerde aradıkları özelliklerin değiştiğini söylemişlerdir. Okul öncesi eğitiminde yaş grubuna göre branşların olduğunu, öğretmenlerin deneyimlerine göre yaş gruplarında uzmanlaştıklarını açıklamışlardır. Yaş unsurunun seçme ve yerleştirme sürecini dolaylı olarak etkilediğini eklemiştir.

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

“...Yaş önemli, enerji gerektiren gruplar var. Deneyim de önemli. Hem tecrübeli hem enerjik 30 yaş grubu ideal oluyor...” (K10)

“...Gruplar arasında da branş var. Öğretmenlerimiz gruplar arasında da branşlaşmış durumda. 3 yaş grubu öğretmenimiz bu alanda uzmanlaşmış. Onu alıp 6 yaşa koyamam zorlanabilir...”(K1)

“...Deneyime bakıyorum. Ama şöyle bakıyorum. Hangi yaş grubuna alıyorum ve sınıf sorumluluğunu kime vereceğim. Mesela çok beğendim, enerjik, ama deneyimi yok. Onu da alırım. Işık gördüysem yetiştiririm. Bir iki yıl sonra da sınıf sorumluluğunu veriyorum. Ama tam okul öncesi yaş grubuna deneyimsiz öğretmen vermiyorum...”(K6)

“...Hangi yaş grubunda çalıştığına da bakıyorum. Deneyim bazı yaş gruplarında önceliklidir. Bazen kişiyi sana bu yaş grubu uygun diyerek yönlendiriyoruz...”(K8)

Eğitim ve Deneyim

Özel okullar ilk olarak eğitim durumunun önemli olduğunu, adayların eğitim durumlarına dikkat ettiklerini belirtmiştir. Ardından deneyimi incelediklerini açıklamışlardır. Anaokulu müdürleri de adaylarda performansı, uygulamayı öncelikli tuttuklarını vurgulamıştır. Ayrıca katılımcıların tamamı bazı koşullar altında ve MEB’in yönergeleri doğrultusunda lise, ön lisans mezunu kişilerin de öğretmenlik yapabildiğini anlatmıştır.

“...Cv’lerinde verdiği bilgilere bakıyoruz ve eğitim olarak da yüksek lisans önceliğimizdir. Zaten lisans mezunu olması kesin isteğimiz. Deneyime sonra bakarız. Kendine kattıkları neler, ne yapıyor...” (K3)

“...Üniversite mezunu grup sorumlusu oluyor. Lise mezunları yardımcı öğretmen oluyor. Ama kurumda üniversite mezunu yoksa lise mezununu da grup sorumlusu yapabiliyorsun. Bununla ilgili yö-

Özel Öğretim Kurumlarında...

netmelikler var. Ama sanırım artık yavaş yavaş grup sorumluları tamamen üniversite mezunu olacak...”(K8)

“...Öğretmenleri tanımaya çalışıyorum. Herkes sevgi dolu. Ama sadece sevgi yeterli olmuyor. O teoriyi sahaya dökmek lazım. Bazen akademik bilgide yeterli olmuyor. Sahada ağlayanını da gördüm. Sınıf içinde koordinasyonu sağlayamamıştır. Uygulama başka. Bazısı lise mezunu ama çok iyi. Akademik başarı önemli ama her şey sahada bitiyor. Tabi bilgi de önemli. Teoriyi bilmeyince bilgi eksikliğinden öğretmen zorlanabiliyor. Bilgi de gerekli uygulama da gerekli...”(K7)

“...Bizim için en önemlisi kişinin sahadaki performansıdır. Lise mezunu, ön lisans mezunu arkadaşlar usta öğretici olarak geçiyor. Sadece lisans mezunu arkadaşlar farklı. Ön lisans, lise mezunu arkadaşlar usta öğretici, yardımcı öğretmen olarak çalışıyor. Ama MEB'in yönergeleri doğrultusunda bazı koşullara göre usta öğreticiye de sınıf teslim edilebiliyor...”(K14)

“...Deneyim önemli ama 3 haftalık süreçte veliyle iletişimi iyiye kişinin deneyimi de olmayabilir. Ama geldiği zaman deneyimleri, çalıştığı okullar onu bir adım öne çıkartıyor...”(K15)

“...Eğitim durumuna ve tecrübesine öncelikle bakıyoruz. Birde benim için işyerinde kaldığı süre önemli. Tamam, belgeleri mükemmel, ama her yıl okul değiştirmiş. Bir yerde ne kadar kalmış neden ayrılmış bakarım. Evlilik, çocuk vb. sebepler olabilir. Daha sonra gelin görüşelim diyorum. Yıllardır yaptığımız için samimiyetinden anlıyorsunuz...”(K16)

“...İşe alımlarda okul öncesi öğretmenliği mezunu olması önemlidir, ön plandadır. Çünkü okul öncesi ile çocuk gelişimi birbirinden çok farklı. Çocuk gelişiminde sağlıkla alakalı daha çok ders var. Okul öncesi eğitim fakültelerinde olduğundan daha çok eğitim ağırlıklı. Ama çocuk gelişimi mezunu kişi staj görmüşse, pedagojik formasyon altyapısı güçlüyse yeterlidir. İki öğretmenim okul öncesi öğretmeni. Ben sınıf teslimini okul öncesi öğretmenine öncelikle veriyorum...”(K1)

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

“...Bu kurumun eğitime nasıl baktığıyla ilgilidir. Anaokullarında 3-6 yaş gruplarına lisans mezunu, ön lisans mezunu, lise mezunu adaylara teslim edilebiliyor. Usta öğretmenler yani lise, çocuk gelişimi eğitimi almış bireyler de bu eğitimi verebiliyor. Biz herkesi değerlendiriyoruz. Ama biz önce okul öncesi öğretmeni lisans mezunu arıyoruz. Bu kurumun hizmet düzeyine göre değişir...”(K13)

“...Deneyimleri, referansları önemli tabi ki... Ama deneyim de kazanması için bir yerlerde çalışması lazım. Zamanla kendini geliştirip ilerler...”(K5)

4.2.3. Adaylarda Aranılan Yetkinlikler ve Kişilik Özelliklerine İlişkin Katılımcıların Görüşleri

Okul müdürleri ile yapılan mülakatlarda adaylarda aradıkları yetkinlikler ve kişilik özellikleri hakkında konuşulmuştur. Katılımcılar genellikle yaşam boyu öğrenme, iletişim becerisi, ekip çalışması, enerjik olma, dış görünüş (prezantabl) kriterleri üzerinde durmuştur.

Yaşam Boyu Öğrenme

Katılımcıların büyük bir kısmı (özellikle özel okul müdürleri) adaylarda sürekli öğrenme isteklerine, alışkanlıklarına dikkat ettiklerini belirtmiştir. Katıldıkları kursların, eğitimlerin önemli olduğunu açıklamışlardır. Kişilerin kurumda işe başladıktan sonra da hayat boyu öğrenme süreçlerinin devam etmesi gerektiğini, bunun için de eğitimlerini desteklediklerini söylemişlerdir.

“...Ben de yüksek lisansa burada başladım. İzinler, çabalar karşılıklı ayarladık. Sadece öğretmenlere değil personellerimize de destek olduk, iki çalışmamız burada liseyi bitirdi. Burada ekipsek yapmalıyız zaten...”(K4)

“...Yaparak yaşayarak öğrenme artık önde. Okul öğrenciye, öğretmene, veliye hayat boyu öğrenme olanakları da sunmalıdır. Şartlar tabi etkiliyor...”(K10)

Özel Öğretim Kurumlarında...

“...Kısacası biz üniversite mezunu, olursa yabancı dil de önemli ve gelişime açık olması ilk baktıklarımız. Tabi deneyimli ve deneyimini paylaşmaya açık olması, çocuk psikolojisine ilgi duyması, sorgulayıcı öğretmen olması incelediğimiz özellikler. Bazen benim soru sormamdan çok, onun soru sorması önemli. Buna da bakıyorum ben. Meraklı olmalı...”(K2)

“...Bir işte bir yere kolay gelinmiyor. Mesela bana bir öğretmen şunu demeli, ben şu alanda kendime güveniyorum. Herkesin yetenekli olduğu bir alan vardır. Değerlendiriyorum artıları ne kadar...”(K12)

“...Öğrenebilirim demesi önemli. Ben bildiğimden şaşmam diyen biriyle çalışmam zor olur. Çünkü bizim işimiz 10 yıl önceki iş değil. Bir öğretmene şunu şöyle yaparsan iyi olur diyoruz ama dönüp bakıyoruz yapmıyor değiştirmiyor...”(K9)

“...Akademik beceriler önemli. Alana dair bilgileri sürekli güncellemelidir...”(K6)

İletişim Becerisi

Katılımcıların tamamı adaylarda iletişim yeteneğine dikkat ettiklerini, bu meslekte iletişim becerisinin gerekli bir özellik olduğunu belirtmiştir.

“...İşini biliyor olmak, alanda uzman olmak gerekli Ama iletişim becerileri çok önemli. Sadece veli, çocuk değil, bir arada çalıştığı kişilerle de çalışan personelle de iletişimi önemli. Diksiyonu, ses tonu, akıcılık vb. (K4)

“...İletişim yeteneği ve tecrübesine bakıyoruz...” (K1)

Ekip Çalışması (Uyum)

Katılımcıların tamamı adayların çevresiyle uyumlu çalışmalarına, etkileşim kurmalarına, takım çalışmasına yatkın olmalarına dikkat ettiklerini söylemiştir. Ekip kültürüyle çalıştıklarını ve işe alımın her

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

sürecinde bütün çalışanların bulunduğunu açıklamışlardır. Yeni alınan kişinin de ekibin bir parçası olacağını, bunun için de kurumun çalışma düzenine uygun olması gerektiğini belirtmişlerdir.

“...Diğer öğretmenlerde işe yeni başlayan kişiyi, süreci takip ediyor. Deneme süresine, oryantasyona katkı sunuyorlar. Yeni başlayan kişiye yardımcı oluyorlar. Yeni başlayan herkesi oryantasyon sürecine alıyoruz. Ekip olarak her süreçte hepimiz bulunuyoruz. Bizim kurumumuzda ekip kültürümüz var. Bu çok önemli...” (K2)

“...Takım çalışması çok önemli bizde. Sınıflar bir araya geliyor proje çalışması çıkartıyoruz. Biz burada her şeyi birlikte ortak yapıyoruz. Ben daha iyisini yapacağım olmuyor. Yarış halinde olmak değil, birlikte olmak gerekiyor. Takım çalışması yapmak ve yenilikçi olmak benim için önemli...” (K14)

“...Ekiple uyumlu çalışması, iletişim becerisi olmalı. Uyumlu olması gereklidir...”(K13)

Enerjik Olma, Hareketlilik

Katılımcıların bir kısmı adayların hareketli olması gerektiğini, çocuklarla çalışmanın enerji içeren bir süreç olduğunu söylemiştir.

“...Çocuk sevgisi olmalı, heyecanı olmalı. Enerji olmadan olmuyor bu iş. Çocuklara yaklaşımı önemlidir...”(K13)

“...Ayrıca hareketli, enerjik, sabırlı olmalı...”(K1)

Dış Görünüş (Prezantabl)

Katılımcıların bir kısmı seçme-yerleştirme sürecinde adayların öğretmen gibi görünmesi gerektiğini, yani düzenli, derli toplu olmalarının önemli olduğunu belirtmiştir.

“...Dış görüntü önemlidir. Sayılmanız dinlenmeniz lazım. Siz buradan besleniyorsunuz. Öğreniyorsunuz...”(K17)

Özel Öğretim Kurumlarında...

“...Öğretmen olarak saygı görmek istiyorsanız görüntünüz öğretmen gibi olacak. Temiz ve düzenli görünmen yeterli. Saçı dağınık üstü dağınık olmaz. Ben hep derim çalışanlarıma öğretmen gibi konuşun, durun, giyinin. Tavrınız o şekilde olacak. Öğretmen neyse çocuk da o şekilde oluyor, model alıyor...” (K1)

6. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bilgi toplumu olarak adlandırılan 21. yüzyılda ekonomik, teknolojik, toplumsal değişimler eğitim sektörünü etkilemiş ve öğretmenlerde tercih edilen nitelikleri farklılaştırmıştır. Bu nedenle bilgi toplumu paradigmasında öğretmen yeterlikleri tartışılmakta ve sanayi toplumdaki geleneksel öğretmen rolleri yerine eleştirel düşünen, teknoloji kullanım becerisine sahip, yaratıcı bireyler aranılmaktadır. Nitekim geçmişten günümüze toplumsal kalkınmada, beşeri sermayenin yetişmesinde eğitimcilerin yetkinlikleri her daim önem taşımıştır. Ancak sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş ile daha çok önem kazanan beşeri sermaye için eğitim ve öğretmenlik mesleği hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu nedenle 21. yüzyılda okul öncesi öğretmenlerinde aranılan sosyo-demografik özellikler ile yetkinliklerin açığa çıkartılması ve okul öncesi öğretmenliği mesleğinin ölçütlerinin açıklanması gerektiği kanısına varılarak bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması yapıldığında okul öncesi öğretmenlerinin işe alım süreçlerine ilişkin sınırlı sayıda çalışmaya ulaşılmıştır ve yöntem açısından okul müdürlerinin görüşleri ile iş ilanlarının bir arada incelendiği çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu nedenle çalışmanın özgün nitelikte olduğu ve okul öncesi öğretmeni adaylarının iş arama ve bulma süreçlerine hizmet edeceği düşünülmektedir.

Çalışmada çeşitli nedenlerle kısıtlamalar mevcuttur. Araştırmanın kısıtları şu şekilde sıralanabilir; öncelikle araştırma Kocaeli ili kapsamında yapılmıştır ve araştırma bu ildeki özel okul öncesi kurumları ile sınırlı tutulmuştur. Belirli tarihler arasında yayımlanan iş ilanlarının incelenmesi de çalışmanın bir diğer sınırlılığdır. Dolayısıyla 68 iş ilanına ulaşılmıştır ve incelenmiştir. Bu sınırlılıkların nedeni araştırmaya ayrılan süre ile ilgili olabilir. Çalışma 2022 yılında tamamlanmıştır. Bu nedenle çalışmada 2022 yılına kadar yayımlanan yönetmelikler yer almıştır.

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

Araştırmanın ilk aşamasında iş ilanları incelenmiş ve ikinci aşamasında okul müdürleriyle mülakatlar yapılmıştır. İş ilanlarından ve mülakatlardan edinilen bulgulara göre;

- İş ilanlarının yarısında cinsiyetin belirtilmediği görülmüştür. Bu durum ilanların dikkatli hazırlanmamasından kaynaklanabilir. İlanların belli bir kısmında kadın adayların başvurması istenilmiştir. Ancak incelenen ilanlarda erkek adaylarla ilgili bir vurgunun yapılmadığı görülmüştür. Okul öncesi öğretmenliği mesleğinde kadın adayların daha çok arandığı söylenebilir. Şeşen (2006) gazetelerde yayımlanan iş ilanlarını ayrımcılık açısından incelemiştir ve ilanların %20'sinde cinsiyetin ön planda tutulduğunu, bu durumun toplumsal eşitsizlik yarattığını, bazı kişilerin işlere başvurmasını zorlaştırdığını belirtmiştir. Bu nedenle Şeşen (2006) tarafından yapılan araştırma ile çalışmamızın sonucu benzer doğrultudadır. Ayrıca çalışmamız Ağgül Yalçın ve diğerlerinin (2017) okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesinde öğretmen cinsiyeti ile ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla yaptıkları araştırma sonuçları ile ilişkilendirilebilir. Ağgül Yalçın ve diğerleri (2017: 701) araştırma sonucunda öğretmenlerin çoğunluğunun kadınların annelik içgüdüğü nedeniyle çocuklara daha yakın ve ilgili olduklarını belirtmiştir. Bu nedenle cinsiyet açısından okul öncesi öğretmenliği ayrımcılık içerebilir.
- İş ilanlarının büyük bir kısmında adaylardan deneyim istenildiği görülmüştür. Dolayısıyla bu durum yeni mezun adayların iş bulmasında ve yerleşmesinde bir engel teşkil edebilir. İlanların oldukça az bir bölümünde deneyimsiz adayların arandığı anlaşılmıştır. Bu durumun sebeplerinden birisi adayların kurumda yetiştirilmesi ve uzun süre kurumda çalışması amacı ile olabilir. Araştırmamızın bu sonucu Kiraz ve Kurul (2018) tarafından işsiz öğretmenlerin işsiz olma durumlarını etkileyen değişkenler ve işsizlik durumunu aşmak için örgütlenme deneyimlerinin incelendiği çalışma ile ilişkilendirilebilir. Çalışmada öğretmenlerin işsizliği deneyimleme süreleri ve sıklıkları arttıkça alt düzey eğitim gerektiren ya da eğitim ölçütünün gerekmediği işlere yönelindikleri açılanmıştır (Kiraz ve Kurul, 2018: 296). Bu nedenle tecrübesiz öğretmen adaylar için deneyim aranılması bir dezavantaja dönüşebilir ve öğretmenlerin deneyim şartı nedeniyle

Özel Öğretim Kurumlarında...

uzun süre işsiz kalması vasıfsız işlerde çalışmalarına yol açabilir.

- Katılımcıların tamamına yakını seçme ve yerleştirme sürecinde deneyime önem verdiklerini belirtmiştir. Ancak bu durumda yeni mezun olan, henüz tecrübesi bulunmayan adayların işe yerleşme şansının daha az olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmamızla benzer şekilde Dost ve Bilgin'in (2020) çalışması örtüşmektedir. Dost ve Bilgin (2020) tarafından gençlerin işgücü piyasasına girmelerinde staj ile tecrübe kazanmalarının iş bulma süreçlerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Staj yapmanın işe yerleşmede kolaylaştırıcı olduğunu, staj yapanların yapmayanlara göre daha kısa sürede işe girdiklerini, staj yapmanın işgücü piyasasına girişi hızlandırdığını vurgulamıştır. Nitekim bizim çalışmamızda da gençlerin deneyimsizliğinin işgücü piyasasına dâhil olmalarında bir dezavantaj olduğu söylenebilir.
- Yaş kategorisi ilanlarda irdelenmiş ve ilanların çoğunluğunda yaş ölçütünün belirtilmediği fark edilmiştir. Bu durum ilanlar hazırlanırken özenli hazırlanmamasından kaynaklanabilir. Diğer yaş aralıklarına göre ilanlarda en çok 30-40 yaş aralığının belirtildiği, en az 20-30 ve 40-50 yaş aralığının vurgulandığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla işe alımlarda 40 yaş sonrası tercih edilmeyebilir ve meslekte ileri yaş grupları için istihdam fırsatları azalabilir. Araştırmamızın sonucu ile İştâr (2012) tarafından yapılan çalışmanın sonucu benzer doğrultudadır. İştâr (2012: 12-13) Türkiye'de yayınlanan Hürriyet İK gazetesindeki iş ilanlarını ayrımcılığa yol açan ifadeler açısından incelemiştir. Çalışmada ilanlarda yaş ayrımcılığının görüldüğü, istihdamda fırsat eşitliğinin sağlanması için ayrımcılık konusunun çözümlenmesi gerektiği belirtilmiştir.
- Katılımcılar işe alım sürecinde sosyo-demografik özelliklerden yaş unsuruna dikkat etmediklerini, adayın sınıf içerisindeki performansını ön planda tuttuklarını belirtmişlerdir. Ancak anaokulu ve gündüz bakımevlerinde yaş faktörünün önemli görüldüğü anlaşılmıştır. Çünkü bu kurumlarda küçük yaş grubu öğrenciler de bulunmaktadır ve sınıflar yaş grubuna göre oluşturulmaktadır. Bu durumda adayın yaşının önemli olduğu, okul öncesinde yaş grubuna göre branşlaşmanın gerçekleştiği, her yaş seviyesine göre öğretmende aranılan özelliklerin de değiştiği belirtilmiştir.

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

Ayrıca yine anaokulu ve gündüz bakımevlerinde işe alınan öğretmenlerin kurumda yetişmesinin, uzun süre kurumda istihdam edilmesinin istenildiği de açıklanmıştır. Özel okulların ise akademik ağırlıklı olduğu, genellikle ilkokula başlayacak öğrenciler için anasınıfı kapsamında eğitim verdikleri, deneyimli öğretmeni daha çok tercih ettikleri fark edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nde belirtildiği üzere “*Anaokulu: Eylül ayı sonu itibarıyla 36-68 aylık çocukların eğitimi amacıyla açılan okulu, Ana sınıfı: Eylül ayı sonu itibarıyla 57-68 aylık çocukların eğitimi amacıyla örgün eğitim ve hayat boyu öğrenme kurumları bünyesinde açılan sınıfı*” tanımlamaktadır (Resmi Gazete, 2019). Çalışmamızın sonucuyla benzer doğrultuda yönetmelikte de anasınıfı ve anaokuluna alınan öğrenciler arasında yaş farkı görülmektedir. Bu nedenle okulların yaş grubuna göre öğretmen tercihi yaptığı anlaşılmaktadır.

- İlanlarda belirtilen eğitim düzeyinin genellikle lisans olduğu anlaşılmıştır. Üniversite mezunu adayların daha çok tercih edildiği görülmektedir. Bazı ilanlarda lisans ve lisans üzeri seçeneğin de vurgulandığı fark edilmiştir. Bu ilanı veren kurumlar okul öncesinde öğrencilere yabancı dil eğitimi veren okullar olabilir. Bazı ilanlarda lise ve ön lisans eğitiminin yeterli olduğu belirtilmiştir. İlanların az bir bölümünde eğitim ile ilgili bilginin yer almadığı görülmüştür. Sebebi her eğitim düzeyinden adayın tercih edilmesi olabilir ya da dikkatli bir şekilde ilanların hazırlanmamasından kaynaklanabilir. Araştırmamızın sonucu ile Basım ve diğerleri (2008) tarafından yapılan çalışmanın sonucu benzer doğrultudadır. Basım ve diğerleri (2008) tarafından personel temin süreci incelenmiş ve gazete ilanlarının bu süreçte kullanımı açıklanmıştır. Çalışmada Türkiye’de ilanlara yeterince dikkatli yaklaşılmadığı belirtilmiştir (Basım ve diğerleri, 2008: 42-43).
- Katılımcılar adaylarda lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine önem verdiklerini belirtmiştir. Anaokulu ile gündüz bakımevi müdürleri ise genellikle eğitim düzeyinden ziyade adayın performansını ön planda tuttuklarını açıklamıştır. Özel okulların ve kurumsal okulların işe alımda adayların eğitim düzeylerini inceledikleri ve ilanlarda da bu ibareyi ön plana çıkarttıkları anlaşılmaktadır. Katılımcılar mevzuata göre lise, ön lisans mezunu kişilerin

Özel Öğretim Kurumlarında...

de çalışabildiğini belirtmiştir. Çalışmamızdan ulaşılan bu sonuçla benzer doğrultuda yönetmelikte de bu durumun mümkün olduğu anlaşılmaktadır. Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri İle Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelikte 26. Maddede grup sorumlularında aranacak nitelikler: *“Kreş ve gündüz bakımevlerinde görevlendirileceklerin yükseköğretim kurumlarının çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmenliği, okul öncesi eğitimi öğretmenliği, anaokulu öğretmenliği, çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü, çocuk gelişimi bölümü lisans veya önlisans mezunları öncelikli olmak üzere kız meslek liselelerinin çocuk gelişimi ve eğitimi bölümü mezunu olmaları gerekir.”* şeklinde belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2015). Bu nedenle katılımcıların açıklamaları yönetmelikle aynı doğrultudadır.

- Adaylarda aranan yetkinlikler iş ilanlarında irdelenmiştir. Daha çok iletişim yeteneği, hayat boyu öğrenme, takım çalışması, eğitim programları ve teknoloji hâkimiyeti unsurlarının ön planda tutulduğu anlaşılmıştır. Bilgi toplumunda hızlı değişimlere öğretmenlerin adapte olması için yaşam boyu öğrenme becerisine sahip olması gerekmektedir. Ayrıca iletişim ve takım becerisinin istenilmesi de öğretmenlik mesleğinin sosyal yönünü göstermektedir. Eğitim programları ve teknoloji hâkimiyeti günümüzde dijital gelişmeleri takip eden öğretmenlerin aranılmasından kaynaklanabilir. İlanlarda güler yüzlü olma, velilerle irtibat kurma- temsil yeteneği, dış görünüş (prezantabl), askerliğini tamamlamış veya tescilli olma, analitik düşünme becerisi, bilgisayar yetkinliği, yabancı dil özelliklerinin de istenildiği fark edilmiştir. Öğretmenlerden güler yüzlü olma beklentisi mesleğin duygusal emek yönünü göstermektedir. Analitik düşünme becerisi, bilgisayar yetkinliği, yabancı dil kategorilerinin de günümüzde öğretmenlik mesleği profilinin yetkinlikleri arasında yer aldığı söylenebilir. Küreselleşen bir dünyada farklı öğrencilerle iletişim kurmak için yabancı dil yetkinliği gerekmektedir. Dijitalleşmenin belirginleştiği çağda bilgisayar becerisi önem taşımaktadır. Ayrıca öğretmenlik mesleğinin kurumu temsil etme özelliği de görülmekte, prezantabl giyim adaylardan istenildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda günümüzde öğretmenlik mesleği akademik becerilerin, uygulama yeteneğinin yanında küresel yetkinlikleri de kapsamaktadır. 21. yüzyıl becerileri olarak ta-

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

nımlanan ve içerisinde eleştirel düşünme, problem çözme, iletişim, iş birliği, bilgi ve teknoloji okuryazarlığı bulunan unsurlar benzer doğrultuda çalışmamızda da ön plana çıkmıştır (Partnership for 21st Century Skills, 2009).

- Katılımcıların tamamı kurum çeşidi fark etmeksizin yaşam boyu öğrenmeyi önemli gördüklerini ve adaylardan kendilerini sürekli geliştirmelerini beklediklerini vurgulamıştır. Öğretmenlik mesleğinde iletişim becerisinin çok önemli olduğunu ve bunun mesleki bir gereklilik olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca adayların ekip çalışmasına uyumlu olmaları, takımın bir parçası olarak kendilerini görmeleri gerektiğini açıklamışlardır. Çalışmamızla benzer doğrultuda T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2017: 8) tarafından yayımlanan “*Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri*” içerisinde “iletişim ve iş birliği” becerisi bulunmaktadır. Aynı zamanda katılımcıların birçoğu adayların enerjik, güler yüzlü olmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu durum mesleğin duygusal emek yönünün de olduğunu göstermektedir. Göktaş Kulualp ve Sarı (2018) okul öncesi öğretmenlerinin duygusal emek hakkındaki görüşlerini incelemiştir ve araştırmada okul öncesi öğretmenleri genellikle duygusal emeğin bir boyutu olan rol yapmayı gerekli gördüklerini, öğrencilerinin gelişimini olumsuz etkilememek için davranışlarına dikkat etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Çalışmamızda da mesleğin duygusal emek yönü katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Bu nedenle çalışmamızın sonucu ile Göktaş Kulualp ve Sarı (2018) tarafından yapılan araştırmanın sonucu örtüşmektedir.
- Seçme ve yerleştirme süreçlerinde okul müdürlerinin çoğunluğu mülakat sürecinde çeşitli sorular sorduklarını, adayın yaşamının kurumun beklentileriyle uyumlu olmasının gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle her kurumun isteklerinin farklı olduğu görülmektedir. Okul öncesi öğretmenliği mesleğinde mesleki standartların yanında kurumun beklentilerine göre çeşitli unsurlar aranabilmektedir. Bu durum özel okulların, bağımsız anaokullarının, özel gündüz bakımevlerinin farklı beklentileri olduğunu göstermektedir. Bu çeşitlilik sadece Türkiye’de değil, birçok ülkede de mevcuttur. Örneğin Japonya’da özel okullara öğretmen alımı Bölge Eğitim Kurulları tarafından bağımsız yapılmakta, özel okullar ise öğretmenlerini kendileri seçebilmektedir. Ancak

Özel Öğretim Kurumlarında...

adaylar okulun gerekli gördüğü koşulları yerine getirmelidir. Dolayısıyla devlet okulları dışındaki özel okullarda öğretmen adaylarının seçme ve yerleştirme süreci başvurulan özel okul tarafından yapılmaktadır (Turgut Kahyaoğlu, 2015: 339-341; Sakai, 2006: 31; Memmedova Telci, 2015: 373-374; Başara Baydilek, 2015; Mete, 2013: 864-866).

- Katılımcılar iş ilanına bazen çıkmadıklarını, başvuran adayların özgeçmişlerini bir dosyada tuttuklarını belirtmiştir. Bu nedenle kurumların istihdam kanalları içerisinde her zaman internet aracılığıyla ilana çıkmayı tercih etmedikleri görülmektedir. Bu cevaplar özel okul, özel anaokulları, özel gündüz bakımevlerinden de alınmıştır. Dolayısıyla kurumların çeşitliliği bu duruma etki etmemektedir. Her kurum özgeçmiş havuzu oluşturmaktadır.
- Katılımcılar adaylara ulaşmak için referansı daha çok ön planda tuttuklarını belirtmiştir. Yani adayların daha önce görev yaptıkları kurumların aday hakkındaki görüşleri etkili olmaktadır. Ayrıca özel kurumların genellikle dış kaynak yolu ile adaylara ulaşmayı tercih ettiği anlaşılmıştır. Ancak sadece referans odaklı seçim yapmanın olumsuz yönleri bulunmaktadır ve bunlardan birisi de personel devir oranının yükselmesi ihtimalidir (Karaaslan, 2019: 33).
- Mülakatlarda katılımcıların çoğunluğu adayın işe alınmasından sonra oryantasyon süreci uyguladıklarını belirtmiştir. Ayrıca birçok katılımcı işe alıştırma süreci ile hem kurumun hem de çalışanın işi, çalışma koşullarını değerlendirdiğini açıklamıştır. Bu nedenle oryantasyon sürecinin işe devam kararında önemli olduğu görülmektedir. Kurumun adayı değerlendirmesinin yanında adayın da işi yapabilmesi için oryantasyon süreci bir fırsat olarak ele alınabilir. Çalışmamızla benzer şekilde Kennedy ve Berger (1994) oryantasyonun önemini belirtmiştir. Kennedy ve Berger'e (1994) göre olumsuz durumların ortadan kaldırılmasına oryantasyon yardımcı olmaktadır. Ancak bu süreçte önemli olan unsur deneme süresinde de öğretmenin haklarının devam etmesidir. 5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu 9. Maddesi uyarınca *“Kurumlarda görev yapan yönetici, öğretmen, uzman öğretici ve usta öğreticiler, bu Kanun hükümleri saklı kalmak üzere; a) Sosyal güvenlik ve özlük hakları yönünden; 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile 4857 sayılı İş Kanunu,*

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

hükümlerine tabidir.” hükmü yer almaktadır (Resmi Gazete, 2007). Yani 4857 sayılı İş Kanunu’nun 15. Maddesinde: “*Taraf-larca iş sözleşmesine bir deneme kaydı konulduğunda, bunun süresi en çok iki ay olabilir. Ancak deneme süresi toplu iş sözleşmeleriyle dört aya kadar uzatılabilir. Deneme süresi içinde taraflar iş sözleşmesini bildirim süresine gerek olmaksızın ve tazminatsız feshedebilir. İşçinin çalıştığı günler için ücret ve di-ğ er hakları saklıdır*” ifadesi yer almaktadır (Resmi Gazete, 2003). Anlaşılmaktadır ki deneme süreli sözleşmenin yapılması önem taşımaktadır. Böylece öğretmenin haklarının devam etme-si sağlanmaktadır.

- İşe alım sürecinin genellikle eğitim öğretim yılının başlamadan önce gerçekleştiği, yıl içerisinde alımın ihtiyaç olmadıkça ya-pılmadığı anlaşılmıştır. Kurum çeşitliliğinin ise bu durumu etki-lemediği fark edilmiştir. Yıl içerisinde ani durumlarda işe alım yapılması gerektiğinde eğitim öğretimin aksamaması için tanı-dık kişilerin işe yerleştirildiği belirtilmiştir. Bu nedenle ilana çıkma sürecinin genellikle yaz aylarında başladığı söylenebilir. Ancak iş arama ve bulma sitelerinin yapmış olduğu araştırmaya göre ocak ayında iş arayanların sayısı daha fazla olmaktadır. Monster iş arama sitesinin verilerine göre 2017 yılında internet üzerinden en çok iş arayan kişiler ocak ayında olmuştur. Indeed sitesinin verilerine göre de Kanada, Almanya, Fransa ve ABD’de aralıktan ocak ayına geçilen süreç aralığında iş bulmak için baş-vuran kişi sayısı artmıştır. Nitekim yılsonu primlerinin alınma-sından sonra kişinin işinden ayrılması aralık ayında gerçekleş-mektedir. Bu nedenle aralık ayının işe başlamak için uygun ol-duğu belirtilmektedir (Wen, 2017). Ancak farklı bir yaklaşımla eğitim sektöründe eğitim-öğretim yılının takip edilmesi gerekti-ği ve yaz aylarının işe alımda daha uygun olduğu söylenebilir.
- Görüşülen kurumlarda seçme yerleştirme sürecinin her aşamasının okul müdürleri tarafından yürütüldüğü görülmüştür. Bu nedenle dışarıdan destek alınmadığı ya da istihdam bürolarıyla, danış-manlık firmalarıyla ortaklaşa sürecin yürütülmediği anlaşılmış-tır. Okul müdürlerinin desteğe ihtiyaç duymaması kendilerini yeterli görmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Ancak 2012 İşe Alım Araştırma Raporunda 1 kişiyi işe almak için en fazla aday ile Türkiye’de görüşüldüğü söylenmiştir. Yani seçme ve

Özel Öğretim Kurumlarında...

yerleştirme sürecinde doğru stratejinin belirlenemediği vurgulanmıştır (Pelit ve Ak, 2018: 53-54). Nitekim görüşülen okul müdürlerinin bazıları okul öncesi öğretmenliği mezunu olmaya bilir. Bu durumda eğitim kurumlarında işe alım sürecinin yöneticiler tarafından yürütülmesinin ne kadar etkili olduğu üzerinde tartışılabilir.

Sonuç olarak iş ilanlarında sosyo-demografik özellikler açısından kadın adayların daha çok tercih edildiği, deneyimin genellikle ön planda tutulduğu, lisans düzeyi eğitimin vurgulandığı, 30-40 yaş arası adayların diğer yaş seçeneklerine göre daha fazla belirtildiği sonucuna varılmıştır. İlanlarda adaylarda aranılan özellikler bağlamında iletişim yeteneği, hayat boyu öğrenme, takım çalışması, eğitim programları ve teknolojileri hâkimiyeti, güler yüzlü olma, velilerle irtibat kurma-temsil yeteneği unsurlarına daha çok rastlanılmıştır. Ayrıca ilanların yeterince özenli hazırlanmadığı, bazı unsurların ilanlarda belirtilmediği de anlaşılmıştır.

Okul müdürleriyle yapılan mülakatlarda ise sosyo-demografik özellikler açısından çoğu kurumda deneyimin önemli görüldüğü ve cinsiyete göre adayların seçilmediği fark edilmiştir. Yaş ve eğitim faktörünün kuruma göre değişim gösterdiği anlaşılmıştır. Adaylarda aranılan özellikler açısından kurum müdürlerinin aktardıkları ile ilanlarda belirtilen unsurlar genellikle aynı doğrultudadır. Yaşam boyu öğrenme, iletişim becerisi, ekip çalışması kriterleri ilk sıradadır. Bunun yanında mülakatlar neticesinde okul öncesi öğretmenliği mesleğinin duygusal emek yönünün olduğu, güler yüz hususunun arandığı fark edilmiştir. Ayrıca mülakatların kurum müdürleri tarafından yapıldığı, dışarıdan destek alınmadığı, referansın iş başvurularında etkili olduğu sonucuna erişilmiştir. İş ilanları ile kurum müdürlerinin görüşleri doğrultusunda günümüzde okul öncesi öğretmenliğinin yeterlikleri içerisinde yaşam boyu öğrenme, iletişim becerisi ve ekip çalışması unsurları ön plandadır.

Sonuç ve Öneriler

Çalışmamızda 21. yüzyılda okul öncesi öğretmeni adaylarda aranılan ölçütler ilanlar ve mülakatlar neticesinde açıklanmıştır. Ulaşılan bu sonuçlar ışığında yeni mezun adaylara, iş arayan okul öncesi öğret-

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

menlerine ve iş ilanı hazırlayan kurumlara aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- İş ilanlarının daha dikkatli hazırlanması gerekmektedir. Doğru adaylara ulaşmak için ilanlarda önemli ve gerekli unsurlar belirtilmelidir.
- Yeni mezun adayların ya da deneyimsiz kişilerin istihdamında deneyimin daha çok ön planda tutulması yerine adayın yetkinliklerine odaklanması daha doğru bir strateji olacaktır.
- Bütün kurumların benimsediği ortak mesleki standartların yanında kurumların çeşitlerine göre aranan kriterler değişebilmektedir. Bu nedenle iş arayan okul öncesi öğretmeni adaylarının özel okulların, bağımsız anaokulların, özel gündüz bakımevlerinin şartlarını araştırmaları uygun olacaktır.
- Kurumlar tarafından daha sağlıklı bir şekilde işleyen oryantasyon programları uygulanabilir.
- İşe alım süreçlerini baştan sona yürüten kurum yöneticileri, işe alım sürecinin etkinliği için profesyonel kişi ve kurumlardan destek alabilir.

Bundan sonraki benzer konudaki araştırmacılar için öneriler:

- Bu çalışmada okul öncesi öğretmenliği mesleğinin ölçütleri iş ilanları ve özel kurum müdürlerinin bakış açıları ile açıklanmaya çalışılmıştır. İleride bu konuyu incelemek isteyen araştırmacılar bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçları özel kurumlarda çalışan öğretmenlerle mülakatlar yaparak karşılaştırabilirler. Öğretmenlerin işe yerleşme süreçlerine ilişkin deneyimlerini inceleyebilir, yöneticiler ve öğretmenlerin söylemlerini karşılaştırılabilirler.

Kaynakça

Ağgül Yalçın, Fatma, Mehmet **Yalçın** ve Bilal **Macun** (2017), Okul Öncesi Öğretmenlerinin Okul Öncesi Eğitimde Öğretmen Cinsiyeti İle İlgili Görüşleri. **Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi**, 12 (24): 693-710.

Özel Öğretim Kurumlarında...

Akkuş, Derya ve Belma **Tuğrul** (2019), Üniversitelere Yerleşen Üstün Başarılı Öğrencilerin Erken Çocukluk Yaşantılarının İncelenmesi. **Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi**, 4 (2): 50-62.

Areljung, Sofie (2019), Why do Teachers Adopt or Resist A Pedagogical Idea for Teaching Science in Preschool?. **International Journal of Early Years Education**, 27 (3): 238-253.

Bakken, Linda, Nola **Brown**, and Barry **Downing** (2017), Early Childhood Education: The Long-Term Benefits. **Journal of Research in Childhood Education**, 31 (2): 255-269.

Barnett, William Steven (1995), Long-Term Effects of Early Childhood Programs on Cognitive and School Outcomes. **The Future of Children**, 5(3): 25-50.

Basım, H. Nejat, Harun **Şeşen** ve Elif **Şeşen** (2008), Personel Temin Sürecinde Gazete İlanları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma. **Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi**, (1): 35-44.

Başara Baydilek, Nisa (2015), Japonya’da Okul Öncesi Eğitim. **Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi**, 6 (1): 1-13.

Burchinal, R. Margaret, Ellen **Peisner-Feinberg**, Robert **Pianta**, Carollee **Howes** (2002), Development of Academic Skills From Preschool Through Second Grade: Family and Classroom Predictors of Developmental Trajectories. **Journal of School Psychology**, 40(5): 415-436.

Burger, Kaspar (2010), How Does Early Childhood Care and Education Affect Cognitive Development? An International Review of the Effects of Early Interventions for Children from Different Social Backgrounds. **Early Childhood Research Quarterly**, 25 (2): 140-165.

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

Büyükalın Filiz, Sevil (2017), *Eğitimle İlgili Temel Kavramlar* [(Ed.) M. Ç. Özdemir. Eğitim Bilimine Giriş, Ankara: Pegem Yayınları] içinde: 1-30.

Chung, Li-Chuan, Christine A. **Marvin**, and Susan L. **Churchill** (2005), Teacher Factors Associated with Preschool Teacher-Child Relationships: Teaching Efficacy and Parent-Teacher Relationships. **Journal of Early Childhood Teacher Education**, 25(2), 131-142.

Creswell, John W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri* (Gözden geçirilmiş 5. baskı). S. B. Demir ve M. Bütün (Çeviri Eds.), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çiçek, Hüseyin, Mustafa **Demirel**, Osman Kürşat **Onat** (2010), İşletmelerin Web Sitelerinin Değerlendirilmesine İlişkin Bir Araştırma: Burdur İli Örneği. **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 15 (2): 187-206.

Day, Christopher, (2000), Teachers in the Twenty-First Century: Time to Renew the Vision. **Teachers and Teaching**, 6(1), 101–115.

Dost, Zeki Deniz ve Kamil Ufuk **Bilgin**, 2020. Gençlerin İşgücü Piyasasına Geçişinde Deneyim ve Staj Etkisi, **Çalışma İlişkileri Dergisi**, 1 (Özel Sayı): 119-153.

Glesne, Corrine, (2020), *Nitel araştırmaya giriş* (6. Baskı). A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu (Çeviri Eds.), Ankara: Anı Yayıncılık.

Göktaş Kulualp, Hatice ve Ömer **Sarı**, (2018). Duygusal Emek: Okul Öncesi Öğretmenleri Üzerine Bir İçerik Analizi. **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 14(4): 1167-1181.

Gullberg, Annica, Kristina **Andersson**, Anna **Danielsson**, Kathryn **Scantlebury**, and Anita **Hussénius**, (2018). Pre-Service Teachers' Views of the Child—Reproducing or Challenging Gender Stereotypes in Science in Preschool. **Research in Science Education**, 48: 691-715.

Özel Öğretim Kurumlarında...

Howard, W. Robert, Marvin W. **Berkowitz**, Esther, F. **Schaeffer**, (2004). Politics of Character Education, **Educational Policy**, 18(1): 188-215.

İştar, Emel, (2012), Gazetelerdeki İş İlanlarında Ayrımcılık, **Akademik Bakış Dergisi**, (28): 1-13.

Karaaslan, İlkey (2019), Bireyin İş Başvurusu Sırasında Akılcı Olmayan Özdeğerlemesine İlişkin Alan Araştırması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı.

Kennedy, David J. and Florence **Berger**, (1994), Newcomer Socialization: Oriented to facts or feelings?, **Cornell Hotel & Restaurant Administration Quarterly**, 35 (6): 58-71.

Kimzan, İlayda ve Arzu **Arıkan**, (2018), Erken Çocukluk Dönemi Öğretmen Adaylarının Çok Kültürlü Eğitime Yönelik Tutumlarının İncelenmesi, **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 19 (3): 670-686.

Kiraz, Zafer ve Nejla **Kurul**, (2018), Türkiye’de Öğretmen İşsizliği ve Ataması Yapılmayan Öğretmenler Hareketi, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 14 (1): 270-302.

Koçak Sazlı, Elif, (2019), Anasınıfı ve Bağımsız Anaokullarında Bulunan Öğrenme Merkezlerinin Öğretmen Görüşlerine ve Gözleme Dayalı Olarak İncelenmesi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Okul Öncesi Öğretmenliği Bilim Dalı.

Koçyiğit, Sinan, (2007), Farklı Ülkelerde Okul Öncesi Eğitim Kurumlarının Gelişimi (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.

Memmedova Telci, Ayten, (2015), Japonya Eğitim Sistemi, [(Ed.) A. Balcı, Karşılaştırmalı Eğitim Sistemleri, Ankara: Pegem Yayınevi] içinde: 363-380.

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

Merriam, Sharan, B. 2015. Nitel Araştırma (3. Basımdan çeviri). S.Turan (Çeviri Ed.), Ankara: Nobel Yayıncılık.

Mete, Yar Ali (2013), Güney Kore, Japonya, Yeni Zelanda ve Finlandiya'da Öğretmen Yetiştirme ve Atama Politikaları, **Turkish Studies**, 8(12): 859-878.

Milli Eğitim Şurası Kararları (2010). Çevrim-İçi: http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf

Özdemir, Yasemin, (2017), İşe Alım, Süreç Kavram, Uygulama. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Partnership for 21st Century Skills (2009), Curriculum and Instruction: A 21st century Skills Implementation Guide. The Partnership for 21st Century Skill. Çevrim-İçi: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED519422.pdf>

Pekdoğan, Serpil ve Halil İbrahim **Korkmaz**, (2017), Okul Öncesi Eğitime Devam Eden 5-6 Yaş Çocuklarına Verilen Değerler Eğitimine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 14 (37): 59-72.

Pelit, Elbeyi ve Serkan, **Ak**, (2018), İnsan Kaynakları Yönetimi İşlevi Olarak Personel Bulma, Seçme ve Personeli İşe Yerleştirme ile İlgili Sorunlar: Turizm İşletmeleri Örneğinde Teorik Bir İnceleme, **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi**, 10(2): 39-74.

Resmi Gazete (10.07.2019). Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, Sayı: 30827.

Resmi Gazete (14.02.2007). Özel Öğretim Kurumları Kanunu, Sayı: 26434.

Resmi Gazete (20.03.2012). Millî Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği, Sayı: 28239.

Resmi Gazete (22.05.2003). İş Kanunu, Sayı: 25134.

Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 110-146

Özel Öğretim Kurumlarında...

Resmi Gazete (24.06.1973). Millî Eğitim Temel Kanunu, Sayı: 14574.

Resmi Gazete (26.07.2014). Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Sayı: 29072.

Resmi Gazete (30.04.2015). Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri İle Özel Çocuk Kulüplerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkında Yönetmelik, Sayı: 29342.

Sakai, Aya, (2006), Japonya ve Türkiye’de Okul Öncesi Eğitimin Tarihsel Gelişimi ile Japon ve Türk Annelerin Okul Öncesi Eğitim ile İlgili Görüşlerinin Karşılaştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Ana Bilim Dalı Okul Öncesi Öğretmenliği Bilim Dalı.

Sang, Guoyuan, Jyh-Chong **Liang**, Ching Sing **Chai**, Yan Dong, and Chin-Chung **Tsai** (2018), Teachers’ Actual and Preferred Perceptions of Twenty-First Century Learning Competencies: A Chinese Perspective, **Asia Pacific Education Review**, 19(3): 307-317.

Şeşen, Elif, (2006), Gazetelerde Yayımlanan İş İlanlarında Ayrımcılık ve Fırsat Eşitliği: Türkiye ve İngiltere Karşılaştırması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. 2013. Okul Öncesi Eğitimi Programı. Çevrim-içi: <http://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/ooproram.pdf>

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. 2017. Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri. Çevrim-içi: https://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YY_RETMENLYK_MESLEY_YENEL_YETERLYKLERY.pdf

Taba, Sharon, Alfred **Castle**, Mari **Vermeer**, Keona **Hanchett**, Donna **Flores**, Rick Caulfield (1999), Lighting the Path: Developing Leadership in Early Education, **Early Childhood Education Journal**, 26(3): 173-177.

Dilay Teke & Tuncay Yılmaz

Turgut Kahyaoglu, Sevgin, (2015), **Japonya Eğitim Sistemi**, [(Ed.) A. Türkoğlu, Karşılaştırmalı Eğitim, Ankara: Anı Yayıncılık] içinde: 328-354.

Turhan, Begümhan ve Yaşar **Özbay**, (2016), Erken Çocukluk Eğitimi ve Nöroplastisite, **Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi**, 1(2): 54-63.

Wen, Tiffanie, (2017), İş Aramak için En Uygun Zaman. Erişim: BBC News Türkçe / BBC Capital. Çevrim-içi: <https://www.bbc.com/turkce/vert-cap-42446593#:~:text=Uzmanlar%20i%C5%9F%20ilanlar%C4%B1na%20ba%C5%9Fvuru%20i%C3%A7in,en%20iyi%20g%C3%BCnler%20oldu%C4%9Funu%20s%C3%B6yl%C3%BCyor.>

Yıldırım, Ali ve Hasan **Şimşek**, (2016), **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri** (Genişletilmiş 10. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarları, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The authors confirm that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the authors).
3. Makalenin tamamının Dilay **TEKE** ve Tuncay **YILMAZ** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve herhangi bir ilave beyan/teşekkür yapılmamıştır (It was reported that the article was written by Dilay **TEKE** and Tuncay **YILMAZ**, as no additional notification/acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

**İstihdamdaki Z Kuşağının Çok Yönlü
Kariyer Yaklaşımı Açısından Değerlen-
dirilmesi: Y Kuşağı ve Kadın Çalışanlar
ile Karşılaştırmalı Analiz**Uygar ÖZTÜRK* Elvan YILDIRIM

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 08. 03. 2022**Düzeltilme Talebi:**

18. 03. 2022

Son Düzeltilme:

23. 03. 2022

Kabul: 30. 03. 2022**Online Yayım:**

31. 05. 2022

Anahtar Kelimeler:Çok Yönlü Kariyer
Z Kuşağı
Y Kuşağı**Kaynak Gösterimi** Öztürk, U. & Yıldırım, E., (2022). İstihdamdaki Z Kuşağının Çok Yönlü Kariyer Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Y Kuşağı ve Kadın Çalışanlar ile Karşılaştırmalı Analiz., Bilgi Dergisi, 24(1), 147-173., doi.org/10.54838/bilgisosyal.1084550

Özet: Henüz birkaç senedir çalışma hayatına girmiş olan Z kuşağının; sosyal yaşam, kültürel tutum ve tüketici davranışları açısından diğer kuşaklara nazaran farklı yaklaşım içinde oldukları bilinmektedir. Bu sebeplerden dolayı Z kuşağı ile ilgili akademik çalışmalar da her geçen gün artış göstermektedir. Bu çalışmanın amacı, istihdamda olan Z kuşağı bireylerinin kariyer yönlendirme tutumlarının kıyaslamalı olarak değerlendirilmesidir. Bu kapsamda Z ve Y kuşağının kariyer yönlendirme tutumları olarak kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumları ve değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumları analiz edilecektir. Veri toplama aracı olarak Briscoe ve diğerleri (2006)'nin geliştirmiş olduğu çok yönlü kariyer ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini İstanbul'da hizmet sektöründe çalışan Z kuşağı (N = 109) ve Y kuşağı olan (N = 210) kişiler oluşturmaktadır. Araştırmanın analiz sonuçlarına göre; değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumunda kuşaklar arası ve kadınlardaki kuşaklar arası anlamlı farklılık bulunmuştur.

***Sorumlu Yazar İletişim:** Doktora Öğrencisi., Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Sakarya, Türkiye ✉ uygarozturkk@gmail.com ORCID: 0000-0003-2267-0497

♠ Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Sakarya, Türkiye ✉ elvan@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9082-8850

The Evaluation of Generation Z in Employment in Terms of a Protean Career Approach: A Comparative Analysis with Generation Y and Female Employees

Uygar ÖZTÜRK[✉]Elvan YILDIRIM[✉]

ARTICLE INFO

Submitted: 08. 03. 2022**Revision Requested:**

18. 03. 2022

Final Revision Received:

23. 03. 2022

Accepted: 30. 03. 2022**Published Online:**

31. 05. 2022

Keywords:

Protean Career
Generation Z
Generation Y

To cite this article

Öztürk, U. & Yıldırım, E., (2022). İstihdamdaki Z Kuşağının Çok Yönlü Ka-riyer Yaklaşımı Açısından Değerlendirilmesi: Y Kuşağı ve Kadın Çalışanlar ile Karşılaştırmalı Analiz., Bilgi Dergisi, 24(1), 147-173., doi.org/10.54838/bilgisosyal.1084550

Abstract: It is known that the Z generation, which has only been in the working life for a few years, is different from other generations in terms of social, cultural and economic aspects. For these reasons, academic studies on the Z generation are increasing. The aim of this study is to comparatively evaluate the career orientation attitudes of the employed Z generation individuals. In this context, self-directed career attitudes and values-oriented career attitudes will be analyzed as career orientation attitudes of the Z and Y generations. As a data collection tool, Briscoe et al. (2006) developed a protean career scale was used. The sample of the research consists of Z generation (N = 109) and Y generation (N = 210) people working in the service sector in Istanbul. The analysis results of the research are significant difference was found between Y-Z generations and between women generations in values driven career attitudes.

* **Corresponding Author:** PhD Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Sakarya, Turkey ✉ uygarozturkk@gmail.com ORCID: 0000-0003-2267-0497

✉ Assoc. Prof., Sakarya University, Faculty of Politics, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Sakarya, Turkey ✉ elvan@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9082-8850

Giriş

Son yıllarda kuşaklar arası farklılıklar üzerine yapılan çalışmalar, organizasyonlar ve araştırmacılar arasında daha fazla ilgi çeken bir konu olmuştur (Alp ve diğerleri, 2019: 803). Toplumsal olarak kuşaklar arası farklılıkların geçmiş dönemlerde olduğu gibi bundan sonraki dönemlerde de var olacağı söylenebilir. Bu bağlamda, çalışma ilişkileri ve insan kaynakları yönetimi alanında kuşak farklılıkları konusuna yönelik çalışmaların her zaman güncelliğini koruyacağı söylenebilir.

Aynı kronolojik, sosyal ve tarihsel zaman diliminde doğan insan topluluğuna kuşak denmekte olup, kuşak teorisine göre aynı kuşakta doğan insanların benzer özellikleri ve temel davranış profillerini paylaştıkları iddia edilmektedir (Twenge ve diğerleri, 2010: 1120). Noe'ye göre beş kuşak işgücü vardır. Birinci kuşak, 1925-1946 yılları arasında doğmuş gelenekçi ya da sessiz kuşaktır. İkincisi, 1946-1964 yılları arasında doğmuş baby boomers kuşağıdır. Üçüncüsü ise 1965-1979 yılları arasında doğmuş X kuşağıdır. Dördüncüsü ise 1980-1999 yılları arasında doğmuş millenium (Y) kuşağıdır. Beşinci kuşak ise 2000-2020 yılları arasında doğmuş olan Z kuşağıdır (Saraswati ve diğerleri, 2020: 75).

Çalışma hayatındaki kuşaklara yeni katılımcılar olarak Z kuşağı da eklendiğinde, dört kuşak bir arada çalışmaktadır. Dört kuşağın birlikte çalışmasıyla birlikte; örgütler, artan iş-değer çatışması, öğrenme stilleri, inançlar ve iletişim tarzındaki tercihlerde farklılıklar yaşanmaktadır (Lyons ve Kuron: 2014: 139; Solaja ve Ogunola, 2016: 47).

X kuşağı çalışanları, kariyer seçimleri ve gelişimleri için örgütün desteğini beklerler (Hansen ve Leuty, 2012: 36). Bu grubun çalışanları, Y kuşağına kıyasla farklı ihtiyaç ve beklentilere sahiptirler (Jin ve Rounds, 2012: 326). Verilen görevlerin yerine getirilmesinde de işverenlerinden destek ve rehberlik beklerler (Vaughn, 1995: 525;

Lent ve Brown, 2013: 565). Başka bir ifade ile iki kuşağın aynı çatı altında bir arada çalışması durumunda çatışma çıkması olasıdır (Guliyani ve Bhatnagar, 2017: 60). İş hayatındaki kuşaklar üzerine çalışmalar sadece çatışmaları önlemek için değil, aynı zamanda bu kuşakları anlama ve fırsat oluşturma açısından da önemli olabilmektedir.

İnsan Kaynakları araştırmalarında kuşak temelli araştırmaların yetenek gelişimi, kariyer hareketliliği ve kariyer katılımı için önemli etkileri vardır (Callahan ve Greenhaus, 2008; Lyons ve diğerleri, 2014; Ng ve diğerleri, 2010). İnsan Kaynakları departmanları yetenekli çalışanları çekerek ve elde tutarak organizasyonun rekabetçi kalma yeteneğini etkiler (Eversole ve diğerleri, 2012: 608). Z kuşağının da işgücüne katılmasıyla birlikte insan kaynakları yöneticileri önce işgücündeki bu yeni kuşağı neyin motive ettiğini ve Z kuşağını korumak için çalışma ortamının nasıl olması gerektiğini anlamaya odaklanmalıdır (Barhate ve Dirani, 2021: 140).

Organizasyonlardaki ilişkiler Z kuşağı için çok önemli olsa da bulgulara göre ekip halinde çalışmak isteyip istemedikleri net değildir. Bazı araştırmalar Z kuşağının takım halinde çalışmayı tercih ettiğini vurgularken, diğer araştırmalarda Z kuşağının hedeflere ulaşmak istediklerinde daha özgüvenli ve bireysel olduğunu belirtmektedir (Barhate ve Dirani, 2021: 152). Bu durum da Z kuşağı ile ilgili daha çok araştırma yapılması gerektiğine işaret edilmektedir.

İşletmeler, Z kuşağı hakkında bilinen özelliklere dayanarak Z kuşağının kariyer hedeflerini nasıl karşılayacakları konusunda hala fikir birliğine varamamıştır (Fratricova ve Kirchmayer, 2018, akt. Barhate ve Drani, 2021: 154). Geçmişteki araştırmalar Z kuşağının kariyer hedeflerine ışık tutsa da Z kuşağının işyerinde nasıl davranacağını anlamak için henüz yeterli olmamaktadır (Barhate ve Dirani, 2021: 152).

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

Yeni kariyer yaklaşımlarından biri olan çok yönlü kariyer yaklaşımı, kişilerin kendi kariyerlerini kendilerinin yönlendirdiği ve kariyerlerini değerlerine göre yönlendirdiği kariyer başarısına odaklanmaktadır (Briscoe ve diğerleri,2006: 30).

İngilizcesi “protean career orientation” olan bu yaklaşım Onay ve Vezneli (2012) tarafından “çok yönlü kariyer” olarak, bu yaklaşımın alt boyutlarından biri olan “self-directed career orientation” “kendini kendine yönlendirilen kariyer”, diğer alt boyutu “values driven career orientation” da “değerlere göre yönlendirilen kariyer” şeklinde Türkçe literatüre kazandırılmıştır.

1. Kavramsal Çerçeve

Kariyer kelimesinin anlam olarak diğer dillere bakıldığında latince “carrus” (at arabası) “Carrera” (yol), Fransızca’da “carrière” (yarış yolu), ingilizce’de meslek anlamına gelen “career” kelimesi olarak ifade edilmektedir. Bu kelimenin Türkçe anlamında ise yaşam, çalışma ve meslek gibi kavramların karşılığı olarak kullanıldığı söylenebilir (Aytaç, 1997: 19).

Geleneksel kariyerde, kişiler bireylerin organizasyonlara giriş aşamasında katıldıkları ve kuruluşlarına bağlandıkları görüşü yaygındır. Kariyer aşamaları organizasyon içinde gelişir. Organizasyonda kişileri yukarı doğru taşıma aşamalarını destekler (Barunch ve Boziones,2011). Modern kariyer yaklaşımları genel olarak örgütsel kariyerin tersi olarak dizayn edilmiş kariyerlerdir (Arthur & Rousseau, 1996: 4). Modern dönemde örgütsel kariyerin yerini kuruluş tarafından değil de birey tarafından belirlenen “çok yönlü” kariyerler almıştır (Hall ve Associates, 1996: xvi).

Örgütsel kariyerlerin yerini, 'kuruluş tarafından değil, birey tarafından belirlenen' 'çok yönlü' kariyerler almıştır (Hall & Associates, 1996, s. xvi). Briscoe ve Hall (2006) çok yönlü kariyeri iki boyuta ayırarak iki kavram haline getirmiştir. Bu boyutlardan ilki kendi

kendine yönlendirilen kariyer ikincisi ise değerlere göre yönlendirilen kariyerdir.

1.1. Kendi Kendine Yönlendirilen Kariyer

Briscoe ve Hall (2006) çok yönlü kariyeri iki boyuta ayırarak iki kavram haline getirmiştir. İlk boyut kişinin kendi kariyerini kendi yönetme yeteneğini ifade eder. Ayrıca çalışanların kendi kariyerini sistematik olarak ne kadar yönettikleri, kariyer yönetiminde diğer kişilerin ve organizasyonun müdahalesi olmadan bireyin bağımsız hareket ettiği anlamına gelmektedir. Bu yaklaşıma göre kişilerin kariyerinde başarıya ulaşmak için işe karşı tutumları da önemlidir (Saraswati ve diğerleri, 2020: 76).

Kossek (1998)'e göre kendi kendine yönlendirilen kariyer, çalışanın sistematik olarak bilgi toplama ve problem çözme planlaması yapma ve karar verme eğilimi olarak tanımlanmıştır. Kariyer öz yönetiminin, o kişi hakkında bilgi arama, ağ oluşturma faaliyetleri ve işinde başarılı olmak için ödül alma yoluyla yapıldığını ortaya koymuştur (Sturges ve diğerleri,2002: 733). Son zamanlarda araştırmacılar, kendi kendine yönlendirilen kariyer davranışları (Hirschi ve Freund, 2014), organizasyon bağlılığı (Khan ve diğerleri, 2016), kariyer ilerlemesi (Waters ve diğerleri, 2014) gibi çok yönlü kariyerin çok çeşitli olumlu sonuçlarını belgelemiştir.

1.2. Değerlere Göre Yönlendirilen Kariyer

Briscoe ve Hall (2006)'a göre çok yönlü kariyerin alt boyutlarından ikincisi değerlere göre yönlendirilen kariyerdir. Değerlere göre yönlendirilen kariyerde; güdülen değerler, çalışanın kariyeri için alacağı kararları kendi değer ve hedefleriyle uyumlu hale gelmesi, bireylerin kişisel değerlerini ön planda tutması ve onları kariyer başarısının parametresi haline getiren tutum olarak ifade edilmektedir (Saraswati ve diğerleri, 2020: 76). Değerlere göre yönlendirilen kariyer, çalışanların kariyerleri ile kendi değerleri arasındaki uyumun olmasıdır. Bu

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

uyum, işletmelerin kendilerine dayattığı değerler ve hedeflerle uyum sağlamanın sonucundan farklı olarak psikolojik başarı duygularını oluşturur (Gulyani ve Bhatnagar, 2017: 53).

Çok yönlü kariyerin bu yönü, kişinin para, statü ve terfi gibi dış güdüleyiciler yerine iç pusulasını kullanarak kişisel ideallerini, prensiplerini koruyarak daha fazla motive olmasını sağlar (Hall, 2004: 2; Hall, 1996: 9).

1.3. Z Kuşağı

Literatürde Z kuşağı kavramını karşılayan çok sayıda terim vardır. Bunlar; gelecek nesil, internet nesli, i-nesil (Levickaite: 2010: 173), dijital nesil, dijital yerliler, medya nesilleri, .com nesil, İgen (Alp ve diğerleri, 2019: 805), kristal nesil (Adıgüzel ve diğerleri, 2014: 174) olarak isimlendirilmektedir.

Z kuşağı bireyleri; hırslı, diğer kuşaklara göre bilgiyi daha çabuk yorumlayabilen, diğer kuşaklara nazaran hızı daha çok seven ve daha hızlı bir şekilde yaşayan (Mishra ve diğerleri, 2012, Golovonski, 2011: 48-49 akt. Çetin ve Karalar, 2016: 161), daha sabırsız, daha kolay ve zahmetsiz hayat sürmeyi tercih eden (Taş ve Kaçar, 2019: 653) kişilik yapılarına sahiptirler.

Z kuşağının organizasyon ve çalışmaya yönelik özellikleri ise, özgüveni yüksek, kariyer odaklı bir nesildir (Ünlü ve Çiçek, 2019: 448). Heyecan duyacakları ve sevecekleri işi tercih eden Z kuşağı bireylerinin sadakat duygusu düşük, çalışma konusunda da hızlı ve aceleci (Taş ve diğerleri, 2017: 1041), iş arkadaşları ile arkadaş olmayı beledikleri söylenebilir. Hem bireysel hem de kurumsal hedeflere ulaşmak için işbirliği yapmayı tercih ederler. Ancak bazı araştırmalarda da, ekip içinde çalışmaktan rahatsız oldukları, kendilerine güvendikleri ve yalnız çalışmayı tercih ettikleri yönünde sonuçlar elde edilmiştir (Puiu, 2017; Silinevica ve Meirule, 2019; Viştelar, 2019).

Z kuşağının teknolojik özellikleri şu şekildedir; Z kuşağındaki kişiler, internet teknolojisine hakim, net tabanlı oyunlar oynayan, internetten sosyalleşen, sürekli online olan, internetten sürekli bilgi sağlayan ve paylaşan (Berkup, 2014: 224) kişilerdir. Diğer yandan Z kuşağına internet teknolojisinin sağladığı en önemli özelliklerden birisi de aynı anda birden fazla konuyla ilgilenmeleri ve ilgi duymalarıdır. Birden fazla konuyla ilgilenme becerileri oldukça üst düzey olduğundan el, göz, kulak için çok yüksek motor becerisi senkronizasyonuna sahip oldukları düşünülmektedir (Alp ve diğerleri, 2019: 806, Taş ve diğerleri, 2017: 1037).

Aynı zaman diliminde birden fazla işin yapılması durumuna çoklu odaklanma (multitasking) denilmektedir. Günümüz iş dünyasında çalışanlar ve yöneticiler bir yandan iş yaparlarken, diğer yandan da telefonlara cevap verip, maillerini kontrol edip ve maillere cevap yazmaktadırlar. Yani aynı anda birden fazla işe odaklanmak durumunda kalmaktadırlar. Londra Üniversitesi Psikiyatri Bölümünde 2005 yılında yapılan bir çalışmada çoklu odaklanmanın dikkat dağınıklığına, işleyen belleklerini olumsuz etkilediklerine ve IQ düzeylerinin verimli kullanılmamasına sebep olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada, çoklu odaklanan bir çalışanın IQ düzeyindeki düşüşün marijuana kullanan bir kişinin IQ düşüşünden iki kat daha fazla olduğunu göstermiştir (Genç 2009: 33). Günümüz iş piyasasında artık bir zorunluluk olan çoklu odaklanmanın olumsuz etkilerinin, yüksek motor becerisi sayesinde Z kuşağını etkilememe ihtimali yüksektir.

1.4. Y Kuşağı

Y kuşağı dünyanın ilk teknolojik neslidir ve kendinden önceki kuşaklardan farklıdırlar. En belirgin özellikleri teknolojiyle birlikte yaşıyor olmaları ve işlerinde de teknolojiyi kullanmalarıdır. Y kuşağı adaptasyonları yüksek ve değişime açık bir nesildir. Her türlü işi çok hızlı bir şekilde yapabilirler, sabırlı değildirler ve beklemekten hoşlanmazlar (Berkup, 2014: 222). Bu kuşağın özelliklerine bakıldığında Bilgi, Year: 2022, Spring-May, Volume: 24, Issue: 1, ss: 147-173

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

“özgürlük” kelimesini kullanmamız gerekiyor. Y kuşağı için özgürlük oldukça önemlidir ve üzerinde otorite kurulmasından ve emir verilmesinden hoşlanmayan bir kuşaktır (Taş ve Kaçar, 2019: 651). Y kuşağı çalışma hayatına girmeden önce ne yapmak istediğini ne olmak istediğini bilen bir nesildir (Wong ve diğerleri, 2017: 145).

Organizasyon içinde Y kuşağının tutumlarına baktığımızda ise, maaş ve terfiler söz konusu olduğunda X kuşağına nazaran daha kolay iş değiştirmektedirler (Smola ve Sutton, 2002: 376). Bunun yanı sıra organizasyonlara düşük bağlılık gösterirler (Westerman ve Yamamura, 2007: 153). Araştırmalara göre Hintli Y kuşağı, kendilerine büyüme, öğrenme ve gelişme fırsatı sunan işletmelerde çalışmaktan keyif alırlar. İşletmelerden de fikirlerinin denenmesini, inisiyatif vermelerini, özerklik, görüşlerini ifade etme özgürlüğü tanınması için fırsatlar sağlayan işletmelerde çalışmak istemektedirler (Singh ve diğerleri, 2012, Indhira ve Shani, 2016 akt. Gulyani ve Bhatnagar, 2017: 52). Y kuşağı, yaptıkları işin amacını, anlamını neden yaptıklarını sorgularlar ve sorgulayıcı bir kişilikleri vardır. Prosedür ve sistemi rahatlıkla eleştirebilirler (Karaaslan, 2014: 52).

Kuşaklararası farklılık bireysel kariyer alanında da kendini göstermiştir. Bu alandaki en büyük değişiklik diplomaların önemini yitirmesi, bilgi, kabiliyetin daha ön plana çıkmasıdır. Bunun yanı sıra kariyer basamaklarında yükselme anlamını kaybetmiştir (Aytaç, 2005: 141). Kariyer basamaklarındaki yükselme ve diploma gibi somut kriterlerin anlamını yitirmesi Y kuşağını kariyer planını kendisinin yapmasına yöneltmiştir.

1.5. İlgili Literatür

Türkiye’de Z kuşağının kariyer algılarıyla ilgili çalışmalara bakıldığında az sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Yapılan çalışmaların da genellikle, lise öğrencilerinin kariyer beklentileri (Ünlü ve Çiçek, 2019), çalışma hayatına muhtemel etkileri (Taş ve diğerleri, 2017),

öğrencilerin çok yönlü ve sınırsız kariyer algıları (Çetin ve Karalar, 2016), iş motivasyonu ve kariyer algıları (Çevik ve Deniz, 2021) ve lise öğrencilerin kariyer kaygıları (Akbaş ve Okutan, 2020) Gibi konuları ele aldığı görülmektedir.

2. Yöntem

Araştırmanın evreni İstanbul'da hizmet sektöründe çalışan Y kuşağı ve Z kuşağı çalışanlardan oluşmaktadır. Araştırmanın örneklem grubu ise, Z kuşağı (n=109), Y kuşağı (n=210) olmak üzere toplam 319 kişiden oluşmaktadır.

Araştırmanın veri toplama aracı olarak anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması için üç bölümden oluşan anket formu oluşturulmuştur. İlk bölüm araştırmaya katılanlara ait demografik bilgileri tespit etmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. İkinci ve üçüncü bölüm ise kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumu ve değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumunu ölçmeye yönelik ifadelerden oluşan sorular içermektedir. Likert tipinde hazırlanan anket formundaki ifadeler (1= Kesinlikle katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3= Kısmen Katılıyorum, 4= Katılıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum) göre değerlendirilmiştir.

Araştırma için kullanılan ölçekler, Briscoe, Hall ve DeMuth (2006) tarafından geliştirilmiştir. Sonrasında ise Kale ve Özer (2012) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumu için 8 ifade kullanılmıştır, değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumu için 6 ifade kullanılmıştır. Bu ölçeklerin geçerliliği ve güvenilirliği daha önceden yapılmıştır. Kullanılan ölçeklerin güvenilirlik analizi sonuçlarına göre kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumu için Cronbach Alfa katsayısı 0,698, değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumu için Cronbach Alfa katsayısı 0,754 olduğu görülmüştür.

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

Elde edilen veriler SPSS 26 istatistik paket programı yardımı ile değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar üzerinden yorumlar yapılmıştır. Araştırmada betimsel istatistiki analiz, açıklayıcı faktör analizi ve bağımsız örneklem T-testi kullanılmıştır.

2.1. Hipotezler

Y kuşağının işyerindeki tutum ve davranışları kendinden önceki nesillerden farklıdır. Geleneksel kariyer yollarından farklı olarak kariyerlerini kendi kendilerine yönetme gibi alışılmadık bir yaklaşıma sahiptirler (Saxena ve Jain, 2012: 16). Bunun yanı sıra kendi gelişimlerine yönelik öz-yönelimli bir kariyere sahiptirler (Gulyani ve Bhatnagar, 2017: 52) ve kendini geliştirerek ilerlemeyi düşünürler (Çevik ve Deniz, 2021: 306). Y kuşağının otoriter yönetime ve yöneticilere karşı bakış açısı da olumsuzdur. Emir almaktan hoşlanmadıkları ve otoriteyi sevmedikleri de görülmüştür (Taş ve Kaçar, 2019: 668).

Z kuşağı da kendine oldukça güven duyan bir nesildir (Taş ve diğerleri, 2017: 1045). Iorgulescu (2016) Z kuşağını güçlü bir algı ve anlayışa sahip, kendine güvenen bir nesil olarak tanımlamıştır. Bilgiyi kazanmak ve uygulamak için kendi kendini yöneten bir yaklaşımla yüksek özgüven ve azme sahiptirler (Cseh-Papp ve diğerleri, 2017: 123). Z kuşağı özgüven ve kendinden emin bir tavır sergilemektedir. Bu sayede kendi yeteneklerine güvenme konusunda rahattır (Silenevica ve Meirule, 2019: 100).

Bu veriler kapsamında hipotez şu şekildedir;

H0: Y ve Z kuşakları arasında kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumunda anlamlı bir farklılık yoktur.

H1: Y ve Z kuşakları arasında kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumunda anlamlı bir farklılık vardır.

Z kuşağı gelecekteki işleri ve kariyerleri için çevrimiçi bir itibar yaratmak için teknolojiyi kullanmaktadırlar. Bu durum kişisel marka-

laşma kavramını ortaya çıkarmaktadır. Z kuşağı sosyal medya gönderilerinde çevrimiçi marka oluşturarak gelecekteki işverenlerine kariyer hedeflerini göstermektedirler. Z kuşağı, kişisel değerlerini organizasyonlara göstermek için sanal bir özgeçmiş kullanmaktadırlar. (Vitelar, 2019). Z kuşağının kişisel değerleri ile kurumsal değerler uyumlu olduğunda daha iyi sonuçlar üretebilirler (Hampton ve Welsh, 2019: 481). Bu durum Z kuşağının değerlerine ne kadar önem verdiklerini göstermektedir.

Y kuşağı önceki nesillere göre farklı iş değerlerine sahiptirler (Lyons ve Kuron, 2014: 145). Bu kuşağın daha önceki nesillerden daha fazla bireysel ve daha fazla materyalist değer yönelimlerine sahip oldukları da bilinmektedir (Twenge ve diğerleri, 2010: 1123). Bu durumda her neslin değerleri birbirinden farklıdır. Her kuşağın değerlere göre yönlendirilen kariyerler yönelimleri de bir öncekinden daha yüksek olabilmektedir.

H2: Y ve Z kuşakları arasında değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumunda anlamlı bir farklılık vardır.

Yaş ile ilgili olarak alışkanlıklar nedeniyle (Warr, 2001) kendi kendine yönlendirilen kariyerde yaşça büyük olanlar daha düşük motivasyona sahipken, kendi değerlerini takip etmek kişiyi daha yüksek bir tutuma yönlendirecektir (Segers ve diğerleri, (2011).

H3: Kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumunda Y ve Z kuşağındaki kadınlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

H4: Değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumunda Y ve Z kuşağındaki kadınlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

2.2. Bulgular

Z ve Y kuşaklarına ait demografik bilgileri içeren tablolar aşağıdadır.

Tablo 1: Z kuşağının Demografik Bulguları

Demografik Özellikler	Katılımcı	
	Sayı (N)	Yüzde (%)
Erkek	25	22,9
Kadın	84	77,1
Toplam	109	100,0

Medeni Durum	Katılımcı	
	Sayı (N)	Yüzde (%)
Bekar	108	99,1
Evli	1	0,9
Toplam	109	100,0

Mevcut Şirkette Çalışma Yılı	Katılımcı	
	Sayı (N)	Yüzde (%)
1 yıldan az	96	88,1
1-2 yıl	12	11,0
3-5 yıl	1	0,9
Toplam	109	100,0

Aylık Gelir	Katılımcı	
	Sayı (N)	Yüzde (%)
500 ve altı	18	16,5
501 - 1000	16	14,7
1001 - 1500	15	13,8
1501 - 2000	9	8,3
2001 - 2825	16	14,7

Eğitim Durumu	Katılımcı	
	Sayı (N)	Yüzde (%)
Lise	54	49,5
Ön Lisans	23	21,1
Lisans	31	28,4
Lisansüstü	1	0,9
Toplam	109	100,0

2826 - 3500	26	23,9
3501 - 4000	8	7,3
4001 ve üzeri	1	0,9
Toplam	109	100

Araştırma kapsamında Z kuşağı katılımcılarının %22,9'u erkek, %77,1'i kadınlardan oluşmaktadır. Z kuşağındaki katılımcıların %49,5'i lise mezunu, 49,5'i de üniversite diplomasına sahiptir. Z kuşağındakilerin tamamına yakını bekâr iken %81,1'i olduğu şirkette bir seneden az çalışmaktadır. Z Kuşağındaki katılımcıların %68'i asgari ücret ve altında para kazanmaktadırlar. Bunda kısmi zamanlı çalışmanın etkili olduğu tahmin edilmektedir.

Tablo 2: Y kuşağının Demografik Bulguları

Demografik Özellikler	Katılımcı	
	Sayı (N)	Yüzde (%)

Medeni Durum	Katılımcı	
	Sayı (N)	Yüzde (%)

İstihdamdaki Z Kuşağının Çok Yönlü Kariyer Yaklaşımı

Erkek	22	10,5	Bekar	183	87,1
Kadın	188	89,5	Evli	27	12,9
Toplam	210	100,0	Toplam	210	100,0

Mevcut Şirkette Çalışma Yılı	Katılımcı	
	Sayısı (N)	Yüzde (%)
1 yıldan az	180	85,7
1-2 yıl	18	8,6
3-5 yıl	8	3,8
6-8 yıl	3	1,4
10 yıldan fazla	1	0,5
Toplam	210	100,0

Aylık Gelir	Katılımcı	
	Sayısı (N)	Yüzde (%)
500 ve altı	6	2,9
501 - 1000	4	2,4
1001 - 1500	6	2,9
1501 - 2000	2	1,0
2001 - 2825	34	16,2
2826 - 3500	135	64,3
3501 - 4000	20	9,5
	2	1,0

Eğitim Durumu	Katılımcı	
	Sayısı (N)	Yüzde (%)
Ortaokul	4	1,9
Lise	71	33,8
Ön Lisans	57	27,1
Lisans	74	35,2
Lisansüstü	4	1,9
Toplam	210	100,0

4001 ve üzeri		
Toplam	109	100

Y kuşağına dahil katılımcıların %89,5'i kadın iken 10,5'i erkeklerden oluşmaktadır. Z kuşağında bekârların oranı 87,1, evlilerin oranı ise 12,9'dur. Mevcut işletmelerinde bir yıldan az çalışanların oranı %85,7 iken 62,3'ü üniversite diplomasına sahiptir. Y kuşağının gelir seviyesine bakıldığında %63,3 'ü asgari ücret almaktadır denilebilir.

Araştırmanın geçerliliği açısından verilere faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) testi ve Bartlett testi kullanılmıştır. KMO değeri ölçek için ,755'tir. Bartlett testi için her iki boyut açısından da anlamlı (Sig. 0,000<0,05) bulunmuştur. Uygulanan faktör analizinde binişiklik gösterdiği tespit edilen ifadeler

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

analizden çıkartılmıştır. Tablo3'te orijinal ölçekten çıkarılar ifadeler bulunmaktadır.

Tablo 3: Açıklayıcı Faktör Analizi Sonrası Değerlendirme Dışı Bırakılan İfadeler

Çok Yönlü Kariyer Ölçeği	
Kendi Kendine Yönlendirilen Kariyer	Değerlere Göre Yönlendirilen Kariyer
Ç1. Şirketim bana gelişim fırsatı sunmadığında, bu fırsatları dışarda ararım.	Ç10. Kariyer tercihlerimle ilgili olarak başkalarının fikirleri beni etkilemez.
Ç2. Kariyerimdeki başarı ve başarısızlıklardan ben sorumluyum.	Ç11. Kariyerimdeki başarılar konusunda başkalarının değil benim ne hissettiğim önemlidir.

Faktör analizinde uygun görülen ifadelerin çıkarılmasının ardından kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumunun Cronbach's Alpha katsayısı 0,738, değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumunun Cronbach's Alpha katsayısı 0,747 olmuştur. Bu doğrultuda ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilir olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Açıklayıcı Faktör Yükleri

Faktör Bileşenleri		
İfade No.	Faktör 1 (Kendi Kendine Yönlendirilen Kariyer)	Faktör 2 (Değerlere Göre Yönlendirilen Kariyer)
Ç3	0,361	
Ç4	0,691	
Ç5	0,767	
Ç6	0,775	
Ç7	0,773	
Ç8	0,562	
Ç9		0,573
Ç12		0,709

İstihdamdaki Z Kuşağının Çok Yönlü Kariyer Yaklaşımı

Ç13		0,843
Ç14		0,860

Araştırmaya katılan Y ve Z kuşağı örneklem grubunun kendi kendine ve değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumlarına vermiş olduğu cevapları test etmek için Bağımsız Örneklem T Testi (Independent Samples T Test) analizi yapılmıştır. Analiz sonucu tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5: Y ve Z Kuşaklarının Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Çok Yönlü Kariyer'in Boyutları	Kuşaklar	N	Ortalamalar	S.S.	t	sig (2 tailed)
Kendi Kendine Yönlendirilen Kariyer	Z Kuşağı	109	4,1177	0,5397	0,774	0,439
	Y Kuşağı	210	4,0667	0,5684		
Değerlere Göre Yönlendirilen Kariyer	Z Kuşağı	109	3,7959	0,7563	4,092	0,000
	Y Kuşağı	210	3,4131	0,8103		

Yapılan analiz sonucunda kendi kendine kariyer yönlendirmesi tutumunda Y ve Z kuşağı arasında anlamlı bir farklılığa rastlanamamıştır. Bu boyutun ortalamaları ise, Z kuşağının (Ort = 4,11), Y kuşağının (Ort = 4,06)'dir. Bu sonuca göre iki kuşağında kendi kendine kariyer yönlendirmesi tutumu yüksektir denilebilir. Bunun yanı sıra değerlere göre kariyer yönlendirme tutumunda Y ve Z kuşak katılımcılar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmektedir ($p < 0,05$). Bu farklılık Z kuşağının değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumlarının Z kuşağının (Ort = 3,79), Y kuşağının (Ort = 3,41) daha yüksek oluşu yönündedir.

Kadınların kendi kendine ve değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumlarının Y ve Z kuşağına göre t testi analizi tablosu aşağıdaki tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6: Kadınların Y ve Z kuşağına Kadın Katılımcılara göre Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Çok Yönlü Kariyer'in Boyutları	Kuşaklar	N	Ortalamalar	S.S.	t	sig (2 tailed)
Kendi Kendine Yönlendirilen Kariyer	Z Kuşağı	84	4,1746	0,4962	1,269	0,205
	Y Kuşağı	188	4,1084	0,5618		
Değerlere Göre Yönlendirilen Kariyer	Z Kuşağı	84	3,7530	0,7747	3,227	0,001
	Y Kuşağı	188	3,1449	0,8086		

Kadın katılımcı değişkenine göre kadınların kendi kendine yönlendirilen kariyer algısında Y ve Z kuşağı arasında anlamlı bir farklılık görülemedi. Fakat değerlere göre yönlendirilen kariyerde Y ve Z kuşağındaki kadınlar arasında anlamlı bir farklılık görülmüştür ($p < 0,05$). Ortalamalara baktığımızda Z kuşağındaki çalışan kadınların değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumu (Ort = 3,75) Y kuşağındaki kadınlardan (Ort = 3,14) daha yüksektir.

2.3. Hipotez Testi

Araştırmanın hipotezleri istatistikî analizlerle test edilmiştir ve sonuçları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: Hipotez Test Sonuçları

H0	H1	H2	H3	H4
Kabul	Ret	Kabul	Ret	Kabul

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dönüşüme uğrayan yeni kariyer yapılarıyla birlikte kuşakların kariyer tutumlarında da değişiklik meydana gelmiştir. Z kuşağının hızlı ve aceleci olması kapitalist piyasanın ihtiyacı olan işgücü özelliklerini karşılamaktadır. Diğer yandan teknoloji ve internet Z kuşağının hayatının bir parçasıdır ve hayatlarının her aşamasında kullanıyor olmaları da teknolojik bir kuşak olduklarını göstermektedir.

Gelişen teknolojinin birçok istihdam alanını piyasadan silerken diğer yandan da yeni istihdam alanları oluşturacağı söylenebilir. Oluşacak bu yeni istihdam alanlarının tamamına yakınının teknoloji ve internet bilgi beceri seviyesi yüksek bireylere yönelik olacağı savunulmaktadır.

Z kuşağının da teknolojik donanımları yüksek olduğundan, gerekli eğitimleri alırlar ise ileride istihdam edilebilme şansları artacaktır. Bu durum da Türkiye'nin içinde bulunduğu yapısal işsizlik sorununu azaltabilir. Z kuşağının iş ile ilgili bir diğer önemli özelliği de birden fazla iş ile aynı anda ilgilenebilme özelliğidir. Bu özellik, çoklu odaklanma sorununun da yüksek motor becerisi özellikleriyle Z kuşağında çözülmüş görünmektedir.

Y ile Z kuşaklarının organizasyonlarda ve kariyer yönlendirmelerinde birçok benzer özellikleri bulunmaktadır. İki kuşakta organizasyonlarına düşük bağlılık gösterirler, özgürlüklerine düşkünlükler, işleri hızlı bir şekilde yapabilirler, sabırsızdırlar, kendi kendine güvenleri yüksek kuşaklardır. İki kuşak da işlerini yaparken teknolojiyi kullanabilmektedir (Westerman ve Yamamura, 2007; Taş ve Kaçar, 2019; Taş ve diğerleri, 2017; Ünlü ve Çiçek, 2019; Berkup, 2014).

Buradaki tek fark Z kuşağının teknolojinin içinde doğmuş olmasıdır. Kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumunda X ve Y kuşakları arasında anlamlı bir farklılık yoktur fakat Y kuşağı (Ort = 4,06) ile Z kuşağı (Ort = 4,11)'nin ikisinin de ortalamaları yüksektir. Bu sonuca göre Y ve Z kuşağında olan kişilerin kendi kariyerlerini kendileri yönlendirmek istedikleri söylenebilir.

Değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumunda ise Y ve Z kuşakları arasında anlamlı bir farklılık görülmektedir. Buna göre Z kuşağının kariyer yönlendirmesinde sahip olduğu değerlere önem verdiği ifade edilebilir.

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

Z kuşağındaki bireylerin cinsiyet değişkenine göre kendi kendine ve değerlere göre yönlendirilen kariyer tutumuna baktığımızda kadınların (Ort = 4,17) kendi kendine göre yönlendirilen kariyer tutumu ortalaması erkeklere (Ort = 3,92) göre daha yüksektir.

Araştırmada Y ve Z kuşağı kadınlar için kariyer yönlendirmesi de değerlendirilmiştir. Kadınların Y ve Z kuşakları arasında kendi kendine yönlendirilen kariyer tutumu için anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. Fakat iki kuşağında ortalamaları yüksek olduğundan iki kuşağın da kariyerlerini kendileri yönlendirmek istedikleri söylenebilir. Kadın katılımcılar açısından değerlere göre yönlendirilen kariyerde ise anlamlı bir farklılık vardır. Bu farklılık Z kuşağındaki kadınların Y kuşağındaki kadınlara nazaran kariyer yönlendirmesinde değerlerinin daha ön planda olduğunu ifade etmektedir.

Sonuç olarak, Z kuşağındaki bireylerin kariyer yönlendirmesinde sahip olduğu değerlerin Y kuşağındaki bireylerin değerlerine nazaran daha etkili olduğu bulunmuştur. Bireylerin kariyer planlama sorumluluğunun arttığı bu dönemlerde Z kuşağının yeni kariyer yaklaşımlarına uygun bir şekilde kariyer yönlendirme tutumlarının yüksek olması kapsamında kariyer kontrollerini de ellerine almak istemeleri çağa uyum sağladıklarını göstermektedir. Z kuşağının kendi içinde oluşturdukları kültür, teknoloji ve düşünce farklılıkları değerlerini oluşturmaktadır. Z kuşağının da kariyer yönlendirmesi tutumlarında bu değerlere bağlı olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

Adıgüzel, Orhan., **Batur**, H. Zeynep ve **Eksili**, Nisa, (2014) Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1 (19): 165-182.

- Akbaş**, Malike G. ve **Okutan**, Elvan. (2020). Lise Öğrencilerinin Kariyer Kaygısına Yönelik Alan Araştırması: Antalya İli Örneği, **Gençlik Araştırmaları Dergisi**, 8(20): 158-187.
- Alp**, Gözde. T., **Tuncer**, Azim D., **Sulaiman**, Shaharin A. B. ve **Güngör**, Afşin (2019) Çalışma Hayatında Y ve Z Kuşağının Motivasyonel Farklılıkları, **In Proceedings on 2nd International Conference on Technology and Science**: 803-810.
- Arthur**, Micheal, B., ve **Rousseau**, Denise M. (Eds.) (1996). **The boundaryless career: A new employment principle for a new organizational era**. New York: Oxford University Press.
- Aytaç**, Serpil, (2005), **Çalışma Yaşamında Kariyer: Yönetim Planlaması Gelişimi ve Sorunları**, Bursa, Ezgi.
- Barhate**, **Bhagyashree** ve **Dirani**, Khalil M. (2021) Career Aspirations Of Generation Z: A Systematic Literature Review, **European Journal of Training and Development**, 46 (1/2): 139-157.
- Berkup**, Sezin B., (2014) Working With Generations X And Y In Generation Z Period: Management Of Different Generations In Business Life, **Mediterranean Journal of Social Sciences**, 5 (19): 218-22.
- Baruch**, Yehuda ve **Bozionelos**, Nick (2011), Career issues, in Zedeck, S. (Ed.), **APA Handbook of Industrial and Organizational Psychology, Volume 2: Selecting and Developing Members of the Organization**, **American Psychological Association**, Washington, DC: 67-113.
- Briscoe**, P. John. ve **Hall**, Douglas T., (2006) The Interplay of Boundaryless and Protean Careers: Combinations and Implications”, **Journal of Vocational Behavior**, 69.

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

- Briscoe**, P. John. ve **Hall**, Douglas T. ve DeMuth, R. L. Frautschy (2006) Protean and Boundaryless Careers: An Empirical Exploration, **Journal of Vocational Behavior**, 69: 30-47.
- Cabrera**, E.F. (2009), Protean Organizations: Reshaping Work And Careers To Retain Female Talent, **Career Development International**, 14 (2): 186-201.
- Callahan**, Gerard.A. ve **Greenhaus**, Jeffrey, H. (2008), The Baby Boomer Generation And Career Management: A Call To Action, **Advances in Developing Human Resources**, 10 (1): (70-85).
- Cseh-Papp**, Imola, **Varga**, Erica, Szabó, **Katalin**, Szira, Zoltan ve **Hajós**, Laszlo, (2017) The Appearance Of A New Generation on the Labour Market, Annals of Faculty Engineering Hunedoara, **International Journal Of Engineering Tome Xv**, Fascicule 1
- Çetin**, Canan ve **Karalar**, Serol (2016). X, Y Ve Z Kuşağı Öğrencilerin Çok Yönlü Ve Sınırsız Kariyer Algıları Üzerine Bir Araştırma, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, 14(28): 157-197.
- Çevik**, Osman ve **Deniz**, Vural (2021) Z Kuşağının İş Motivasyonu ve Kariyer Algılarına Yönelik Bir Araştırma, **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 12 (24), 287-312.
- Demir**, Sevda (2019) Çalışanların Sınırsız ve Çok Yönlü Kariyer Tutumlarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma, **Van YYÜ İİBF Dergisi**, 4(7)
- Eby**, Lilian. T., **Butts**, Marcus, ve **Lockwood**, Angie (2003), Predictors Of Success In The Era Of The Boundaryless Career, **Journal of Organizational Behavior**, 24: 689–708.
- Eversole** Barbara AW., **Venneberg** Donalt, L. ve Crowder Cindy L, (2012) “Creating a Flexible Organizational Culture to Attract and Retain Talented Workers Across Generations. Advances”,

Developing Human Resources. 14(4): 607-625.
doi:10.1177/1523422312455612

Fratricova, Jana ve Kirchmayer, Zuzana (2018), Barriers To Work Motivation of Generation Z” Journal of Human Resource Management, Vol. XXI (2).

Genç, R. (2009) Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetiminin Yöntem ve Kavramları, Ankara: Detay Yayıncılık.

Grady, Geraldine ve McCarthy, Alma M. (2008), Work-Life Integration: Experiences Of Mid-Career Professional Working Mothers, Journal of Managerial Psychology, 23 (5): 599-622.

Gulyani, Gaatha ve Bhatnagar, Jyotsna, (2017) Mediator Analysis Of Passion For Work İn Indian Millennials Relationship Between Protean Career Attitude And Proactive Work Behavior, Career Development International 22 (1): 50-69.

Hall, T. Douglas, (1996) Protean Careers of the 21st Century, Academy of Management Executive, 10 (4): 8-16.

Hall, T. Douglas, The Protean Career: A Quarter-Century Journey, Journal of Vocational Behavior, 65 (9).

Hall, Douglas, T., & Associates (1996). The Career Is Dead – Long Live The Career: A Relational Approach to Careers. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Hampton, Debra ve Welsh, D. (2019), Work Values Of Generation Z Nurses, The Journal of Nursing Administration, 49 (10): 480-486.

Hansen, Jo-Ida, C. ve Leuty, Melanie E. (2012), Work Values Across Generations, Journal of Career Assessment, 20 (1): 34-52.

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

- Hirschi, A. ve Freund, P.A.** (2014), Career Engagement: Investigating Intraindividual Predictors Of Weekly Fluctuations in Proactive Career Behaviors, **Career Development Quarterly**, 62(1): 5-20.
- Inceoglu, Ilke, Segers, Jesse, Bartram, Dave ve Vloeberghs, Daniel** (2008). Age Differences in Work Motivation, Paper presented at the **23rd Annual Conference of the Society for Industrial and Organizational Psychology**, San Francisco.
- Iorgulescu, Maria-Cristina** (2016), Generation Z And Its Perception Of Work, **Cross-Cultural Management Journal**, 18 (1): 47-54.
- Jin, Jing ve Rounds, James** (2012), Stability And Change İn Work Values: A Meta-Analysis Of Longitudinal Studies, **Journal of Vocational Behavior**, 80 (2): 326-339.
- Kale, Emine ve Özer, Selda** (2012) İşgörenlerin Çok Yönlü ve Sınırsız Kariyer Tutumları: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 7(2).
- Karaaslan, Serpil** (2014). **Kuşaklararası Farklılıkları Örgütler Üzerinden Anlamak: Bir Alan Araştırması. Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Khan, Muhammad, L., Salleh, Rohani ve Hemdi, Mohamad A.B.** (2016), Effect Of Protean Career Attitudes On Organizational Commitment Of Employees With Moderating Role Of Organizational Career Management, **International Review of Management and Marketing**, 6 (S4): 155-160.
- Kossek, Ellen. E., Karen, Roberts, Fisher, Sandra ve Demarr, Beverly** (1998). Career Self-Management: A Quasi-Experimental Assessment Of The Effects Of A Training Intervention. **Personal Psychology**, 51: 935–962.

- Lent, R.W. ve Brown, S.D.** (2013), Social Cognitive Model Of Career Self-Management: Toward A Unifying View Of Adaptive Career Behavior Across The Life Span, **Journal of Counseling Psychology**, 60 (4): 557-568).
- Levickaite, Rasa.** (2010) **Generations X Y Z: How Social Networks Form The Concept Of The World Without Borders The Case Of Lithuania**, **Limes**, 3(2): 170-183.
- Lyons, Sean ve Kuron, Lisa.** (2014), Generational Differences In The Workplace: A Review Of The Evidence And Directions For Future Research, **Journal of Organizational Behavior**, 35 (S1): 139-157.
- Mishra, R. K., Sarkar, Shulanga ve Singh, Punam** Today's HR for a Sustainable Tomorrow içinde Patranabis C. I., The Future of Workforce Management: **Perspectives and Way Ahead**, (New Delhi: Allied Publishers, 2012).
- Ng, Eddy, S.W., Schweitzer, Linda ve Lyons, Sean, T.** (2010), New Generation, Great Expectations: A Field Study Of The Millennial Generation, **Journal of Business and Psychology**, 25 (2): 281-292.
- Onay, Meltem ve Vezneli, Zeynep** (2012) Sınırsız ve Çok Yönlü Kariyer: Akademisyenlerin Kariyer Yaşamı, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 4 (1): 193-202.
- Puiu, Silvia** (2017), Generation Z – An Educational And Managerial Perspective, **Young Economists Journal/Revista Tinerilor Economisti**, 14 (29): 62-72.
- Saraswati, Ade Maya, Purwana, Dedi ve Eryanto, Henry** (2020). The Influence Of Protean Career Attitude On Proactive Work Behavior With Passion For Work And Career Self Management As Mediator Milennial Employees Dki Jakarta Provincial

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

Government, **International Journal of Human Capital Management**, 4 (1): 74-81.

Saxena, Parul ve Jain, Rajin (2012), Managing Career Aspirations of Generation Y at Work Place, **International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering**, 2 (7): 114-118.

Segers, J., Inceoglu, I., Vloeberghs, D., Bartram, D., ve Henderickx, E. (2008), Protean and Boundaryless Careers: A Study On Potential Motivators, **Journal of Vocational Behavior**, 73: 212-230.

Silinevica, Irena., Meirule, Laila. (2019), Generation X Enters into The Latvian Business Environment, **Journal of Social Sciences**, 1 (11): 97-107.

Singh, Pritam, Bhandarker, Asha ve Rai, Sumita (2012), **Millennials and the Workplace: Challenges for Architecting the Organizations of Tomorrow**, Sage Publications India, New Delhi.

Smola, Karen Wey ve Sutton, Charlotte, D. (2002), Generational Differences: Revisiting Generational Work Values For The New Millennium, **Journal of Organizational Behavior**, 23 (4): 363-382.

Solaja, Oludele Mayowa ve Ogunola, Abiodun Adekunle (2016), Leadership Style And Multigenerational Workforce: A Call For Workplace Agility In Nigerian Public Organizations, **International Journal of African and Asian Studies**, 21: 46-56.

Sturges, Jane, Guest, David, Conway, Neil, Mackenzie Kate D. (2002). A Longitudinal Study Of The Relationship Between Career Management And Organizational Commitment Among

Graduates In The First Ten Years At Work. **Journal of Organizational Behavior**, 23(6): 731-748.

Sullivan, Sherry E. ve **Mainero**, Lisa (2008), Using The Kaleidoscope Career Model To Understand The Changing Patterns Of Women's Careers: Designing HRD Programs That Attract and Retain Women, **Advances in Developing Human Resources**, 10 (1): 32-49.

Suvacı, Bahar ve **Paşaoğlu Baş**, Didem (2018). Banka Çalışanlarının Çok Yönlü ve Sınırsız Kariyer Tutumları, Çankırı **Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi**, 8 (1), 113-140.

Taş, Yunus, H., **Demirdöğmez**, Mehmet ve **Küçükoğlu** Mahmut (2017), Geleceğimiz Olan Z Kuşağının Çalışma Hayatına Muhtemel Etkileri, **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, 7(13): 1031-1048.

Taş, Yunus, H. Ve **Kaçar**, Semih (2019) X, Y ve Z Kuşağı Çalışanlarının Yönetim Tarzları ve Bir İşletme Örneği, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi** Yıl Year : 9 (11) 18

Twenge, Jean M., **Campbell**, Stacy M., **Hoffman** Brian J. ve **Lance**, Charles E. (2010) Generational Differences in Work Values: Leisure and Extrinsic Values Increasing, Social and Intrinsic Values Decreasing, **Journal of Management** 36 (5): 1117-1142 DOI:10.1177/0149206309352246

Ünlü, Gökhan ve **Çiçek**, Hüseyin (2019) Z Kuşağının Kariyer Beklentileri: Lise Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama, Selçuk **Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, 22 (2).

Vaughn, Clare (1995), Career Choices For Generation ", **British Medical Journal**, 311 (7004): 525-526.

Uygar Öztürk & Elvan Yıldırım

Vițelar, Alexandra (2019), Like Me: Generation Z And The Use Of Social Media For Personal Branding, *Management and Dynamics in the Knowledge Economy*, 7 (2): 257-268.

Warr, Peter (2001). Age And Work Behaviour: Physical Attributes, Cognitive Abilities, Knowledge, Personality Traits and Motives, *International Review of Industrial and Organizational psychology*, 16, 1–36.

Waters, Lea, Briscoe, John P., Hall, Douglas.T. ve Wang, Lan (2014), Protean Career Attitudes During Unemployment And Reemployment: A Longitudinal Perspective, *Journal of Vocational Behavior*, 84 (3): 405-419.

Westerman, James W. ve Yamamura, Jeanne H. (2007),“Generational Preferences For Work Environment Fit: Effects On Employee Outcomes, *Career Development International*, 12 (2): 150-161.

Wong Ipkin, Anthony., Wan Yim King Penny ve Gao Jennifer Hong (2017), How To Attract And Retain Generation Y Employees? An Exploration Of Career Choice And Meaning Of Work. *Tourism Management Perspectives* 23: 140 –150.

İl Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements

1. Bu çalışmanın yazarları, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The authors confirm that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the authors).

3. Makalenin bölümlerinin tamamının Uygar **ÖZTÜRK** ve Elvan **YILDIRIM** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve herhangi bir ilave beyan/teşekkür yapılmamıştır (It was reported that the article was written by Uygar **ÖZTÜRK** and Elvan **YILDIRIM**, as no additional notification/acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında Bir Uygulamaİdris AYDIN^{*ID}Özer KÖSEOĞLU^{*ID}

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 08. 03. 2022**Düzeltilme Talebi:**

30. 03. 2022

Kabul: 30. 03. 2022**Online Yayım:**

29. 05. 2022

Anahtar Kelimeler:

Çatışma Yönetimi Epistemik
Döngüsellik
Örgütsel Çatışma
Web 2.0
Sosyal Ağlar

Kaynak Gösterimi Aydın, İ. & Köseoğlu, Ö., (2022). Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında Bir Uygulama., Bilgi Dergisi, 24(1), 174-221., doi.org/10.54838/bilgisosyal.1084629

Özet: İlköğretim okullarının temel paydaşları olan öğretmenler, idareciler, veliler ve öğrenciler arasında iletişim, uzaktan ve yüz yüze eğitimi desteklemek gibi amaçlarla sosyal medyayı da kapsayan web 2.0 araçları yaygın olarak kullanılmaktadır. Covid 19 pandemisi öncesinde daha çok öğretmenlerin dijital okur yazarlık becerilerine bağlı olarak, tercihe göre kullanılan web 2.0 araçları salgın önlemleri doğrultusunda yüz yüze eğitime ara verilip uzaktan eğitime geçildiği dönemde zorunlu hale gelmiştir. Bu gelişmeyle birlikte yüz yüze iletişimde yaşanan çatışma ve anlaşmazlıkların sanal ortama taşınma ihtimali ortaya çıkmıştır. Araştırmanın amacı, kullanım alanı git-tikçe genişleyen sosyal ağların, örgütsel çatışma yönetimine etkisini incelemektir. Kesitsel tarama araştırması olarak tasarlanan çalışmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Çalışmanın örneklemini Sakarya il merkezinde bulunan devlet ilkokulları oluşturmaktadır. Araştırmaya göre anketi cevaplayan öğretmenler sosyal ağları ve uygulamaları iletişim ve eğitim süreçlerinde yaygın olarak kullanmakta, sosyal ağların kullanımında çatışma ve anlaşmazlıklar yaşayabilmekte ve söz konusu çatışma ve anlaşmazlıkların aşılmasında etik ilke ve kodların geliştirilmesi fikrini desteklemektedirler.

*Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye ✉ idri-saydin58@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0249-0344

^φ**Sorumlu Yazar İletişim:** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Sakarya, Türkiye ✉ ozerk@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1277-8410

ARTICLE INFO

Submitted: 08. 03. 2022**Revision Requested:**

30. 03. 2022

Accepted: 30. 03. 2022**Published Online:**

29. 05. 2022

Keywords:Management problem solving
Epistemic Circularity
Ladder of Inference
Reasoning**To cite this article**Aydın, İ. & Köseoğlu, Ö.,
(2022). Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında Bir Uygulama.,
Bilgi Dergisi, 24(1), 174-221.,
doi.org/10.54838/bilgisosyal.
1084629**Social Networks and Conflict Management in Organizations: A Case Study in State Primary Schools**İdris AYDIN*^{ID}Özer KÖSEOĞLU*^{ID}

Abstract: Web 2.0 tools, and specifically social media, are widely used in communication amongst the stakeholders of primary schools, including teachers, administrators, parents, and students, with the aims of communication, distance education, and supporting face-to-face education. Before the Covid 19 pandemic, web 2.0 tools, which were used by the preference depending on the digital literacy skills of teachers, have been used compulsorily during the period when face-to-face education was suspended, and distance education was carried out in line with epidemic measures. Thus, it is expected that conflicts and disputes among the members of the schools in face-to-face relations might be seen in the virtual area. This research basically aims to examine the effect of social networks, which are increasingly used, on organizational conflict management. The study is designed as a cross-sectional survey, and the data gathered through a survey developed by the researchers. According to the results of the study, the participant teachers widely use social network tools in communication and education processes; they experience conflicts and disputes by using social networks and support the idea of developing ethical codes and principles to tackle with these disputes.

*PhD Student, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Sakarya, Turkey ✉ idri-saydin58@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0249-0344

✉ **Corresponding Author:** Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Politics, Department of Politic Science and Public Management, Sakarya, Turkey ✉ ozerk@sakarya.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1277-8410

Giriş

Çatışma, insanlığın başladığı tarihten günümüze kadar insan hayatının her döneminde yüzleşmek zorunda olduğu bir olgudur. Bir yandan sosyal ilişkilerde çatışmanın nedenleri ve boyutları çeşitlenirken, diğer yandan yönetim kuramcılarının çatışmaya bakışı değişime uğramıştır. Olumsuz tutumlar, düşmanlık, saldırganlık, rekabet ve yanlış anlama gibi negatif bir imajı olan çatışma kavramı zaman içinde istenmeyen bir durumdan olması gereken bir duruma doğru değişmiştir (Thakore, 2013). Günümüzde birçok çalışmada insan varoluşunun kaçınılmaz bir gerçeği olan çatışmayı anlamak ve etkin bir şekilde yönetmek için gösterilen çabanın, sosyal ilişkileri geliştirme ve çalışma hayatında üretkenliği artırmaya katkı sağlayacağı ileri sürülmektedir (Fisher, 2000).

Disiplinler arası anahtar bir kavram olan çatışma, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi birçok farklı alanda ele alınmaktadır. Bu nedenle çatışmanın tanımı, tarafları, boyutları, türleri ve çatışmanın yönetimi disiplinler arasında çeşitlilik göstermektedir.

İletişim teknolojisindeki gelişmeler ve özellikle sosyal medyayı da kapsayan web 2.0 araçları, hayatımızın her alanını giderek artan şekilde etkilemektedir. Eğitim alanında internet teknolojisi eksenli araçlar genellikle idari işlemler, yüz yüze eğitimi desteklemek ve iletişim gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Sosyal medyayı da kapsayan bu araçların yaygın kullanımı beraberinde birtakım sorunları da getirmektedir. Özellikle ilkokullarda verilen eğitimin doğası gereği, öğretmen-veli ilişkilerinin daha yoğun ve sık olması okul yönetimi, aileler, öğretmenler ve öğrenciler arasında farklı düzeylerde çatışmalara ve anlaşmazlıklara zemin hazırlamaktadır (Özdoğru, 2021:69). Bu çalışmanın temel varsayımı, eğitim ve iletişim süreçlerinde dijital teknolojilerin kullanımının artmasıyla birlikte, yüz yüze ilişkilerde

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

yaşanan çatışmaların ve anlaşmazlıkların, giderek daha fazla sosyal medyanın da içinde yer aldığı Web 2.0 ortamına taşınmakta olduğudur. Çalışmanın temel problemi, veliler ile öğretmenler ve okul yönetimi arasında Web 2.0 araçlarının kullanımında yaşanan çatışmaların düzeyi ve nasıl yönetildiğidir.

Bu makalenin problemine zemin oluşturan diğer husus ise bir yandan ilköğretim okullarında Web 2.0 araçlarının kullanımı hızla artarken, diğer yandan bu araçların okul yönetimi ve eğitim süreçlerinde nasıl kullanılması gerektiğine yönelik temel ilkelerin, politikaların ve etik kuralların yetersiz kalmasıdır. Yani Web 2.0 araçlarının okullarda paydaşlar arasında kullanımı ve eğitimde dijitalleşme hız kazanırken, bu alanda ihtiyaç duyulan düzenlemeler aynı hızda yapılamamaktadır. Bu kapsamda hazırlanan mevzuat ise uygulamadaki dinamizm ve değişkenliğin etkileriyle sıkça değiştirilmektedir.

Keşfedici araştırma yaklaşımına dayanması nedeniyle bu çalışmada kesitsel tarama yöntemi kullanılmaktadır. Bu bağlamda, Sakarya il merkezinde bulunan ilköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin katılımıyla bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Toplanan veriler SPSS 22.0 programında betimsel istatistik tekniklerle analiz edilmiştir. Çalışmanın ilk iki bölümünde ana değişkenler olarak örgütsel çatışma ve Web 2.0 konuları incelendikten sonra son bölümde araştırma tasarımı, bulguların analizi ve tartışma kısımlarına yer verilmektedir.

1. Örgütsel Çatışma: Nedenleri, Boyutları ve Ana Teoriler

Örgütsel çatışma denildiğinde genellikle akla ilk gelen şey, ortaya çıkan anlaşmazlıkların ve huzursuzlukların örgüt imajı ve iklimi, çalışma barışı ve iş performansı üzerindeki olumsuzluklar olmaktadır. Gerçekten de çatışma ile ilgili ilk varsayımlar çatışmaları her durumda kötü, taraflar arası güven ve işbirliğini azaltan, kaçınılması gereken bir sosyal olgu olarak değerlendirmektedir.

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

Klasik organizasyon teorisyenleri, çatışmanın örgütler üzerinde sahip olabileceği farklı etkilere genellikle olumsuz yaklaşmış olup; çatışmanın örgütsel verimliliğe zarar verdiğini ve bu nedenle örgütlerde en aza indirilmesi gerektiği varsayılmaktaydı. Örgüt üyelerinin olası bir çatışmadan kaçınması için örgüt yapılarını (kurallar ve prosedürler, hiyerarşi, komuta kanalı vb.) belirlemesi önerilmekteydi (Rahim, 2001:8). Bununla birlikte, davranış bilimi ve yönetim sosyolojisi alanlarındaki gelişmeler çatışmaya olumsuz yaklaşan varsayımların gözden geçirilmesine neden olmuştur (Kılınç, 1986). Modern örgütler için kaçınılmaz bir olgu olarak görülen çatışmadan örgüt lehine yararlanma yoluna gidilmiş, hatta çatışmanın rekabeti artırma, yenilikçi fikirler ve yeni yöntemler geliştirme gibi konularda fayda ürettiği iddia edilmiştir. Böylece bir arada çalışma ve birlikte iş yapmadan kaynaklanan çatışmayı etkili bir şekilde yönetmek giderek daha fazla önem kazanmıştır (Güney, 2011: 299).

1.1. Örgütsel Çatışmaya İlişkin Kavramsal ve Teorik Çerçeve

Çatışma kavramı savaş, şiddet ve düşmanlık gibi olumsuz çağrışımlarla belleğimizde yer etmektedir (Karip, 2000:2) Disiplinler arası bir kavram olan çatışma konusu araştırmacılar tarafından farklı açılardan ele alındığı için ortak bir tanım yapmak güçleşmektedir. Bununla birlikte literatürde yapılan tanımların birkaç ortak özelliği vardır: (1) Çatışmanın bireyler ya da grup, örgüt gibi sosyal varlıklar arasında olması, (2) çatışmanın taraflarca algılanması, (3) taraflar arasında ortaya çıkan uyuşmazlık ve (4) çatışmanın iki veya daha fazla tarafı içeren bir süreç olması (Rahim, 2002: 18; Wall & Callister, 1995).

Yönetim bilimi açısından ele alındığında çatışma en kapsamlı olarak şu şekilde tanımlanabilir (bkz. Gümüşeli, 1994: 21): Çatışma, birey, grup, örgüt gibi sosyal varlıkların arasında ya da içinde çeşitli sebeplerden kaynaklanan uyuşmazlık, anlaşmazlık, zıtlık şeklinde orta-

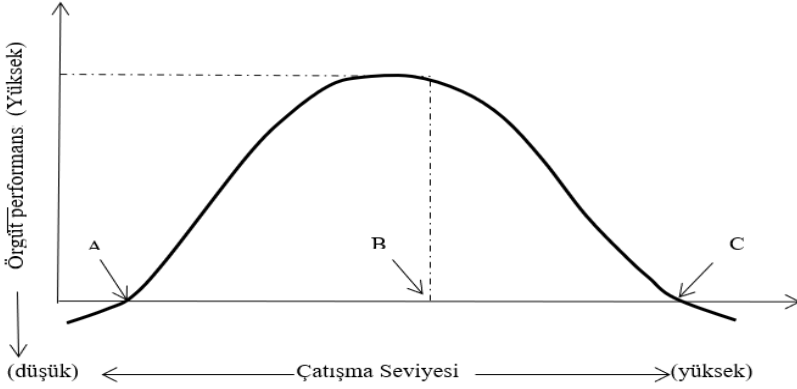
İdris Aydın & Özer Köseoğlu

ya çıkan ve bazı katkıları olmakla birlikte, iyi yönetilmediğinde örgüte zarar veren dinamik bir süreçtir.

Örgütsel çatışmaya ilişkin teorik yaklaşımlar ve ampirik araştırmalar belirli aşamalar geçirerek değişime uğramıştır. **Klasik (geleneksel) yaklaşımda** çatışma, örgütlerin etkili ve verimli işleyişine ket vuran ve engellenmesi gereken bir durum olarak görülmüştür (Rahim, 2001: 8; Aydın, 1984:153; Thakore, 2013: 7). **Neoklasik (davranışçı) yaklaşım**, örgütün biçimsel yapısının yanında sosyal yönüne de dikkat çekmiştir. Bu teoriye göre, iyi niyet ve güven ortamı oluşturularak çatışmadan kaçınılabilir. Yönetim mümkünse çatışmadan kaçınmaya odaklanmalı, ortaya çıkması durumunda ise çözümüne odaklanmalıdır (Thakore, 2013). **Çağdaş (Etkileşimci) yaklaşım** ise çatışmaların tamamen bastırılması ya da ortadan kaldırılması yerine örgüt için optimum çatışma düzeyi sağlanmasını önerir. Bunun için hem düşük düzeydeki hem de yüksek düzeydeki çatışmalara müdahale edilmelidir (Akkirman, 1998:1). Çatışma yönetimini tüm yöneticilerin temel sorumluluğu olarak görür (Robbins, 1978).

Etkileşimci yaklaşım çatışmayı sadece doğal kabul etmez, aynı zamanda bir ihtiyaç olarak da görür (Tutar, 2016: 99). Bununla birlikte, belirtmek gerekir ki etkileşimci felsefe, tüm çatışmaların bir organizasyon için iyi olduğunu önermez. Çatışmanın aşırı düzeyde olmasının, örgütsel etkinliği ve verimliliği engelleyebileceğini vurgular. Yani örgütler için çatışmanın düzeyi önemlidir. Şekil 1'den de görüldüğü gibi göre çok düşük veya çok yüksek çatışma seviyesi örgüt performansını olumsuz etkilemektedir.

Şekil 1: Optimum Örgütsel Çatışma Seviyesi

Kaynak: (Robbins, 1998: 464).

Örgütler için çatışmayı optimum seviyede tutma stratejisi, örgüt performansını artırmak bakımından önemli hale gelmektedir. Bu da örgütlerde yaşanan çatışmanın nedenlerinin anlaşılması, anlaşmazlıkları önleme ve ortadan kaldırma yollarının nasıl kullanılacağı gibi unsurları içeren çatışma yönetiminin önemini artırmaktadır.

1.2. Örgütsel Çatışmanın Yönetimi

Modern dünyada örgütler, insanların tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri işleri başarmak için bir araya gelen bireylerin ve grupların ihtiyaçlarına, değerlerine, menfaatlerine göre şekillenen yapılardır. Bireylerin ve grupların örgüt içinde yaşadığı karşılıklı ve karmaşık ilişkiler farklı düzeylerde çatışmaların ortaya çıkmasına neden olur (Altan, 2015:2). Örgütsel çatışma, kişilerin, grupların veya örgüt içi alt birimlerin birlikte çalışma sorunlarından kaynaklanan ve normal faaliyetlerin durmasına veya karışmasına neden olan durumlardır (Eren, 2015: 563).

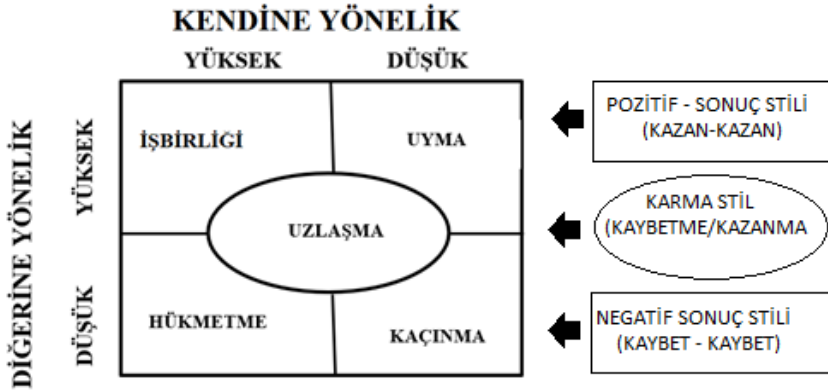
Çatışma yönetiminin bir parçasını oluşturan çatışma çözümü ise örgüt içinde var olan bir çatışmanın uzaklaştırılması veya bertaraf edilmesidir. Örgütlerde çok az veya hiç çatışma olmaması durgunluğa, kötü kararlara ve etkisizliğe yol açabilir. Öte yandan, kontrolsüz bırakılan örgütsel çatışma, işlevsel olmayan sonuçlar doğurabilir. Bu Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 174-221

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

nedenle çatışma, sorunlara yaratıcı çözümler geliştirilmesi veya birim ya da örgüt hedeflerine etkin bir şekilde ulaşılması yoluyla sonuçlandığı ölçüde işlevsel olabilir (Rahim ve Bonoma, 1979: 1323).

Örgütsel çatışma yönetimine yönelik farklı boyutlardan oluşan modeller bulunmaktadır. Bu çerçevede, örneğin, Deutsch'un modeli (1949), işbirliğine dayalı ve rekabete dayalı olmak üzere iki boyuttan oluşmaktadır. Putnam ise (1982), çatışmama, çözüm odaklılık ve kontrol olarak adlandırdığı üç faktörlü bir model geliştirmiştir. Günümüzde diğerlerine göre daha fazla benimsenen ve yaygın olarak araştırmalarda kullanılan model ise Rahim ve Bonoma'nın (1979) daha önceki beş faktörlü modelleri revize ederek geliştirdiği modeldir. Çatışmayı ele alma tarzlarını yansıtan söz konusu model Şekil 2'de gösterilmektedir.

Sekil 2: Çatışmayı Ele Alma Tarzları

Kaynak: (Rahim ve Bonoma, 1979: 1327).

Rahim, örgütsel çatışma yönetim stillerini tarafların ilgi ve ihtiyaçlarını gidermede hem karşı tarafa hem de kendine verilen öneme göre

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

belirlemiştir. Modele göre, iş birliği, uyma, hükmetme, kaçınma ve uzlaşmadan oluşan beş yönetim tarzı söz konusudur¹.

Beş faktörlü model kullanılarak farklı düzeylerdeki okullarda ampirik araştırmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda okul yöneticilerinin çatışma yönetim stillerinden en fazla iş birliği, en az hükmetme stili ni kullandıkları görülmüştür (bkz. Toykok ve Açıköz, 2013; Ural, 1997; Özkara ve Tunç, 2020; Koçak ve Atanur Başkan, 2013).

1.3. Örgütsel Çatışmanın Nedenleri

Örgütler, sınırsız istek, arzu ve ihtiyaca sahip olan birden çok insanın ortak yaşam ve çalışma alanı olması bakımından çatışma ve anlaşmazlıklara da zemin hazırlamaktadır. Örgütler içinde farklı geçmişlere, kişisel özelliklere ve ilgi alanlarına sahip bireylerin ortak bir platformda bir araya gelerek önceden tanımlanmış amaç ve hedefler için çalışması beklenir (Blank, 2020: 94; Spaho, 2013: 107). Bu birliklik her zaman sorunsuz işlemez. Bireylerin amaçları diğer çalışanların, çalıştıkları birimin veya organizasyonun amaçlarına ters düştüğünde çatışma ortaya çıkar (Özalp, 1989: 82).

Aslında örgütlerde yaşanan çatışmaların görünür kısmında bireyler arasında anlaşmazlığa neden olan meseleler yer alır. Bununla birlikte, buzdağının görünmeyen kısmında veya problemlerin arkasında kişilik özelliklerinin, duygusal özelliklerin, çıkarların, ihtiyaçların ve arzuların farklılaşması, benlik algısı ve benlik saygısı, gizli beklentiler ve geçmişte çözülmemiş meseleler bulunur (Cloke ve Goldsmith, 30). Şekil 3'te çatışmanın görünen ve görünmeyen boyutları gösterilmektedir. Şekilden de anlaşıldığı gibi çatışmanın görünmez kılın-

¹ Türkiye'de Beş faktörlü model kullanılarak farklı düzeylerdeki okullarda gerçekleştirilen ampirik araştırmalarda okul yöneticilerinin çatışma yönetim stillerinden en fazla işbirliği, en az hükmetme stilini kullandıkları görülmüştür (bkz. Toykok ve Açıköz, 2013; Ural, 1997; Özkara ve Tunç, 2020; Koçak ve Atanur Başkan, 2013).

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

ması veya yok sayılması yerine, altında yatan gerçek nedenleri bularak çözüme kavuşturulmaya çalışılması çatışma yönetimi açısından önem arz etmektedir.

Şekil 3: Çatışmada Buz Dağının Altı

Kaynak: (Cloke ve Goldsmith, 2019: 115).

Örgütsel çatışmanın nedenleri, bu konuda çalışan bilim insanları tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmalar üç ana gruba ayrılabilir: Örgüt yapısından kaynaklanan nedenler, kişisel nedenler ve haberleşmeye ilişkin nedenler (bkz. Kılınç, 1985). Belirtmek gerekir ki, çatışmaların nedenleri birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaz. Hatta gerçek hayatta yaşanan çatışmaların birçoğunda çatışma nedenleri iç içe geçmektedir. Bu çalışmada özel olarak konu edilmesi nedeniyle haberleşmeyle ilgili nedenler üzerinde durulabilir.

Gerçekten de haberleşme ve iletişim, bireyler arası çatışmadan devletler arası çatışmaya kadar çatışma sürecinin her aşamasında etkili bir unsurdur. Örgütsel bağlamda iletişim, örgüt yönetiminin etkin bir aracı olup örgütün bütünlüğünü sağlayan temel yapıdır (Sabuncuoğlu ve Vergiliel Tüz, 2016: 153). Organizasyonlarda tüm idari işlemler iletişim yoluyla olduğundan, sağlıklı bir iletişim ortamının kurulmaması durumunda söylenti, fısıltı ve dedikodular artar (Karasoy,

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

2021). Bu durum ise organizasyonun iç ve dış paydaşları arasında çatışma ve anlaşmazlıkların artmasına neden olur.

Örgütlerde yüz yüze iletişim olduğu kadar başta Web 2.0 araçları olmak üzere dijital yollarla kurulan iletişim de giderek artmaktadır. Dijital iletişim kanalları ve sosyal platformlar örgüt içinde resmi ve resmi olmayan ilişkileri belirsizleştirmektedir. Bu ise örgütlerde yeni çatışma alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örgütsel çatışmanın dijital ortamdaki iletişim ve haberleşme süreçlerinde nasıl yaşandığı konusu akademik ve sosyal çevreler tarafından merak uyandırmaktadır.

1.4. Devlet İlkokullarında Örgütsel Çatışma ve Çatışma Yönetimi

Okullar toplumsal sistemlerin varlığını devam ettirmesine, sistemi oluşturan bireylerin eğitimi ile katkıda bulunur (Arslantaş ve Özkan, 2012: 232). Bu yönüyle okulun birey boyutu kurum boyutundan daha önemlidir; okul ortamında insan ilişkileri büyük önem taşır. İnsan ilişkileri kurum içi ile sınırlı değildir. Okul, çevredeki örgütlerin de etkilediği bir örgüttür. Kurum içi ve kurum dışı çeşitli değerlerin bulunması çatışmayı kaçınılmaz kılar (Bursalıoğlu, 2019).

Okullardaki çatışmalarda okul müdürleri çatışmanın tarafı, arabulucu veya çatışmayı yönetmek zorunda olan lider olarak çatışmanın merkezindedir. Okulun ana paydaşları olan okul müdürü, müdür yardımcıları, öğretmenler, öğrenciler, hizmetliler ve velilerin kendi arasında ve/veya diğer aktörlerle ilişkilerinde çeşitli nedenlere dayalı olarak çatışmalar yaşanabilmektedir.

Bir örgüt olarak okullardaki çatışma nedenleri konusunda yapılan araştırmalara göre, örgütün büyüklüğü, iletişim yetersizliği ve engelleri, yönetim biçimi farklılıkları, kaynak yetersizliği, çalışanlar arasındaki bireysel farklılıklar, öğrenci davranışları ve görev dağılımı

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

çatışmaya yol açan başlıca faktörlerdir (Bayar, 2015; Yurdunkulu ve Oktay, 2019).

Bu makalede ilkokullarda okul yöneticileri ile öğretmenler ve veliler arasında yaşanan çatışmalara odaklanılmaktadır. İlkokullarda öğretmen-veli iş birliğinin önemi, yılda en az iki kez yapılması gereken öğretmen kurulu toplantılarının ana gündem maddelerinden birisidir. Ayrıca öğrencisinin durumu hakkında bilgi almak isteyen veliler de öğretmenlerle yılda birkaç kez olmak üzere yüz yüze görüşürler. Sosyal medya araçlarının eğitim ve iletişimde daha yaygın kullanılmasıyla birlikte okul içinde hem okul yönetimi ile öğretmenler arasında hem de öğretmenler ile veliler arasındaki iletişim kanalları genişlemektedir.

2. Web 2.0 ve Sosyal Ağlar

İçeriklerin kullanıcılara tek taraflı sunulduğu internet teknolojisi web 1.0 olarak adlandırılmaktadır. Web 2.0 ise kullanıcıların içerik üretebildiği ya da içeriğe katkıda bulunduğu internet teknolojisidir. Web 2.0 teknolojisi yazılabilir web, yeni medya, online medya ve dijital medya gibi kavramlarla ifade edilmektedir (Bostancı, 2019: 14). Web 1.0 teknolojisi içeriğin tek taraflı sunulduğu, basılı kaynakların bilgisayardan okunmasına benzerken, Web 2.0 teknolojisi kullanıcılara okuma ve yazma imkânı sunan interaktif yeni nesil internet sitelerine işaret eder (Koçyiğit ve Koçyiğit, 2018: 22).

Web 2.0 ayrı bir programlama dili veya yazılım değildir. Kullanıcı merkezli kişisel bilgisayarları internet ortamına taşıyan yeni web teknolojisidir. Web 2.0 teknolojisinin mobil cihazlar, tabletler ve taşınabilir bilgisayarlar aracılığıyla kullanılması yaygınlaşmasının önemli bir nedenidir. Cep telefonuna yüklenen uygulamalar iletişimin yanında alışveriş, eğitim, eğlence gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. Geniş bir yelpazeyi kapsamasına rağmen Web 2.0 içinde

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...
değerlendirilen sosyal ağlar bu çalışmanın odak noktasını oluşturduğundan daha detaylı olarak incelenmektedir.

2.1. Sosyal Ağlar: Gelişimi, Yayılımı ve Başlıca Türleri

İnternet tabanlı teknolojilerin gelişmesi ve yaygınlaşması ile sosyal ağlar ortaya çıkmıştır. Sosyal ağ, bireylerin sınırları belli bir sistem içinde genel veya kısmi açık profil oluşturarak diğer kullanıcılar ile bağlantı kurabildiği, paylaşımlarının izin verdiği ölçüde görülebildiği web tabanlı hizmetlerin tümüdür. Doğası ve adlandırılması platforma göre değişebilir (Boyd ve Ellison, 2007). Sosyal ağ kullanıcılarının ürettiği içerikler sosyal medyanın temelini oluşturmaktadır (Büyüksener, 2009: 19). İnternet teknolojisinin hızla gelişimi ile yeni iletişim ortamları ve yeni kavramlar doğmuştur. Hızlı gelişim kavram kargaşasına da neden olmuştur. Yeni iletişim platformları genellikle birbirinin yerine kullanılan sosyal medya, sosyal ağ, dijital medya gibi kavramlarla ifade edilmektedir.

Sosyal ağlarda yer alan kullanıcılar çeşitli medya türlerinde içerik oluşturur veya katkıda bulunur, kullanıcılar içeriğe etiketlerle açıklama ekler, içeriği oylayarak değerlendirir ve benzer ilgi alanlarına sahip diğer kullanıcıları kişiler veya arkadaşlar olarak belirleyerek sosyal ağlar oluşturur (bkz. Lerman, 2007).

1970’li yıllarda geliştirilen ve toplantı bilgilerini topluluk üyeleri ile paylaşmaya yarayan “bilgisayarlı bülten tahtası” ilk sosyal medya örneği olarak kabul edilir. 1990’lı yılların sonunda piyasaya sürülen ICQ ve SixDegrees.com uzun süre piyasada kalmamakla birlikte, günümüz bazı sosyal medya uygulamalarının öncüsü olmuştur. 2003 yılında ise Friendster, LinkedIn, MySpace ve Wordpress platformları kullanıma geçmiştir. 2004 yılında milyarlarca sayfa fotoğraf, video ve topluluk içeriği içeren bir fotoğraf paylaşım sitesi olan Flickr piyasaya sürülmüştür. Aynı yıl içinde Facebook, öğrencilerin etkileşimde bulunabileceği bir platform sunmak amacıyla Harvard Üniver-

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

sitesi kampüsünde kullanıma açılmıştır. Günümüzde yoğun bir şekilde kullanılan sosyal medya araçları olan Youtube 2005 yılında ve Twitter ise 2006 yılında lanse edilmiştir (Scott ve Jacka, 2011; Carr ve Hayes, 2015; Bostancı, 2019). Mobil uygulamaların ve mağazaların geliştirilmesi, akıllı cihazların kullanımının yaygınlaşması gibi olaylar sosyal medya araçlarının ve platformlarının dünya çapında yayılmasına katkı sağlamıştır.

2.2. Eğitimde Sosyal Ağların Kullanılması

Sürekli gelişen teknolojisi ile tüm dünyada milyarlarca insan tarafından kullanılan Web 2.0 teknolojilerine ve sosyal medyadaki yeniliklere eğitim sektörü de kayıtsız kalmamıştır. Dijitalleşme, eğitim sektörü için muazzam fırsatlar getirmiştir. Mektupla öğrenme ile başlayan uzaktan eğitim tarihi, web 2.0 teknolojisi ile adeta masa başını sınıf ortamına dönüştürmüştür.

Öğrenme-öğretme alanları teknolojiden bağımsız olarak düşünülemez. Sosyal ağlar çok fonksiyonlu özellikleri, gençler arasında yaygın kullanım oranı ile eğitim alanında ciddi bir kullanım potansiyeline sahiptir (Ekici ve Kıyıcı, 2012). Eğitim kurumlarında sosyal ağlar, eğitim materyali hazırlama, yüz yüze eğitimi destekleme, okullardaki resmi işlemleri yürütme, veri ve bilgi depolama ve paylaşma, uzaktan eğitim ve iletişim gibi amaçlarla kullanılmaktadır. Bu çalışmanın da özel olarak odaklandığı gibi okul yönetimi, öğretmen, öğrenci ve veli arasında resmi ve sosyal ilişkiler için önemli iletişim araçlarından birisidir.

Belirtmek gerekir ki, sosyal ağlar ve iletişim araçları sürekli gelişim gösteren, dinamik bir alandır. Hangi Web 2.0 teknolojisinin ne zaman yaygın kullanım göstereceğini kestirmek zordur. Yeni teknolojiler, yenilikçi iletişim araçları ve sosyal ağlar eğitim modülleri, yazılımlar, programlar ve platformlar içine entegre edilmektedir. Literatür incelendiğinde eğitim alanında yaygın olarak kullanılan sosyal

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

ağlar ve iletişim araçlarını aşağıdaki şekilde sınıflandırmak mümkündür (Deperlioğlu ve Köse, 2010; Horzum, 2010; Morkoç ve Erdönmez, 2015; Can, 2020; Bostancı, 2019; Özgür, H, 2020):

- *Bloglar*: En çok kullanılan blog siteleri arasında Blogger ve WordPress yer almaktadır. Sınıf blog sitesi kurulup öğrenci ve veliler yazar olarak atanarak her türlü görsel, video ve belge paylaşılabilir. Girdiler kronolojik sırada görüntülenir, en yeni paylaşım en üsttedir.
- *Anlık Mesajlaşma Araçları*: En çok kullanılan anlık mesajlaşma araçları arasında Whatsapp, Telegram ve BİP sayılabilir. Öğretmenler, veliler ve okul idaresi arasında yazılı mesaj, sesli ve görüntülü iletişim ile dosya paylaşımında yoğun kullanılır. Alt gruplar oluşturularak grup içi etkileşim sağlanabilir; bu yönüyle sosyal ağ özelliği taşır.
- *Çok Fonksiyonlu Sosyal Ağlar*: Eğitimde yaygın olarak kullanılan sosyal ağlar arasında Facebook, Twitter ve Instagram öne çıkmaktadır. Popüler fotoğraf düzenleme ve paylaşım ağı olan Instagram üzerinden canlı yayın da yapılabilmektedir. Twitter ise daha çok eğitim öğretimde anlık gelişmelerden hızlı haberdar olmak için kullanılan platformdur. Sınıf ya da okula özel Facebook sayfaları oluşturularak her türlü doküman, görsel ve video paylaşımı yapılabilmektedir. Paylaşımlar altına beğeni ve yorum eklenebilmektedir.
- *Video Paylaşım Araçları*: Youtube, bu alanda en popüler video paylaşım ağı olarak görülmektedir. Sınıf ya da okula özel kanal oluşturularak ders videoları paylaşılabilir. Pandemi sürecinde teknolojiye ilgisi olan ve video hazırlayabilen öğretmenler Youtube kanalı kurarak öğrencilerine destek olmuştur.
- *Resim Düzenleme ve Paylaşım Araçları*: Pinterest en yaygın kullanılan görsel paylaşım platformudur. Benzer resim ve fo-

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

toğrafları kolaylıkla önünüze getirdiği için öğretmenlerin etkinlik hazırlarken sık başvurduğu araçlar arasındadır. Benzer şekilde, Canva, her türlü görsel üretme, düzenleme ve paylaşma aracıdır. Öğrencinin ürettiği bir görsel uygulama üzerinden öğretmene gönderilerek onayına sunulmakta, öğretmen aynı uygulama üzerinden sınıftaki diğer öğrencilerle paylaşabilmektedir.

- *Online Sınav ve Anket Araçları:* Güvenirliği sorgulansa bile öğretmenler için kolaylık sağlayan bu araçlar kullanılarak özellikle pandemi döneminde Google Forms ve Kahoot gibi online sınav araçları üzerinden uzaktan ölçme değerlendirme yapılmaktadır.
- *Sanal Sınıf Araçları:* Derslerin eş zamanlı ve eş zamansız işlenmesini sağlayan araçlardır. Zoom uygulaması Covid-19 pandemi sürecinde öğretmen ve öğrenciler tarafından neredeyse zorunlu olarak kullanılmıştır. Google Meet, Microsoft Teams, TeamLink, Adobe Connect diğer eş zamanlı (senkronize) ders yapılabilen diğer benzer araçlardır. Eş zamansız (asenكرون) ders işlenen araçlar arasında EBA, Edmodo ve Google Classroom yaygın olarak kullanılan sanal sınıf yazılımları olarak öne çıkmaktadır. Bu araçlar üzerinden öğrenciler ile görsel, video, dosya paylaşımı yapılabilir; öğrenciler ödev verilebilir. Çok sayıda sınıf etkinliği, sınıf veya öğrenci bazında takip edilebilir.

Yukarıda bahsedilen araçların dışında ses üretme ve paylaşma araçları, ortak içerik hazırlama araçları gibi eğitimde kullanılan başka Web 2.0 araçları ve uygulamaları da bulunmaktadır. Ayrıca içerik üretiminde kullanılan video çekimi, filtreleme, ses kaydı gibi yazılım ve programlar da destekleyici olarak tercih edilmektedir.

3. Devlet İlkokullarında Çatışma Yönetiminde Sosyal Ağların Rolü: Ampirik Bir Araştırma

Çatışma konusu sağlıktan turizme, medyadan sanayi işletmelerine kadar çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren kamu ve özel sektör organizasyonlarında incelenmiştir. Farklı düzeylerde eğitim veren okullar ise hem Türkiye’de hem de uluslararası literatürde örgütsel çatışmanın en yoğun çalışıldığı alanların başında gelmektedir. Bu makalenin ampirik kısmında son yıllarda eğitim kurumlarında giderek daha fazla kullanılan Web 2.0 araçlarının örgütsel çatışma yönetimini nasıl etkilediği konusu araştırılmaktadır.

3.1. Literatür İncelemesi

Çatışma literatürü oldukça zengindir. Daha 1990’lı yıllarda yapılan bir çalışmada çatışma literatüründeki referansların tek aralık olarak yazılsa bile makaleye ayrılan sayfaların yetmeyeceği, çünkü çatışmanın insanlığın yazım tarihi kadar eski olduğu belirtilmiştir (bkz. Wall ve Callister, 1995). Çatışmanın uluslararası ilişkilerden siyaset bilimine, işletmeden eğitim bilimlerine kadar çok çeşitli disiplinlerin inceleme nesnesi olması literatürdeki zenginleşmeye katkı sağlamaktadır.

Özel olarak örgütsel çatışma ile ilgili literatür incelendiğinde alandaki ilk çalışmaların çatışma yönetimine ilişkin kavramsal çerçeveyi oluşturmaya (Wright, 1951; Pondy, 1967; Robbins, 1978; Rahim, 1985; Wall & Callister, 1995) ve model geliştirmeye (Deutsch, 1949; Blake ve Mounon, 1970; Rahim ve Bonoma, 1979; Putnam, 1980; Rubin, 1994) odaklandıkları görülmektedir. Sonraki çalışmalarda ise çatışmanın nedenleri, örgüt ve diğer çalışanlar üzerindeki etkileri ve çatışma çözüm yolları ile müdahale stratejileri gibi konularda ampirik araştırmalara yönelim dikkati çekmektedir (Rahim, Buntzman ve White, 1999; Rahim, Psenicka vd., 2002).

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

Türkiye’deki örgütsel çatışma literatürü de benzer bir gelişim seyri izlemiştir. Bu kapsamdaki ilk çalışmaların genellikle kavramsal ve teorik düzeyde olduğu (Kılınç, 1985; Ertürk, 1994; Akkirman, 1998; Tokat, 1999; Karip, 2000), zaman içinde ampirik araştırmaların sayısının arttığı söylenebilir. Örgütsel çatışma yönetimiyle ilgili ampirik çalışmaların ağırlıklı olarak üniversiteler (Özmen, 1997; Mirzeoğlu, 2005; Erol Korkmaz, 2019), hastaneler (Aslan, 2004; Şahin, Emimi ve Ünsal, 2006) ve sanayi işletmelerinde (Erkuş ve Tabak, 2009; Ünlü, Özcihan, vd. 2014; Düşükcan, 2018; İlhan, 2020) yürütüldüğü görülmektedir.

Hem sosyal bilimlerin farklı dallarında hem de eğitim bilimlerinde yaygın olarak çalışılan devlet okullarında çatışma yönetimi konusuna bakıldığında, bazı çalışmalar öğretmenlerin (Özgan, 2006) veya okul müdürlerinin (Arslantaş ve Özkan, 2012) çatışma yönetim stratejileri veya yaklaşımlarını incelemektedir. Başka çalışmalar ise okul yöneticilerinin çatışmayı yönetme tarzları/stratejileri ile kişisel özellikleri ya da örgütsel adalet algıları gibi farklı değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmaya odaklanmaktadır (bkz. Toytok ve Açıkgöz, 2013; Yıldızoğlu ve Burgaz, 2014). Okul paydaşları (okul müdürü, öğretmen, öğrenci, veli, denetmen) arasındaki çatışmaları araştırmaya yönelik çalışmalar da azımsanmayacak düzeydedir (bkz. Ural, 1997; Türnüklü, Şahin ve Öztürk, 2002).

Türkiye’de devlet okullarında Web 2.0 araçları üzerine yapılan araştırmalar ise bu araçların genel olarak eğitimde kullanımı (Gülbahar, Kalelioğlu ve Madran, 2010; Ekici ve Kıyıcı, 2012; Sarsar, Başbay ve Başbay, 2015) öğretmenler veya okul müdürleri tarafından kullanımı (Horzum, 2010; Adıgüzel, 2010; Hakkari, Tüysüz ve Atalar, 2016; Karaca ve Aktaş, 2019), belli bir dersin öğretiminde kullanımı (Özerbaş ve Mart, 2017; Yaylak ve İnan, 2018; Batıbay ve Mete , 2019; Timur, vd., 2020; Kaysi, 2020), belli bir web 2.0 aracının eğitimde kullanımı (Genç, 2010; Durak, Çankaya ve Yünkül 2014; İş-Bilgi, Year: 2022, Spring-May, Volume: 24, Issue: 1, pp: 174-221

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında... man ve Albayrak, 2014) üzerinde yoğunlaşmaktadır. Son yıllarda pandemi sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitimde web 2.0 araçlarının fonksiyonu (Telli ve Altun, 2020; Keskin ve Özer Kaya, 2020; Kırmızıgül, 2020; Bozkurt, 2020; Demir ve Kale, 2020; Aksüt ve Ezer, 2021) ile ilgili çalışmaların sayısında artış da dikkat çekicidir. Belirtmek gerekir ki, yapılan literatür taramasında bu makalenin konusunu oluşturan devlet ilkokullarında kullanılan Web 2.0 araçlarının ve özel olarak sosyal ağların çatışma yönetimindeki rolüne odaklanan bir çalışmaya rastlanmamıştır.

3.2. Araştırmanın Problemi ve Önemi

Diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de dijitalleşme giderek artmaktadır. Dijital araçlar hem eğitim-öğretim yöntemi olarak hem de okul idaresinde yaygın şekilde kullanılmaktadır. Bu durum, öğrenciler, veliler, öğretmenler ve okul yöneticilerinin kendi aralarında ve karşılıklı iletişimini, ilişkilerini ve davranışlarını değişime uğratmaktadır. Özellikle sosyal ağların pandeminin de etkisiyle son iki yılda çok daha hızlı bir şekilde eğitim-öğretim ve idari süreçlere eklemlendiği görülmektedir. Böylece yüz yüze gerçekleştirilen iletişim süreçleri, eğitim-öğretim yöntemleri ve bu minvaldeki aktiviteler olabildiğince çevrimiçi ortama taşınmaktadır.

Dolayısıyla devlet okulları merkeze alındığında eğitimin farklı paydaşları arasındaki çatışmaların ve anlaşmazlıkların da çevrimiçi ortama taşındığı gözlenmektedir. Bu varsayım ekseninde düşünüldüğü zaman öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin sosyal ağları kullanımında ne türde ve ne kadar sıklıkta çatışmalar yaşadığı, bu çatışmaların gerçek hayatta karşılaşılan çatışma olayları ile ne kadar benzediği ve nasıl çözümlendiği gibi birçok soru akla gelmektedir. Bu tür soruların cevaplanması, giderek sosyal ağlarla entegre olan kitlesel eğitimde ortaya çıkan veya çıkma potansiyeli olan çatışma alanlarının

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

tespit edilmesi ve etkili çözüm yollarının geliştirilmesi bakımından önem kazanmaktadır.

Bu çalışmanın, yukarıdaki tüm sorulara yanıt vermesi mümkün değildir, ancak ileriki araştırmalara ışık tutması beklenebilir. Ayrıca örgütsel çatışmaların yönetiminde sosyal ağların kullanımına ilişkin yasal düzenlemeler, politikalar ve etik ilkelerin belirlenmesini gündeme getirmek bakımından da bu çalışmanın pratik katkıları olacağı söylenebilir.

3.3. Çalışmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu çalışmanın amacı, devlet ilköğretim okullarında genel olarak Web 2.0 araçlarının ve özelde sosyal ağların eğitim süreçleri ve iletişimde kullanılırken çatışmaya yol açıp açmadığı ve çatışma yönetiminde nasıl kullanıldıklarını araştırmaktır. Araştırma problemi ve amacı dikkate alındığında bu makalenin temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmiştir: “Sosyal ağlar, devlet ilkokullarında görev yapan öğretmenlerin iletişim ve eğitim süreçlerinde ne düzeyde çatışmaya yol açmakta ve nasıl yönetilmektedir?”

3.4. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Araştırma probleminin ilköğretim okullarında yaşanan çatışma ve anlaşmazlıklarda sosyal ağların rolüne odaklanması, araştırma sorusunun bu tür çatışma ve anlaşmazlıkların ne sıklıkla ve ne düzeyde yaşandığını belirlemeye yönelmesi ve araştırmanın keşfedici bir yaklaşıma sahip olması nedeniyle bu çalışmada yöntem olarak “kesitsel tarama araştırması” tercih edilmiştir. Bu çerçevede, ilgili literatüre dayalı olarak çatışma ve sosyal ağlarla ilişkili altısı demografik özellikleri belirlemeye yönelik olmak üzere toplam 28 sorudan¹ oluşan bir anket formu hazırlanmıştır. Anket formu tamamlandıktan sonra 40

¹ Bu çalışmada doğrudan sosyal ağların çatışmaya etkisine yönelik sorular kullanılmıştır.

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

kişilik bir öğretmen grubu ile pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Ayrıca üç kişilik uzman grubu tarafından da anket incelenmiş ve geri dönüt alınmıştır. Bu süreçlerin ardından ankete son hali verilmiştir. Anketten elde edilen veriler SPSS 22.0 istatistiki analiz programı kullanılarak betimsel istatistiki analizler yapılmıştır.

Çalışmanın temel veri toplama aracı olan anket formu okulların hibrit sistem açık olduğu 2020-2021 eğitim öğretim yılının ikinci yarısında Sakarya il merkezindeki devlet ilkokullarında görev yapan öğretmenlere uygulanmıştır. Büyükşehir kapsamında mahalle olan ancak daha öncesinde köy statüsünde olan yerleşim yerlerinde bulunan ilkokullar araştırmanın kapsamı dışındadır. Araştırma problemlerine cevap bulunacağı düşünülen seçkisiz örnekleme yöntemlerinden tabakalı örnekleme yöntemi seçilmiştir. Tabakalı örnekleme, evrendeki alt grupların belirlenip bunların evren büyüklüğü içindeki oranıyla örnekleme temsil etme amacıyla kullanılan yöntemdir (Büyüköztürk vd, 2013:86). Alt grup olarak Sakarya il merkezinde bulunan dört ilçe (Adapazarı, Serdivan, Erenler, Arifiye) belirlenmiştir. Bu ilçelerdeki öğretmen sayılarının oranına göre örneklem alınmıştır. Anket soruları Sakarya il merkezindeki toplam 43 ilkokula dağıtılmıştır. Bu okullarda toplam 1160 öğretmen vardır. Evrene göre örneklemin 290 kişi olması yeterli görülmektedir (Ural, Kılıç, 2013). Geçersiz veya eksik sayılabilecek anketler de hesaba katılarak 350 öğretmene ulaşılması hedeflenmiştir. Araştırmacıların tüm çabasına rağmen 344 öğretmenin anketi doldurması sağlanabilmiştir. Geçersiz olanlar elendikten sonra net olarak 327 anket formu değerlendirilmeye alınmıştır.

3.5. Araştırma Bulguları

Araştırma bulguları iki gruba ayrılarak analiz edilmiştir. İlk kısımda araştırma örneklemini oluşturan grubun cinsiyet, eğitim, yaş, kıdem ve idarecilik süresinden oluşan demografik verilere yer verilmiştir.

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

İkinci kısımda öğretmenler tarafından kullanılan iletişim yolları, sosyal ağları kullanım amaçları ve öğretmenlerin sosyal ağlara bakışı gibi genel olarak sosyal ağların kullanımına ilişkin sorular bulunmaktadır. Son kısımda ise çatışma yönetiminde sosyal ağların kullanılmasına ilişkin bulgular bulunmaktadır.

3.5.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmenler ile ilgili kişisel bilgiler Tablo 1’de verilmiştir. Buna göre, ankete katılan öğretmenlerin %61,8’i kadın (n=202), %38,2’si (n=125) erkektir. Eğitim durumuna bakıldığında katılımcıların %6,1’i ön lisans (n=20), %84,7’si lisans (n=277) ve %9,2’si lisansüstü (n=30) mezunudur.

Yaş değişkeni açısından değerlendirildiğinde katılımcıların %0,9’u (n=3) 24 yaş altı, %8,6’i (n=28) 25-34 yaş, %41’i (n=134) 35-44 yaş, %41,6’sı (n=136) 45-54 ve %8’i (26 kişi) 55 yaş ve üzeri yaş aralığındadır. Anketi cevaplayanların yaş ortalamasının yüksek olmasının temel sebebi, araştırmanın örnekleminin il merkezindeki ilkokullardan oluşmasıdır. Sınıf öğretmenlerinin yer değiştirmesi hizmet puanına göre olduğu için, genellikle mesleğe en küçük yerleşim biriminden başlanmakta ve hizmet yılındaki artışa göre öğretmenler şehir merkezindeki okullarda görev almaktadır.

Katılımcıların mesleki kıdemi incelendiğinde; 5 yılın altında görev yapan öğretmenlerin oranı %4,9 (n=16), 6-10 yıl arası %7,1 (n=23), 11-15 yılları arası %21,1 (n=69) ve 16 yıl üstünde %67 (n=219) olarak hesaplanmıştır. Buna göre, öğretmenlerin önemli bir kısmı 16 yılı aşkın bir süredir öğretmenlik yapmakta, yani mesleki açıdan tecrübeli kişilerden oluşmaktadır.

Katılımcıların %65,7 (n=215) gibi büyük bir çoğunluğu hiç idarecilik yapmamıştır. Bunun dışındaki öğretmenlerin %7,6’sı (n=25) 1 yıldan az, %15,3’ü (n=50) 1-5 yıl arası, %4,3’ü (n=14) 6-10 yıl arası, %7’si (n=23) ise 10 yıldan fazla idarecilik yapmıştır.

Tablo 1: Demografik Dağılım

Cinsiyet		Sayı	Yüzde
	Kadın	202	61,8
Erkek	125	38,2	
Toplam	327	100	
Eğitim	Ön lisans	20	6,1
	Lisans	277	84,7
	Lisans üstü	30	9,2
	Toplam	327	100
Yaş	24 yaş ve altı	3	1,2
	25 – 34 yaş	28	8,8
	35 – 44 yaş	134	40,6
	45 – 54 yaş	136	41,5
	55 yaş ve üzeri	26	7,9
	Toplam	327	100
Kıdem	0 – 5 yıl	16	4,9
	6 – 10 yıl	23	7
	11 – 15 yıl	69	21,1
	16 yıl ve yukarı	219	67
	Toplam	327	100
İdarecilik Süresi	Hiç yapmadım	215	65,7
	1 yıldan az	25	7,6
	1 – 5 yıl	50	15,3
	6 – 10 yıl	14	4,3
	10 yıldan fazla	23	7,0
	Toplam	327	100

3.5.2. Genel Olarak Sosyal Ağların Kullanımıyla İlgili Bulgular

Tablo 2’den de görüldüğü gibi ankete katılan öğretmenlerin %30,6’sı (n=101 kişi) sosyal ağ ve uygulamalar hakkında eğitim aldığını belirirken, %64,4’ü (n=226) ise eğitim almadığını ifade etmiştir. Katılı-
Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 174-221

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

İlmcıların yaklaşık 2/3 gibi yüksek bir oranı sosyal ağlar ve uygulamalara ilişkin herhangi bir eğitim almamıştır.

Tablo 2: Katılımcıların Sosyal Ağ ve Uygulamalar Hakkında Eğitim Alma Durumu

	Frekans	Yüzde
Evet	101	30,9
Hayır	226	69,1
Toplam	327	100

Öğretmenlerin velilerle iletişimde en çok hangi yolları tercih ettiklerini anlamak amacıyla telefonla sesli görüşme, yüz yüze iletişim ve sosyal ağlar gibi farklı alternatiflerin bulunduğu bir soru hazırlanmıştır. Bu soruda birden çok şıkkı işaretleyebilecekleri belirtilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi, bu çalışmada, devlet ilkokullarındaki öğretmenlerin sosyal ağları iletişim süreçlerinde daha fazla kullandıkları varsayılmaktaydı. Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin velilerle iletişimde açık bir farkla (%82,3) sosyal ağları tercih ettiği anlaşılmaktadır. Diğer seçeneklerin sıklığına bakıldığında sırasıyla telefonla sesli görüşme (n=31), yüz yüze görüşme (n=19) ve SMS (n=5) gelmektedir (bkz. Tablo 2).

Tablo 3: Velilerle İletişim Kurma Yolları

	Frekans	Yüzde
Telefonla sesli görüşme	31	9,5
SMS	5	1,5
Sosyal ağlar (Whatsapp, Telegram, BİP gibi)	269	82,3
Yüz yüze	19	5,8
Diğer	3	0,9
Toplam	327	100

Web 2.0 teknolojisini kullanarak üretilen uygulama ve araçların sayısı her geçen gün artmaktadır. Ücretsiz olması, anında iletişim sağlanması, gönderinin alınıp alınmadığının ya da görülüp görülmediğinin bilinmesi, dosya, video ve fotoğraf paylaşımı yapılabilmesi gibi avantajları nedeniyle sosyal ağlar farklı alanlarda hızla yayılmakta-

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

dır. Bu minvalde, katılımcılardan eğitim süreçlerinde en çok kullandıkları Web 2.0 araçlarını işaretlemeleri istenmiştir. Bu soruda öğretmenlerin birden çok seçeneği işaretleyebileceği belirtilmiştir.

Tablo 4'teki veriler incelendiğinde en sık kullanılan araçlar arasında Zoom, EBA ve Whatsapp öne çıkmaktadır. Bunlara ek olarak Youtube, Telegram, Instagram, Facebook, Google Forms, BİP ve Twitter da belirli oranlarda eğitim için tercih edilmektedir. Bu soruda açık uçlu olarak cevap verilmesi mümkün olan “diğer” seçeneğine de yer verilmiştir. Diğer seçeneğini cevaplayanların 18 farklı Web 2.0 aracı daha eklediği tespit edilmiştir. Bu araçlar arasında Kahoot, Plickerd, Wordwall, Avatar Maker, Magic Certificate maker, Canva, WideoShow, Picsart, Microsoft Teams, Pixton, Clasdojo ve Learning Apps yer almaktadır.

Tablo 4: Öğretmenlerin Eğitimde Kullandığı Sosyal Ağ ve Uygulamalar

	Frekans	Yüzde
Zoom	312	95,4
EBA	296	90,5
Whatsapp	294	89,9
Youtube	88	26,9
Telegram	66	20,2
Instagram	61	18,7
Facebook	53	16,2
Google Form	51	15,6
BİP	49	15
Twitter	19	5,8
Diğer	7	2,1

Bu noktada, katılımcı öğretmenlerin sosyal ağları ve uygulamaları spesifik olarak hangi amaçlarla kullandıkları sorusu akla gelmektedir. Bu kapsamda sorulan bir soruya öğretmenlerin sıklıkla sınıf ve okulla ilgili duyuruları paylaşmak (%40,4, n=132) ve ödevlerle ilgili velileri bilgilendirmek (%30,6, n=100) için kullandıkları ifade edilmiştir. Ayrıca sınıf içi etkinlikler (%16,8, n=55) ve öğrencinin durumuyla ilgili bilgilendirme yap-

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

mak (%5,5, n=18) amacıyla da söz konusu platformlar tercih edilmektedir (bkz. Tablo 5). “Diğer” seçeneğini işaretleyen iki kişi dersler için kullandığını belirtirken, kalan 16 kişi ise “hepsi” ifadesini kullanmıştır.

Tablo 5: Sosyal Ağların Kullanım Amacı

	Frekans	Yüzde
Sınıf ve okulla ilgili duyuruları paylaşmak	132	40,4
Ödevler hakkında velileri bilgilendirmek	100	30,6
Sınıf içi etkinlikler hakkında velilere bilgi vermek	55	16,8
Diğer	22	6,7
Öğrencinin durumu hakkında velilere bilgi vermek	18	5,5
Toplam	327	100

Tablo 6 incelendiğinde, anketi cevaplayan öğretmenlerin önemli bir kısmının (%63,9) velilerle iletişimde sosyal ağların ve uygulamaların daha fazla kullanılmasını desteklediği görülmektedir. Katılımcıların sosyal ağlar ve uygulamalara yönelik farkındalığını göstermesi bakımından bu veri önemli görülmektedir.

Tablo 6: “Öğretmenler velilerle iletişimde sosyal ağ ve uygulamaları daha fazla kullanmalıdır” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	19	5,8
Katılmıyorum	57	17,4
Kararsızım	42	12,8
Katılıyorum	153	46,8
Kesinlikle katılıyorum	56	17,1

\bar{X} : 3,52 S: 1,13

3.5.3. Sosyal Ağların Çatışmaya Etkilerine İlişkin Bulgular

Devlet ilkokullarında öğretmenlerin yüz yüze ilişkilerde yaşadığı çatışmaların sosyal ağlar üzerinden yürütülen iletişim ve eğitim süreçlerine nasıl yansıdığını anlamak üzere öğretmenlere yedi soru sorulmuştur. Öğretmenlerin en çok kullandığı Web 2.0 araçları arasında yer alan Zoom ve EBA daha çok öğrencilere yönelik iken Whatsapp velilerle iletişimde kullanılmaktadır. Bu nedenle, velilerle Whatsapp uygulaması üzerinden gerçekleş-

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

tilen haberleşmede yaşanan çatışmalar daha detaylı olarak araştırılmaktadır.

Tablo 7’de “sosyal ağların velilerle iletişimde faydasız olduğunu düşünüyorum” ifadesine katılım oranları yer almaktadır. Bu soruya verilen yanıtlar incelendiğinde, katılımcıların büyük bir kısmının (%78,5, n=257) bu ifadeye katılmadığı, yani sosyal ağların velilerle iletişimde önemli bir araç olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 7: “Sosyal ağların velilerle iletişimde faydasız olduğunu düşünüyorum.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	60	18,3
Katılmıyorum	197	60,2
Kararsızım	46	14,1
Katılıyorum	17	5,2
Kesinlikle katılıyorum	7	2,1

\bar{X} : 2.13; S: 0,84

Whatsapp başta olmak üzere benzeri sosyal ağlarda velilerle ne düzeyde iletişim sorunlarının yaşadığını öğrenmek üzere katılımcılara bir soru yöneltilmiştir. Buna göre, soruya yanıt verenlerin %16,8’i (kararsızlarla birlikte %27,0) velilerle Whatsapp vb. platformlar üzerinden gerçekleştirdiği iletişimde sorun yaşadığını ifade etmektedir.

Tablo 8: “Whatsapp (veya benzeri) grubunda veliler ile iletişim sorunları yaşamam.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	66	20,2
Katılmıyorum	166	50,8
Kararsızım	40	12,2
Katılıyorum	48	14,7
Kesinlikle katılıyorum	7	2,1
Toplam	327	100

\bar{X} : 2.28; S: 1.01

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

Tablo 8’de de belirtildiği gibi velilerle iletişimde sosyal ağlar üzerinden sorun yaşayan öğretmenlerin oranı nispeten azdır. Bununla birlikte, anketi cevaplayan öğretmenlerin %34,6’sı (n=111), sınıf etkinlikleriyle ilgili sosyal ağ paylaşımları nedeniyle yaşadığı anlaşmazlıkların iş verimini düşüreceğini düşünmektedir.

Tablo 9: “Sınıf etkinlikleriyle ilgili sosyal ağ paylaşımlarım nedeniyle veliler ile yaşadığım anlaşmazlıklar iş verimimi düşürür.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	51	15,6
Katılmıyorum	125	38,2
Kararsızım	38	11,6
Katılıyorum	87	26,6
Kesinlikle katılıyorum	26	8,0
Toplam	327	100

\bar{X} : 2,73; S: 1.23

Ankete cevap veren öğretmenlerin önemli bir kısmı (%67,9; n=222) Whatsapp ve benzeri haberleşme gruplarında yaşanan anlaşmazlıkların velilerden kaynaklandığını düşünmektedir (bkz. Tablo 10).

Tablo 10: “Whatsapp (veya benzeri) grubunda veliler ile yaşadığımız anlaşmazlıklar genellikle velilerden kaynaklanmaktadır.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	15	4,6
Katılmıyorum	35	10,7
Kararsızım	55	16,8
Katılıyorum	155	47,4
Kesinlikle katılıyorum	67	20,5
Toplam	327	100

\bar{X} : 3,69; S: 1.05

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

Bu çalışmada, öğretmenlerin velilerle iletişimi olduğu kadar okul yönetimi ve diğer öğretmenlerle iletişimlerinde de sosyal ağların bir çatışma ve anlaşmazlık alanı ortaya çıkarıp çıkarmadığı araştırılmaktadır. Bu bağlamda, anketi cevaplayan öğretmenlere kurum içi iletişimde sosyal ağların kullanımının sorun oluşturup oluşturmadığı sorulmuştur. Tablo 11 incelendiğinde öğretmenlerin velilerle sorun yaşama oranından daha düşük bir oranda (%15,0; n=49) kurum içi iletişimde sosyal ağların kullanımında çatışma veya anlaşmazlık yaşadıkları görülmektedir. Kararsızlarla birlikte değerlendirildiğinde bu oranın nispeten yükseldiğini (%34,3) de dikkate almak gerekir.

Tablo 11: “Kurum içi iletişimde sosyal ağların kullanımı sorunlara neden olmaktadır.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	38	11,6
Katılmıyorum	177	54,1
Kararsızım	63	19,3
Katılıyorum	45	13,8
Kesinlikle katılıyorum	4	1,2
Toplam	327	100

\bar{X} : 2,39; S: 0,9

Öğretmenlerin eğitim süreçlerinde sosyal ağ ve uygulamaları kullanırken sorun yaşayıp yaşamadıklarını anlamak için sorulan soruya büyük bir kısmı (%73,0; n=239) olumsuz cevap vermiştir (bkz. Tablo 12). Yani anketi yanıtlayanların yaklaşık üçte ikisi eğitimde sosyal ağ ve uygulamaları kullanırken sorun yaşamadığını belirtmiştir.

Tablo 12: “Eğitimde sosyal ağ ve uygulamaları kullanırken sorun yaşamaktayım.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	43	13,1
Katılmıyorum	196	59,9
Kararsızım	31	9,5
Katılıyorum	47	14,4

Kesinlikle katılıyorum	10	3,1
Toplam	327	100

\bar{X} : 2,34; S: 0,98

İçinde bulunduğumuz Covid 19 pandemi koşullarının öğretmenlerin veliler ile iletişimde normal döneme göre daha fazla çatışmaya neden olup olmadığı da katılımcılara bir soru olarak yöneltilmiştir. Pandemi sürecinde velilerle iletişimde normal zamanlara göre daha fazla çatışma yaşadım ifadesine katılım oranı %19,3'tür (n=63). Diğer bir ifadeyle, katılımcıların %72,2'si normal dönemlere göre pandemi döneminde velilerle yaşadıkları çatışma bakımından belirgin bir fark hissetmedikleri söylenebilir.

Tablo 13: “Pandemi sürecinde veliler ile iletişimde normal zamanlara göre daha fazla çatışma yaşadım.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	69	21,1
Katılmıyorum	167	51,1
Kararsızım	28	8,6
Katılıyorum	44	13,5
Kesinlikle katılıyorum	19	5,8
Toplam	327	100

\bar{X} : 2,32; S: 1,1

3.5.4. Sosyal Ağların Çatışma Yönetimindeki Rolüne İlişkin Bulgular

Araştırmanın temel sorusu ile doğrudan ilgili olan çatışmanın yönetiminde, yani taraflar arası çatışmadan kaçınma veya çatışma çözümü bakımından sosyal ağların ne gibi bir fonksiyona sahip olduğuna ilişkin katılımcılara beş soru yöneltilmiştir.

Bu çerçevede katılımcılara ilk olarak sosyal ağların velilerle yaşanacak çatışmalardan kaçınmaya yardımcı olup olmayacağına ilişkin bir soru sorulmuştur. Anketi cevaplayan öğretmenlerin %32,5'i (n=106) sosyal ağların çatışmadan kaçınma işlevini kabul etmektedir (bkz. Tablo 14).

Tablo 14: “Sosyal ağlar, velilerle yaşanacak çatışmalardan kaçınmama yardımcı olur.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	16	4,9
Katılmıyorum	112	34,3
Kararsızım	93	28,4
Katılıyorum	95	29,1
Kesinlikle katılıyorum	11	3,4

\bar{X} : 2,92; S: 0,97

Sosyal ağların etkili bir şekilde kullanımına yönelik verilecek eğitimler, bu mecralarda yaşanacak çatışma ve anlaşmazlıkların yönetimi bakımından öne çıkan politikalarından birisidir. Nitekim, katılımcı öğretmenlerin %72,1'i (n=236; \bar{X} : 4,0) öğretmenlere, sosyal ağların eğitimde nasıl kullanılacağıyla ilgili eğitim verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Anketi cevaplayan öğretmenlerin sadece %30'unun sosyal ağlarla ilgili eğitim aldığını belirtmesi de dikkate alındığında bu alandaki eğitim ihtiyacı daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Tablo 15: “Öğretmenlere, sosyal ağların eğitim süreçlerinde nasıl kullanılacağıyla ilgili eğitim verilmelidir.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	7	2,1
Katılmıyorum	48	14,7
Kararsızım	36	11
Katılıyorum	177	54,1
Kesinlikle katılıyorum	59	18
Toplam	327	100

\bar{X} : 4,0; S: 0,98

Sosyal medyada yaşanacak potansiyel çatışma ve anlaşmazlıkların önlenmesinde etkili bir sosyal medya politikasının geliştirilmesi bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumsal sosyal medya politikasının geliştirilmesinde; uyulması beklenen etik ilke ve değerler kılavuz, el kitabı, broşür gibi araçlarla düzenlenmektedir. Ankete katı-

Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 174-221

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

lan öğretmenlerin %82,9'u (n=271) okul yönetiminin ve/veya Millî Eğitim Bakanlığı'nın velilerle iletişimde sosyal ağların kullanımıyla ilgili ilke ve değerleri yazılı olarak ilan etmesi fikrini desteklemektedir (bkz. Tablo 16).

Tablo 16: “Okul yönetimi ve/veya Millî Eğitim Bakanlığı velilerle iletişimde sosyal ağların kullanımıyla ilgili ilke ve değerleri yazılı olarak ilan etmelidir.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	3	0,9
Katılmıyorum	18	5,5
Kararsızım	35	10,7
Katılıyorum	198	60,6
Kesinlikle katılıyorum	73	22,3
Toplam	327	100

\bar{X} : 4,0; S: 0,79

Sosyal ağların kurumsal yönetimi olduğu kadar öğretmenlerle veliler arasında yaygın bir iletişim yöntemi olması nedeniyle öğretmenlerin de sosyal ağlarla iletişimde uyulması gereken etik ilke ve kodları belirlemesi taraflar arasında yaşanacak çatışma ve anlaşmazlıkların yönetilmesi bakımında önemli görülmektedir. Gerçekten de ankete katılan öğretmenlerin %85,5'i (n=279) velilerle iletişimde uyulması gereken etik ilke ve kodları yazılı olarak duyurması gerektiğini düşünmektedir (bkz. Tablo 17).

Tablo 17: “Öğretmenler, velilerle iletişimde uyulması gereken etik ilke ve kodları yazılı olarak duyurmalıdır.” ifadesine katılım durumu

	Frekans	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	4	1,2
Katılmıyorum	7	2,1
Kararsızım	37	11,3
Katılıyorum	207	63,3
Kesinlikle katılıyorum	72	22

Toplam	327	100
--------	-----	-----

\bar{X} : 4,0; S: 0,72

3.5. Tartışma

Bu çalışmada Sakarya il merkezindeki devlet ilkokullarında görev yapan öğretmenlerin iletişim ve eğitim süreçlerinde sosyal ağları nasıl kullandıkları, sosyal ağların veliler ve okul yönetimi ile yeni çatışma alanları oluşturup oluşturmadığı ve çatışma yönetiminde sosyal ağların nasıl daha etkili bir şekilde kullanılabileceği hususları kesitsel tarama yöntemi ile araştırılmıştır.

Genel olarak sosyal ağların öğretmenler tarafından kullanımıyla ilgili bulgular incelendiğinde katılımcıların neredeyse %70'inin sosyal ağlar ve uygulamalarla ilgili herhangi bir eğitim almadığı; bununla birlikte Whatsapp, Telegram ve BİP gibi sosyal ağları velilerle iletişimde yoğun bir şekilde kullandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca eğitim süreçlerinde de Zoom, EBA, Whatsapp ve Youtube gibi Web 2.0 araçları sıklıkla tercih edilmektedir. Hatta ankete cevap veren tüm öğretmenlerin en az bir Web 2.0 aracını eğitim süreçlerinde kullandığı söylenebilir.

Özellikle pandemi döneminde veli toplantıları ve derslerin ağırlıklı olarak Zoom programı üzerinden yapıldığı bilinmektedir. Bir anlık iletişim aracı olan ancak fonksiyonları ile sosyal ağ kategorisine dahil edilen Whatsapp gibi uygulamalar da pandemi sürecinde çevrimiçi öğrenmeyi güçlendirmek için pek çok ülkede kullanılmıştır (Ramdhani ve Nandiyanto, 2021). Anlık iletişim araçları toplu bilgilendirme yapılabilmesi, görüldü/okundu bildirimini vermesi, hızlı ve ücretsiz olması gibi avantajlarından dolayı genelde okullarda tercih edilmektedir (Bak vd., 2018).

Tarama araştırmasına katılan öğretmenler sosyal ağları; duyuru paylaşımı, ödevler ve sınıf içi etkinlikler hakkında bilgi vermek, öğreniminin durumuyla ilgili bilgilendirme yapmak gibi amaçlarla kullandığını belirtmektedir. Bu veriler, sosyal ağların ağırlıklı olarak eğitim süreçleriyle ilgili velilerle bilgi paylaşımı için kullanıldığını göstermektedir. Covid 19 salgını nedeniyle son yıllarda sosyal ağların duyuru ve bilgilendirme amacıyla kullanımı daha da yaygınlaşmıştır. Covid sonrası dönemde de bu işlevini korumaya devam edeceği söy-

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

lenebilir. Nitekim, MEB bu çerçevede sosyal ağların kurumsal kullanımına ilişkin idari düzenlemeler yapmış ve kullanım kılavuzu yayınlamıştır. Ayrıca ankete katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu (%73,9) öğretmenlerin velilerle iletişimde sosyal ağları daha fazla kullanması gerektiğini düşünmektedir.

Sosyal ağların devlet ilkokullarında öğretmenler ile veliler ve okul yönetimi arasındaki çatışmalar üzerindeki etkileri bu çalışmanın temel araştırma soruları arasında yer almaktadır. Bu noktada, katılımcıların %78,5'inin sosyal ağları velilerle iletişimde faydalı görmesi nedeniyle, sosyal ağların öğretmenler ile veliler arasında sıradan bir iletişim yöntemi haline geldiği söylenebilir.

Öğretmenlerin önemli bir kısmı sosyal ağları iletişimde (%84,2) ve eğitim süreçlerinde (%78) kullanırken anlaşmazlık veya sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Öğretmenlerin sosyal ağlar üzerinden velilerle iletişimde fazla sorun yaşamamasının temel nedenlerinden birisi olarak Whatsapp gruplarının genellikle bilgilendirme amaçlı kullanımını ve bu nedenle velilerin tüm gruba yönelik yorum ve cevap yazmasına izin verilmemesi söylenebilir. Katılımcılara göre iletişim sorunları genellikle velilerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, sosyal ağlarla ilgili eğitim alma oranının düşük olmakla birlikte, öğretmenlerin büyük kısmının eğitim süreçlerinde sosyal ağların kullanımına uyum sağladığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada öğretmenlerin sadece velilerle değil, bunun yanında okul yönetimi de dahil olmak üzere kurum içi iletişimde yaşadığı çatışmalar da incelenmiştir. Buna ilişkin sorulan bir soruya verilen cevaplara göre, katılımcı öğretmenlerin büyük bir kısmı (%65,7) kurum içi iletişimde sosyal ağların kullanımında sorun çıkmadığını ifade etmektedir. Kurum içi iletişimde sosyal ağlar üzerinden nispeten resmi işlerle ilgili paylaşım yapıldığı dikkate alınırsa, bu konuda fazla sorun yaşanmaması olağan karşılanabilir.

Bu çalışmanın varsayımlar arasında içinde bulunduğumuz pandemi sürecinin velilerle iletişimde normal dönemlere göre daha fazla çatışma yaratabileceği yer almaktaydı. Bununla birlikte, katılımcıların %72,2'si normal dönemlere göre pandemi döneminde velilerle yaşadıkları çatışma bakımından belirgin bir fark hissetmediğini ifade etmiştir. Türkiye'de öğretmenlerin pandeminin ilk dönemlerinde kendi

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

imkanları ölçüsünde öğrencilerinin uzaktan eğitimi ile ilgilendiği görülmektedir. Pandemi sürecinde verilen uzaktan eğitimde veli görüşleri doğrultusunda en fazla yaşanan problem, ebeveynlerin online eğitim teknolojilerinin yeterli derecede kullanabilecek dijital yeterliklere sahip olmamalarıdır (Arslan, Arı, Kanat, 2021). Nitekim bu araştırmada da öğretmenler, uzaktan eğitim ve iletişim süreçlerinde yaşanan anlaşmazlıkların ağırlıklı olarak velilerden kaynaklandığını da belirtmişlerdir (bkz. Tablo 10).

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu devlet ilkokullarında sosyal ağların çatışma yönetimindeki rolüne ilişkindir. Bu bağlamda, katılımcıların yaklaşık %40'ı sosyal ağların velilerle yaşanacak çatışmadan kaçınmasına yardımcı olacağını düşünmemektedir. Yani sosyal ağlar, tek başına velilerle yaşanacak çatışmaları önleyemeyebilir. Yüz yüze iletişimde yaşanan çatışmaları bertaraf etmede kullanılan stratejilerin büyük ölçüde sosyal ağlarla iletişimde de geçerli olduğu söylenebilir. Sosyal ağların eğitim süreçlerinde nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgili öğretmenlerin eğitim ihtiyacı söz konusudur. Yine araştırma bulguları analiz edildiğinde, sosyal ağların çatışma yönetimi ve etkili bir iletişim aracı olarak kullanılması bakımından okulların ve/veya MEB'in bir sosyal medya politikası geliştirmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada devlet ilkokullarında sosyal ağların kullanımı ve bu bağlamda öğretmenlerin yaşadığı çatışma ve anlaşmazlıklar konu edilmiştir. Sakarya il merkezinde yer alan devlet ilkokullarında görev yapan 327 öğretmenin katılımıyla bir tarama araştırması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada devlet ilköğretim okullarında genel olarak Web 2.0 araçlarının ve özelden sosyal ağların eğitim süreçleri ve iletişimde kullanılırken çatışmaya yol açıp açmadığı ve çatışma yönetiminde nasıl kullanıldığı ampirik olarak araştırılmıştır.

Genel olarak sosyal ağların kullanımıyla ilgili bulgular incelendiğinde katılımcı öğretmenlerin önemli bir kısmının bu alanda herhangi bir eğitim almamakla birlikte, iletişim ve eğitim süreçlerinde sosyal ağlar ve uygulamaların daha fazla kullanılmasını tercih ettikleri görülmektedir. Hepsi aynı yoğunlukta olmamakla birlikte, katılımcı öğ-

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

retmenlerin çok sayıda Web 2.0 aracının farkında olduğu ortaya çıkmaktadır.

Özellikle pandemi süresinde daha fazla belirginleşen öğretmenlerin yetersizliklerine ilişkin sorunlar (Sarı ve Nayır, 2020) dikkate alındığında, öğretmenlerin genellikle kendi çaba ve girişimleri ile sosyal ağlar ve uygulamalara uyum sağlamaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Pandemi döneminde öğretmenlerin Zoom üzerinden senkron ve EBA üzerinden asenkron dersleri yürüttükleri ve takip ettikleri bilinmektedir. Dikkat çeken bir sonuç olarak Web 2.0 araçlarının ağırlıklı olarak bilgilendirme ve duyuru amaçlarıyla kullanılması, etkileşim odaklı kullanımın ise sınırlı kalmasıdır.

Bu çalışmanın temel araştırma probleminin bir parçasını oluşturan sosyal ağların öğretmenlerin okulda velilerle ve okul yönetimi ile yaşadıkları çatışmayı nasıl etkilediğine ilişkin sorulara verilen yanıtlar değerlendirildiğinde, aslında, iletişim ve eğitim süreçlerinde yaşanan çatışma ve anlaşmazlıkların oransal olarak beklenenden düşük olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, genel olarak sosyal ağların ve özelde anlık mesajlaşma uygulamalarının öğretmenler tarafından tek taraflı bilgilendirme amaçlarıyla kullanılıyor olması da bu mecralarda yüksek düzeyde çatışma yaşanmamasına sebep olabilir. Nitekim, pandemi öncesi döneme göre öğretmenlerin yaşadığı anlaşmazlık ve çatışmalarda belirgin bir artış tespit edilmemiştir. Yine de bu süreçte yaşanan çatışmaların düzeyi, türleri, yoğunluğu ve sıklığı gibi konuların mülakat gibi farklı nitel araştırmalarla daha derinlemesine çalışılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Mevcut sorunlara rağmen, öğretmenlerin önemli bir kısmı, sosyal ağların velilerle iletişimde oldukça faydalı olduğunu düşünmektedir.

İlginç bir bulgu olarak, sosyal ağlara ilişkin eğitim alma oranları düşük olmasına rağmen, öğretmenlerin çoğu bu konuda sorun yaşamadığını belirtmektedir. Sosyal ağların kullanıcı dostu olması, gündelik hayatta da birçoğunun halihazırda kullanılıyor olması ve iletişimi kolaylaştırıcı özellikleri nedeniyle öğretmenlerin sosyal ağları okul içi iletişim ve eğitim faaliyetlerinde kullanmaya nispeten hızlı bir şekilde uyum gösterdikleri söylenebilir.

Sosyal ağların çatışma yönetiminde nasıl kullanıldığına ilişkin araştırma sorusu dikkate alındığında sosyal ağlar üzerinden etkili bir ile-

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

tişim sağlanması ve etkileşime dayalı olarak sosyal ağların eğitim süreçlerine entegre edilmesi bakımından MEB'in ve okul idarelerinin sosyal medya politikaları geliştirmesi, tarafların uyması gereken etik ilke ve kodları yazılı olarak yayınlaması ve öğretmenlerin bu kapsamdaki eğitim taleplerinin planlı bir şekilde karşılanması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Belirtmek gerekir ki, bu çalışma kapsamında anket verilerinin sahadan toplandığı dönemde MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği "Kurumsal Sosyal Medya Kullanım Kılavuzu" yayımlamıştır (MEB, 2021). Özellikle pandemi sürecinde sosyal ağlar ve Web 2.0 araçlarının yoğun olarak kullanılması nedeniyle böyle bir kılavuzun çıkarılması neredeyse zorunluluk haline gelmiştir. Söz konusu kılavuzun, okullarda kurumsal sosyal medya kullanımına ilişkin ne düzeyde başarılı olduğuna ilişkin yeni araştırmaların gerçekleştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Öğretmenlerin velilerle iletişimde sosyal ağlar üzerinden yaşayabileceği çatışmanın yönetiminde izleyebilecekleri bir diğer strateji olarak tarafların uyması gereken etik ilke ve kodların yazılı olarak duyurulmasıdır. Sene başında yapılan veli toplantılarında etik ilke ve kuralların velilerle birlikte belirlenerek yazılı hale getirilmesinin etkili bir yöntem olacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Adıgüzel, A.** (2010). İlköğretim Okullarında Öğretim Teknolojilerinin Durumu ve Sınıf Öğretmenlerinin Bu Teknolojileri Kullanma Düzeyleri. **Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi**, (15), 1-17.
- Akkirman, A. D.** (1998). Etkin Çatışma Yönetimi ve Müdahale Stratejileri. **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 13(2), 1-11.
- Aksüt, S., ve Ezer, F.** (2021). Covid-19 Sürecinde Sosyal Bilgiler Dersinde Eğitim Bilişim Ağı Platformunu Kullanmaya Yönelik Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri, **İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 22(1), 197-233.

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

Altan, Y. (2015). Örgütsel Çatışma ve Etkileri. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (27), 159-168.

Arslan, K., Arı, A. G., ve Kanat, M. H. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Verilen Uzaktan Eğitim Hakkında Veli Görüşleri, Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, 57(1), 192-205.

Arslantaş, H. İ., ve Özkan, M. (2012). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Görüşlerine Göre Okul Müdürlerinin Çatışma Yönetimi Yaklaşımlarının İncelenmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 20(2), 555-570.

Aslan, Ş. (2004). Hastanelerde Örgütsel Çatışma: Teori ve Örnek Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (11), 599-617.

Aydın, M. (1984). Örgütlerde Çatışma, Ankara: Bas Yay Matbaası.

Bak, G., Eşidir, O. V., Bak, Ö., ve Bak, A. (2018). Öğrenci Velilerinin Whatsapp Guruplarının Oluşturulması Konusundaki Görüş ve Önerilerinin İncelenmesi, Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, 4(24), 1100-1109.

Batıbay, E. F., ve Filiz, M. (2019). Web 2.0 Uygulamalarının Türkçe Eğitiminde Motivasyona Etkisi: Kahoot Örneği. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 7(4), 1029-1047.

Bayar, A. (2015). Bir Örgüt Olarak Okulda Meydana Gelen Çatışma Nedenleri ve Çözüm Yollarına Yönelik Okul Müdürlerinin Görüşleri. Sakarya University Journal of Education, 5(3), 130-141.

Blank, S. (2020). Managing Organizational Conflict. North Carolina: McFarland.

Bostancı, M. (2019). Sosyal Medya Dün-Bugün-Yarın. Konya: Palet Yayınları.

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

Boyd, D. M., ve Ellison, N. B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, And Scholarship. **Journal of Computer - Mediated Communication**, 13(1), 210-230.

Bozkurt, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi Sırasında İlköğretim Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik İmge ve Alguları: Bir Metafor Analizi. **Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi**, 6(2), 1-23.

Bursalıoğlu, Z. (2019). Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış. Ankara: Pegem Akademi.

Büyüksener, E. (2009). Türkiye’de Sosyal Ağların Yeri ve Sosyal Medyaya Bakış. XIV. **Türkiye’de İnternet Konferansı Bildirileri**, 12, 13.

Can, E. (2020). Sanal Sınıf Yönetimi: İlkeler, Uygulamalar ve Öneriler. **Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi**, 6 (4), 251-295.

Carr, C. T., ve Hayes, R. A. (2015). Social Media: Defining, Developing, and Divining. **Atlantic Journal of Communication**, 23(1), 46-65. DOI: 10.1080/15456870.2015.972282

Cloke, Kenneth ve Goldsmith, Joan (2019). Çatışma Yönetimi (Çev. Elif Ayşe Doğan). İstanbul: Sola Yayınları.

Demir, S., ve Kale, M. (2020). Öğretmen Görüşlerine Göre, Covid-19 Küresel Salgını Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Sürecinin Değerlendirilmesi. **Electronic Turkish Studies**, 15(8), 3445-3470.

Deutsch, M. (1949). A Theory of Cooperation and Competition. **Human Relations**, 2(2), 129-152.

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

Deperlioğlu, Ö. ve Köse, U. (2010). Web 2.0 Teknolojilerinin Eğitim Üzerindeki Etkileri ve Örnek Bir Öğrenme Yaşantısı. **Akademik Bilişim**, 10, 337-342.

Durak, G., Çankaya, S., ve Yüncül, E. (2014). Eğitimde Eğitsel Sosyal Ağ Sitelerinin Kullanımı: Edmodo Örneği. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 41, 309-316.

Düşükcan, M. (2018). İş Örgütlerinde Çatışmaların Oluşum Kaynakları ve Türleri: Büyük Ölçekli Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama. **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (40), 32-43.

Ekici, M. ve Kıyıcı, M. (2012). Sosyal Ağların Eğitim Bağlamında Kullanımı. **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(2), 156-167.

Eren, E. (2015), Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, İstanbul: Beta Yayınları.

Erkuş, A., ve Tabak, A. (2009). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Çalışanların Çatışma Yönetim Tarzlarına Etkisi: Savunma Sanayiinde Bir Araştırma. **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 23(2), 213-242.

Erol-Korkmaz, H. T. (2019). Örgütsel Çatışmaya Yönelik Bir Günlük Çalışması: Çatışmanın Olumsuz Etkilerini Artıran Unsurlar. **Türk Psikoloji Dergisi**, 34(83), 20-43.

Ertürk, M. (1994). Organizasyonlarda Çatışma, Çatışma Nedenleri, Çatışmanın Yönetimi ve Erciyes Üniversitesinde Bir Anket Uygulaması. **Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi**, (11), 121-147.

Fisher, R. (2000). **Sources of Conflict and Methods of Conflict Resolution. International Peace and Conflict Resolution, School of International Service, The American University,** <http://www.communicationcache.com/uploads/1/0/8/8/10887248/>

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...
sources_of_conflict_and_methods_of_resolution.pdf (Erişim
Tarihi: 12.02.2022).

Genç, Z. (2010). Web 2.0 Yeniliklerinin Eğitimde Kullanımı: Bir Facebook Eğitim Uygulama Örneği. **Akademik Bilişim**, 10, 10-12.

Gülbahar, Y., Kalelioğlu, F., ve Madran, O. (2010). **Sosyal Ağların Eğitim Amaçlı Kullanımı**. XV. Türkiye’de İnternet Konferansı, 10, 30-37.

Gümüşeli, A. İ. (1994). **İzmir Ortaöğretim Okulu Yöneticilerinin Öğretmenler ile Aralarındaki Çatışmaları Yönetme Biçimleri**. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güney, S. (2011), **Örgütsel Davranış**, Ankara: Nobel Yayınları.

Hakkari, F., Tüysüz, C., ve Atalar, T. (2016). Öğretmenlerin Bilgisayar Yeterlikleri ve Öğretimde Teknoloji Kullanımına İlişkin Algılarının Çeşitli Değişkenler Bakımından İncelenmesi. **Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi**, 10(2), 460-481.

Horzum, M. B. (2010), Öğretmenlerin Web 2.0 Araçlarından Haberdarlığı, Kullanım Sıklıkları ve Amaçlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, 7 (1), 603-634.

İlhan, A. Örgütsel Çatışma Yönetiminin İncelenmesine Yönelik Fenomenolojik Bir Araştırma. **Research Journal of Business and Management**, 7(4), 239-252.

İşman, A., ve Albayrak, E. (2014). Sosyal Ağlardan Facebook’un Eğitime Yönelik Etkililiği. **Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 4(1), 129-138.

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

Karaca, F., ve Aktaş, N. (2019). Ortaöğretim Kurumu Öğretmenlerinin Web 2.0 Uygulamaları İçin Haberdarlıklarının, Yeterlilik Düzeylerinin, Kullanım Sıklıklarının ve Eğitsel Amaçlı Kullanım Biçimlerinin İncelenmesi. **Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 21(2), 212-230.

Karasoym, H. A. Yönetim Fonksiyonları Ekseninde Örgütsel İletişimin Önemi. **Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi**, 2(1), 81-92.

Karip, E. (2003). **Çatışma Yönetimi.** Ankara: Pegem Yayıncılık.

Kaysi, F. (2020). Mobil Anlık Mesajlaşma Uygulamaları Üzerinden Üniversite Öğrencilerinin Yabancı Dil Gelişimlerinin Desteklenmesi. **Turkish Studies-Educational Sciences**, 15(3), 2271-2284.

Keskin, M., ve Derya, Ö. Z. E. R. (2020). Covid-19 Sürecinde Öğrencilerin Web Tabanlı Uzaktan Eğitime Yönelik Geri Bildirimlerinin Değerlendirilmesi. **İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 5(2), 59-67.

Kılınç, T. (1985). Örgütlerde Çatışma: Mahiyeti ve Nedenleri. **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, 14(1), 103-124.

Kılınç, T. (1986). Örgütlerde Çatışma, Başa Çıkma Yöntemleri ve Yönetimi. **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, 15(1), 103-124.

Kırmızıgül, H. G. (2020). Covid-19 Salgını ve Beraberinde Getirdiği Eğitim Süreci. **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, 7(5), 283-289.

Koçak, S., ve Başkan, G. A. (2013). Okul Müdürleri Tarafından Kullanılan Çatışma Yönetim Yöntemlerinin Etkililik Düzeyleri. **Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 44(44), 212-224.

Koçyiğit, M., ve Koçyiğit, A. (2018). Değişen ve Gelişen Dijital İletişim: Yazılabilir Web Teknolojisi (Web 2.0). <https://www.researchgate.net/publication/348298456> (Erişim Tarihi: 09/04/2021).

Lerman, K. (2007). **Social Information Processing In News Aggregation.** IEEE Internet Computing, 11(6), 16-28.

MEB (2021). Millî Eğitim Bakanlığı Kurumsal Sosyal medya Kullanım Kılavuzu, MEB Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, https://basinmus.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_04/1212350_8_Sosyal_Medya_KYla_vuzu.pdf, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

Mirzeoğlu, N. (2005). Örgütsel Çatışma ve Yönetimi: Spor Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumlarında Bir Uygulama. Spormetre **Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi**, 3(2), 51-56.

Morkoç Kekeç, D.ve Erdönmez, C. (2015). Web 2.0 Uygulamalarının Eğitim Süreçlerine Etkisi: Çanakkale Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Örneği. **Yükseköğretim ve Bilim Dergisi**, 5(3), 335-346.

Özalp, İ. (1989). Örgütlerde Çatışma. **Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 7(1), 81-114.

Özdoğru, M. (2021). İlkokullarda Öğretmen-Veli İlişkisinde Yaşanan Sorunlara İlişkin Öğretmen Görüşleri. **Uluslararası Temel Eğitim Çalışmaları Dergisi**, 2(1), 68-76.

Özerbaş, M. A., ve Mart, Ö. A. (2017). İngilizce Öğretmen Adaylarının Web 2.0 Kullanımına İlişkin Görüş ve Kullanım Düzeyleri. **Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, 18(3), 1152-1167.

Özgan, H. (2006). **İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Çatışma Yönetim Stratejilerinin İncelenmesi (Gaziantep Örneği).**

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Özgür, H. (2020). Web 2.0 Teknolojileri, Trakya Üniversitesi Rumeli Köprüsü Dergisi. 2, 36-47.

Özkara, E., ve Tunç, B. (2020). Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stratejileri ile Okul Kültürü Arasındaki İlişkinin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi. Journal of Faculty of Educational Sciences, 53(3).

Özmen, F., (1997). Fırat ve İnönü Üniversitelerinde Örgütsel Çatışmalar ve Çatışma Yönetimi Yaklaşımları. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Putnam, L. L., ve Wilson, C. E. (1982). Communicative Strategies in Organizational Conflicts: Reliability and Validity of A Measurement Scale. Annals of the International Communication Association, 6(1), 629-652. Erişim Tarihi: 13/05/2021

Rahim, A., and Bonoma, T. V. (1979). Managing Organizational Conflict: A Model for Diagnosis And İntervention. Psychological Reports, 44(3 Suppl), 1323-1344.

Rahim, M. A. (1985). A Strategy for Managing Conflict in Complex Organizations. Human Relations, 38(1), 81-89.

Rahim, M. A., Buntzman, G. F., ve White, D. (1999). An Empirical Study of the Stages of Moral Development and Conflict Management Styles. International Journal of Conflict Management, 10(2), 154-171.

Rahim, M. A. (2001). Managing Conflict in Organizations. London: Routledge, Quorum Books.

- Rahim, M. A.** (2002). Toward A Theory of Managing Organizational Conflict, **International Journal of Conflict Management**, 13(3), 206-235. <https://www.researchgate.net/publication/228182312> (Erişim Tarihi: 18/06/2020).
- Rahim, M. A., Psenicka, C., Polychroniou, P., Zhao, J. H., Yu, C. S., Chan, K. A., ... ve van Wyk, R.** (2002). A Model of Emotional Intelligence and Conflict Management Strategies: A Study in Seven Countries. **The International Journal of Organizational Analysis**, 10(4), 302-326.
- Ramdhani, T., ve Nandiyanto, A. B. D.** (2021). The Use of Whatsapp Social Media as Reinforcement Online Learning During the Covid-19 Pandemic. **Indonesian Journal of Multidiciplinary Research**, 1(1), 107-112.
- Robbins, S. P.** (1978). Conflict Management and Conflict Resolution Are Not Synonymous Terms. **California Management Review**, 21(2), 67-75.
- Robbins, S. P.,** (1998). **Organizational Behavior: Concepts and Controversies and Applications**. USA, Prentice Hall.
- Rubin, J. Z.** (1994). Models of Conflict Management. **Journal of Social Issues**, 50(1), 33-45.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Vergiliel Tüz, M.** (2016), **Örgütsel Davranış**, Bursa: Aktüel Yayınları.
- Sarı, T., ve Nayır, F.** (2020). Pandemi Dönemi Eğitim: Sorunlar ve Fırsatlar. **Electronic Turkish Studies**, 15(4), 959-975.
- Sarsar, F., Başbay, M., ve Başbay, A.** (2015). Öğrenme-Öğretme Sürecinde Sosyal Medya Kullanımı. **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 11(2), 418-431.

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

Scott, P. R., ve Jacka, J. M. (2011). Auditing Social Media. A Governance and Risk Guide, New Jersey: John Wileyve Sons.

Spaho, K. (2013). Organizational Communication And Conflict Management. Journal of Contemporary Management Issues, 18(1), 103-118.

Şahin, A., Emini, F. T., ve Ünsal, Ö. (2006). Çatışma Yönetimi Yöntemleri ve Hastane Örgütlerinde Bir Uygulama. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 553-568.

T.C. Resmî Gazete. Okul Öncesi Eğitimi ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği. 26.07.2014. Sayı: 29072, Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Telli, S. G., ve Altun, D. (2020). Coronavirüs ve Çevrimiçi (Online) Eğitimin Önlenemeyen Yükselişi. Üniversite Araştırmaları Dergisi, 3(1), 25-34.

Thakore, D. (2013). Conflict and Conflict Management. IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM), 8(6), 7-16.

Timur, S., Timur, B., Arcagök, S., ve Öztürk, G. (2020). Fen Bilimleri Öğretmenlerinin Web 2.0 Araçlarına Yönelik Görüşleri. Journal of Kirsehir Education Faculty, 21(1), 63-108.

Tokat, B. (1999). Örgütlerde Çatışma ve Çatışmanın Yöntemi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1. 23-40.

Toytok, E., ve Açıkgöz, A. (2013). Öğretmen Görüşlerine Göre Okul Yöneticilerinin Çatışma Yönetim Stilleri ile Örgütsel Adalet Algıları Arasındaki İlişki. Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi, 1(2), 24-36.

Tutar, H. (2016). Örgütsel Davranış, Ankara: Detay Yayıncılık.

Türnüklü, A., Şahin, İ., ve Öztürk, N. (2002). İlköğretim Okullarında, Öğrenci, Öğretmen, Okul Yöneticisi ve Velilerin

Sosyal Ağlar ve Örgütsel Çatışma: Devlet İlkokullarında...

Çatışma Çözüm Stratejileri. **Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi**, 32(32), 574-594.

Ural, A. (1997). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Öğretmenlerle Aralarındaki Çatışma Yönetme Yöntemleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bolu: Abant izzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ural, A., ve Kılıç, İ. (2013). Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi. 4. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

Ünlü, S., Özcihan, T., Özbaş, Z., ve Bakiner, A. (2014). Örgütsel Çatışma Çözüm Yöntemleriyle Duygusal Zekâ Arasındaki İlişki: Bir Tasarım Mühendisliği Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (31), 251-263.

Wall Jr, J. A., ve Callister, R. R. (1995). Conflict and Its Management. Journal of Management, 21(3), 515-558.

Wright, Q. (1951). The Nature of Conflict. Western Political Quarterly, 4(2), 193-209.

Yaylak, E., ve İnan, S. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Eğitimde Sosyal Medyanın Kullanılmasına Yönelik Görüşlerinin İncelenmesi. Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi, 3(1), 1-32.

Yıldızoğlu, H. ve Burgaz, B. (2014). Okul Yöneticilerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleriyle Çatışma Yönetimi Stili Tercihleri Arasındaki İlişki Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 29(2), 295-310.

Yurdunkulu, A., ve Oktay, A. (2020). İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Çatışma Durumları ve Çatışma Yönetimi Stratejilerinin İncelenmesi (Düzce-Merkez Örneği). Trakya Eğitim Dergisi, 10(1), 285-302.

İdris Aydın & Özer Köseoğlu

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının İdris **AYDIN** ve Özer **KÖSEOĞLU** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by İdris **AYDIN** and Özer **KÖSEOĞLU**, as no additional acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna) Örneğinde AB'nin Küresel Güvenlik AktörlüğüSenem NARİN^{*}

Özet: Son yıllarda AB, özellikle ortak güvenlik ve savunma konusunda NATO'ya olan bağımlılığı ve bu alanda yeterince bütünleşme çabası göstermediği için, Atlantikçi cephenin yoğun eleştirilerine maruz kalmıştır. Birlik, günümüzde bu eleştirilere cevap vermek ve küresel sistemdeki yapısal dönüşümlere uyum sağlayabilmek için savunma alanında pek çok girişimde bulunmaya ve en azından uluslararası çevreye savunma alanında bütünleşme gayretinde olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Bu bağlamda AB, Ortak Dış ve Güvenlik Politikasında, uluslararası güvenlik sorunlarının ve çatışmaların çözümünde kendine özgü çözümler getirebilmek için birçok araç geliştirmiştir. Askeri operasyonlar ile sivil misyonlar da bu araçların somut birer göstergesi olmuşlardır. Sivil misyonlar, AB'nin küresel güvenlik aktörlüğünün öncelikli bir ölçütü olmasa da askeri unsurları normatif ve sivil unsurlarla entegre edip destekleyen ve böylece AB'nin kendine özgü küresel güvenlik aktörlüğünü kolaylaştıran veya zorlaştıran önemli araçlar şeklinde tanımlanabilir. Bu makalenin amacı, günümüzde AB'nin stratejik özerkliği hakkında yaşanan yoğun tartışmalar ve Rusya-Ukrayna savaşı bağlamında AB'nin NATO ile de ilişkileri çerçevesinde, küresel güvenlik aktörlüğünün etkinliğinin, EUAM-Ukrayna sivil misyonu özelinde değerlendirilmesidir. Çalışmada özellikle, AB'nin 2014 yılından itibaren Ukrayna ile geliştirdiği özel ilişkilerde ne ölçüde bütünleşik ve özerk olduğu ve yine bu bağlamda uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde küresel aktör olma iddiasını ne ölçüde ortaya koyabildiği üzerinde durulmuştur. Böylece özellikle Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ile başlayan güvenlik sorunlarına, AB'nin güncel dış politika araçları ile müdahalesine eleştirel bir bakış ortaya koymaya çalışılacaktır.

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 28. 03. 2022
Düzeltilme Talebi:
27. 04. 2022
Kabul: 30. 04. 2022
Online Yayın:
31. 05. 2022

Anahtar Kelimeler:

Avrupa Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
EUAM-Ukrayna
AB'nin Dış Eylemi
Uluslararası Güvenlik

Kaynak Gösterimi Narin, S. (2022). AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna) Örneğinde AB'nin Küresel Güvenlik Aktörlüğü., Bilgi Dergisi, 24(1), 222-267 doi.org/10.54838/bilgisosyal.1094563

EU's Global Security Actorness in The Case of EU Advisory Mission Ukraine (EUAM Ukraine)

Senem NARİN^{*ID}

ARTICLE INFO

Submitted: 28. 03. 2022

Revision Requested:

27. 04. 2022

Accepted: 30. 04. 2022

Published Online:

31. 05. 2022

Keywords:

European Union Common
Foreign and Security Policy
EUAM-Ukraine
EU's External Action
international security

To cite this article

Narin, S. (2022). AB Da-
nişma Misyonu Ukrayna
(EUAM Ukrayna) Örne-ğinde
AB'nin Küresel Gü-venlik
Aktörlüğü., Bilgi Dergisi,
24(1), 222-267
doi.org/10.54838/bilgisosyal.
1094563

Abstract: In recent years, the EU has been subjected to intense criticism from the Atlanticist front, especially for its dependence on NATO in terms of common security and defense and for not showing enough integration efforts in this area. Today, the Union strives to take many initiatives in the field of defense in order to respond to these criticisms and adapt to the structural transformations in the global system. At least, it tries to show that it strives to integrate in the field of defense to the international environment. In this sense, the EU has developed many tools in its Common Foreign and Security Policy to bring unique solutions to international security problems and conflicts. Military operations and civilian missions have also been concrete indicators of these tools. Although civil missions are not a primary criterion of the EU's global security actor, they can be defined as important tools that integrate and support military elements with normative and civilian elements, thus facilitating or complicating the EU's unique global security actor. The aim of this article is to evaluate the effectiveness of EU's global security actorness in the context of EUAM-Ukraine civil mission within the framework of the intense debates about the strategic autonomy of the EU and the EU's relations with NATO in the context of the Russia-Ukraine war. In the study, it is emphasized to what extent the EU has been integrated and autonomous in the special relations it has developed with Ukraine since 2014, and to what extent it can assert its claim to be a global actor in the solution of international security problems. Thus, it will be tried to put forward a critical view of the EU's intervention with current foreign policy tools, especially in the security problems that started with Russia's annexation of Crimea.

Giriş

Klasik uluslararası ilişkiler yaklaşımı, aktörler arasındaki ilişkilerin, her bir aktörün dış politika amaçları ile bağlantılı amaçlarını gerçekleştirmek için giriştiği faaliyetlerle açıklanabileceğini varsaymaktadır. Aktörlerin dış politika amaçları, barışçıl olabileceği gibi çatışma odaklı da olabilmektedir. Devleti başat aktör olarak kabul eden bu klasik yaklaşım, liberal ve neo-liberal yaklaşımlar benimsenmeye başladıkça önemini yitirmiş, uluslararası güvenliğin sağlanması konusunda uluslararası örgüt, kurum ve kuralların önem kazandığı çeşitli iş birliği ve çatışma çözüm yöntemleri ön plana çıkmıştır (Nye and Keohane, 1971:332-336). Günümüz uluslararası sistemi hızla evrilirken, aktörlerin sayısı ve niteliklerinde çeşitlilik günden güne artarken, aktörler arası ilişkiler de giderek daha karmaşık hale gelmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde özellikle uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde devlet odaklı yaklaşımlardan insan odaklı yaklaşımlara doğru kavramsal geçişlerin nasıl yapıldığı incelenmiştir. Buna göre güvenlikle ilgili güncel sorunların kaynağı daha çok siyasal nedenlere dayanmaktadır. Siyasal alanda çözülmesi gereken sorunlar güvenlik alanına çekildikçe de otoriterleşme eğilimleri giderek artmaktadır. Çalışmanın devam eden bölümünde, AB'nin kendine özgü bir aktör olarak bu insan odaklı güvenlik yaklaşımlarından nasıl etkilendiği ve Ukrayna ile ilişkilerine bu dönüşümü nasıl yansıttığı incelenmiştir.

AB'nin uluslararası güvenlik sorunlarında ortak dış ve güvenlik politikasında geliştirmiş olduğu araçları açıkça ortaya koyabilmek için, sistemin içinden geçtiği süreçlere de uygun olarak, öncelikle bu araçların genel olarak devlet odaklı ve insan odaklı olmak üzere iki başlıkta incelenmesi tercih edilmiştir. Böylelikle, AB'nin dış eyleminde ortaya koyduğu araçların ne anlama geldiği ortaya koyulmuş ve bu araçlarla teorik olarak hedeflenenle AB'nin uygulamada gerçekleştirebildiği, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 222-267

tirdiği misyonun karşılaştırılması amaçlanmıştır. EUAM Ukrayna, esasen insan odaklı güvenlik yaklaşımın koruma sorumluluğu bakımından önleyici araçlarla bağdaştırılabilecek olan ve AB'nin TEU ile yasal sınırlarını çizdiği, güvenlik stratejisi belgeleri ile küresel olarak ortaya koyduğu hedeflere yönelik bir misyon şeklinde tanımlanabilir. AB, Ukrayna Danışma misyonu ile ülkedeki sivil güvenlik sektörü reformlarına odaklanmıştır.

Ukrayna, AB üyesi olmamasına rağmen, AB için öncelikli bir ortak olarak görülmektedir ve 2014 yılında AB ile Ukrayna arasında yapılan Ortaklık Anlaşması (Association Agreement)¹ ile bu ortaklığı hukuki boyutta sürdürmektedir. Sözü edilen Ortaklık Anlaşması gereği, AB, vatandaşları için istikrarlı, müreffeh ve demokratik bir gelecek sağlaması için Ukrayna'yı destekleyecektir. Ukrayna ise ekonomik, hukuki ve mali reformlarla politikalarını ve mevzuatını AB'ye yakınlaştırmayı, bu bağlamda kademeli olarak AB teknik ve tüketici standartlarına uymayı taahhüt etmiştir. Anlaşma ayrıca her iki tarafı da AB'nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası ile Avrupa Savunma Ajansı politikalarına doğru kademeli bir yaklaşım konusunda teşvik etmeyi de düzenlemiştir. Bu nedenle AB, Ukrayna ile stratejik ortaktır ve Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açması her iki tarafı da bağlamaktadır.

Çalışmanın izleyen bölümlerinde ise AB'nin Ukrayna'nın iç politikasında özellikle kolluk kuvvetlerinin AB normları çerçevesinde eğitime verdiği destek, NATO ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu noktada öne sürülen hipotez, AB'nin Ukrayna'ya nüfuz etmesine aracılık edebilecek dış ve güvenlik politikasındaki mevcut araçlarının etkisiz kalmış olmasıdır. Zira, 2014 yılından beri esasen

¹ Söz konusu anlaşmanın tam metni için bkz. EUR-Lex, Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, 29.05.2014, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN), (28.04.2022).

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

NATO'nun doğu genişlemesini kendisine tehdit olarak gören Rusya'nın, Avrupa sınırında oluşturduğu tehdide karşılık AB, sivil bir operasyonla daha çok normatif unsurları ağır basan araçlar geliştirmiş, Rusya'nın askeri müdahalesine karşılık askeri bir operasyon düzenleyememiştir. Sonuçta Şubat 2022'de Rusya, Ukrayna'ya yönelik ağır silahlı bir saldırı başlattığında AB, EUAM- Ukrayna danışma misyonunu tahliye etmek zorunda kalmıştır.

1.Uluslararası Çatışma ve Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Dönüşümler

1.1.Devlet Odaklı Güvenlik Yaklaşımının Araçları

Westfalyan sistemde aktörler, egemen devletler olarak kabul edilmekte olup, devletler arasında ortaya çıkan güvenlik sorunları güç dengesi, uluslararası hukuk ve buna bağlı olarak gelişen müzakereci diplomasi ile çözülmeye çalışılmıştır. Ulus-devletlerden oluşan bu sistemin önemi, egemen devletlerin kendi sınırları içinde Papalık gibi daha üstün bir otoriteye tabi olmamasından ve bu devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmaması prensibinin kabul görmesinden kaynaklanmaktadır (Bkz. Grotius, 1967:53-54;306-307; Danish Institute of International Affairs, 1999:11.). Bu dönemde uluslar arasında çatışmaların güç dengesi yoluyla geçici olarak durduğu ve ortak güvenliğin sağlanabildiği ileri sürülse de bunun her zaman mümkün olmadığı da önemli bir gerçeklik olarak ortaya koyulmuştur (Morgenthau, 1993:290-292).

Ulus-devletlerin ortaya çıkışı ile hem modern uluslararası sistemin çekirdeği olan devletlerin sınırları çizilmiş hem de bu sınırlar içinde yer alan aktörlerin nasıl davranacağını belirleyen uluslararası hukuk normları gelişmeye başlamıştır (Öymen, 2011:32). Avrupa'da güç dengesinin kurulmasına bağlı olarak uluslararası normların gelişiminde de ilerleme kaydedilmiş ve bu ilerleme 1917 Utrecht Andlaşması ile belirgin hale gelmiştir. Ayrıca 1856 Paris Kongresi'nde de

EU's Global Security Actorness in The Case of EU Advisory niz savaşında, 1885 Berlin Nihai Senedi'nde hem sömürgecilik hem de uluslararası anlaşmazlık ve çatışmaların çözümünde hakeme başvurma yollarında gelişmeler yaşanmıştır. Yine 1899'da La Haye Konferansında Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesine ilişkin Sözleşme ile Daimi Hakemlik Mahkemesi de kurulmuştur (Sönmezoğlu, 2012:851).

Bu dönemde devletlerin içişlerine karışmama prensibine sıkı sıkıya bağlı kalındığı için, devletler arasındaki ilişkiler siyasi örgütler kurmak yoluyla değil; ya ikili anlaşmalar ya da çok taraflı ittifaklar çerçevesinde gelişme göstermiştir. Anlaşmazlık konuları daha çok ticaret, ulaşım, haberleşme, suçluların geri verilmesi, konsolosluk anlaşmaları gibi teknik meselelerle sınırlı kalmıştır. 1856 Paris Beyannamesinde korsanlık yasaklanmış ve deniz savaşları hukukunda bir takım normlar kabul edilmiştir. Yine 1899'da Uluslararası Anlaşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesine ilişkin Sözleşme ile kurulan Daimi Hakemlik Mahkemesi uluslararası anlaşmazlıklarda anlaşmazlık konusu olan konuyu belirlemek ve açıklığa kavuşturmak için Milletlerarası Tahkikat Komisyonları usulünü belirlemiş, bu usulün de 1905 yılında İngiltere ve Rusya arasında meydana gelen Dogger Bank² olayında başarı ile uygulandığı ortaya koyulmuştur. Ayrıca uluslararası anlaşmazlıkların hakemlik yoluyla çözülmesi konusundaki gelişmelerin silahlı çatışmaları azalttığı 19. Yüzyılın ikinci yarısında da savaşın “insanileştirilmesi” konusunda esaslı bir çaba

² Bu olaydan sonra İngilizlerin Süveyş Kanalı'nı kapatması sonucunda filonun yönünü değiştirerek oldukça uzatmak zorunda kalan Rusya gibi büyük bir gücün Japon İmparatorluğu tarafından yenilgiye uğratılması, dünya çapında şok etkisi yaratmış ve 1905 Rus Devrimi'ne yol açmıştır. Japon İmparatorluğu ise genişlemeye devam etmiş ve İkinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Bu da en azından politikacıların bu türden kazaları fırsata çevirme eğilimleri dikkate alındığında ulusların soruşturma komisyonları aracılığı ile iki devlet arasındaki sıcak savaş dahi nasıl uluslararası güvenlik sorunu haline getirebildikleri ve güç dengesini değiştirebildikleri konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bkz. Lebow,N.D, 1978: 66-78.

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

gösterildiği, savaşlarda “yaralıların, cankurtaranların, hastanelerin ve bu işlerde çalışan personelin “tarafsızlaştırılması” gibi girişimlerin yapıldığı tespit edilmiştir (Meray, 1960:54-55).

1648 Westfalya Kongresi ile devletler arasında başlayan çok taraflı diplomasi, 1815 Viyana Kongresi ile devletler arasındaki çatışmaların ve güvenlik sorunlarının çözümünde giderek daha çok önem kazanmış ve özellikle bu dönemde Avrupa ülkeleri arasında çıkan sorunlar çeşitli başkentlerde düzenlenen kongrelerde çözülmeye çalışılmıştır. Uluslararası çatışmaların ve güvenlik sorunlarının çözümünde bu çok taraflı diplomasi yöntemi 20. yüzyılın ortalarına kadar önemsenmeye devam etmiştir. II. Dünya Savaşı'nın bitişi ve BM örgütünün kurulmasıyla birlikte diplomatik ilişkiler daha kurumsal ve sistematik hale gelmiş; parlamenter diplomasi³ adıyla bilinen yeni, sürekli, küresel ve açık bir diplomasi türü yaygınlaşmaya başlamıştır (Arı, 2004:311-313; Sönmezoğlu, 2012:444-446).

BM Genel Kurul Kararları (BMGKK), her ne kadar tavsiye niteliğinde olsa da uluslararası çatışma ve güvenlik sorunlarının çözümünde parlamenter diplomasiye örnek olarak gösterilmektedir (Sönmezoğlu, 2012:447). BM sisteminde uluslararası güvenlikle ilgili sorunların çözümünde kuvvet kullanma ve insiyatif alma yetkisi Güvenlik Konseyi'nde olsa bile, Güvenlik Konseyi'nde daimi üyelerden birinin veto hakkını kullanması sonucu ortaya çıkan tıkanıklığı çözmek için Genel Kurul'un devreye girebildiği örnekler olmuştur.⁴ Ancak BMGKK da zaman zaman özellikle SSCB ve sosyalist

³ Medya tarafından da izlenen Parlamenter diplomasi, gündelik sorunların ötesinde, genel nitelikli ve küresel sorunların konuşulduğu bir platformdur. Burada kuralları önceden belirlenmiş oylama yöntemi kullanılmakta ve kararlar çoğunluk ile alınmaktadır. Ayrıca konferansa katılacak olan taraflar belirlidir ve çoğunlukla bir örgüt bünyesinde düzenlenen bu diplomasi konferansına örgütün üyesi olan her devlet katılabilmektedir. (Arı, 2004:313; Sönmezoğlu, 2012:446.).

⁴ BM Şartı'nın 12. maddesi uyarınca “Güvenlik Konseyi herhangi bir uyuşmazlık ya da duruma ilişkin olarak işbu Antlaşma'nın kendisine yüklediği görevleri yerine Bilgi, Year: 2022, Spring-May Volume: 24, Issue: 1, pp: 222-267

lkeler tarafından oldukça eleřtirilmiřtir⁵. Bu bağlamda her ne kadar ortak güvenliğin sağlanması amacıyla taraflar arasında diplomatik müzakereler belli kurallara bağlanıp küresel bir biçim olsa da esasen hegemon gücün, istediği zaman ortak güvenlik adı altında siyasal eylemlerine hukuki meşruiyet kazanabilmesine hizmet ettiği pek çok kez tespit edilmiştir (Embel, 2004:102; Sönmezoğlu, 2012:447).

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iletişim ve teknoloji alanlarında yaşanan küresel gelişmeler ve devlet dışı aktörlerin devreye girmesi sonucunda, diplomatik müzakereler de çeşitlenerek artmış, zirve diplomasisi, mekik diplomasisi, nükleer diplomasi, önleyici diplomasi, sessiz diplomasi, toplumsal diplomasi ve diplomaside ikinci yol gibi müzakere biçimleri ortaya çıkmıştır. Bunlar içinde uluslararası güvenlik sorunlarıyla yakından ilgili olan önleyici diplomasi, BM bünyesinde birtakım uluslararası güvenlik sorunlarında çatışmaların önlenmesi ve barışın sağlanması için barış gücü kuvvetlerinin oluşturulması gibi eylemler için karar alınmasını da kapsayan önemli bir müzakere türü olmuştur. Önleyici diplomasi, Boutros-Ghali tarafından “taraflar arasında giderek gerginleşen tartışmaların, çatışmaya dönüşmesini engellemek ve çatışma ortaya çıktığında ise bunun yayılmasını önlemek” şeklinde tanımlanmıştır (Ghali, 1992:2; :97-98).

BM Güvenlik Konseyi tarafından verilen bir görev kapsamında BM Genel Sekreteri tarafından yrtlen önleyici diplomasi faaliyetlerinin de uluslararası güvenlik sorunlarının çözümlenmesinde yeterince başarılı olamadığı ortaya koyulmuş, bu başarısızlık da iki temel sebebe bağlanmıştır. Bunlardan ilki, BM rgtne ye olan dev-

getirdiği sürece, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi bunu kendisinden istemedikçe, bu uyumsuzluk ya da durum konusunda herhangi bir tavsiyede bulunamaz”.

⁵ BMGKK’nın ortak güvenliğin sağlanmasına değil, ABD’nin kendi iradesini diğer ülkelere kabul ettirmesinde bir araç olarak kullanılmasına hizmet ettiğini gösteren önemli bir örnek olarak kabul edilmiş olan Barış İçin Birlik kararının nasıl alındığı hakkında uluslararası hukuk çerçevesinde detaylı bir inceleme için Bkz. Topal, 2014:101-126.

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

letlerin bu örgüte olan güvensizlikleri, diğeri ise taraf devletlerin ulusal egemenliğe karşı hassas olmalarıdır. Nitekim önleyici diplomasi yoluyla, ulusal egemenliğin hiçe sayılıp herhangi bir ülkenin içişlerine dışarıdan müdahale edildiği, öncelikle bu sorunları ortaya çıkaran unsurların ve çevresel faktörlerin ortaya koyularak bunların düzeltilmesi gerektiği görüşü giderek yaygınlık kazanmıştır. (Zyck and Muggah, 2012:71-72).

1.2. İnsan Merkezli Güvenlik Yaklaşımının Araçları

Liberal (Post-Westfalyan) sistemde egemen olan aktörler sadece devletler değildir; ulusal ve uluslararası nitelikli hükümetlerarası veya hükümetler dışı diğer aktörler de uluslararası güvenlik sorunlarında etkileyen ya da etkilenen taraf olarak ortaya çıkabilmektedir. Bunun anlamı, devletlerin egemen oldukları kara parçalarını çevreleyen fiziki sınırların muğlaklaşmış olması ve devletlerin gayri resmi nüfuz etme araçları ile egemenliklerine müdahale edilebilmesinin mümkün hale gelmesidir (Herz, 1952:492; Scott,1965:551; Nye and Keohane, 1971:340). Uluslararası sistemde yapısal olarak meydana gelen aktörler arası gelişmeler, uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde kullanılan araçları da doğrudan etkilemiş ve bu araçların da çeşitlenmesine yol açmıştır. İnsani müdahale, koruma sorumluluğu, önleme, tepki verme ve inşa etme yükümlülüğü, zorlayıcı diplomasi gibi hukuki araçlar yanında gizli-yıkıcı eylemler aracılığı ile müdahalenin birer türü olarak terörizm, kara propaganda, nüfuz etme de bu araçlar arasında sayılmaktadır.

İnsani müdahale, “açık ve kapsamlı olarak tanımlanmamış olsa da genel olarak kendi uyuğundan ya da vatandaşı olmayan kişileri çok yakın ve hayati bir tehlikeden korumak için o ülkede girilen eylemler” şeklinde ifade edilmiştir. (Sur, 2020:131). Bu müdahale biçimi, diğer müdahale türlerinden farklı olarak, müdahale eden devlet/devletlerin uyuğundan olan değil de müdahale edilen devletin va-

tandaşlarını koruma veya kurtarmaya yönelik güç kullanımını da içeren bir girişim olması nedeniyle, literatürde oldukça tartışmalı ve üzerinde uzlaşa sağlanamamış olan bir doktrin olarak karşımıza çıkmaktadır. (Hehir, 2013:23; Holzgrefe, 2003:18; Welsh, 2004:3; Reçber, 2016:67). Özellikle müdahale teriminin belirsiz olması ve Kadafi yönetimindeki Libya'ya müdahale örneğindeki gibi, uygulamada insancıl amaçlarla diğer amaçlar arasındaki tutarsızlıklar dikkate alındığında olumsuz yöndeki görüşlerin daha güçlü olduğu görülmektedir (Sur, 2020:132; Reçber, 2016:25-26; Doğan, 2016:223).

İnsani müdahalenin, bazı devletlerin çıkarları doğrultusunda ve kötü niyetle kullanılmasının önlenmesi için, uluslararası hukukçular, müdahaleye bazı koşullar getirilmesi gerektiği üzerinde çalışmışlardır. Buna göre, müdahalenin siyasi çıkarlara hizmet etmemesi için; müdahaleyi yapan devletin/devletlerin bu durumdan menfaat sağlamaması, müdahalenin hak ihlalleri ile orantılı olması, uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmemesi ve son olarak müdahale gücünün devletler hukukunda yer alan insancıl hukuk kurallarına uygun olması gerektiği ileri sürülmüştür (Arsava, 2011:1). Pratikte müdahale edilmesi sonucunda yaşananlar, müdahale edilmeden önceki durumdan daha kötü bir hal aldıysa müdahalenin, müdahaleyi gerçekleştiren tarafın yararına olduğu, aksi durumda ise insancıl hukuk kuralları bakımından faydalı ve meşru olduğu sonucuna varılabileceği ileri sürülmüştür (Holzgrefe, 2003:50-51).

Koruma sorumluluğu da uluslararası çatışma ve güvenlik sorunlarının çözümünde insan odaklı yeni bir müdahale yöntemi olup kısaca insancıl sebeplerle bir devletin diğer devlet/devletlerin içişlerine karışmasına dayanak oluşturabilmektedir. Koruma sorumluluğunun, “günümüzde herhangi bir uluslararası bir anlaşmada kabul edilmediği ve genel bir uluslararası örf ve adet teşkil etmediği” de belirtilmiştir (Sur, 2020:134). BM Eski Genel Sekreteri Kofi Annan, Ruanda ve Srebrenica'da yaşanan ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 222-267

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

dikkat çekerek, koruma sorumluluğunun egemenliğe karşı bir saldırı olup olmadığını sorgulayan ilk önemli kişi olmuştur (Keskin, 2009:70; Doğan, 2016:221).

Koruma sorumluluğu, Kanada hükümeti tarafından finanse edilen Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonunca (International Commission on Intervention and State Sovereignty- ICISS) düzenlenen bir raporda değerlendirilmiştir. ICISS, genel olarak kavramın ortaya çıkışını, soykırım, insanlığa karşı suçlar ve etnik temizlik gibi ağır insan hakları ihlallerinde devletlerin egemenlik ilkesine dayanarak sorumluluklarını yerine getirmemeleri ya da bu ihlallerde bizzat sorumlu olmaları ile bağdaştırmıştır. (ICISS Report, 2001:7-8).

İnsani müdahale esasen askeri güç kullanımına dayandırılırken; koruma sorumluluğu ekonomik, siyasi, diplomatik ve hukuki yaptırım ve ödüllere de dayandırılmakta ve bu kapsamda yalnızca devletler değil, uluslararası ve uluslararası topluluklar/örgütler de yükümlülük üstlenebilmektedirler (Evans, 2008:291-293; Gagro, 2014:67). Bu bağlamda “koruma” kavramının “insani müdahale” kavramından daha geniş kapsamlı olduğu ve sadece tepki verme unsurunu değil, “önleme” ve “yeniden inşa etme” unsurlarını da içerdiği belirtilmektedir (Pattison, 2009:366-367). Neticede koruma sorumluluğu doktrini ile uluslararası sistemde egemen ve eşit aktörler olarak nitelendirilen devletlere, kendi topraklarını koruma hakkına ilaveten vatandaşlarını koruma sorumluluğu da getirilmiştir. Kişi güvenliği söz konusu olduğunda devletlere müdahalenin içişlerine karışmak anlamına gelmeyeceği anlayışının kabul edilmesiyle de içişlerine karışmama prensibi ile bağlantılı olan devlet egemenliği, “sorumlu egemenlik kavramı” ile ifade edilmeye başlanmıştır (Evans and Sahnoun, 2002:101-102; Telli, 2013:16).

Devlet odaklı bir anlayışla kurulan BM sisteminin kendi içindeki aksaklıkların, koruma sorumluluğu doktrininin hayata geçirilmesini

zorlaştıran önemli bir unsur olduğu söylenmektedir. Bu nedenle uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde uluslarüstü bir yaklaşım sergilenecekse devletler hukukunun insan güvenliği temeline dayandırıldığı dünya halkları hukukundan yola çıkılması, böylelikle sorumlu egemenlik ilkesinin rasyonel olarak hayata geçirilebileceği öne sürölmektedir. (Arsava,2011a:118-120). İnsan güvenliği yaklaşımının özellikle örgütler tarafından hayata geçirilebilmesi için ayrıca, tehditler ve bu tehditlerin çözümüne yönelik evrensel normlar çerçevesinde ortak iradenin var olması, faaliyet alanlarının fiziki güvenliğinin sağlanması, gerektiğinde kullanıma hazır, esnek bir askeri gücün mevcut olması ve örgütün maddi olanaklarının geliştirilmesi gibi ön koşullar da ortaya koyulmuştur. (Ovalı, 2006:39).

Zorlayıcı diplomasi de insan odaklı güvenlik yaklaşımlarında adı geçen bir dış politika aracı olarak kabul edilmektedir ve “rakibinin belli bir tutum takınmasını sağlamak için siyasal, askeri ya da diğer baskı türlerine başvurularak yürütölen diplomasi” olarak tanımlanmaktadır. (George, 1997:5-6; Dağ, 2016:77). 2003-2007 yılları arasında özellikle AB’nin nükleer programını kontrol altına alması için İıan’a karşı yürüttüğu diplomasi, zorlayıcı diplomasiye örnek olarak gösterilmektedir. (Sauer, 2007:616). Zorlayıcı diplomasi ile karşı tarafın ikna edilmesi ya da algısının yönetilmesinin hedeflendiği ve bunun için de istihbarat faaliyetlerini de içeren örtölü baskı yöntemleri ile propaganda tekniklerinin kullanılmasının gerekli olduğu öne sürölmüştür. Bu bağlamda, dış müdahale yöntemi olarak zorlayıcı diplomasi, hedefteki ölkelerin yönetim biçimlerine ve egemenlik haklarına güç kullanmadan, demokratik müdahale görünümü altında nüfuz etmek şeklinde de açıklanmaktadır (Yılmaz, 2012:204; Yılmaz, 2007:304-305). Özellikle bu eylemler güçlü bir devlet tarafından daha zayıf bir devlete karşı uygulandığında o devletin kendi egemenlik sınırları içerisinde ve siyasal alanda çözülebilecek sorunları, rahatlıkla uluslararası güvenlik sorununa dönüştürölebilmekte ve bu da güvenlik orta-

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

mının şekillendirilmesi yoluyla hegemon gücün müdahale alanını genişletebilmektedir.

2. Çatışma ve İşbirliğinde Dünya Kamuoyunun Yönelimleri

Uluslararası güvenlik sorunlarında küresel eğilimlerin ve dünya kamuoyunun yönelimlerinin tartışıldığı Münih Güvenlik Konferansları, (MGK'lar) dünya çapında güvenlik konusunda etkin karar alıcıların uluslararası bir platformda fikirlerini sunmasından dolayı oldukça önemli kabul edilmektedir. Öyle ki 2007 yılında düzenlenen konferansta, Putin'in küresel sistemin artık tek kutuplu devam etmesinin mümkün olmadığı yönündeki görüşleri çok tartışılmış ve sonrasında dünyada yaşanan gelişmeler, gerçekten çok kutupluluğa doğru gidişi doğrulamıştır (Emeklier, 2017:60-61). Bu nedenle, özellikle uluslararası sistemin dönüşümü ve özelde uluslararası çatışmaların çözümünde kullanılan araçlar bakımından, özellikle 2017 MGK'da ele alınan fikirlerin, dünya siyasetinde küresel ve bölgesel politikaların ne şekilde dönüşeceğine dair ipuçları verdiği ileri sürülmektedir (Ceran, 2016:60).

Şubat 2017'de gerçekleştirilmiş olan MGK, 1963 yılından beri her yıl toplanan konferansların 53'üncüsü olmuştur. Uluslararası sistemde mevcut güvenlik sorunlarına yönelik kamuoyu yönelimleri bakımından güncel gelişmeler hakkında fikir verebilecek Konferansın merkezinde, uluslararası düzenin ve liberal demokrasilerin içinde bulunduğu kriz ile Avrupa güvenlik ve savunma politikası yer almıştır. Raporda dünyanın illiberal bir döneme doğru evrildiği bir süreçten geçtiği, Batılı ve liberal uluslararası düzenin temel değerlerinin zayıflamaya başladığı, açık toplum karşıtlarının atağa geçtiği gibi hususlar üzerinde durularak, uluslararası güvenlik ortamının giderek daha kırılmalı bir duruma geldiği de ifade edilmiştir. Özellikle MGK başkanı Wolfgang Ischinger, Batı dünyasının egemenliğinde olan liberal dünya düzeninin sonuna geldiğini ileri sürerek bunun nedenlerini,

Senem Narin

AB üye ülkeleri arasındaki dayanışmanın zayıflamasına, bilgi akışındaki yeniden yapılanmaya ve Trump'ın ABD Başkanı olarak seçilmesine dayandırmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan beri popülist yaklaşımların hızla yükselişe geçmesi, tüm dünyaya hızla yayılıp sınırlarını genişletmesi, liberal uluslararası düzeni sistematik olarak tehdit eden ve ona meydan okuyan bir unsur olarak görülmeye başlanmıştır. ABD Başkanı Trump'ın açık ekonomi, insan hakları ve demokrasi, NATO ve AB'nin geleceği hakkındaki görüşleri de liberal dünya düzenini tehdit eden söylemler olarak değerlendirilmiştir.⁶(Munich Security Report, 2017:8-10).

Liberal demokratik düzeni tehdit eden bir diğer temel unsur ise vatandaşların medyaya ve siyasetçilere olan güveninin giderek azalması ile açıklanmaktadır. Sosyal medya aracılığı ile sahte ve kirli bilgilerin hızla yayıldığı, bu bilgilerle günlük siyasetin şekillenebildiği veya çarpıtılabildiği, üstelik birçok ülkede kaliteli gazeteciliğin parçalanmış, kutuplaşmış ve siyasallaşmış medya ağları karşısında önemli zorluklar yaşadığı ortaya koyulmuştur. Nitekim son dönemde sıklıkla iktidara gelen popülist siyasi adayların, çoğunlukla olguları saptırarak seçmenlerin güvensizliğini sömüren bir korku eksenini yaratmaya çalışan ve acındırma siyasetinde uzman kişiler oldukları da üzerine durulan bir diğer önemli husus olarak dikkat çekmektedir (Munich Security Report, 2017:42).

⁶ Bu noktada Batının, insan odaklı güvenlik anlayışına karşıt olarak Rusya'nın Ukrayna özelinde yürüttüğü politikalar da örnek olarak gösterilebilir. 4 Mart 2022'de Rus Üniversiteleri Rektörler Birliği, bir bildiri yayınlayarak, Rusya'nın Ukrayna'ya müdahalesinin haklı olduğunu esasen kendisinin ekonomik ve bilgi temelli saldırılara maruz kaldığını ifade etmişlerdir. Bildiride Rusya'nın amacının Ukrayna ile Donbass arasındaki sekiz yıllık çatışmayı sona erdirmek, Ukrayna'nın silahsızlandırılmasını sağlamak ve böylece kendisini artan askeri tehditler karşısında savunmak olduğunu da deklare etmişlerdir (Statement of the Russian Rectors' Conference, 4 March 2022). 16 Mart 2022'de Academia Europaea Mütevelli Heyeti söz konusu bildirilde imzası olan Profesör Viktor Sadovnichii'nin Academia Europaea üyeliğinden uzaklaştırma kararı aldığı duyurmuştur. (Academia Europaea Cardiff Knowledge Hub, 2022).

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

Raporda ele alınan bir diğer nokta ise, siyasette sağ ve sol arasındaki ayrımın giderek azalırken, kozmopolitanlar ile yabancı düşmanı popülistler arasındaki ayrımın giderek arttığı hususudur. Bu bağlamda popülist partilerin Batı toplumlarında kültürel modernleşmeyi reddetmeleri ve ulus için tehdit olarak algıladıkları göçmenlere ve kozmopolit seçkinlerden oluşan uluslararası kurumların çözümlerine karşı çıktıkları ileri sürülmektedir (Munich Security Report, 2017:6).

Küreselciler, yukarıda sözü edilen söylemler ve yönelimleri, tehdit olarak değerlendirmekte ve böylece yeni dünya düzeni popülistlerle illiberaler tarafından korku eksenini yaratılmak suretiyle kontrol edilmektedir. MGK Başkanı Wolfgang Ischinger'ın, Batının, değer temelli demokrasilerinin yerini alacak illiberal bir çağa mı girmekte olduğunu sorarak endişelerini ortaya koyması da bunu desteklemektedir. Ischinger, Batının, yükselen sağ eğilimlerle, otoriter ve baskıcı hükümetlerle gittikçe daha geleneksel hale geldiğine dikkat çekmiştir. Buna göre ABD'nin klasik lider rolü giderek zayıflamaktadır ve görünüşte küresel yönetim ayrılmaktadır; BM ve NATO gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar, Ukrayna örneğinde olduğu gibi önemli bir uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde yeterince etkili olamamaktadırlar (Lebrun, 2017).

Yeni düzenin Amerikan semptomları olarak açıklanan ve Trumpizm ya da Bernie Sanders-izm şeklinde de kavramlaştırılan illiberal hareketlerin⁷ günden güne arttığı, küresel düzeyde aşırı sağın ve uzak solun şaşırtıcı bir şekilde yükselişte olduğu söylenmektedir. Buna göre günümüzdeki illiberalerin iki dünya savaşı arasındaki yıllarda oldu-

⁷ Ekim 2017'de ABD'de iki cumhuriyetçi senatörün Başkan Trump'ı eleştirmeleri, özellikle Arizona'nın Cumhuriyetçi Senatörü Jeff Flake'in Trump'ın sosyal medyayı kullanmasını eleştirerek, bunun bir ulusal güvenlik tehdidi olduğunu vurgulaması ve bunun üzerine Beyaz Saray Sözcüsü Sarah Sanders'ın, popülist bir yaklaşımla senatöre karşılık vermesi, siyasilerin, siyasal katılımı ve iç politika ile ilgili meseleleri, güvenlik sorunu haline getirip, bunu sosyal medya aracılığı ile kitlelere yaymasına iyi bir örnek teşkil etmektedir (Siddiqui, 2017).

Senem Narin

ğu gibi, faşizm ve komünizm gibi sistematik felsefelerin etrafında örgütlenme ihtimali daha düşük görülmektedir.⁸ Çok farklı coğrafyalar ve siyasi bağlamlara sahip olan illeberalistlerin çoğunlukla birbirleri ile savaşta kilitlenip kaldıkları ve bu durumun 21. yüzyılın belirgin bir özelliği olacağı da ileri sürülen önemli hususlardan biri olarak ön plana çıkarılmaktadır. Putin'in ülkesini otoriter bir mafya devletine dönüştürmesi, liberal aydınlanmanın doğduğu her yerde, sağ kanat partilerin yükselişe geçip demokratik kurumları aşamalı olarak bozmaya başlaması gibi gelişmelerin de bu gidişi doğrulayan göstergeler olduğu söylenmektedir. (Ahmari, 2016).

Günümüz uluslararası sisteminin belirgin özelliklerini ortaya koyan McKenna da popülist reformları, paradoksal olarak kendi kendini engelleyen girişimler olarak görmektedir. Ona göre bireysel seçmenlerin nispeten yanlış bilgilendirilmesi, anketlerde önyargılı davranması ve seçimlerini protesto, önyargı ya da aşiret dayanışmasının bir ifadesi olarak yapmaları, bu durumu açıklayan nedenlerdir. Ona göre popülistler, sosyal medya üzerinden verdikleri popülist mesajlarla, "milli irade" ile doğrudan bağlantı kurarak bu mesajların hedefe ulaştırılmasını sağlayabilmektedirler. Bu bağlamda popülist liderler, bazılarının eğilimlerini güçlendirmek ve başkalarının öfkesini patlatmak için, ulusal trajedilere kısa, duygusal tepkiler vermek için sosyal medyayı sıklıkla kullanmaktadırlar. Popülistlerin tek cümlelik kısa sözleri ve sloganları ile karşılaştırıldığında, ılımlıların tekzipleri telkin edici bulunmamaktadır. Özellikle kimlik politikalarının ve popülizmin üstesinden gelebilmek için, milyonları telkin edebilecek, basit, hümanist ve küresel ama aslında köklü bir mesaj verilmesi gerekliliği de vurgulanarak basit, doğru ve samimi bir yaklaşımın önemine vur-

⁸ Küreselleşmenin etkisiyle devletlerin egemen eşitliğine ve klasik milli egemenlik teorisine dayanan uluslararası sistem değişmiş, birey özgürlüklerine daha fazla ağırlık verilmesi sonucunda, bireye odaklanan güvenlik anlayışının yansıması olarak iç hukukta anayasal anlamda devlet kurumu, varlığı ve egemenliği arka plana itilmiştir. Bkz. (Narin, 2018:207).

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

gu yapmaktadır. McKenna, özellikle başkanlık sisteminin hakim olduğu siyasal düzende kazananın hepsini aldığı ve düzen karşıtı partilerin de sıklıkla hükmetme mücadelesi verdiğini de tespit etmiş, ekonomik güvensizliğin düzen karşıtı partilerin yükselişini hızlandıran önemli bir unsur olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, işsizlik oranının yüksek, gelir ve eğitim düzeyinin düşük olduğu toplumlarda, popülist mesajların daha çok yankı uyandırdığı ve coğrafi bölgelerin çok daha ilerisine ulaşabildiği tespit edilmiştir. (McKenna, 2017).

3. AB'nin Ukrayna Özelinde Küresel Güvenlik Aktörlüğü

AB'nin Ukrayna ile Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) kapsamında resmi olarak ilişkileri 2014 yılında AB Danışma Misyonu-EUAM Ukrayna (EU Advisory Mission- EUAM Ukraine) ile başlamıştır. Söz konusu misyon yasal dayanağını, AB'nin ODGP kapsamında geliştirdiği dış ve güvenlik politikası araçlarında bulmaktadır. AB'nin küresel bir güvenlik aktörü olarak dış politikasında sahip olduğu araçların, sivil, normatif ve askeri yönleri bulunmaktadır. Zaman içinde AB, üçüncü ülkelerle ilişkilerinde kullandığı dış politika araçlarını, ortaklık anlaşmalarından sivil misyonlar ve askeri operasyonlara doğru dönüştürerek çeşitlendirmiştir. Uluslararası sitemde güvenlik kavramına getirilen yeni yaklaşımlar çerçevesinde, küresel bir güvenlik aktörü olarak kendini daha etkin ve görünür kılmak için çeşitli stratejiler geliştirmiş; bu stratejilerdeki hedeflerine ulaşabilmek için de bu araçlardan yola çıkmıştır.

AB'nin küresel güvenlik aktörlüğünün sivil güç unsurlarına yönelik araçları; üçüncü ülkelerle yapılan ticaret ve iş birliği anlaşmaları, adaylık süreci, insani yardımlar ve proje destekli kalkınma yardımlarından oluşmaktadır. Bunlar daha çok, üçüncü tarafları ikna etmeye yönelik yumuşak güç unsurları ile açıklanmaktadır. Öte yandan yaptırım politikaları ile bağdaştırılan araçları da daha çok kendi öne sürdüğü şartlar yerine getirilene kadar cezalandırıcı tedbirler dayatması

Senem Narin

ile ifade edilmektedir. (Ginsberg, 2001:50). AB'nin normatif güç unsurlarına dayanılarak açıklanan dış politika araçları ise Birliğin uluslararası güvenlik sorunlarına kendi değerleri ışığında yön verebilmesini sağlayan araçlardır. Barış, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve BM Şartı ile uluslararası hukuka saygı olarak belirtilen bu değerler, AB'nin ODGP'sını destekleyen araçların çıkış noktasını teşkil etmiştir. (Keukeleire and Delreux, 2014:135). Günümüzde AB'nin normatif güç kapasitesi ile ilgili olan ve küresel güvenlik aktörlüğünü görünür kılmak için kullandığı araçlar da yaptırım politikası, ortaklık aracı, istikrar ve barışa katkı aracı, seçim gözlem misyonları olarak sıralanabilir. AB üyesi devletlerin, kendine özgü olan bu dış politika araçlarını kullanarak, kısmen de olsa demokrasi, insan haklarına saygı gibi normlarda uyulması gereken asgari standartları belirleyebildiği ileri sürülmektedir (Krohn, 2009:1-19).

AB'nin küresel güvenlik aktörlüğünü daha etkin kılmak için geliştirilen askeri kapasite araçları ise müdahale edilen ülkede polis ve askeri birliklerin eğitimi, hukuk devleti unsurlarının ve sivil yönetimin güçlendirilmesi, gözetim ve barışı koruma operasyonları ile tek taraflı askeri müdahale ve askeri harcamalar şeklinde ifade edilebilir. AB'nin askeri kapasitesini oluşturan araçların temel amacı, insani yardım, kurtarma, sivil kriz yönetimi, barış ve istikrarın sağlanması, çatışmaların önlenmesi gibi görevleri yerine getirebilecek bir askeri unsurun oluşturulmasıdır. (Howorth, 2011:208). Askeri güce dayalı müdahale araçları, AB'nin çatışma ve güvensizlik durumlarının mevcut olduğu bölgelerde barış ve istikrar anlaşmalarına uyulmasını sağlayan ve genellikle yasal gerekçeleri BM kararlarına dayanan operasyonlardır. Bu operasyonlar, sivil güç unsurlarını da içinde barındırmaktadır ve bu sivil unsurlar da çatışma sonrası bölgelerin yeniden inşasında müdahale aracı olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, esasen askeri kapasite ile bağdaştırılan dış politika araçları, sivil unsurları da içinde barındırmakta ve dolayısıyla AB'nin askeri kapa-

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

sitesi sivil güç unsurlarından bağımsız olarak değerlendirilmemektedir (Bretherton and Vogler, 2006:206; Keukeleire and Delreux, 2014:173; Morillas, 2019:88; Kahraman, 2011:132).

Birliğin güvenlik stratejilerinde belirtilen küresel güvenlik aktörlüğü hedefleri de askeri, ekonomik, insani, istihbari ve adli araçların birlikte kullanımını gerektiren politikalara dayandırılmıştır. Güvenlik stratejisi belgelerinde uluslararası güvenlik sorunlarının doğrudan veya dolaylı olarak AB'yi etkilediği, özellikle göç, terörizm, siber güvenlik, çevre güvenliği gibi daha geniş kapsamlı güvensizlik sorunlarına yol açtığı için çatışmaların önlenmesinin AB güvenliği açısından büyük önem taşıdığı ortaya koyulmuştur (Morillas, 2019:88). ABD'nin 2002 yılında yayınlanan Küresel Güvenlik Strateji Belgesi de uluslararası güvenlik hedeflerine ulaşabilmek için askeri güç kullanma yetkisine başvurabileceği hususunu düzenlemiştir (National Security Strategy of the USA, 2001). ABD'nin stratejisinden farklı olarak AB, sadece başarısız devletlerde barış düzeninin kurulması ve istikrarın yeniden sağlanabilmesi için askeri araçlara başvurulabileceğini belirtmiştir. Bu da AB'nin, uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde ve çatışmaların önlenmesinde askeri yöntemleri tek seçenek olarak görmediğini ve diplomatik, siyasi, ekonomik ve hukuken insancıl ve barışçıl yönü daha ağır basan önlemleri tamamlayacak olan son çare olarak kabul ettiğini gösteren önemli bir fark olarak ortaya koyulmuştur (Bailes, 2008:117-118).

3.1. AB Danışma Misyonu- Ukrayna (EUAM Ukrayna)

3.1.1. Misyonun Arka Planı ve Gereksesi

EUAM-Ukrayna, 22 Temmuz 2014 tarihli ve “Avrupa Birliği Sivil Güvenlik Sektörü Reformu Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna) başlıklı AB Konseyi Kararı” ile başlatılmıştır. Ancak misyonun başlatılması ile ilgili gelişmeler ve buna bağlı çalışmalar, esasen 2013 yılının Kasım ayına dayandırılmaktadır. Ukrayna'da Rus yanlısı devlet başkanı Yanukoviç'in devlet başkanlığını yürütmekte ol-

Senem Narin

duğu Kasım 2013'te IMF politikalarını reddedip, AB ile Serbest Ticaret Antlaşması'nı askıya aldığı duyurması üzerine başlayan ve 2012 parlamento seçimlerinden beri devam eden protestolar, ülkede siyasi krizin yaşanmasına neden olmuştur. Yanukoviç'in Rusya ile iş birliğini daha da artırmasıyla, gösteriler tüm Ukrayna'ya yayılmış ve tüm dünyada Onur Devrimi ya da EuroMaidan olarak bilinen eylemler sonucunda protestocularla güvenlik güçleri arasında yoğun çatışmalar meydana gelmiştir. Özellikle Karadeniz'e kıyısı olan ve Rus nüfusun baskın olduğu Odessa kentinde Pravi Sektör adıyla da bilinen neo-Nazi grupların bir sendika binasına saldırarak 48 sivili öldürmesi, Rusya açısından etkisi günümüze kadar gelen sonuçlar doğurmuştur (Aktan, 2022, February 26).

Hükümetin 30 Kasım 2013'te şiddet içeren önlemler uygulayarak protestoları bastırmaya çalışması, ardından yolsuzluk da dâhil olmak üzere ülkede durumun her geçen gün kötüye gitmesi Fransa, Almanya ve Polonya'nın arabuluculuk yaparak Ukrayna yönetimine müdahale etmelerine yol açmıştır. Bu arabuluculuk sonunda, 21 Şubat 2014'te Cumhurbaşkanı Yanukoviç ile ülkenin üç ana muhalefet lideri mevcut krizin çözümü konusunda bir anlaşmaya varmışlardır. Ancak bu anlaşmadan bir gün sonra yeni bir geçici hükümet atanmasına rağmen ve Ukrayna parlamentosunda yapılan oylama sonucunda Yanukoviç cumhurbaşkanlığı görevinden alınmasına rağmen, gerginlik bitmemiş daha da tırmanmıştır (Nováky, 2015:249). Çünkü Yanukoviç, Kiev meydanlarında yapılanın darbe olduğunu ve 1930'ların Almanya'sında Nazilerin iktidara getirilmesine benzediğini ileri sürmüştür (BBC, 2014). Yanukoviç'in devrilmesi ve Şubat 2014'te Kiev'de AB yanlısı bir hükümetin atanması üzerine, 1 Mart 2014'te, Putin'in Rusya'nın Ukrayna'daki çıkarlarını korumak için güç kullanma talebi, Rus Parlamentosu tarafından onaylanmış; ardından Putin, Rusya'nın Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerindeki Rusça konuşan nüfusu korumak için mevcut tüm araçları kullanma

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

hakkını elinde tutacağını vurgulamıştır. Bu sırada Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT), durumu yumuşatmak için Ukrayna'da bir izleme misyonu konuşlandırılmasını tartışmaya başlamış, 2 Mart 2014'te de Amerikan Büyükelçisi Daniel B. Baer, AGİT gözlemcilerinin derhal Ukrayna'ya gönderilmesi için çağrıda bulunmuştur (Nováky, 2015:249).

Büyükelçi Daniel B. Baer'ın Raporu'nda, Rusya'nın Ukrayna ve topraklarına yönelik eylemlerini, AGİT taahhütlerini doğrudan ihlal eden eylemler olarak tanımlamıştır. Ayrıca spesifik olarak, Rusya'nın eylemlerinin, tehdit veya güç kullanımından kaçınma, sınırların dokunulmazlığına ve Devletlerin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesine ilişkin 1975 Helsinki Nihai Senedini ihlal ettiğini de belirtmiştir. Bununla birlikte Rusya'nın eylemlerinin, herhangi bir Devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı güç tehdidinden veya güç kullanmaktan kaçınma konusundaki ortak taahhüdü ve bu taahhüdün herhangi bir şekilde ihlal edilmesinin uluslararası hukukun ihlali anlamına geldiğini teyit eden 1990 Paris Şartı'nı ihlal ettiğini de eklemiştir. Tüm bunlara ek olarak, Rusya'nın eylemlerinin, 1994 Budapeşte Zirvesi'nde, 1996 Lizbon Zirvesi'nde, 1999 İstanbul Zirvesi ve Avrupa Güvenlik Şartı'nda, 2010 Astana Zirvesi Bildirgesi'nde belirtilen taahhütlerinin de ihlal edildiği anlamına geldiğini belirterek, Ukrayna sorununu uluslararası bir güvenlik sorunu olarak ilan etmiştir (OSCE, 2014, Mart 2).

Ancak AGİT kapsamında bir izleme misyonunun konuşlandırılması, iki sebepten mümkün olmamıştır. Birincisi, söz konusu görevin Rusya dahil olmak üzere örgütün 57 üyesi tarafından oybirliğiyle onaylanması gerekiyordu. İkincisi, Rusya görevi resmi olarak desteklemiş olsa da görev içinde bir aktör olarak, ek bilgi isteyerek ve görevi hakkında açıklamalar talep ederek görevin oluşturulmasını engellemiştir. AGİT'in Ukrayna'ya herhangi bir misyon konuşlandırılması mümkün olmayınca, sivil toplum kuruluşlarından, AB'nin kâğıttan Bilgi, Year: 2022, Spring-May Volume: 24, Issue: 1, pp: 222-267

aslan olmadığını göstermesi ve bölgeye barış gücü olarak tabir edilebilecek bir misyon görevlendirmesi yönünde çağrılar yükselmeye başlamıştır (Nováky, 2015:249-250; Filipchuk and Pauleu, 2014, February 20; Wheatley, 2014, February 24). Esasen Şubat 2014'te AB'nin Ukrayna'ya yönelik bir ODGP misyonu düzenlenmesi yönünde yükselen bu taleplerin, AGİT bünyesinde bir görevi Rusya'nın kabul etmesini hızlandırma amacı taşıdığı; çünkü Rusya'nın içinde bulunamayacağı bir AB misyonundan ziyade bir aktör olarak yer alacağı AGİT bünyesinde bir misyonu tercih edeceği belirtilmiştir. Zira AB üye ülkelerinin, ODGP bünyesinde Ukrayna'ya yönelik bir operasyon düzenlemek üzere oybirliğiyle karar alınması gerekmektedir; oysa üye ülkelerin Rusya'ya yönelik tehdit algıları birbirilerinden farklıdır.⁹ Özellikle Ukrayna olayında üye ülkeler, şahinler ve güvercinler olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Buna göre üye ülkelerden Estonya, Litvanya, Polonya, İsveç ve İngiltere, AB'nin kararlı bir şekilde hareket etmesi gerektiğini çekinmeden ortaya koyabilen şahinler olarak; Finlandiya, Almanya, Fransa, İrlanda, İtalya ve Hollanda ise Rusya'yı açıkça karşısına almak istemeyen ve daha çok tarafsız kalmak isteyen güvercinler olarak tabir edilmişlerdir (Nováky, 2015:249-250). AB'de üye ülkelerin farklı tehdit algılarından dolayı, ODGP bünyesinde sivil bir misyonun başlatılması gecikmiş; ancak böyle bir misyonun oluşturulması yönünde yüksek beklentiler, Rusya'nın AGİT bünyesindeki misyonu onaylamasına yol açmıştır. Bu kapsamda 2014'te süreci başlatan ve 2015 yılında imzalanan, temel amacı askerlerin geri çekilmesi ve Luhansk ile Donetsk'in yeniden bütünlleştirilmesi olan 13 maddelik Minsk-2 Anlaşması (The Minsk-2 Agreement) imzalanmıştır. Sözü edilen anlaşma, Batılı kaynaklar bakımından truva atına benzetilmiş ve Rusya'nın ülke üzerindeki nüfu-

⁹ Üye ülkelerin özellikle güvenlik politikaları bakımından Rusya'ya yönelik tehdit algıları üzerine yapılan yakın zamanlı bir çalışmada bu durum açıkça ortaya konulmuştur. Bkz Meijer and Brooks (2021:20-24).

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

zunu elinde tutmasını ve Ukrayna'nın asla tam anlamıyla egemen olamamasını garanti eden “uzlaşmazlığın belgesi” olarak yorumlanmıştır. Özellikle kilit siyasi hükümlerin Ukrayna'nın egemenliği ile bağdaşmadığı, tarafların çatışmasını daha da körüklediği ve bunun da Rusya-Ukrayna savaşı ile bir kez daha açığa çıktığı ileri sürülmektedir. (Haynes, 2022, February 21; Allan, 2020, Koshiw, 2022).

18 Mart 2014'te Rusya Kırım'a askeri bir müdahale gerçekleştirmiş bu sırada Doğu Ukrayna'da, özellikle Donetsk, Harkov, Herson, Lugansk, Nikolayev ve Odessa'da protestolar devam etmiştir. Nisan 2014'te sırasıyla Donetsk ve Lugansk bölgelerinde halk cumhuriyetleri ilan edilmiş, daha sonra bu iki cumhuriyet birleştirilerek, hiçbir uluslararası aktör tarafından tanınmayan Donetsk ve Lugansk Halk Cumhuriyetleri Halk Birliği Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu sırada Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın doğusundaki ayrılıkçıları desteklemeye devam etmesi nedeniyle, uluslararası saygınlığının azaldığı yönünde araştırma sonuçları kamuoyu ile paylaşılmıştır. Pew Araştırma Merkezi'nde yapılan bir çalışmanın sonuçlarına göre, Avrupa'da Rusya hakkında olumsuz görüşe sahip olanların oranı, 2013'te %54 iken, 2014'te %74'e çıkmıştır ve 2014'teki aynı araştırmanın sonucuna göre Avrupalıların %77'si Başkan Vladimir Putin'e güvenmemektedir. Dolayısıyla Rusya'ya karşı uluslararası toplumda daha yüksek bir tehdit algısı oluşmaya başlıyordu. (Pew Research Center, 2014, July 9).

AB bünyesinde bir izleme misyonunun iptal edilerek AGİT bünyesinde AGİT Ukrayna Özel Gözlem Misyonu'nun kurulması ve bu misyona Ukraynalı ve Rus tarafların farklı yorumlar getirmesi nedeniyle, AB bünyesinde başka bir ODGP misyonu kurulması yönünde talepler gelmeye başlamıştır. Üye devletlerin ortak bir irade ortaya koyamaması ve askeri kapasite yetersizlikleri nedeniyle askeri bir operasyonun başlatılması mümkün olmadığından, sivil bir misyon aracılığıyla Ukrayna'ya siyasi destek verilmesi fikri daha ön plana Bilgi, Year: 2022, Spring-May Volume: 24, Issue: 1, pp: 222-267

Senem Narin

çıkılmıştır. Özellikle Rusya'yı ulusal güvenlikleri için her zaman bir tehdit olarak algılayan ve Rusya'ya karşı olumsuz yaklaşım oranı %54'ten %81'e çıkan Polonya, %39'dan %63'e çıkan İngiltere ve Rusya'nın askeri faaliyetlerini genel olarak tehdit olarak algılayan İsveç'in, Ukrayna yönetimine, AB bünyesinde sivil bir misyonun oluşturulmasını talep eden bir mektup hazırlamasına da destek oldukları tespit edilmiştir (Nováky, 2015:251). Nitekim Ukrayna, hızla siyasi çözümsüzlüğe doğru giderken 8 Mayıs 2014'te Ukrayna Dış İşleri Bakanı AB Yüksek Temsilcisine Ukrayna'da bir OGSP misyonunun konuşlandırılmasıyla ilgilendiğini belirten bir mektup yazmıştır. 12 Mayıs 2014'te AB Konseyi AB Dış Eylem Servisi'ni Ukrayna'da bir Kriz Yönetimi Misyonu konsepti hazırlaması için görevlendirmiştir. Yine 11 Temmuz 2014'te Ukrayna Dışişleri Bakanı Yüksek Temsilci'ye bir OGSP misyonunun konuşlandırılmasını kabul eden bir mektup göndermiştir. 22 Temmuz 2014'te de EUAM Ukrayna, Avrupa Birliği Antlaşması'nın (Treaty of European Union - TEU) 21. maddesinde belirtilen, Birliğin dış eyleminin hedeflerine ulaşmasını engelleyebilecek ve bozabilecek bir durum bağlamında yürütülmek üzere, Konsey tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir (EUAM Council Decision, 2014).

3.2.2. Misyonun Yasal Dayanağı, Amacı ve Kapsamı

EUAM Ukrayna, müdahale edilen ülkenin dışişleri bakanının talebine ve yasal olarak TEU'nun 21. maddesine dayandırılmaktadır. TEU 21. madde, Birliğin uluslararası sahnedeki eylemini, kendisinin kurulmasına, gelişmesine ve genişlemesine yön veren ilkelere dayandırmaktadır. Buna göre, Birliğin dış eyleminin amacı, dünyanın geriye kalan kısmında uluslararası hukuka ve BM Kurucu Anlaşması'nın ilkelerine saygıyı, temel özgürlüklerin ve insan haklarının evrenselliğini ve bölünmezliğini, hukuk devletini ve demokrasiyi geliştirmektir. Birlik, belirtilen bu ilkeleri paylaşan tüm uluslararası aktörlerle ve üçüncü devletlerle ortaklıklar kurmaya ve ilişkilerini geliştirmeye

Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 222-267

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

çaba gösterir; özellikle BM çerçevesinde ortak sorunlara çok taraflı çözümler bulunmasını teşvik eder (TEU, 2020: 26). Ayrıca Euro-Maidan olaylarının akabinde, AB ile Ukrayna arasında imzalanan Ortaklık Anlaşması da Ukrayna’da sivil güvenlik reformunu kilit önemde bir öncelik olarak belirtmiştir¹⁰ (EU Council, 2017, July 11; EU-Ukraine Association Agreement, 2014, May 29, Article 24:13).

EUAM Ukrayna’nın görev tanımı, ilgili Konsey kararında polis ve hukukun üstünlüğü de dahil olmak üzere sivil güvenlik sektörü reformu alanında Ukrayna’ya yardımcı olmak için Ukrayna Sivil Güvenlik Sektörü Reformu kapsamında bir Danışma Misyonunun (EUAM Ukrayna) yürütülmesi şeklinde ifade edilmiştir. Misyon, 2014 yılından Rusya’nın Ukrayna’yı işgal ettiği Şubat 2022’ye kadar, sivil güvenlik sektöründe sürdürülebilir bir reformların yapılmasını hedeflemiştir. Bu reformları hızlandırmak için de EUAM Ukrayna personelinin Ukraynalı mevkidaşlarıyla yakın ilişkiler kurması ve böylece AB standartlarına ve uluslararası iyi yönetim ve insan hakları ilkelerine uygun olarak belirli reform önlemleri için stratejik tavsiye ve pratik destek sağlanması planlanmıştır. EUAM Ukrayna özellikle İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Ulusal Polis, Savcılık, Güvenlik Birimleri, Devlet Sınır Muhafız Teşkilatı, yerel mahkemeler, kolluk kuvvetleri gibi yolsuzlukla mücadelede ve hukukun üstünlü-

¹⁰ 2014 yılında, AB ve Ukrayna arasında yapılan Ortaklık Anlaşması, Ukrayna ve AB’yi birbirine yaklaştıranın ana aracı olarak kabul edilmiş ve bu anlaşma aracılığı ile AB ve Ukrayna arasında “daha derin siyasi bağlar”, “daha güçlü ekonomik bağlar” ve “ortak değerlere saygı”nın teşvik edilmesi hedeflenmiştir. Bunun bir gereği olarak AB, Ocak 2016’dan beri de Ukrayna’ya pazarlar açarak ve çeşitli sektörlerde yasaları, standartları ve düzenlemeleri uyumlu hale getirerek ticari ilişkilerini modernize etmek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak için bir çerçeve sunmuştur. Böylece Ukrayna ekonomisinin kilit sektörlerinin AB standartlarıyla uyumlu hale getirilmesine yardımcı olunması temel bir ekonomik hedef olarak belirlenmiştir. Bkz. EU-Ukraine Association Agreement, 2014, May, 2019.

Senem Narin

ğünden sorumlu kurumlarla yakın ilişkiler kurmayı hedeflemiştir. EUAM görevi, üç faaliyet sütununa göre uygulanmıştır:

- *Sivil güvenlik sektörü reformu* (özellikle sivil güvenlik stratejileri geliştirme ihtiyacı hakkında stratejik tavsiye),
- *Pratik tavsiyeler* (eğitim ve diğer projelerin sağlanması yoluyla reformların uygulanmasına destek),
- *İş birliği ve koordinasyon* (reform çabalarının Ukraynalı ve uluslararası aktörlerle koordine edilmesinin sağlanması) (EUAM Web Site, 2022).

EUAM ekibi, Kiev, Kharkiv, Lviv, Odesa ve Mariupol merkezli 350'den fazla Ukraynalı ve uluslararası personelden oluşturulmuş olup, söz konusu personel, Ukrayna için verimli, hesap verebilir ve halkın güvenini kazanan bir sivil güvenlik sektörü oluşturma misyonunu yerine getirmekle görevlendirilmiştir. EUAM Ukrayna'nın uluslararası danışmanlardan oluşan bu ekibi ağırlıklı olarak AB üye devletlerinden gelmiştir. Ekip, sivil güvenlik sektörü reform sürecini hızlandırmak için ortak bir çaba içinde, Ukraynalı meslektaşlarına güvenlik, polis, yargı, yolsuzlukla mücadele, insan hakları ve kamu iletişimi alanlarında zengin bir uzmanlık sağlamayı hedeflemiştir. (EUAM Web Site, 2022)

EUAM Ukrayna'nın vizyonu, Ukrayna için verimli, hesap verebilir ve halkın güvenini kazanan bir sivil güvenlik sektörü oluşturulmasını sağlamak şeklinde ortaya koyulmuştur. Misyonun görev tanımı ise AB standartlarına, uluslararası iyi yönetim ve insan hakları ilkelerine dayalı, sürdürülebilir bir sivil güvenlik hizmetinin yürütülmesi bakımından gerçekleştirilmesi gereken reformlarda, stratejik tavsiye ve pratik destek yoluyla, ilgili makamlara yardımcı olmak şeklinde ilan edilmiştir. (EUAM Web Site, 2022; EUAM Concil Decision, 2014, Article 1).

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

EUAM Ukrayna, hedefine ulaşabilmek için beş temel öncelik ve bu beş temel öncelikle bağlantılı üç de kesişen öncelik alanı belirlemiş ve bu alanlarda faaliyetleri desteklemeyi amaçlamıştır. Öncelikli beş hedef, güvenlik ve istihbarat kurumlarında reform, organize ve sınır ötesi suçla mücadele, ceza yargılaması adaleti, toplum ve kolluk güçleri arasında güven tesis edilmesi, dijital dönüşüm ve inovasyon şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca insan hakları ve cinsiyet eşitliği, iyi yönetim ve yolsuzlukla mücadele şeklinde belirlenen üç tematik alanda reformların yapılması da sivil güvenlik sektörü reformlarını destekleyeceği için öncelikler arasında sayılmıştır. Bu şekilde Ukrayna için etkin, hesap verebilir ve halkın güvenini kazanmış bir Sivil Güvenlik Sektörü oluşturulabileceği öngörülmüştür (EUAM Web Site, 2022).

3.2.3. Misyonun Kapsamında AB'nin Ukrayna Desteği

Ukrayna'da ordu, tipik olarak baskın koalisyonda güç dengesini korumak veya rantları dağıtmak için araçsallaştırılmamış olmasına rağmen önceki kuşaklardan devralınan polisliğin bu kapsamda önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Özellikle Yanukoviç'in cumhurbaşkanlığı döneminde, İçişleri Bakanlığı'nın talimatı altındaki polis güçlerinin genellikle “Yanukoviç 'ailesini' savunmak ve oligarkların işlerini korumak için” kullanıldığı öne sürülmüştür (Peleschuk, 2014, 29 April). Bu da güç kullanımına ilişkin kişiselleştirilmiş kararların imtiyazlar karşılığında alındığı Ukrayna'da, bir “rejim polisliği geleceği”nin var olduğu şeklinde yorumlanmıştır¹¹ (Friesendorf,

¹¹ SSCB çöktüğünde, ardıl devletlerinin çoğunun, askeri rütbeleri ve merkezi yapıları dahil olmak üzere milis sistemini elinde tutmaya devam ettiği söylenmektedir. Buna göre rejim polisliği geleneği Ukrayna'nın bağımsızlığı ile sona ermiş ama aslında daha da kötüye gitmişti. Komünizm, en azından ilke olarak, temsilcilerini devlet organlarına karşı sorumlu kılmıştır. Bağımsızlıktan sonra, kapsayıcı bir ideolojinin yokluğunda, devlet çıkarları kişisel çıkarlardan ayırt edilemez hale gelmiştir. Bölgesel klanları temsil eden politikacılar, oligarklar ve suçlulardan oluşan ağlar, resmi konumlarını kendi siyasi ve ekonomik hedeflerini ilerletmek için kullanmışlar ve genellikle milisleri idari bir kaynak olarak görmüşlerdir. Milisler birçok kez yetkiyi kötüye kullanma, yasadışı gözaltı, adli Bilgi, Year: 2022, Spring-May Volume: 24, Issue: 1, pp: 222-267

2019:111–112). Bu bağlamda AB kaynaklarına göre EUAM Ukrayna, 82 eğitim oturumunda eğitilen 981 memur ile Ukrayna genelinde toplum destekli polislik ve toplum güvenliği kavramlarını tanıtmak için çabalamıştır. 2015 yılında 'Sambir polis modeli' ile hızlı müdahale ekiplerinin devreye alınması, daha fazla polisin sokaklarda devriye gezmesine katkıda bulunmuş ve müdahale süresi şehirlerde 15-20 dakikadan 5-7 dakikaya; kırsal alanlarda 30-60 dakikadan 10-20 dakikaya düşürülmüştür. Mayıs 2016'da ise tamamen stratejik tavsiyelerden oluşan destek faaliyetleri yelpazesini eğitim programları ve projelere kadar genişletmiş, ilk saha ofisleri de Kharkiv ve Lviv'de açılmıştır. Ocak 2017'de Ukrayna Ulusal Polisi (National Police of Ukraine-NPU) görevlilerinin ve müfettişlerinin tek bir komuta zinciri altında birleştirilmesine başlanmıştır. Bu kapsamda EUAM Ukrayna, NPU'nun 8 bölgedeki 8 polis merkezinde, bölgesel birimlerinin birleştirilmesine öncülük etmiş ve bu uygulamayı desteklemek için 300.000 Euro değerinde adli tıp ve BT (bilgi teknolojisi) ekipmanı bağışlamıştır. 2018-2019'da yine kamu güvenliği ve istihbarat alanında belirlenen öncelikler dahilinde EUAM Ukrayna, Kharkiv bölgesinde, Odesa, Lviv ve Donetsk bölgelerinde de uygulamaya konulan bir Topluluk Güvenliği Stratejisi (CSS) geliştirip uygulamış ve yerel kolluk kuvvetleri ve sivil toplum arasındaki iş birliğini güçlendirmeye çalışmıştır (EUAM Web Site, 2022).

EUAM Ukrayna, Kasım 2017'de İçişleri Bakanlığı'nın 2020 Stratejisini, Ağustos 2019'da ise buna bağlı olarak Eylem Planını kabul edilmiştir. EUAM Ukrayna, bu şekilde İçişleri Bakanlığı'nın 2020 stratejisini kanıtlara, uygun etki değerlendirmesine, izleme ve hazırlık çalışmalarına dayalı olarak tasarlamasına yardımcı olmayı amaç-

yardımın reddi, işkence ve tutukluların öldürülmesi gibi eylemlerde bulunmuşlardır. Üstelik polis, vatandaşları özellikle 1990'larda yaygın olan üçüncü şahıs suçlarına karşı korumada büyük ölçüde başarısız olmuştur. Bkz. Taylor, 2011:202; Kuzio, 2014:195-210; Amnesty International, 2005, September 26.

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

lamıştır. Ayrıca İçişleri Bakanlığı hizmet merkezlerinin oluşturulmasını ve bunların operasyonel hale getirilmesini de desteklemiştir. Bu hizmet merkezleri Ukrayna genelinde adli sicil kayıtlarından ehliyetlere kadar nüfusa dayalı hizmetlerin daha zamanında ve verimli hizmetler sunmasına katkı sağlamıştır. Kasım 2017’de Ukrayna Parlamentosu Aile içi Şiddet Yasası’nı kabul etmiştir. EUAM Ukrayna Heyeti, aile içi şiddetle ilgili bu yeni yasanın kabul sürecinde tavsiyelerde bulunmuş ve polis, savcı ve hakimlerin yeni mevzuatı uygulayabilmeleri için kapasite oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca 343 polis memurunun eğitimi ile EUAM Ukrayna kendini, aile içi şiddetle mücadelede ve bu şiddeti önleme alanında İçişleri Bakanlığı ve NPU'nun en büyük ortağı olarak görmüştür (EUAM Web Site, 2022).

Temmuz 2018’de Ukrayna Parlamentosu Ulusal Güvenlik Yasasını kabul etmiştir. Bu Yasa, Ukrayna'nın tüm güvenlik sektörünü şekillendirecek temel bir yasa olarak açıklanmıştır. EUAM Ukrayna danışmanları, yasa taslağının hazırlanmasında uluslararası ortaklarla yakın iş birliği içinde çalışmıştır. Haziran 2019’da Reform yapılan NPU, EUAM Ukrayna’nın desteğiyle yeni bir kamu düzeni konsepti ve diyalog polisliği stratejisini kabul etmiş, bunun da etkisiyle kitle sel gösteriler ve Onur Yürüyüşlerinin¹², Kiev, Odesa ve Ukrayna'nın diğer bölgelerinde barışçıl bir şekilde gerçekleştiği bildirilmiştir (EUAM Web Site, 2022). Yabancı ve uluslararası uzman yardımlarının bir amacının da polis davranışlarındaki kültürel sürekliliği değiştirmek olduğu¹³ dikkate alındığında protestoların “barışçıl” bir şekil-

¹² 23 Haziran 2019’da Kiev’deki Eşcinsel Onur Yürüyüşü sırasında Ukrayna Ulusal Muhafızlarının, aşırı sağ aktivistlerin bu yürüyüşü engellemeye çalışmalarına karşın, katılımcılara eşlik ettikleri, gökkuşağı ve Ukrayna bayrakları sallayarak renkli kostümler giyen yürüyüşçülerle birlikte düzeni sağlamak için başkentin merkezinde yürüdükleri bildirilmiştir (The Guardian, 2019).

¹³ Protestoların barışçıl bir şekilde gerçekleşmesi, polis davranışlarında kültürel sürekliliğin değişmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Örneğin Euromaidan olaylarından sonra, İçişleri Bakanlığı’na bağlı polis teşkilatında yapılmaya çalışılan Bilgi, Year: 2022, Spring-May Volume: 24, Issue: 1, pp: 222-267

de gerçekleştirilmesi konusunda EUAM Ukrayna'nın söz konusu reformun önemli bir itici gücü olduğu söylenebilir. Nitekim EUAM Ukrayna'nın kısa süreli hedefleri arasında, Ukrayna'ya, vatandaşlarla iş birliği ve diyalogun yanı sıra, kamu düzeni polisliği konusunda uygulamalı eğitime vurgu yapan “toplum destekli polislik” kavramını yani güvenlik sektörünün zor da olsa ademi merkezizliğini iletirmek olduğu da belirtilmektedir (Bulakh, 2018:4).

EUAM Ukrayna, Eylül 2019'da kabul edilen yeni yargı paketini desteklemiş ve bu paket için de tavsiyelerde bulunmuştur. Bu reformun uygulanmasını değerlendirmek için EUAM Ukrayna Heyeti, Lviv, Harkov ve Odesa mahkemelerinde yolsuzlukla mücadelenin kilit taşı olarak görülen savcılarının performans değerlendirme sistemine pilot bir uygulama hazırlamıştır. Heyet ayrıca, yeni yasayla kurulacak yeni eğitim merkezi için savcılara uzmanlık sağlamayı planlamıştır. Bu kapsamda Heyet, ülkedeki tüm kademedeki görev yapan 12.000 savcının, dürüstlük, hukuk bilgisi ve genel yetenek bakımından yeniden değerlendirilmesi konusunda Başsavcılığa tavsiyede bulunmuş ve destek vermiştir. Genel olarak, bu savcılık reformu, dürüstlüğü artırmayı ama aynı zamanda toplam nüfusa göre savcı sayısının Avrupa ortalamasına uygun olarak 10.000'in altına düşürülmesini amaçlamıştır. (EUAM Web Site, 2022). Onay süreci oldukça geciken ve Mayıs 2021 itibari ile son aşamasına ulaştığı bildirilen yeni Savcılık Yasası da EUAM Ukrayna'nın desteğiyle en etkili modern teknolojileri kullanarak bürokrasiyi azaltmayı ve verimliliği artırmayı amaçlamıştır. Belgeleri standartlaştırırken ve savcılık hizmetinde kaliteyi artırırken,

köklü değişikliklere rağmen, eski ulusal muhafızların Mayıs 2016'da Lviv'de bir Sovyet anıtını sökmek isteyen bir grup kişiye karşı orantısız güç kullandığı tespit edilmiştir. Üstelik 2017 yılının başlarında bir Ukraynalı gazeteci, polisin sistemik yolsuzluğun bir parçası olarak halktan beslenmeye devam ettiğini; örneğin sokak satıcılarının polise ödemek zorunda oldukları “ücretler”in Euromaidan öncesine göre daha da arttığını ortaya çıkarmıştır. Bkz. Friesendorf, 2019:117.

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

kurum içi iletişim ve karar alma süreçlerini hızlandırmak da diğer hedefler arasında sayılmıştır (Venediktova, 2021, May 13).

Mart 2020’de EUAM Ukrayna, “Çevre Suçları Çalıştayı” düzenleyerek, Odesa’da eğitim, seminerler ve konferanslara tahsis edilecek olan “Bilgi Merkezi”ni hizmete sunmuştur. 2018’den itibaren Odesa’da faaliyet göstermeye başlayan misyon, kısa zamanda toplu olaylar öncesinde kamu düzeni planlamasının koordinasyonunda kilit rol oynayan “diyalog platformunu” başlatmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda şiddet riskinin en aza indirildiği söylenmiştir. Ayrıca Odesa’da, mülkiyet hakkına karşı suçlar, çocuk suçlu oranları, trafik güvenliği, yolsuzlukla mücadele ve insan hakları standartlarına bağlılık alanlarında toplum güvenliğini ele almak için yerel muadilleri bir araya getiren Toplum Güvenliği Projesi’nin de merkezinde diyalog kurma yer almış; bu nedenle de Bilgi Merkezi’nin büyük önem taşıdığı dile getirilmiştir (EUAM, 2020, March 5).

Eylül 2020’de Ukrayna Parlamentosu, güvenlik ve istihbarat servisleri üzerinde parlamenter gözetim sağlayan yeni İstihbarat Yasasını kabul etmiştir (The Presidential Office of Ukraine, 2020). Bu yeni yasa, Ukrayna istihbarat ve güvenlik birimleri üzerinde etkili bir parlamento denetimi için yasal bir çerçeve oluşturmayı hedeflemiştir. Bu yasa aynı zamanda, hizmetlerin daha fazla hesap verebilirlik ve şeffaflıkla görülmesini sağlamak bakımından sivil ve demokratik yönetiminin temel taşı ve AB ilkeleriyle uyumlu bir dönüşüm olduğundan, atılan önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Democracy House, 2020; EUAM Web Site, 2022).

Son olarak Mart 2021’de, AB-Ukrayna Ortaklık Anlaşması’nda belirtilen hüküm ve hedeflerin uygulanması açısından da oldukça önem taşıdığı belirtilen yeni Ukrayna Ulusal İnsan Hakları Stratejisi (NHRS) imzalanmıştır. Bu çerçevede EUAM Ukrayna’nın, 2021-2023 NHRS’nin Avrupa standartlarına uygun olmasını ve hedefleri-

nin gerçekçi ve hesap verebilir olmasını sağlamak için, Adalet Bakanlığına tavsiyelerde bulunmada önemli bir rol oynadığı belirtilmiştir. Söz konusu Strateji ve ilgili Eylem Planı, AB kaynaklarına göre, Ukrayna toplumunun tüm alanlarına insan hakları ve cinsiyet konularında belirleyici bir rehber olarak görülmüştür (EUAM Web Site, 2022).

3.2.3. NATO'nun EUAM Ukrayna'ya Desteği

NATO'nun, Ukrayna güvenliğine yönelik olarak verdiği destek daha çok, Ukrayna ordusunda reform yapılması şeklinde gerçekleşmiştir. Bükreş'teki 2008 NATO Zirvesi'nde alınan genişleme kararların devamı olarak 2009 yılında imzalanan NATO-Ukrayna Ortaklık Şartı Tamamlama Bildirgesi, NATO-Ukrayna ilişkilerinin temelini oluşturan önemli bir bildirge olmuştur. Söz konusu Bildirge, Ukrayna'nın Avrupa-Atlantik ile ilgili reform çabalarını desteklemek için, NATO-Ukrayna Komisyonuna siyasi diyalog ve iş birliğini derinleştirmede merkezi bir rol vermiştir. NATO, Ukrayna'ya bugüne kadar üyelik statüsü vermemiş olsa da üyelik yolunu açmış ve bunun için sivil güvenlik sektörü reformlarını şart koşmuştur. NATO'nun Ukrayna ile iş birliğinin başlıca hedeflerinin “Avrupa-Atlantik ilke ve standartlarına uygun olarak iyi yönetim, yolsuzlukla mücadele, hukukun üstünlüğü, insan hakları ile güvenlik ve savunma sektörü ile ilgili reformlara katkı sağlamak, Ukrayna'nın kendi güvenliğini sağlayacak savunma yeteneğini artırmak olduğu belirtilmiştir” (NATO, 2022, March 11).

NATO Dış işleri Bakanları, özellikle 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı uluslararası hukuka aykırı bir şekilde ilhak etmesinin hemen ardından, Ukrayna'nın kendi güvenliğini sağlama kabiliyetini artıracak önlemler üzerinde anlaşmışlardır. Ayrıca, mevcut iş birliği programlarının önemli ölçüde iyileştirilmesine ve önemli yeni programların geliştirilmesine dayalı olarak, Ukrayna'ya yönelik pratik desteklerini daha da geliştirmeye karar vermişlerdir (NATO, 2022, Mart 11).

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

Varşova'daki 2016 Zirvesi'nde, NATO'nun Ukrayna'yı destekleyen önlemleri, Ukrayna'nın kendi güvenliğini sağlama ve güvenlik ve savunma sektöründe geniş kapsamlı reformları uygulama becerisini desteklemek için tasarlanan Kapsamlı Destek Paketinin (CAP) bir parçası olmuştur. CAP'ın temel hedefi ise, 2020 yılına kadar Ukrayna silahlı kuvvetlerinin, NATO güçleriyle birlikte çalışabilirliklerini sağlamak olmuştur (NATO, 2016:1).

NATO, CAP kapsamında Ukrayna'ya güvenlik ve savunma sektörünün etkili ve verimli bir kurumsallaşma yanında, demokratik gözetim ile sivil kontrol gibi kilit alanlarda stratejik düzeyde tavsiyeler vermeyi, aynı zamanda ekonomik reformlar konusunda destek olmayı da planlamıştır. NATO'nun Ukrayna Temsilciliği ve Savunma Reformu Ortak Çalışma Grubu aracılığıyla, müttefiklerin, savunma ve güvenlik sektörü reformu ve kurumsal yapılanma konusunda stratejik düzeyde tavsiye vermeleri öngörülmüştür. Stratejik olarak desteklenmesi öngörülen kilit alanlar ise güvenlik ve savunma sektörünün demokratik gözetimi ile sivil kontrolü ve etkili ve verimli savunma ve güvenlik yapılarının oluşturulması olarak belirlenmiştir. Ayrıca NATO-Ukrayna ortaklığının, "Ukrayna'nın kendi güvenliğini daha iyi sağlamasına hizmet edeceği" de bildirilmiştir. CAP kapsamında özelleştirilmiş olan destek önlemleri de Kapasite İnşası ve Kurumsal Yapılanma, Komuta Kontrol, İletişim ve Bilgisayarlar (C4), Lojistik ve Standardizasyon, Savunmada Teknik İşbirliği, Siber Savunma, Enerji Güvenliği, Tıbbi Rehabilitasyon, Anında Karşılık Veren Patlayıcı Cihazlar, Patlayıcı Mühimmat İmhası ve Mayın Temizleme, Güvenlik Bilimi, Stratejik İletişim, Hibrit Savaşla Mücadele, Güvenlik Hizmetlerinde Reform, Sivil Acil Durum Planlaması gibi alt başlıklarda sıralanmıştır (NATO, 2016:1-2).

Eylül 2014'teki Galler Zirvesi'nde NATO üye ülkeleri, Rusya-Ukrayna krizine verilen yanıtın bir parçası olarak, Ukrayna'ya 14 milyon Euro değerinde beş kritik alanda yardımcı olmak için beş

Bilgi, Year: 2022, Spring-May Volume: 24, Issue: 1, pp: 222-267

Güven Fonu başlatmaya karar vermişlerdir. Güven Fonu tarafından desteklenen alanlar; C4, lojistik ve standardizasyon, siber savunma, askeri kariyer geçişi ve tıbbi rehabilitasyon şeklinde belirlenmiştir. NATO'nun yardımının odak noktası, özellikle 2014'ten sonra Ukrayna'nın kendisine yönelik askeri bir tehdit oluşması durumunda, buna etkili bir şekilde cevap verecek yeterli bir askeri donanımına sahip olmaması¹⁴ ve NATO'nun kendi güvenlik çıkarlarıyla da bağlantılı olarak, Ukrayna'nın egemenlik sahibi olduğu daha fazla bölgenin kaybedilmemesi olmuştur. Bu bağlamda NATO'nun Ukrayna'ya yönelik güvenlik ve savunma desteğinin büyük bir kısmının, geçiş kriterlerini hedefleyen sivil güvenlik sektörü reformlarından ziyade, Ukrayna'nın doğusundaki çatışmaya yönelik güvenlik yardımı ile ilgili olduğu belirtilmektedir. Sivil güvenlik sektörü reformları açısından NATO, yukarıda adı geçen ve EUAM Ukrayna tarafından desteklenerek Temmuz 2018'de Ukrayna Parlamentosu tarafından onaylanan "Ulusal Güvenlik Yasası" taslağının hazırlanmasında yoğun bir şekilde danışmanlık yapmıştır. Bu kapsamda NATO, parlamentonun denetimdeki rolünün yeni ulusal güvenlik yasasında belirtilmesini tavsiye etmiş; 1 Ocak 2019'a kadar yeni bir sivil savunma bakanının görevlendirilmesini de gerekli görmüştür. Ancak bu tür girişimler daha çok ordu üzerindeki siyasi kontrolü iyileştirmeye yönelik yüzeysel önlemler olarak değerlendirilmiştir (Shea ve Jaroszewicz, 2021:167).

NATO tarafından Ukrayna'ya herhangi bir üyelik eylem planı verilmiş olsa da Ukrayna-NATO iş birliğinin bir parçası olan Yıllık Ulusal Programlar özellikle demokratik reformları vurgulamıştır ve Ukrayna'nın performansının müttefikler tarafından yıllık olarak so-

¹⁴ Ukrayna'nın askeri kapasitesindeki yetersizliklerin neler olduğu ve savunma alanında kıt kaynaklarla etkin mücadele edebilmesi için duyduğu gereksinimlerle kurumsal reform ihtiyaçlarına yönelik detaylı bir analiz için bkz. Olikier vd, 2016:41.

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

mut bir şekilde değerlendirilmesi pozitif bir gelişme olarak yorumlanmıştır. Haziran 2020'ye gelindiğinde ise NATO Ukrayna'ya, daha derin bir ortaklığın bir başka işareti olan, “Geliştirilmiş Fırsatlar Ortağı” statüsü vermiştir (NATO 2020). Yalnızca altı ülkeye verilmiş olan bu statü, bir kolaylaştırıcı olarak çalışmaktadır ve Ukrayna'ya NATO kapsamındaki tatbikatlara, eğitimlere katılabilmesinin yolunu açarken aynı zamanda, bilgi alışverişi ve durumsal farkındalık dahil olmak üzere, NATO'nun birlikte çalışabilirlik araç kutusuna tercihi erişimini de sağlamaktadır. Bu bağlamda NATO ile uyumun beraberinde getirdiği varsayılan güvenlik garantisinin Ukrayna seçkinleri için giderek daha çekici hale gelmesine yol açtığı tespit edilmiştir. Buna göre, NATO'nun Ulusal Güvenlik Yasası'na danışmanlar grubu aracılığıyla dahil olması, sivil güvenlik sektörü reformları bakımından ABD askeri yardımının bir koşulu olarak kullanılmıştır. NATO üye ülkelerinden gelen güvenlik yardımı, özellikle olası bir çatışmanın ilk aşamasında büyük önem taşıyan Ukrayna silahlı kuvvetlerinin eğitim sistemi reformunun, anahtarı olarak algılanmıştır. Bu nedenle Ukrayna silahlı kuvvetlerinin eğitim sistemiyle bağlantılı bazı reformlara devam edilmesi, elitlerin de çıkarını temsil etmiştir. Bu sayede Ukraynalı seçkinlerin, doğuda uyuşmazlıkların yarattığı yakın tehdidi kullanarak, askeri kurumların ve araçların birincil odak olması gerektiği konusunda kamuoyunu yönlendirebildikleri söylenmiştir. Bununla birlikte Ukrayna tarafında, savaş zamanında sivil kontrol önlemlerinin gerçekten bir öncelik olması gerekip gerekmediği konusunda sorgulamalar da olmuştur. Bu bağlamda, NATO reform taleplerine tam olarak uyulmamasına rağmen, askeri yardım sağlandığı için dış aktörler bakımından da güvenlik çıkarlarının baskın görüldüğü dile getirilmektedir (Shea ve Jaroszewicz, 2021:168-169).

Sonuç ve Değerlendirme

Uluslararası güvenlik sorunlarının çözümlenmesinde, devlet odaklı güvenlik yaklaşımlarından insan odaklı güvenlik yaklaşımlarına geçişle beraber uluslararası aktörlerin müdahale yöntemleri de çeşitlenmiş; NATO ve AB de bu dönüşümden hem kurumsal hem de fonksiyonel olarak etkilenmiştir. AB'nin ve NATO'nun, küresel bir güvenlik aktörü olarak çeşitli araçları kullanmak suretiyle üçüncü ülkelere müdahale etmesinin bir aracı olan sivil güvenlik sektörü reformları da bu dönüşümün bir göstergesi olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle üçüncü ülkelerde güvenlik sektörü reformuna verilen dış desteğin, uluslararası toplum tarafından sürdürülebilir barışın sağlanmasının bir unsuru olarak yaygın bir devlet kurma aracı haline geldiği söylenmektedir. (Jackson, 2018). Sivil güvenlik sektörü reformları genel olarak demokratik sivil kontrol, hukukun üstünlüğü ve insan haklarına saygı çerçevesinde devlet ve onun güvenlik güçleri için güvenlik sağlayabilecek, etkili ve verimli devlet güvenlik güçleri yaratma hedefi olan bir reform süreci şeklinde ifade edilmektedir. Genellikle dış aktörler tarafından desteklenen bu sürecin, doğası gereği sosyo-politik düzenlerin demokratik açılımını teşvik etmeyi amaçladığı belirtilmektedir (Schröder ve Chappuis, 2014:133). EUAM Ukrayna örneğinde AB'nin ve NATO örgütü aracılığı ile ABD'nin Ukrayna'ya yönelik uluslararası güvenlik yaklaşımını içinde barındıran dış politika araçları da bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Önleyici yükümlülük bakımından AB'nin misyon çerçevesinde aldığı önlemlerin uygulanmasında gönüllülük ve isteği yansıtan siyasi irade bakımından tartışmalı olduğu söylenebilir. Çünkü yakın zamanda Ukrayna'nın doğusunda iki halk cumhuriyeti kurulmuştur ve Minsk Sözleşmeleri dışında bu egemenlik sorunlarına çözüm getirebilecek zorlayıcı diplomasi gibi ciddi ve bütünleşik bir yaklaşım getirilememiş; yapılan girişimler çatışmaların çözümüne değil, daha kü-

Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 222-267

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

resel bir hale gelmesine neden olmuştur. Ayrıca koruma sorumluluğunun inşa etme yükümlülüğü bakımından değerlendirildiğinde de misyon tartışmalıdır; çünkü müdahaleye maruz kalan bir devlet olarak Ukrayna'da devlet otoritesi ağır bir askeri saldırıya maruz kalmıştır ve Ukrayna halkı kendini çatışmaların kökeninde yatan sorunlarla savaşırken bulmuştur. Kaldı ki daha önce de teori olarak üzerinde durulduğu gibi yeniden inşa sürecinin başarılı olabilmesi için toplumda üst düzey siyasal katılımı sosyal adaletin gerçekleştiği yeni bir sürecin başlamış olması gerekirdi. Kanımızca seçimleri yalnızca sandıktan ibaret gösteren iktidarların, gerçek sorunları baskılayarak halkın iradesini oy oranına indirgeyen yaklaşımları, korku ikliminin yaratılmasına ve olağanüstü rejimleri sıradanlaştırmaya yol açarken, bireylerin aynı zamanda hak ve özgürlük sahibi olan birer vatandaş olmaktan uzaklaştırılmasına da neden olmaktadır. Devletin bekası, ulusun bağımsızlığı elbette her şeyin üstündedir; ancak ulus-devleti oluşturan insan unsuru tüm hak ve özgürlükleriyle devlet eliyle korunmadığı sürece güvenli bir dünyada yaşanması, devletlerin de refah devleti olarak kalkınması ve hatta uzun vadede varlığını sürdürmesi mümkün görülmemektedir.

Teknolojik gelişmenin hızla yayıldığı ve bilgi çağına girdiğimiz bu günlerde uluslararası toplum, yeryüzü zenginliklerinin adaletsiz dağılımı, yoksulluk, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik olanaklarına erişimde haksızlık konularında yapıcı ve tutarlı çözüm önerileri getiren güvenilir bir uluslararası platformun eksikliğini duymaktadır. Haksız işgallerle uluslararası güvenlik sorunu yaratanların kendi kendilerine toplanıp bu işgallerinden en büyük payı kapma yarışına ve gerçek güvenlik gündemlerinin saptırılmasına yarayan uluslararası güvenlik zirveleri, uluslararası toplumun gerçek sorunlarına hitap etmemektedir.

AB ve NATO'nun Ukrayna'ya yönelik yaklaşımlarında da AB'nin daha çok sivil, yasal, insan haklarına ve demokrasiye, hukukun üs-

Bilgi, Year: 2022, Spring-May Volume: 24, Issue: 1, pp: 222-267

tünlüğüne vurgu yapan normatif unsurları ön plana çıkardığı; askeri bir operasyon yoluyla ülkeye destek vermediği görülmektedir. Üstelik Rusya'nın Şubat 2022'de Ukrayna'ya saldırmasıyla, 2014-2021 arasında yukarıda sözü edilen ve sivil güvenlik sektörü reformları açıkça anlamsız hale gelmiş; Rusya'nın Ukrayna'yı işgalinin doğrudan bir sonucu olarak, Ukrayna'daki AB Danışma Misyonu personeli tahliye edilmiştir (EUAM, 2022, Şubat 27).

Buna karşın sivil güvenlik sektörü reformları NATO'nun askeri gücüne erişim koşulu olarak öne sürüldüğünde, en azından iç politikada Batı yanlısı Ukrayna elitleri tarafından daha çok destek bulmuş ve parlamentoda Ulusal Güvenlik Yasasının kabul edilmesinde etkili olabilmıştır. Ayrıca NATO'nun Ukrayna'ya üyelik statüsü vermese de ayrıcalıklı ortaklık statüsü altında verdiği askeri savunma desteği, Batı normlarına dayalı reformların yapılmasında en etkili itici güç olmuştur.

Dolayısıyla Ukrayna'nın Mart 2022 itibari ile Rusya'nın saldırısına maruz kalarak kendi güvenliğini sağlayamadığı dikkate alındığında ne AB'nin ne de NATO'nun Ukrayna'nın güvenlik sektöründe Batı normlarına dayalı dönüştürme çabaları Ukrayna'nın kendisini ve vatandaşlarını korumasında etkili olabilmıştır. Hem AB hem de NATO Rus tehdidi ile karşı karşıya kalan Ukrayna için, oldukça yumuşak güç unsurlarına dayalı dış politika araçlarını kullanmayı kendi güvenlik çıkarlarına daha uygun görmüşler ve Ukrayna'ya Minsk Anlaşmalarında da görüldüğü gibi, yeterince ve gerektiği gibi destek verememişlerdir. Özellikle AB, üyeleri arasındaki dış ve güvenlik politikasına yönelik farklı çıkarların var olmasından dolayı stratejik özerkliğe sahip olmadığından ve askeri kapasitesinin yetersiz kalmasından dolayı sivil bir misyon düzenlemekten öteye gidememiş gerek askeri gerekse sivil ve normatif unsurlar bakımından küresel bir güvenlik aktörü olarak etkili olamamıştır. Bu da esasen uluslararası güvenlik sorunlarının çözümünde insan odaklı güvenlik yaklaşımlarının Bilgi, Yıl: 2022, Bahar-Mayıs, Cilt: 24, Sayı: 1, ss: 222-267

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

sonucu olarak ortaya çıkan ve üçüncü ülkelere müdahale etmenin aracı olan sivil ve normatif araçların gerçek sorunları baskılayarak suni bir gündemle kamu yönetimini meşgul ettiğini gösteren önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Kaynakça

- Academia Europaea Cardiff Knowledge Hub.** (2022, Mart 16). AE response to the publication of a statement by the Russian University Rectors' Union, <https://aecardiffknowledgehub.wales/2022/03/16/ae-response-to-the-publication-of-a-statement-by-the-russian-university-rectors-union/>, (23.03.2022).
- Ahmari, S.** Illiberalism: The Worldwide Crisis, Commentary, June 16, 2016, <https://www.commentarymagazine.com/articles/illiberalism-worldwide-crisis/>, (15.03.2022).
- Aktan, İ.** (2022, Şubat 26). Habibe Özdal: Zelenskiy Ukrayna'nın yalnız bırakılacağını biliyordu, Artı Gerçek Gazete, <https://artigercek.com/yazarlar/irfan-aktan/habibe-ozdal-zelenski-ukrayna-nin-yalniz-birakilacagini-biliyordu>, (18.03.2022).
- Allan, Duncan.** (2020, Mayıs 22). **The Minsk Conundrum: Western Policy and Russia's War in Eastern Ukraine, Chatham House**, <https://www.chathamhouse.org/2020/05/minsk-conundrum-western-policy-and-russias-war-eastern-ukraine-0/conclusions>, (29.04.2022).
- Amnesty International Report.** (2005, September 26). **Ukraine: Time for Action: Torture and III-treatment in Police Detention**, Amnesty International, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur50/004/2005/en/>, (22.03.2022).
- Arı, T.** (2004). **Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika**, İstanbul: Alfa Yayınları, 5. Baskı.
- Arsava, F.** (2011). **Kuvvet Kullanma Yasağı- Egemenlik Prensibi ve İnsani Müdahale**, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 34, 1-17.
- Arsava, F.** ;(2011a). Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, XV(1), 101-124.

Senem Narin

Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. (2014, May 29). <https://eurlex.europa.eu/>, (22.03.2022).

Bailes, A.J.K. (2008). The EU and a 'Better World': What Role for the European Security and Defence Policy?, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 84 (1), 115-130.

BBC. (2014, Şubat 22). Ukrainian MPs vote to oust President Yanukovich, <https://www.bbc.com/news/world-europe-26304842>, (21 Mart 2022).

Boutros-Ghali, Boutros (1992). **An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking, and Peace-Keeping**, Report to the Secretary General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council, New York, United Nations Department of Public Information.

Bulakh, A. (2018). **Security Sector Reform in Ukraine: Finding the Place for Civil Society**, Estonia: International Centre for Defence and Security.

Ceran, A. (2016). Dünya Liderlerinin Sayfiye Mekanı Münih Güvenlik Konferansı, **İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi**, Ocak-Şubat, 60-61.

Dağ, A.E. (2016). **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, İstanbul: Vadi Yayınları.

Danish Institute of International Affairs (1999). "Humanitarian Intervention Legal and Political Aspects", (Cover: Mark Gry Christiansen), <https://www.diiis.dk> (09.03.2022).

Democracy House. (2020, September 26). Analysis of the Law "On Intelligence of Ukraine", <http://www.democracyhouse.com.ua/en/2020/analysis-of-the-law-on-intelligence-of-ukraine/>, (23.03.2022).

Doğan, İ. (2016). **Devletler Hukuku**, Ankara: Astana Yayınları.

EEAS (2016). Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, (17.03.2022).

Embel, E.(2004). **Hegemonya ve Meşruiyet Kavramları Çerçevesinde**

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

Amerikan Müdahaleciliği: Kore ve Kosova Örnekleri, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Emeklier, B. (2017), 21. Yüzyılda Küresel Sistemin Yapısal Dönüşümü: Yeni Düzen Arayışının Temel Parametreleri, The Journal Of Social Sciences Institute- Afro-Eurasia, Special Issue, (1), 56-63.

Eur-Lex, (2020, March 01). Consolidated version of the Treaty on European, <https://eurlex.europa.eu/> (18.03.2022).

Eur-Lex, Council Decision 2014/486/CFSP of 22 July 2014 on the European Union Advisory Mission for Civilian Security Sector Reform Ukraine (EUAM Ukraine), <https://eurlex.europa.eu/> , (18.03.2022).

European Union Advisory Mission Ukraine (EUAM Ukraine). <https://www.euam-ukraine.eu/>, (22.03.2022).

Evans G. and Sahnoun M. (2002). The Responsibility to Protect, Foreign Affairs , 81 (6), 99-110.

Evans, G. (2008). The Responsibility to Protect: An Idea Whose Time Has Come ... and Gone?, International Relations, 22 (3), 283–298.

Friesendorf, C. (2019). Police Reform in Ukraine as Institutional Bricolage. Problems of PostCommunism 66 (2), 109–122.

Gagro, S.F. (2014). The Responsibility to Protect (R2P) Doctrine, International Journal of Social Sciences, III (1), 61-77.

George A. (1997). Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War, Washington DC: US Institute of Peace.

Ginsberg, R.H. (2001). The European Union in International Politics: Baptism by Fire, Oxford: Rowman ve Littlefield Publisher.

Grotius, H.(1967). Savaş ve Barış Hukuku, (Çev. Seha L. Meray), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Haynes, D. (2022, February 21). Ukraine crisis: What are the Minsk agreements and how Putin has been accused of ending the process, SkyNews, <https://news.sky.com/story/ukraine-crisis-what-are-the-minsk-agreements-and-why-they-could-help-avert-a-russian-invasion-12541427>, (23.03.2022).

Hehir, A. (2013). Humanitarian Intervention: An Introduction, New Bilgi, Year: 2022, Spring-May Volume: 24, Issue: 1, pp: 222-267

Senem Narin

York: Palgrave Macmillan, Second Edition.

Herz, J.H. (1952). Rise and Demise of The Territorial State, **World Politics**, 9 (4), 473-493.

Holzgrefe, J.L. (2003). **The Humanitarian Intervention Debate**, J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane (Eds.), Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, Political Dilemmas, in (ss.15-53), London: Cambridge University Press.

Howorth, J. (2011). **The EU's Security and Defence Policy: Towards a Strategic Approach**, C. Hill and M.E. Smith (Eds.) International relations and the European Union, içinde (pp.197-225). Oxford: Oxford Univ. Press.

Hyde-Price, A. (2006). "Normative" Power Europe: A Realist Critique, **Journal of European Public Policy**, 13(2), 217-234.

ICISS (2001). Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, <https://www.globalr2p.org/>, (11.03.2022).

Kahraman, S. (2011). **Avrupa Birliğinin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası, Çağrı Erhan ve Deniz Senemoğlu** (Eds.), Avrupa Birliği Politikaları, içinde (ss.121-169) Ankara: İmaj Yayıncılık.

Keskin, F. (2009). Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme, **Uluslararası İlişkiler**, 6 (21), 67-88.

Keukeleire S. ve Delreux T. (2014). **The Foreign Policy of the European Union**, Basingstoke: Routledge Macmillan, 2nd edition.

Koshiw, Isobel. (2022). Everyone is talking about Minsk but what does it mean for Ukraine?, **OpenDemocracy**, 4 February 2022, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/russia-ukraine-what-are-the-minsk-agreements/>, (29.04.2022).

Krohn, F. (2009). What kind of power? The EU as an International Actor, **Atlantic Community**, 2009, pp.1-19, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.464.7896&rep=rep1&type=pdf>, (Erişim Tarihi:16.03.2022).

Kuzio, T. (2014). Crime, Politics, and Business in 1990s Ukraine, **Communist and Post-Communist Studies** 47(2), 195–210.

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

- Lebrun, M.** (2017). There Is Massive Uncertainty”: The 2017 Munich Security Conference (MSC) amid Unprecedented Volatility, International Center For Defence and Security, <https://icds.ee/en/there-is-massive-uncertainty-the-2017-munich-security-conference-msc-amid-unprecedented-volatility/> (15.03.2022).
- McCormack, T.** (2010). The Responsibility to Protect and the End of the Western Century, **Journal of Intervention and Statebuilding**, 4 (1), 69-82.
- McKenna, C.** (2017). **6 things to know about rising anti-establishment politics in the US and Europe**, The Brookings Institution, October 19, 2017, <https://www.brookings.edu/blog/brookings-now/2017/10/19/6-things-to-know-about-rising-anti-establishment-politics-in-the-us-and-europe/>, (15.03.2022).
- Meijer, H. ve Brooks. (2021). **Illusions of Autonomy: Why Europe Cannot Provide for Its Security If the United States Pulls Back**, International Security, 45(4), 7- 43.
- Meray, S.L.** (1960). Devletler Hukukuna Giriş, Birinci Cilt, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Morgenthau, H.(1993). Politics Among Nations:The Struggle for Power and Peace, Brief Edition, McGraw Hill.
- Morillas, P. (2019). Strategy-Making in the EU- From Foreign and Security Policy to External Action, Basingstoke, United Kingdom: Palgrave Macmillan.
- Narin, Serdar. (2018). Küreselleşme Dinamikleri Karşısında Ulusal Kimliğin Korunması ve Atatürk Milliyetçiliği İlkesi, İzmir Barosu Dergisi, 83(1), 205-259.
- NATO. (2022, March, 11). Relations with Ukraine, https://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_37750.htm#, (23.03.2022).
- Nováky, N.I.M. (2015). Why so Soft? The European Union in Ukraine, Contemporary Security Policy, 36(2), 244-266.
- Nye, J.S. and Keohane R.O. (1971). Transnational Relations and World Politics: An Introduction, International Organization, 25 (3), 329-349.
- Oliker, O. Davis, L.E. Crane, K. Radin, A. Gventer, C.W. Sondergaard, S. Bilgi, Year: 2022, Spring-May Volume: 24, Issue: 1, pp: 222-267

Senem Narin

- Quinlivan, J.T.Seabrook, S.B. Bellasio, J. Frederick, B. Bega, A. Hlavka, J.(2016). Security Sector Reform in Ukraine, Santa Monica, CA: RAND Corporation.
- OSCE. (2014, March 2). U.S. Calls for OSCE Observers to be Sent Immediately to Ukraine, <https://osce.usmission.gov/u-s-calls-for-osce-observers-to-be-sent-immediately-to-ukraine/>, (21 Mart 2022).
- Ovalı, A. Şevket. (2006). Ütopya ile Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması”, *Uluslararası İlişkiler*, 3 (10), (3-52).
- Öymen, O. (2011). *Ulusal Çıkarlar- Küreselleşme Çağında Ulus-Devleti Korumak*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Pattison, J. (2009). Humanitarian Intervention, the Responsibility to Protect, and Jus in Bello. *Global Responsibility to Protect*, 1(3), 364-391.
- Peleschuk, D. (2014, April 29). How a passive police force is fueling Ukraine’s crisis, *TheWorld*, <https://theworld.org/stories/2014-04-29/how-passive-police-force-fueling-ukraine-s-crisis>, (22.03.2022).
- Pew Research Center Report. (2014, July 9). Russia’s Global Image Negative amid Crisis in Ukraine, <https://www.pewresearch.org/global/2014/07/09/russias-global-image-negative-amid-crisis-in-ukraine/>, (22.03.2022).
- Reçber, S. (2016). İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu**, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- Sauer, T. (2007). Coercive Diplomacy by the EU: The Iranian Nuclear Weapons Crisis**, *Third World Quarterly* , 28 (3), 613-633.
- Scott, A.M. (1965). The Revolution in Statecraft: Informal Penetration**, New York: Random House Studies in Political Science.
- Siddiqui, S.(2017). GOP Senator Jeff Flake attacks 'reckless, outrageous and undignified' Trump**, *the Guardian*, 25 Oct 2017, <https://www.theguardian.com/us-news/2017/oct/24/jeff-flake-retire-republican-senate-trump>, (16.03.2022).
- Sönmezoğlu, F.(2012). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Der Yayınları.
- Sur,M. (2020). Uluslararası Hukukun Esasları**, İstanbul: Beta Yayınları.

AB Danışma Misyonu Ukrayna (EUAM Ukrayna)

Taylor, B.D. (2011). State Building in Putin's Russia: Policing and Coercion after Communism, Cambridge: Cambridge University Press.

Telli, A. (2013). Normatif Teori ve İnsancıl Müdahale, Hasret Çomak ve Caner Sancaktar (Der.) Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar, içinde: (1-28), İstanbul: Beta Yayıncılık.

The National Security Strategy of the United States of America (2002), <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf>, (17.03.2022).

The Presidential Office of Ukraine. (2020, Ekim 21). President of Ukraine signs Law on Intelligence, <https://www.president.gov.ua/en/news/prezident-ukrayini-pidpisav-zakon-pro-rozvidku-64737>, (23.03.2022).

Topal, A.H. (2014). Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış İçin Birlik Kararı'nın Uygulanabilirliği, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 5 (19), 101-126.

Venediktova, I. (2021, Mayıs 13). A new vision for Ukraine's Prosecution Service, Atlantic Council, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/a-new-vision-for-ukraines-prosecution-service/>, (23.03.2022).

Welsh J. (2004). Introduction, Jenifer Welsh (Ed.) **Humanitarian Intervention and International Relations**, Oxford: Oxford University Press.

Wheatley, J. (2014, Şubat, 24). What can the EU do to help Ukraine?, The Financial Times, <https://www.ft.com/content/1e2d1387-b257-36b5-8f11-ec7998d2c517>, (21 Mart 2022).

Yılmaz, S. (2007). 21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat, İstanbul: Milenyum Yayınları.

Yılmaz, S. (2012). Akıllı Güç, İstanbul: Kum Saati Yayınları.

Zyck, S. A. ve Muggah, R. (2012). Preventive Diplomacy and Conflict Prevention: Obstacles and Opportunities., **Stability**, 1(1).

Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements I

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Senem **NARİN** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve ilave bir teşekkür konusu belirtilmemiştir (It was reported that the article was written by Senem **NARİN**, as no additional acknowledgement has been made).

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

**Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi
Olarak Kozmopolitanizm: *Foedus Amp-
hictionum* ve Dünya Yurttaşlığı**Özlem DUVA*^{ID}

MAKALE BİLGİSİ

Başvuru: 01. 05. 2022**Düzeltilme Talebi:**

13. 05. 2022

Kabul: 21. 05. 2022**Online Yayın:**

31. 05. 2022

Anahtar Kelimeler:

Stoacılık

Kant

Kozmopolitanizm

Ebedi Barış

Kaynak Gösterimi: Duva, Ö. (2022). Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak Kozmopolitanizm: *Foedus Amphictionum* ve Dünya Yurttaşlığı., Bilgi Dergisi, 24(1), 268-293. doi.org/10.54838/bilgisosyal.1112088

Özet: Kozmopolitanizm çeşitli dönemlerde farklı anlamlara bürünen bir kavramdır. En belirgin ifadesini ilk defa Stoacılar da gördüğümüz kavramın daha sonra özellikle Kant'ın düşüncesi içerisinde politikaya ve hukuka mal edildiğine tanık olmaktadır. Genel olarak bir dünya yurttaşı olmayı ifade eden kozmopolitanizmin bir etik ideal mi, bir politik proje mi yoksa hukuksal bir formülasyon mu olduğu tartışmalıdır. Bu makalede kozmopolitanizmin kriz zamanlarında ortaya çıkan, deneyimlenen krizin mahiyetine göre farklı çözümler sunan, akışkan ve değişken bir tavır olduğu ileri sürülmektedir. Bununla anlatılmak istenen kozmopolitanizmin somut bir proje ya da gelecekte gerçekleşmesi temenni edilen bir ideal değil, bazen bir etik tutum bazen bir politik proje ve bazen de hukuksal bir çözüm olarak pratik çözümler sunan bir tavır, bir yaklaşım biçimi olduğudur. Diğer yandan çeşitli kozmopolitan yaklaşımların birbiriyle kesişen en temel özelliği, bir krize yönelik çözüm geliştirme kapasitesidir. Bu makalenin amacı, Stoacı *kozmpopolis* idealinin Kantçı kozmopolitanizm içerisinde nasıl dönüştürüldüğünü göstermek suretiyle, Kant'ın özgün çözümünden günümüze uzanan imkanları çekip çıkarmaktır. Bu amaçla öncelikle Stoacı kozmopolitanizm ile Kantçı kozmopolitanizmi birbirinden ayıran unsurlar ele alınmış, daha sonra doğal hukuk geleneği içerisinde Kant'ın kozmopolitan düşüncesinin sunduğu katkılar ele alınmış ve kantçı kozmopolitanizmin hukuksal temelleri açıklanmaya çalışılmıştır.

* **Sorumlu Yazar İletişim:** Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, İzmir, Türkiye ✉ ozlem.duva@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7941-3198

ARTICLE INFO

Submitted: 01. 05. 2022
Revision Requested:
13. 05. 2022
Accepted: 21. 05. 2022
Published Online:
31. 05. 2022

Keywords:

Stoicism
Kant
Cosmopolitanism
Perpetual Peace

To cite this article

Ö. (2022). Modernliğin Krizi-
ne Bir Çözüm De-nemesi Ola-
rak Kozmo-politanizm:
Foedus Amphictyo-num ve
Dünya Yurttaşlığı., Bilgi Der-
gisi, 24(1), 268-293
doi.org/10.54838/bilgisosyal.
1112088

Cosmopolitanism as an Attempt to Develop a Solution for the Crisis of Modernity: *Foedus Amphictyonum* and World Citizenship

Özlem DUVA*

Abstract: Cosmopolitanism is a concept that has different meanings in various periods of history. The most obvious expression of the concept has firstly been shaped in the Stoics, and later attributed to politics and law, especially in Kant's thought. It is disputable whether cosmopolitanism, which generally refers to being a world citizen, is an ethical ideal, a political project or a legal formulation. This article argues that cosmopolitanism is a fluid and variable attitude that emerges in a time of crisis and offers different solutions according to the character of the experienced crisis. It means that cosmopolitanism is not a concrete project or an ideal to be realised in the future, but an attitude, an approach that offers practical solutions that sometimes become an ethical attitude, sometimes a political project, and sometimes a legal solution. On the other hand, the most fundamental feature that intersects with various cosmopolitan approaches is the capacity to develop solutions for a crisis.

The purpose of this article is to deduce the possibilities from Kant's original solution to the contemporary problems by presenting how the Stoic ideal of *cosmopolis* transformed within Kantian cosmopolitanism. To the end that the elements distinguish Stoic cosmopolitanism from Kantian cosmopolitanism are analysed firstly and the contributions of Kant's cosmopolitan thought within the tradition of natural law are discussed by the legal foundations of Kantian cosmopolitanism.

***Corresponding Author:** Assoc. Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, İzmir, Turkey ✉ ozlem.duva@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7941-3198

Giriş

Kozmopolitanizm, çeşitli dönemler içerisindeki kullanımlarında ortaya çıkan farklılıklara rağmen somut bir plan ya da çözümden ziyade genellikle ulaşılabilecek bir hedef ya da bir ideal olarak anlaşılmıştır. Zira kavramı oluşturan ve Antik Yunanca'dan gelen *cosmos* ve *polites* kelimeleri, birbirini kolayca içerebilecek bir anlam içeriğine sahip değildir. *Cosmos* düzenliliği ve evrenin bütünlüğünü ifade ederken, *polites* yani yurttaş, bir toplumun üyesi olmayı, kısmi ve sınırlandırılmış bir politik üyeliği ifade etmektedir. Dolayısıyla bir yandan sınırsız ve evrensel bir kapsayıcılık ama diğer yandan da politik bir birliğin üyesi sayılma halini kendi bünyesinde barındıran *cosmopolis*, hem kavramın içeriği hem de tarihsel olarak bu kavrama denk düşen bir deneyimin yoksunluğu nedeniyle başlangıçtan itibaren reel düzlemdeki bir gerilimi kendi içinde barındırmaktadır. Bununla birlikte kavramın yeni bir içeriği, yani “dünya yurttaşlığı” denilen yeni bir yurttaşlık idealini de ortaya koyduğu belirtilmelidir. Ancak yine de kozmopolitanizmin tam olarak neyi ifade ettiği konusunda birbirinden farklı çeşitli yaklaşımlar mevcuttur. Örneğin Diogenes için *polis*'in yadsınmasında ve kozmos ile bütünleşme fikrinde karşılık bulan “her yere ait olma” (kozmpolites) anlamındaki kozmopolitanlık (Schofield, 2005: 443-446), Zenon ve kendisinden sonra gelen Stoacılar için içerisine dahil olunan topluluğa dair yaşam biçimi ve aidiyetler ile tüm yeryüzüne ait aidiyetler arasındaki ayrımı belirginleştirmek üzere kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Nussbaum, 2002: 7). Böylece kozmopolitanizmin negatif ve pozitif kullanımlarından söz etmek mümkündür; zaman zaman *polis*'ten çıkmak, ayrılmak üzere başvurulmuş *kozmpolis*'e ait olma fikri zaman zaman da sıkıntılı ve kaotik dönemlerde birleştirici, bütünleştirici ve düzen kurucu bir çözüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Pek çok düşünürün tanrısallık üzerinden ulaştığı bir bütünlük idesi içerisinde

Özlem DUVA

beliren kozmopolitanizm, bazı düşünürler için ise etik bir ilkenin de eşlik ettiği bir yasallık zeminine ulaşmayı ifade eder. Örneğin Cicero için kozmosa ait bir varlık olmak, Tanrıda ve insanda ortak olan akıl-sallıkla ilgilidir. Aklı paylaşanların doğru bir akıl yürütmeyi de paylaşacaklarını ve dahası aynı yasayı paylaşanların adalet düsturunu benimseyeceklerini öne süren Cicero, tam da bu yüzden insanın onurlu bir yaşama, kendi tikelliğinde kalmış bir yaşam tarzıyla değil, tanrısal bir aileye katılım sayesinde ulaşabileceğini düşünür (Cicero, 1999:162). Böylece başlangıçta etik-politik bir ideal ya da tasarı olarak ortaya konulan kozmopolitanizmin, tarih boyunca çeşitli düşünsel yaklaşımlar içerisinde geçirdiği bazı dönüşümlerin söz konusu olduğunu ve bu dönüşümler nedeniyle kavramın bazen “çeşitli ulusların üyelerini içerebilen bir genellik”, bazen “ulusal özelliklerin içerisinde eritildiği bir homojenlik” bazen de “farklılıklara açık olma” anlamında kullanıldığını öne sürebiliriz. Bu son anlamıyla özellikle normativite eksenli bir politik yaklaşım geliştirmek isteyen çağdaş düşünürler için kullanışlı bir kavram haline gelen kozmopolitanizm, insanlık ailesinin bir üyesi olarak eşit haklara sahip olmayı, ulusal aidiyetlerden doğan hakların önüne koymak ister. Diğer yandan bazı düşünürler, ulusal aidiyetlerin aşılmasının ve daha geniş bir haklar sistemi savunusunun geliştirilmesinin önünü açmış olsa kozmopolitanizmin emperyal projelerin zemini haline geldiğini iddia etmişlerdir (Douzinas, 2007: 148). Nitekim her ne kadar evrensel temellere dayalı bir yurttaşlık idealine yönelmiş olsa da kozmopolitanizmin talep ettiği evrenselin ne olduğu, onun hangi kaynaktan beslendiği, içeriğinin hangi kavramlarla belirlendiği de, çeşitli dönemlere göre farklılaşmaktadır. Örneğin antik Yunan’daki kozmopolitanizmin talep ettiği evrensellerin Roma İmparatorluğundakinden, Katolik kilisesinin varsaydığı evrensel temellerin ve ölçütlerin, modern ya da çağdaş dönemdekenden farklı olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle koz-

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

mopolitanizmi etik temelde bir ahlaki gelenek ya da politik temelde katı bir doktrin olarak değil, daha çok dünya sorunlarına ve “kriz” anlarına karşı geliştirilmiş bir tavır olarak yorumlamak daha doğru olacaktır. Bu tavrın içerisinde elbette ki bütün insanları ahlaki bir varlık olarak düşünmek ve saygıya değer görmek gibi etik bir bağlam ve onları aidiyetlerine, politik bağlılıklarına, toplumsal ve kültürel konumlarına ve cinsiyet rollerine göre ötekileştirmeden ele almayı amaçlayan bir politik zemin mevcuttur. Bu nedenle kozmopolitanizmi bir akışkanlık içerisinde değerlendirmek gerekir. O halde *kozmpolitan akışkanlık aynı anda hem küresel olanda hem yerelde; hem uzakta hem yakında, hem tikelde hem evrenseldeki bir yaşama kapasitesini içerir*, (Urry, 2005:137) diyebiliriz.

Bu kapasitenin farklı dönemlerdeki farklı krizlere bir yanıt olarak kozmopolitanizmin anlam içeriğini teşkil etmekte etkili olduğu söylenebilir. Özellikle batı düşünce tarihinde ilk kez yaklaşık 2500 yıl önce ortaya çıkan kozmopolitan ideallerin, -her ne kadar dönemsel farklılıklar içerisinde imlediği yurttaşlık kavramı farklı olsa da- nihayetinde herhangi bir topluluğa ait bir bireyin, aynı zamanda “dünya yurttaşı” da olabileceğine dair bir tikel-evrensel ilişkisini varsaydığını belirtmek gerekir. Ancak bu tikel evrensel ilişkisinin bütün insanlığı tek bir evrensel ahlaki ilkenin etrafında bütünleşmiş olarak mı yoksa yurttaşların hukuksal ve politik haklarını güvence alan ve *polis* ötesi ya da modernlik sonrası dönemdeki uluslararası yapıların belirlediği bir bütünlük olarak mı kavradığı sorusu önemlidir. Başka bir deyişle kozmopolitan yurttaş, bir birey olarak bir topluluk *ethos* ’undan beslenen ve topluluğun değer ve normlarının genişletilmesiyle somutlaşan etik bir “evrensel” ilkenin izinde mi yoksa tikeli evrenselde içerilmiş olarak düşünen uluslararası bağlayıcı yasaların zorlayıcılığı altında mı eyleyecektir? Bu çalışmada Stoacı kozmopolitanizm ile politik üyelik tartışmalarına bağlanan modern kozmopo-

litanizm arasındaki farklar üzerinden kozmopolitanizmin çağdaş felsefi sorunlar karşısında ne tür bir çözüm teklif edebileceği yahut ne tür çözüm önerilerine bir katkısının olabileceği, bunun yanısıra bu katkıların niçin etik temellerdeki bir kozmopolitanizme dönüş ile sağlanamayacağı gösterilmeye çalışılacaktır.

1. Stoacı Kozmopolitanizm ve Yasanın Evrenselleşmesi

Kozmopolitanizmin mutlak bir ideal olmaktan ziyade kriz anlarına bir çözüm geliştirmek üzere farklı biçimler alabilen bir tavır olarak görülmesinin daha doğru olacağını belirlemiştik. Kavramın ilk kullanımına ve kullanım amaçlarını ortaya koyan bağlama bakıldığında bu argümanı destekleyecek pek çok bulguya rastlamak mümkündür. Çağın problemleri karşısında birleştirici bir unsur, özellikle de kaotik bir duruma bir çare olarak düşünülen kozmopolitanizm, dağılmış ve ayrıışmış olanı birleştirmenin bir yolu olarak görülmüş; bu dağılmanın ve ayrıışmanın mahiyetine göre de farklı çağlarda farklı biçimler alabilmiştir. Örneğin Antik çağda Yunan site devletlerinin bozguna uğratılması ile başlayan süreçte otonomilerini yitiren site devletlerinin, bu kaotik gelişmenin bir sonucu olarak farklı kültürler ve politik yapılar ile ilişkilenemeye başlamış oldukları ve bu ilişkilenemenin de birlikte yaşam sorununu ortaya çıkardığı görülmektedir. Kozmopolitan bakış açısını ortaya çıkaran bu gelişme, aynı zamanda Antik Yunan dünyasında o zamana kadar egemen olmuş iki büyük sistem olan Platoncu ve Aristotelesçi sistemlerin *polis*'in sorunlarına ilişkin “içe kapalı” çözüm denemelerinin yetersiz kaldığı; bu yüzden başka çözüm denemelerinin de yoğun bir biçimde hayata geçirildiği, yeni felsefi söylem tarzlarının görünüşe çıktığı bir döneme tekabül etmektedir:

Bu dönem, Atina'da yoğun bir felsefi faaliyet dönemi idi; Platon'un *Academy*'si ve Aristoteles'in *Lyceum*'u hâlâ güçlüyken, Zenon'un çağdaşı Epikuros, şehrin duvarlarının hemen ötesinde kendi okulunu

Özlem DUVA

kuruyordu. O zamana göre yaklaşık yüz yıl önce ölmüş olan Sokrates örneğinden ilham alan diğer filozoflar- özellikle Kinikler gibi çeşitli okullar gelişim gösterdiler. *Academy, Lyceum* ve *Epicurean Garden (Epikuros'un Bahçesi)*'dakilerin aksine- Stoacılar resmi olarak herhangi bir okul mülküne sahip değillerdi, bu yüzden bir okul mekanı yerine şehrin ortasındaki, halka açık bir yerde toplanıyorlardı (Sellers, 2006:1-2).

Böylece geniş bir dinleyici kitlesine ulaşan Stoacılığın, *polis*'in alışıldık sınırlarının dışında başlayan gelişim sürecinin, düşünsel olarak da sınırlar ötesi bir boyuta vardığını söyleyebiliriz. Zeller'in de belirttiği gibi Stoacılığın etkileri o kadar önemlidir ki, Büyük İskender'in fetihleri sonrasında doğu ve batının bu kadar kolaylıkla bütünleştirilebilmesinin bir ilk adımı olarak görülebilir (Zeller, 2009:72). Helenistik felsefenin oluşumu esnasında ortaya çıkan eleştirel tutumlar-ki bunun yanına Sokratesçi okulları da eklemeliyiz- *polis*'in içindeki ile dışındakini (Yunanlı ve Barbar) özgür yurttaşlar ile köleleri, filozof ya da bilim insanı ile zanâatkarı ayıran ölçütlerin dışında daha kapsayıcı bir ölçütü, “genel olarak insan”ı, “insan olmak bakımından insan”ı felsefi dağarcığımıza ilk defa Stoacılık sayesinde yerleştirmiştir. O halde Yunan site devletlerindeki bağımsızlığın gerilemesi, Stoacılığın evrensel bir dünya devleti (kozmpolis) ve bu devletin yurttaşlarını meydana getirecek tek bir insanlık (humanitas) düşüncesine ulaşmasını sağlamıştır, denilebilir. Böylece Stoacılarla birlikte daha önceki felsefi geleneklerden miras alınan ama henüz *polis* dışı bir bağlamda kavramsallaştırılamayan “genel olarak insan”, ya da “insanlık” gibi bir kavramı geliştirmek ve bunu bir devlet ve hukuk anlayışının temeli haline getirmek söz konusu olabilmıştır. Bu durum, belli bir “*topos*”a ait, belli bir zamanın ürünü olan yerel bir yasa kavramsallaştırması karşısında, mevcut pozitif normları da aşmış, onların üzerine yükselen ve dahası pozitif normların geçerlilik koşulla-

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

rını sağlayan “evrensel yasa”nın, yani temelde “antropos”un yasasının ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bu gelişme sayesinde “doğal hukuk”un Stoacı temelleri oluşturulmakla kalmamış, aynı zamanda insanların aidiyetlerinden, sahip oldukları kimliklerden, toplumsal statülerinden vb. konumlarından hareketle kavranılmasını zorlaştıran bir etik kuram doğmuştur.

Bu etik kuram doğrultusunda Stoacılar, doğal insansal hali, neredeyse Aristoteles’in “hane hayatı” olarak tanımladığı halin genişletilmiş bir versiyonu, bir tür geniş ve kapsayıcı bir “aile” hali olarak kavramışlardır. Bilindiği gibi Antik Yunan dünyasında siyasal yaşamın merkezi olan polis hem devlet hem de yerleşim yeri anlamına gelmektedir (Martin, 2013: 67) ve esasen *polis*’in yapısını *oikos*’un, yani hane yaşamının belirlediği kabul edilmektedir (Owens, 2012: 300). Bir nevi *oikos*’un geliştirilmiş ve genişletilmiş bir şekli olan *polis*, aralarındaki farklılıklara rağmen kamusal yaşam ile hane yaşamının ayrılmaz bir bütün olduğunu gösterir. *Oikos*’un, *polis*’in biyolojik, sosyal ve ekonomik temelini oluşturan bir kurum olarak görülmesi gerektiğini belirten bazı yorumcular ise *oikos* ve *polis* arasındaki farkın ontolojik bir ayırmadan ziyade bir derece ve işlev farkı olduğunu öne sürerler (Ojagankas, 2020: 410). Genellikle Antik Yunan kültüründe *oikos*, bireysel ilişkilerin yoğun olduğu kapalı bir mekânla sınırlı bir alan olarak, *polis* ise açıklığın, kamusalığın ikincil ilişkilerin, müşterekliğin alanı olarak tanımlanır. (Blankenship, 1992: 119-121). Aristoteles ise *oikos* ve *polis* arasındaki temel farkın, *oikos*’un daha dar ve basit bir yönetim tarzına, *polis*’in ise karmaşık yapıları kendi içerisinde belli bir dengede tutabilen, kendine yeter bir yönetim tarzına sahip olmasında açığa çıktığını düşünür:

Aile, bireylerden daha çok kendine yeterdir, devlet de aileden; insanların kurdukları topluluk kendi kendine yeter hale gelince, o zaman bir polis meydana gelmiştir. Daha çok kendine yeterli, daha az ken-

Özlem DUVA

dine yeterliğe yeğlenmek gerektiği için daha az ölçüde birlik de daha çoğuna yeğlenmek gerekir. Buna göre bir polisi ayakta tutan, ayrı ayrı parçalar arasındaki yetkin dengedir (Aristoteles 1993: 32- 3). Yine de burada *polis*'i aileden daha geniş bir örgütlenme tarzı içerisinde yer alan ama ailenin genişletilmiş bir versiyonu olarak tanımlamak mümkündür ve bu tanımın, daha sonraki dönemlerde de belli bir *ethos* üzerinde biçimlenmiş siyasal yapıların inşasında etkili olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle orta ve geç dönem Stoacı felsefede *physis* ve *nomos*'un birbirine tekabüliyetine dayalı bir kozmoloji içerisinde bu aile hali, “insanlık ailesi”, daha sonra Hıristiyanlığın ve modern çağın pratik sorunlara ve krizlere dönük olarak ürettikleri çözümlerin de temeli haline gelmiştir. Bu anlamda *polis*'ten *kozmpolis*'e doğru yol alışın temel saikinin eninde sonunda bir “aile”ye (bu aile ister belli bir siyasal yapının ifadesi isterse türün ifadesi olsun) dahil olmak olduğu ileri sürülebilir. Stoacılar için doğa yasanının evrene içkin, onu düzenleyen ve onunla uyum içerisinde görülen yapısı, insanın “logos” sayesinde kavradığı bu yasanın da akılsal olmasını gerektirmektedir; bu yasa ise özü gereği evrenseldir (Strauss, 1953: 146). Türün nitelikleri her bireyde aynı olduğundan, insanlığın yönetimi hem türün diğer üyeleri hem de *kozmos*'un düzenliliği ile uyum içindedir; bu nedenle insanlarda, onların ontolojik özleri gereği ve doğa olarak *kozmpolis*'e ve onun yasalarına uymaya doğru güçlü bir eğilim vardır. Bu yasanın etik-evrenselci bağlayıcılığının-her ne kadar yasanın ahlaka indirgenmesi gibi bir sorunu doğursa da- hem doğal hukuk geleneği içerisindeki yasa formülasyonunu dönüştürmesi hem de evrensel insan hakları kavrayışına doğru bir genişlemeyi içermesi bakımından önemli olduğu söylenebilir. A. Passerin D'Entrèves'in de belirttiği gibi özellikle Cicero'nun ortaya koyduğu fikirler içerisinde etik değerlerin insanlık ve dünya idesine bağlanması söz konusudur ve bu fikir ortak bir dünyaya sahip olmayı, dün-

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

ya yurttaşlığını içerir:

“İnsanlık evrensel bir topluluk veya *kozmpolis*’tir. Hukuk *kozmpolis*’in ifadesidir. Ve hukuk insanların ortak doğasına dayandığı için, tamamen evrenseldir. Egemen Tanrı tarafından onaylandığı için de ebedi ve değişmezdir. Bu doktrin, Roma hukukçularının *ius naturale*’ine ve Hıristiyan Kilisesi’nin öğretilerine sirayet etmiştir” (d’Entrèves 1961:21).

Evrensel yasayı insanın uyması gereken temel yasa ilan etmekle Stoacılar, kozmopolitan toplum idealinin herkes için geçerli saydığı haklar dizgesini, bir erdem teorisi üzerinde biçimlendirmiş olmaktadır. Ancak *nomos*’un geçerliliğini *physis*’in düzenliliğinden türettikleri için de insanın biyolojik tikelliğini sınırlı bir bağlamda da olsa kabul eden, bu sınırlı bağlamın yetersizliği karşısında ise insanların tikellik alanlarından çıkışını, ileride Roma Hukuku’nun, *Corpus*’un işleyişinde cisimleştiren önemli bir çözüm yolunu geliştirmiş olmaktadır. Kısacası dağılan, parçalanan, zayıflayan *polis*’in *ethos*’unun yerini kozmopolitan toplumun idealleri; yeni karşılaştıkları topluluklarla hiçbir ortak referansı bulunmayan *polis*’in umutsuz yurttaşlarının yerini ise insanlığa referansla bağlarını yeniden kuran kozmopolitan yurttaşlar almaya başlamıştır. Başka bir deyişle Abderalı Demokritos’un şu sözleriyle dile getirdiği öngörüsü, Stoacılarla birlikte evrenselci etik temeller üzerinden inşa edilmiştir: *Bilge bir insan için dünyanın bütün kapıları açıktır; çünkü iyi bir ruhun anavatanı tüm dünyadır* (Freeman, 1971:113, 247.fragman).

2. Kant, Kozmopolitanizm ve Doğal Hukuk

Stoacı evrenselcilik ve Roma hukuku, felsefenin kadim sorunu olan evrensellik-tikellik gerilimini a) herkesin bir ve aynı bütünü parçası olduğu, b) insan türünün ortak bir akılsallığa sahip olduğu, c) erdemlerin ve mutluluğun herkesin içine dahil olduğu bir bağlayıcı yasa dolayımıyla gerçekleştirilebileceği ve d) böylesi bir birliğin, evrensel ya-

Özlem DUVA

saları içeren yeni bir hukuk ve toplum modeli içerisinde mümkün olabileceği önkabulleri üzerinden gidermeye ve bu gerilimi “kozmpolitan birlik” idesinde eritmeye, yok etmeye çalışmıştır. (d’Entrèves 1961:20). Sadece Helenistik dönem için değil, Ortaçağın Tanrı imgesinde (Tanrı yasasında) bütünleşmiş evrensel birliğini kurmaya da esin kaynağı olan bu temellendirme biçimi, Rönesans ve sonrasında yeniden ortaya çıkan parçalanmalara, çeşitli epistemolojik ve ontolojik belirlemeler içerisinde atomize hale getirilmiş bireyin karşı karşıya kaldığı otonomi sorununa bir çözüm getirecek ve artık eski dünyanın referanslarıyla yol alamayan toplumun yeni bağlar kurabilmesine olanak tanıyacak biçimde, yeni bir içeriklendirme ile yeniden karşımıza çıkacaktır. Bu anlamda kozmpolitan bakış açısını geliştiren ya da kozmpolitan bakış açılarına yerleşerek çözümler geliştirilmesine neden olan şey her çağın kendi içerisinde farklılaşan yanlarıyla birlikte bir arada yaşama ve bir bağıntı kategorisi içerisine dahil olma arayışıdır. Bu bağıntının tesis edileceği zemin ise kapsayıcı bir yasallık düzenidir ve Stoacıların ortaya attığı *kozmpolis* fikrinin pratik sonucu olan bu kapsayıcı yasallık, daha sonraki dönemlerde modern hukukun gelişiminde büyük rol oynamıştır. Genel yasalara sahip bir doğa düzeni fikrinden yola çıkarak insanın da benzer yasalara tabi olduğu, tabi olunan tüm yasaların yeryüzündeki bütün insanları kapsadığı fikrine dayanan modern doğal hukuk öğretisi, Stoacı yasa kavramsallaştırmasının mirasını taşımaktadır (Pogge, 2016:440). Hobbes, Grotius, Bodin, Locke gibi pek çok düşünürün farklı çözümlerinin, modern doğal hukuk geleneği içerisinde bir arada anılmasının nedeni, Stoacı unsurlarla olan bu kesişimlerdir. Diğer yandan *polis* merkezli yurttaşlık anlayışının evrenselci bir yurttaşlık kavrayışına dönüşmesinde Stoacılık büyük oranda etkili olsa da kavramın etik temelindeki içeriği ve içeriden dışarıya doğru genişleyen, bireysel bir etik yaşamın konusu olmaktan çıkıp daha çok hukukun ve politikanın

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

konusu haline gelebilmesi, özellikle Kant'ın kozmopolitan dünya yurttaşlığı kavramı, ebedi barış fikri ve onun dış politika kurallarını da içeren *foedis pacificum* (kalıcı barış anlaşması) kavramına kazandırdığı yeni anlam ile mümkün olabilmıştır.

Fransız Devriminden önceki ve sonraki on iki yıllık süre boyunca Kant, yazdığı çeşitli risalelerinde uluslararası ilişkilerde “Vestfalyacı ortodoksi” olarak nitelendirilen yaklaşımın içerdiği sorunları eleştirmiş ve barış anlaşması adıyla uygulamaya geçirilen çeşitli anlaşmaların, kozmopolitan bir bakış açısından yoksun olduğu sürece ahlaki yönden eksik kalacağını ve dahası, politik açıdan da gerçek bir barış anlaşması haline gelemeyeceğini ifade etmiştir. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı yazısında Kant, uluslararası planda devletleri savaşa açık yasaya aykırı durumdan kurtaracak akla uygun biricik yolun genel yasaların yaptırımları altına girmek ve bütün dünya uluslarını kucaklayacak bir uluslar devleti (*civitas gentium*) kurmak olduğunu belirtmiş, bunun yansıra savaşı engelleyecek daimi bir ittifakın daima bir bozulma ve feshedilme tehlikesini içerisinde taşıdığı için gerçek bir barış anlaşması olarak görülemeyeceğini öne sürmüştür (Kant, 1960: 17).

Vestfalya barış anlaşması, Kant'ın da dikkat çektiği üzere gerçek bir evrenselci bakış açısından yoksundur. Kant, bu anlaşmanın içeriğinin daha ziyade Avrupa devletlerinin devredilemez haklarını sağlamlaştırdığını, modern devletlerin barbar savaş yöntemlerini meşrulaştırdığını ve Avrupa devletlerinin sömürgeci keşiflerinde uygulanacak sınırsız şiddeti serbest bıraktığını öne sürer. Kant'a göre bir uluslararası düzen kurma deneyimi, devletlerin içerisindeki yurttaşlar için özgürlüğe ve refaha ulaşmayı imkânsız hale getirmektedir. Burada Kant'ın kozmopolitanizminin küresel bir adalet tartışması ile sınırlandırılmış olduğu söylenebilir; ancak Kant'ın bu sınırlandırmayı özellikle istediği, adaleti gerçekleştirecek bir hukuksal yapının içeri-

Özlem DUVA

sinde ebedi barış formülasyonu ile ilerlemek istediği de onun yaklaşımına ilişkin yaygın görüşlerden biridir. Zira herhangi bir yapıya ilişkin bir pratik çözüm içerisinde somutlaşmamış bir kozmopolitan idealin tıpkı Stoacı kozmopolitan yaklaşımda olduğu gibi bireysel-etik bir duruştan öteye geçemeyeceği açıktır. Oysaki Kant'ın kozmopolitanizminde açığa çıkan hedefler politiktir; her ne kadar etik ilkelere uyumlu hale getirilmiş bir politik amaç söz konusu olsa da Kant'ın düşüncesi içerisinde kozmopolitanizm, çağın sorunlarına, kamusalılık esasına dayalı olarak ve politik planda çözümler üretmenin bir yolu olarak işlev kazanmaktadır. Bunun yanısıra *Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi* adlı metninde de Kant, savaşın neden olduğu istikrarsızlıklar, daimi bir biçimde sürdüren askeri hazırlıklar ve dış saldırı tehdidi gibi olumsuzlukların, sivil özgürlükleri kullanmanın önündeki en büyük engel olduğunu ama bunun, insanları zorunlu olarak kozmopolitan bir yasa bulma arayışına götüreceğini ifade etmiştir:

“(…) doğal yeteneklerin tam gelişimi burada da her yurttaş devletinin bütün kaynaklarını başkalarına karşı silahlanmak için harcamasıyla ve savaşın sebep olduğu yağmalarla —ama en çok da savaş için daima hazır olma zorunluluğuyla— geri bıraktırılırken, bundan doğan kötülüklerin yararlı bir etkisi olmuştur da. Bu kötülükler insan türünü, özünde sağlıklı olan ve devletlerin özgürlüklerinden dolayı meydana gelen devletler arası düşmanlığı düzene sokacak bir denge yasası bulmaya zorlar” (Kant, 2006:40).

Ancak bulunacak bu dengeleyici yasa, savaşı daimi bir biçimde ortadan kaldırmaya yetmeyecektir. Bu nedenle Kant, devletler arasındaki daimi savaşın olanağını ve koşulunu varsayan bir anlaşma bulmak yerine, kalıcı bir barışı güvence altına alan ve “evrensel sivil bir toplum”u hedefleyen “ebedi barış” fikrine dayalı bir anlaşma yapılması gerektiğini savunur (Fine, 2003: 630).

3. Kozmopolitan Bakış Açısının Ebedi Barış İdeali ile İlişkisi

Kant'a göre, bir anlaşmanın geçici olarak barışı sağlaması, ancak bunun yanı sıra geçici barış sonrasında yeni bir savaşa neden olabilecek hükümleri kendi bünyesinde içeriyor olması, onun gerçek bir barış anlaşması olarak görülemeyeceğini gösterir. Dahası Kant, "bir barış anlaşması" olarak takdim edilen bu tür anlaşmaların barışa zarar verdiğini düşünerek bunları bütünüyle yadsır. Gerçek bir barış anlaşması, ileride ortaya çıkacak olası bütün savaş nedenlerini hesaba katarak savaş nedeni olabilecek her türlü tedbiri almalı ve buna ilişkin düzenlemeleri içermelidir. Aksi takdirde anlaşmanın taraflarından birinin ya da bir kısmının savaşma gücüne ilk sahip olduğu anda yeni savaşlara neden olacağı açıktır. Bu nedenle içerisinde her an savaş tehdidi olabilecek maddeleri içeren anlaşmaların bir barış anlaşması olarak kabul edilmesi mümkün değildir; bunlar olsa olsa bir ateşkes anlaşması olarak değerlendirilebilir (Kant, 1960: 9).

Kant'ın kendi döneminde ses getirmiş bir metin olan *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı eserinde dile getirdiği bu düşünceler, Stoacı kozmopolitanizmi aşan bir politik içeriklendirmeyi, ulusçuluğun teorik ve pratik plandaki temellendirilişine meydan okuyarak ve Aydınlanmış bir kozmopolitanizmi buna karşı bir alternatif olarak savunarak geliştirilmiştir. Kant'a göre de insanlar tıpkı Stoacıların inandığı gibi doğanın erekliliğine uygun olarak, bu ereği takip ederek ve aynı zamanda kendi haklarını garantiye almak suretiyle sivil bir anayasa altında toplanmışlardır. Ancak bu toplanma hali yine de olası savaşları engellemek için yetersizdir. Bu nedenle insanların bir cumhuriyetin yurttaşları olarak katıldıkları bir sivil anayasayı, *koz-mopolitan* hedeflerle güvenceye kavuşturmaları gerekmektedir; yani evrensel ve uluslararası bir yasallık düzenini inşa etmeleri gerekmektedir. Bu inşanın bir sonucu olan kozmopolitan federatif bir devlet ise, içerisinde her zaman despotizm riskini taşıyacaktır. Bu nedenle bu

Özlem DUVA

evrenselci yasallık düzeninin kalıcı bir barışın imkânını sağlayan, kozmopolitan hedefleri gerçekleştirme yönünde kararlı hukuksal düzenlemeleri hayata geçirmesi gerekmektedir. *Yaygın Bir Söz Üstüne: 'Teoride Doğru Olabilir Ama Pratikte İşe Yaramaz' (Teori ve Pratik)* adlı yazısında Kant, toplumda var olan ve uluslararası ilişkilere de sırayet eden mevcut şiddet potansiyeli nedeniyle kozmopolitan ideallerin tehlikeye düşeceğini görerek evrensel bir barış durumunun sağlanmasının önceliğini vurgulamıştır:

Öte yandan insanlar, her yere yayılmış olan şiddet ve onun yarattığı çaresizlik yüzünden er geç aklın buyurduğu bir baskıya, yani kamusal yasanın baskısına boyun eğmek ve sivil bir anayasada uzlaşmak zorunda kalırlar. Aynı şekilde devletler, birbirlerinin topraklarını ele geçirmek veya birbirlerine boyun eğdirmek uğruna yaptıkları sonuçsuz savaşlar yüzünden ve bu savaşların yarattığı çaresizlik yüzünden, kendileri istemeseler de, eninde sonunda, kozmopolitan bir anayasada uzlaşmak zorunda kalırlar. Ama eğer böyle bir evrensel barış durumunun kendisi daha korkunç bir despotizmle (devletlerin aşırı ölçüde büyümesiyle aslında eskisinden daha güçlü bir şekilde oluşacak olan bir despotizmle -ki, aşırı ölçüde büyüyen devletlerde bu, birçok kez ortaya çıkmıştır) sonuçlanarak özgürlük için daha büyük bir tehlike arz ederse, o zaman insanlar, söz konusu çaresizlik yüzünden, tek bir yönetici altında kozmopolitan bir cumhuriyeti değil, ortak olarak kabul edilmiş bir halkların hukuku altında yasal bir federasyon durumunu kurmak zorunda kalırlar (Kant, 2017:71).

Teorinin pratikle ilişkisini sadece ahlak alanında değil, devletler hukuku alanında ve nihai olarak bunların tüm halkların hukuku alanındaki ilişkisi üzerinden açıklamaya gayret ettiği bu yazısında Kant, artık *kozmpolis*'i somut durum üzerinden hayata geçirecek yolları aramakta ve bu nedenle devletler arasındaki hukuksal düzenlemeleri, barışın sağlanmasını ve kalıcı hale getirilmesini garanti etmeye dö-

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

nük bir ilkeler sistemi üzerinde inşa etmeye çalışmaktadır. Böylece Kant, barışın güvence altına alınmasını sağlamak ve *kozmpolitan* bir hak anlayışının despotizmle ya da sömürü ile sonuçlanmasının önüne geçmek için normatif temelleri güçlü anlaşmalar ve bağlayıcı yasalar üzerinden politik çözümler geliştirmek istemektedir. Daha önce de belirtildiği gibi *kozmpolitanizm*, çağın krizlerine dönük çözümleri üretmede çeşitli biçimler alabilen bir yaklaşım tarzı, bir tutum idi. Burada da modern ulus devlet yapısı içerisinde bir ulusun diğerini sömürmesi, diğerine savaş açması ve bu yolla kendi yurttaşlarını da sürekli bir savaş tehdidi içerisinde tutarak otonomi kaybına yol açması, çağın temel problemlerinden birisidir. Kant'ın kozmpolitanizmi, bu tehlikeleri önlemek ve buradaki krize (gerek uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan krize gerekse bir devletin diğer devletlerle ve kendi yurttaşları ile ilişkisindeki meşruiyet krizine) alternatif bir çözüm geliştirmek üzere kozmpolitan idealleri salt etik bir ideal olarak görmemekte; ama aynı zamanda politik bir beklentiden daha fazlasını talep eden bir hukuksal zemin de talep etmektedir. Pierre Hassner'in de belirttiği gibi:

Kant'ın tutumunu Hobbes ve Locke'un tutumunun ötesine taşıyan şey, tam da katı ve soyut yasallığıdır; çünkü Kant, devletin kurulmasını salt gelişimsel bir aşama olarak tasarlarken, doğal durumdan sivil duruma geçme meselesini, evrensel veya kozmpolitan bir düzlemde ele alır. (...) İç ve dış politikanın, kamusal yasanın, uluslar yasının (devletler arası ilişkiler yasası) ve de kozmpolitan yasanın (evrensel bir sitenin vatandaşları olarak insanların ve devletlerin yası) altında aynı hukuki postülat yatar: "Birbirlerini karşılıklı olarak etkileyen bütün insanlar, belli bir sivil oluşum altında toplanmalıdır" çünkü sadece tek bir kişi bile kendi doğal yetkisini kullanma gücüne sahip olursa savaş durumuna geri dönlür. İster bir topluluktan isterse de bir bireyden gelsin herhangi bir dış tehdit, içerdiği şiddet yü-

Özlem DUVA

zünden, sivil toplumun barışçıl, özgürlükçü yapısını ve mülkiyetin teminatını tehlikeye atar. Eğer devletler, ilişkilerinde, doğal durumdan hukuki duruma giden yolu takip etmezlerse, insanlar ne kendi çıkarlarına ne pratik aklın buyruğuna (savaş olmamalı) ne de doğanın planına (insanlığın tam sivil birliği) uygun davranmış olurlar (Hassner, 2017: 137).

Görüldüğü üzere Kant'ın hukuksal bir durum olarak tasarladığı ebedi barış, öncelikle ulusların haklarını ve aynı zamanda bireylerin kozmopolitan haklarını korumaya dönük olarak, yasadışlılığın neden olabileceği şiddet durumunu önlemeye yöneliktir. Bu yüzden Kant, kozmopolitan hakkı Stoacılardaki gibi herkesin yeryüzünün yurttaşı olma kapasitesi ile sınırlı bir hak olarak değil, bir uluslar yasası, milletler hukuku (right of nations, *ius gentium*) olarak da tarif eder ve somutlaştırır (Kant, 1960: 18). Ulusçuluğun karşısında yeni bir alternatif olarak görünen bu çözüm, evrensel hak yasası kavrayışına, belirli bir *ethos*'tan ya da ulusların tikel çıkarlarından hareketle değil, devletlerin birbirleriyle ilişkilerinden yola çıkarak, genel ve evrensel bir hak konseptinin içerisinde ulaşmayı amaçlar. O halde kozmopolitanizm Kant'ın düşüncesinde başlangıçta önleyici bir çözümü, sivil birliğin önündeki tehlikeleri engelleyici ve zorlayıcı karakterdeki müdahaleleri ifade ederken, daha sonra devletler arasındaki ilişkilerde genel ve evrensel bir normatif yapının açığa çıkmasını sağlayan bir çözüme doğru evrilmiştir, diyebiliriz. “Ahlak Metafiziği” adlı eserinde Kant, bunu şöyle ifade eder:

Devletlerin hakkı başlığı altında incelediğimiz şey birbirleriyle ilişkilerinde devletlerin hakkıdır. Burada, moral bir kişi gibi, doğal özgürlük koşulu içerisinde ve bu nedenle daimi savaş durumunda olan başka bir devletle ilişki içerisinde yaşayan bir devlet söz konusu edilmektedir” (Kant, 1997: 334).

Kant'ın bireyselliği aşarak toplumsallığa, orada da küreselliğe uza-

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

nan düşünce biçimi, onun “Dünya Yurttaşlığı”na ilişkin hak tanım-
laması (Weltbürgerrecht) ile ilgilidir. *Dünya Yurttaşlığı Amacına Yö-
nelik Genel Bir Tarih Düşüncesi* adlı metninde dile getirdiği gibi ev-
rensel adalet yaptırımını uygulayacak olan bir yurttaşlar toplumuna
ulaşmak en temel sorunlardan biridir ve aklın yasadışı vahşilik duru-
mundan çıkıp adaleti sağlayacak ilkeleri takip etmek, ancak aklın kı-
lavuzluğu ile mümkündür (Kant, 2006: 34); bunun yolu ise bir halk-
lar federasyonuna (*Foedus Amphictyonum*) girmektir.

4. Kozmopolitan Barış Anlaşmasından Halklar Federasyonuna

Kant, ticaret vb. ilişkiler yoluyla birbirine sıkı sıkıya bağlı olan dev-
letlerden birinde yaşanacak bir çöküntü veya sarsıntının diğer devlet-
leri de derinden etkileyeceğine ve savaşlara ve sömürüye yol açaca-
ğına inanmaktadır; bu yüzden yasal dayanaklarını kozmopolitan ide-
allerden alan bir iradi güç olarak halklar federasyonunu önerir. Bu
federasyonun gerçekleşebilme koşulu, yine insanın kendisindeki bir
kapasiteden, yani evrensel insan severlikten kaynaklanmaktadır ve
şiddetin ve onun yarattığı yıkımların üstesinden insan, aklın buyur-
duğu zorlayıcı yasaya, kamusalığın yasası olan sivil bir anayasaya
bağlılık sayesinde; devletler ise sonu gelmez savaşların yarattığı çö-
züksüzlüklerden kurtulmak konusundaki mecburiyetler yüzünden
başvuracaklardır. Dolayısıyla devletler, eninde sonunda kozmopoliti-
tan bir anayasa üzerinde bir uzlaşma geliştirmek ve ortak olarak kabul
edilmiş bir halklar hukuku çerçevesinde yasal bir federasyon kurmak
zorunda kalacaklardır. Nasıl ki bir vahşilik durumu gibi tarif edilen
özgürlüklerden (serbestliklerden) anayasal devletin temeli olacak bir
yasallık sistemine boyun eğerek çıkmak gerekiyorsa, benzeri bir akıl
yürütmenin sonucunda devletler, salt kendi egemenliklerini varsaya-
cakları bir dünyanın sadece şiddeti ve savaşı doğuracağına bilincin-
de olarak *Foedus Amphictyonum* üzerinden kendi egemenliklerini sı-
nırlandıracaklardır. Böylece Kant’ın, yasal dayanakları olan, bağlayıcı-

Özlem DUVA

cı yasalara göre eyleyen ve herkes için barışı öngören devletler federasyonu aracılığıyla, kozmopolitan bakış açısını hukuksallığa tahvil ettiği çözüm önerisini görürüz.(Kant, 2006, 31-47).¹ Burada söz konusu olan, devletlerin salt kendilerini değil, ihtiyaç halinde diğer devletleri korumalarını da gerektiren ve devletlerin zorlayıcı anayasalarından biraz daha esnek olması gereken bir federatif yapının kendine has işleyiş kuralları ve ilkeleridir. Bireyler, vahşi özgürlük fikrinden çıkarak gerçek bir otonomiye tesis edecek, genelleştirilebilir yasalar altında eylemeye yönelebilir ve bu anlamda devletlerin anayasalarına uygun davranmak adına zorlayıcı bir hukuksal yapının içerisine girebilirler; bu, bireylerin toplumdışı bir varoluştan sivil bir duruma geçişleri için gereklidir. Ancak Kant devletlerin benzer bir durumdan kurtulmak üzere başvuracakları yasaların aynı tarzda ele alınmayacağını, zira bunun halklar federasyonuna bir egemenlik tanımak anlamına geleceğini ve bu durumun kozmopolitanizm ile uyuşmayacağını düşünmektedir. Esasen Kant'ın bu düşünceye bir anda ve kararlı bir biçimde ulaştığı söylenemez; nitekim 1793'te kaleme aldığı *Teori ve Pratik*'te de tıpkı devletin sözleşme öncesi durumdan sözleşme haline geçmesinde olduğu gibi *Foedus Amphictyonum*'un zorlayıcı yasalara dayalı hukuksal bir zorunluluk halini ifade edecek biçimde, devletlerin karşılıklı çıkarlarını koruyabilecek bir federatif yapı olarak tanımlamaya başladığını görmekteyiz:

Kendi adıma insanlar ve devletler arası ilişkilerin nasıl olması gerektiği hususunda, hukuk ilkesinden hareket eden teoriye güveniyorum. Bu teori, biz dünyevi tanrılara, çatışmalarımızı evrensel bir federasyon durumuna öncülük edecek tarzda düzenlememiz gerektiğini söyleyen bir maksim buyurur; bundan dolayı söz konusu teorinin (in

¹ Foedus Amphictyonum günümüzde de Milletler Cemiyeti ve BM gibi kurumların düşünsel temellerini oluşturan ya da esin kaynağını oluşturan bir tasarı olarak kabul edilmektedir (Höffe, 2017: 274).

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

praxi) mümkün olduğunu ve onu gerçekleştiribilme gücüne sahip olduğumuzu varsaymamız gerekir. (Kant, 2017: 73).

Ancak daha sonra 1795 yılında yazdığı “Ebedi Barış Üstüne Bir Deneme” (Kant, 1960: 22-25) ve 1797 yılında tamamladığı Ahlak Metafiziği (Kant, 1997: 165) adlı eserlerinde bu federasyonu egemenlik sahibi olmakla eşdeğer tutmak istemediği görülmektedir. Kant’ın başlangıçta kozmopolitan amaçları, zorlayıcı yasalarla elde edilebilecek bir hukuksal yapı içerisinde temellendirip daha sonra bu zorlamanın mahiyeti üzerinde düşündüğü açıktır. O halde Kant’ın kozmopolitan idealleri, bir hukuksal yapı içerisine nasıl dahil edeceği sorusunun peşinden giderken düşüncelerinin değişip dönüştüğünü de kabul etmek gerekmektedir. Sadece bir krize değil, olası krizlere bir çözüm olarak da kozmopolitanizm, Kant’ın düşüncesi içerisinde de akışkan ve değişken bir tavır olarak kendisini göstermektedir. Ancak bu akışkan tavrın, kozmopolitanizmin olası sorunlara yeni çözümler üretme kapasitesini veya yeni durumlara ya da olası tehlikelere karşı yeni çözümlere uyarlanma kapasitesini ifade ettiğini belirtmek gerekir. Diğer yandan modern tavrın belirsizlikleri sonlandırma ve kaotik olana düzen kazandırma çabasının, Kant’ın kozmopolitanizminin çeşitli uğraklarında çeşitli biçimlerde; ancak Kantçı otonomi ilkesinin sınımasından geçirilerek yeniden belirdiğini görebiliriz.

Kant, daha önce kozmopolitan idealleri bir Völkerstaat (halklar devleti) düşüncesi üzerinden ilerletmiş olsa da daha sonra onu bir Völkerbund (halklar federasyonu) yani bir *Foedus Amphictyonum* anlayışına yaklaştırarak ortaya koymuştur. Bu yüzden Habermas gibi düşünürler Kant’ın *Ebedi Barış* metninde geçen kozmopolitanizm kavramının, Vestfalyacı devlet sisteminin sunduğu panorama ile sınırlı olduğunu ve belirli bir dengede karşı karşıya gelen güçlerin, birbirleriyle savaşmaması fikrinden ötesini ifade etmediğini belirtmişlerdir. Dahası Habermas’a göre burada kozmopolitan yasa ile federatif yapı

Özlem DUVA

arasında bir gerilim vardır (Habermas, 1998: 169). Kant'ın kozmopolitan yasa anlayışına dayalı olarak tesis etmeye çalıştığı bu formülasyonlardaki değişkenlik hakkında çeşitli farklı görüşler bulunmaktadır; bunlar ileride başka bir çalışmanın konusu olabilecek yorum ve görüşler olmakla birlikte, şimdilik burada bu görüşlerden bir kısmının kozmopolitan birliğin bir *Völkerstaat* formunda tesis edilmesinin despotizme ve nihai olarak da anarşiye yol açacağı düşüncesi nedeniyle terkedildiğini, (Kant, 1960: 34 ve Cavallar, 1994: 466), bir kısmının ise *Völkerstaat*'ın çoklu devlet formlarını içermesi nedeniyle birçok hukuksal düzenin aynı anda kabulünü gerektirmesi bakımından zorlayıcı olduğunu öne sürdüklerini belirtmekle yetinebiliriz. Bu durumda bunun yerine ikame edilen *Foedus Amphictyonum*'un, bir halklar federasyonunun tarif edilmiş bir egemenliğe sahip olmasının olası sonuçları (Flikschuh, 2010: 482) ise ayrıca tartışılması gereken bir konudur.

Kant'ın bir federasyonla tamamlanan kozmopolitan bakış açısının, onun cumhuriyetçi bir anayasa tasarısı ile ilgili olduğu ve ancak cumhuriyetçi bir birliğin kozmopolitan haklara açılacağı düşüncesinin onun kozmopolitan tasarısında etkili olduğu bilinmektedir; ancak yine de Kant'ın ortaya koyduğu biçimiyle kozmopolitanizmin, bir “düzen” inşa etmek fikrine bağlı olarak ilerletildiğini ve bu anlamıyla halen modern tavrın sınırlarında kaldığını söylemek de mümkündür. Kant'ın bir yandan sınırları haksızca genişletilmiş bir “egemen devlet”e yol açmayacak biçimde, diğer yandan ise yeryüzüne ait olmak fikrine bağlı kalarak ilerletmeye çalıştığı kozmopolitanizmi, her ne kadar meseleyi Stoacılıkta olduğu gibi bireysel bir etik tutum içerisine hapsolme tehlikesinden uzaklaştırmaya yaramış olsa da, kozmopolitanizmin onun düşüncesinde, henüz daha “etik-politik” bir ideal, gerekli durumlarda başka biçimler alabilen akışkan ama bu akışkanlığı gereği “belirsizlikler” de içeren bir tutum olarak kaldığını

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

belirtmek gerekir. Bauman, akışkan bir dünyada, etkileri kimi zaman yerel düzeyde algılansa da küresel çaptaki sorunların önem kazanmaya başladığını ve bu sorunlar için geliştirilecek çözümlerin de bu akışkanlığın içerisinde yahut bunun bilincinde olarak, küresel çözümler üzerinden geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Bauman, 2011:130). Kant'ın kendi dönemindeki savaş tehditlerinin ve geleceğe dair belirsizliklerin, Bauman'ın bu tespitine benzer bir biçimde öngörülemezlik karşısında bir çözüm geliştirmeye adanmış olduğunu iddia etmek mümkündür. Bununla birlikte Kant'ın empirik verilere göre ürettiği çözümlerinin, transandantal metodunun etkisinde olduğu da varsayılırsa, politik bir ideal olmak ile mevcut yapılar içerisinde somutlaşmış ve bu yüzden de sınırlandırılmış bir çözüm olmak arasında kararsız bir tutum içerisinde kaldığı iddia edilebilir. Ancak eğer kozmopolitanizmin bir tasarı ya da çözümden ziyade bir tavır ve tutum olduğu kabul edilirse, o zaman onun özellikle günümüzde daha da belirsiz, kırılabilir ve akışkan hale gelmiş yaşamlarda halen daha işlevsel olduğu ortaya konulabilir. Bu, aynı zamanda Kant'ın kozmopolitanizminin henüz tamamlanmamış ve tüketilememiş bir tavır olduğunu da kabul etmek anlamına gelir.

Sonuç

Kozmopolitanizm, antik Yunan düşüncesinde özellikle Stoacı düşüncede karşımıza çıktığından beri zaman içerisinde birbirinden farklı anlamlara bürünmüştür. Bu yüzden bazen etik, bazen politik bazen de hukuksal yanı ağır basan kozmopolitanizmin tarifini doğru bir biçimde yapabilmek için onu kullanıldığı çağa, içine yerleştiği düşünce çizgisine ve hangi krizlere çözüm olarak düşünüldüğüne göre değerlendirmek gerekir. Zira kozmopolitanizm teriminin, bazen insanlığın erdemlerine ilişkin olduğunu düşünürken bazen de onların erdemsizlikleri karşısında alınmış yasal bir önlem gibi görüldüğünü kabul etmemiz, yani onun moral ve politik içeriğini ve kavramın içerdiği

Özlem DUVA

İmkân ve sınırlılıkları bağlamsal olarak teşhis edebilmemiz gerekir. Diğer yandan kozmopolitan ideallerin daima bir kriz anında ortaya çıkan sorunların çözümüne dönük, bu krizlerden çıkışın yolunu gösteren bir kılavuz olarak kullanıldığını da belirtmek gerekir. Bu nedenle kozmopolitanizm bir ideal, bir proje ya da süreklilik gösteren bir tasarı olmaktan ziyade, farklı tasarılaraya yol gösteren bir izlek, bir düşünme tarzı ve bir tavır olarak nitelendirilmelidir.

Yine de insanı *kozmos'un sınırlılığından* çıkarıp onun tüm dünyaya açılmasını talep etmesi, *polis'in* sınırlı yapısından değil, evrenin bütünselliğinden hareket etmesi bakımından *kozmpolis*, kozmopolitanizmin ortak zemini, denilebilir. Ancak yine de kozmpolis'e ait olmanın anlamının çağlara ve çağın krizlerine göre çeşitli biçimler aldığı söylenebilir. Yunan site devletlerinin krizine bütünselliği vaz eden etik bir yaşam formu içerisinde çözüm geliştiren kozmopolitanizm, Kant'ın düşüncesi içerisinde ulus devletin krizine ve daimi savaş potansiyeline bir önlem olarak düşünölmeye başlanmıştır. Kozmopolitanizmin Stoacı anlamını yeniden içeriklendiren ve hukukun üstünlüğüne ve kapsayıcılığına dayalı olarak modern devletin talepleri ile uyumlu hale getirmeye çalışan Kant, her türlü çatışmanın sona erdirileceği ve “uygulanabilir kamu yasaları”nın hayata geçirilebileceği bir devletler federasyonunun yapısını geliştirmek üzere kozmopolitanizmin politik içeriğini kalıcı bir barışın, bir *foedus pacificum*'un imkânında somutlaştırır. Kant'ın kozmopolitanizminin gerek kendi çağında gerekse günümüzde uygulanabilir olup olmadığından, yahut kozmopolitan idealler ile kozmopolitanizmi hedefleyen çözümlerin ne kadar uyduğundan ziyade, onun politik krizlere bir çözüm önerisi geliştirirken ulusçuluğun tikelliğinden, belli bir *ethos*'un kısıtlayıcılığından ve temel olarak da kozmopolitanlığın salt bir beklenti olarak bırakılmasından uzaklaşması ve kozmopolitan yurttaşlığı inşa edecek bir olanağı, fiili politik eylemlilikler içerisinde gizil bir

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

imkân olarak görmesi önemlidir. Bu durumda kozmopolitanizm kriz ve buhran çağlarında sığınılacak bir teselliden ziyade bize yeryüzünü paylaşan, yeryüzü ile birlikte varolan ve kendimizle birlikte yeryüzündeki diğerlerini de varsaymamız gerektiğini hatırlatarak çözümler üreten bir kılavuz ilke gibi görülebilir. Şeyla Benhabib'in de belirttiği gibi kozmopolitanizm bir haklar dizgesi içerisine yerleştiğinde, “insanın sadece insanlığının sonucu olarak belirli haklara sahip olacağı” yeni bir dünya ve yeni bir hukuk düzeninin ve aynı zamanda yeni kamusal alanın yaratılması anlamına gelir” (Benhabib, 2013: 31).

Kaynakça

Aristoteles. (1993), **Politika.** (çev. Mete Tunçay), İstanbul: Remzi Kitabevi.

Atkins, E. M. (2005), Cicero, **The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought,** (Ed: Rowe, C./Schofield, M.), Cambridge: Cambridge University Press.

Bauman, Zygmunt, Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup, (Çev. Pelin Siral), İstanbul: Habitus Yayıncılık.

Benhabib, Seyla (2013), **Buhran Çağında Haysiyet: Zor Zamanlarda İnsan Hakları,** (Çev: Barış Yıldırım), İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Cavallar, Georg, (1994). Kant's Society of Nations: Free Federation or World Republic, **Journal of the History of Philosophy,** John Hopkins University Press, Vol. 32, No. 3, 461-482.

Cicero, Marcus Tullius, (1999), **On the Commonwealth and On the Laws,** (Ed.J. E. Zetzel), Cambridge: Cambridge University Press.

D'Entrèves, A. Passerin (1961), **Natural Law: An Introduction to Legal Philosophy,** New York: Hutchinson.

Douzinas, Costas, 2007, **Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism,** New York: Routledge-Cavendish.

Fine, Robert, (2003), Kant's Theory of Cosmopolitanism and Hegel's Critique, **Philosophy and Social Criticism,** (Ed. David Rasmussen) 29:6,

Özlem DUVA

609–630, UK, Sage Publications.

Flikschuh, Katrin, (2010), Kant's Sovereignty Dilemma: A Contemporary Analysis, **The Journal of Political Philosophy**, Vol. 18, No. 4. 469-493.

Freeman, Kathleen, (1971), **Ancilla to the Pre-Socratic Philosophers: A Complete Translation of the Fragments in Diels**, Fragmente Der Vorsokratiker, Cambridge: Harvard University Press.

Habermas, Jürgen, (1998), **The Inclusion of the Other: Studies in Political Theory**, (Ed: Ciaran Cronin, Pablo De Greiff), Cambridge: The MIT Press.

Hassner, Pierre, (2017), **Immanuel Kant: Ahlak ve Politika İlişkisi, Kant Felsefesinin Politik Evreni** (der. ve çev. Hakan Çörekçiöğlü), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 102-155.

Höffe, Otfried, (2017), Uluslararası Hukuk Toplumunun Teorisyeni Olarak Kant, **Kant Felsefesinin Politik Evreni** (der. ve çev. Hakan Çörekçiöğlü), İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 272-291.

Kant, Immanuel, (2006), Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi, çev. Uluğ Nutku, **Tarih Felsefesi** içinde, (der. Doğan Özlem-Güçlü Ateşoğlü), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Kant, Immanuel, (1997), **The Metaphysic of Morals**, (Ed. Mary Gregor), Cambridge: Cambridge University Press.

Kant, Immanuel, (1960), **Ebedî Barış Üzerine Felsefi Deneme**, (çev. Yavuz Abadan-Seha Meray), Ankara: Ajans Türk Matbaası.

Martin, Thomas R. (2013), **Ancient Greece: From Prehistoric To Hellenistic Times**, New Haven and London: Yale University Press.

Nussbaum, Martha, (2002), **Patriotism and Cosmopolitanism, For Love of Country?**, (Ed: M. C. Nussbaum / J. Cohen), Boston: Beacon Press.

Ojakangas, Mika, (2020) Polis and Oikos: The Art of Politics in the Greek City-State, **The European Legacy**, 25:4, 404-420,

Owens, Patricia. (2012), **Thinking Citizenship Series:Not Life But the World is at Stake: Hannah Arendt on Citizenship in The Age of Socia**", University Of Sussex, Routledge Press, Vol. 16, No.2,. 297-307.

Pogge, Thomas, (2016), **Kozmopolitanizm, Çağdaş Siyaset Felsefesi**

Modernliğin Krizine Bir Çözüm Denemesi Olarak ...

Kılavuzu- Disiplinler ve İdeolojiler (Çev: S. Coşar). Ankara: Dipnot Yayınları.

Sellars, John, (2006), **Stoicism**, Durham: Acumen Publishing.

Strauss, Leo, (1953), **Natural Right and History**, Chicago: The University of Chicago Press.

Urry, John, (2005), **Global Complexity**, Cambridge: Polity

Zeller, Eduard, (1892), **The Stoics, Epicureans and Sceptics**, Trans: Oswald J. Reichel, London: Longmans.

||Beyan ve Açıklamalar/Disclosure Statements ||

1. Bu çalışmanın yazarı, **Bilgi Dergisi**'nce beyan edilen araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduğunu beyan etmektedir (The author confirms that his work complies with the principles of research and publication ethics announced by **Bilgi**).
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir ve araştırmadan herhangi bir üçüncü şahıs/kurumun etkilenebileceğine dair bildirim bulunmamaktadır (No potential conflict of interest and the research's effects on any person/institution was reported by the author).
3. Makalenin tamamının Özlem **DUVA** tarafından kaleme alınmış olduğu bildirilmiş ve herhangi bir ilave beyan/teşekkür yapılmamıştır (It was reported that the article was written by Özlem **DUVA**, as no additional notification/acknowledgement has been made).

